

**T.C.
YOZGAT BOZOK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı**

Arif ÇOK

HADİSLERDE İNSANIN DEĞERİ

Yüksek Lisans Tezi

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Yusuf AKGÜL

YOZGAT-2019

**T.C.
YOZGAT BOZOK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı**

Arif ÇOK

HADİSLERDE İNSANIN DEĞERİ

Yüksek Lisans Tezi

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Yusuf AKGÜL

YOZGAT-2019

YOZGAT BOZOK ÜNİVERSİTESİ

TEZ ONAY FORMU

T.C.
YOZGAT BOZOK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Enstitümüzün Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı Tezli Yüksek Lisans Programı 80110712028 numaralı öğrencisi Arif ÇOK'un hazırladığı "Hadislerde İnsanın Değeri" başlıklı tezi ile ilgili tez savunma sınavı, Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliği'nin ilgili maddeleri gereğince 10/12/2019 Salı günü saat 10:30'da yapılmış, tezin onayına oy birliği/oy çokluğu ile karar verilmiştir.

Başkan : Dr. Öğr. Üyesi Arif ALKAN

Jüri Üyesi : Dr.Öğr.Üyesi Yusuf AKGÜL

(Danışman)

Jüri Üyesi : Dr.Öğr.Üyesi Ali BİNOL

ONAY:

Bu tezin kabulü, Enstitü Yönetim Kurulu'nun ...30/..12../2019 tarih ve 47-01 sayılı Enstitü Yönetim Kurulu Kararı ile onaylanmıştır.

Prof. Dr. Yunus ÖZGER
Müdür

TEZ BEYANI

Tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu tezin yazılmasında bilimsel ahlak kurallarına uyulduğunu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunulduğunu, tezin içerdiği yenilik ve sonuçların başka bir yerden alınmadığını, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin herhangi bir kısmının bu üniversite veya başka bir üniversitedeki başka bir tez çalışması olarak sunulmadığını beyan ederim.

10/12/2019

Arif ÇOK

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAYI	Hata! Yer işareti tanımlanmamış.
TEZ BEYANI	iii
İÇİNDEKİLER	iv
ÖZET.....	vii
ABSTRACT	viii
KISALTMALAR LİSTESİ.....	ix
TABLolar LİSTESİ.....	x
ÖNSÖZ.....	xi
GİRİŞ	1
1. ARAŞTIRMANIN KONUSU.....	1
2. ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ	1
3. ARAŞTIRMANIN SINIRLILIKLARI VE YÖNTEMİ.....	2

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL ÇERÇEVE VE SEMAVİ DİNLERDE İNSANIN DEĞERİ

1.1. İnsan.....	5
1.1.1. Cesed/Beden.....	8
1.1.2. Ruh	9
1.1.3. Akıl.....	11
1.1.4. Nefs	12
1.1.5. Kalp	14
1.2. Hadis/ Sünnet/ Rivayet.....	16
1.3. İnsanın Değeri ile İlgili Kavramlar	21
1.3.1. Hürmet.....	21
1.3.2. Şeref	22
1.3.3. İzzet	23
1.3.4. Mahrem	25
1.3.5. Mükerrerem/Kerem/Kerim	26
1.4. Dinlerde İnsanın Değerine Genel Bakış.....	27
1.4.1. Yahudilikte İnsanın Değeri.....	28
1.4.2. Hıristiyanlıkta İnsanın Değeri	30
1.4.3. İslam'da İnsanın Değeri	32
1.4.3.1. Hz. Peygamber Öncesinde İnsanın Değeri	32
1.4.3.2. Hz. Peygamber Dönemi ve Sonrasında İnsanın Değerine Genel Bir Bakış	38

İKİNCİ BÖLÜM

DİNİN İNSANA VERDİĞİ DEĞER

2.1. İnsanın Değerine Dair Dinin Esas Aldığı Beş Temel Değer	47
2.1.1. Hayatı / Canı Koruma.....	47
2.1.2. Dinî Koruma.....	53
2.1.3. Akli Koruma.....	57
2.1.4. Nesli / İffeti Koruma	59
2.1.5. Malı Koruma	63
2.2. İnsanın Yaşı ve Durumlarına Göre Dinin Verdiği Değer	69
2.2.1. Çocuklara Verilen Değer.....	69
2.2.2. Gençlere Verilen Değer	77
2.2.3. Yaşlılara Verilen Değer	82
2.2.4. Yetimlere Verilen Değer	85
2.2.5. Hastalara Verilen Değer	89
2.2.6. Engellilerere Verilen Değer.....	93
2.2.7. Kimsesizlere Verilen Değer.....	96
2.2.8. Kölelere Verilen Değer.....	97
2.2.9. Kadınlara Verilen Değer.....	102
2.3. Değerlendirme	109

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

HADİS LİTERATÜRÜNDE İNSANIN DEĞERİ

3.1. İnsanın Değeri ile İlgili Kütüb-i Sitte'deki Kitap/Bölüm ve Bab/Konu Başlıkları.....	112
3.1.1. İnsanın Değeri ile İlgili Sahih-i Buhari'deki Bab Başlıkları.....	112
3.1.1.1. Kitabu'l Itk	114
3.1.1.2. Kitabu'l-Mukâteb	114
3.1.1.3. Kitabu'l Merdâ	114
3.1.1.4. Kitabu't-Tıbb.....	114
3.1.2. İnsanın Değeri ile İlgili Sahih-i Müslim'deki Bab Başlıkları.....	136
3.1.2.1. Kitabu'l-Itk.....	136
3.1.3 İnsanın Değeri ile İlgili Sünen-i Tirmizi'deki Bab Başlıkları.....	148
3.1.3.1. Kitabü't-Tıbb.....	148
3.1.4. İnsanın Değeri ile İlgili Sünen-i İbn Mâce'deki Bab Başlıkları	158
3.1.4.1. Kitabu'l-Itk.....	158
3.1.4.2. Kitabu't-Tıbb.....	158
3.1.5. İnsanın Değeri ile İlgili Sünen-i Ebû Dâvûd'daki Bab Başlıkları	165

3.1.5.1. Kitabu'l-Itk.....	165
3.1.5.2. Kitabu'd-Diyât.....	165
3.1.6. İnsanın Değeri ile İlgili Sünen-i Nesâi'deki Bab Başlıkları	172
3.1.6.1. Kitabu Tahrimi'd-Dem.....	172
3.1.6.2. Kitabu İşreti'n-Nisâ.....	172
SONUÇ.....	180
KAYNAKLAR	185
EKLER.....	193
ÖZGEÇMİŞ.....	194

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hadislerde İnsanın Değeri

Arif ÇOK

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Yusuf AKGÜL

2019-Sayfa:194+XI

Jüri : Dr. Öğr. Üyesi Yusuf AKGÜL

Dr. Öğr. Üyesi Ali BİNOL

Dr. Öğr. Üyesi Arif ALKAN

İslam kaynaklarında Kur'an-ı Kerim'den sonra en sahih kaynak kabul edilen Kütüb-i Sitte, kendisinden sonra gelen, Müslümanlara dini literatür adına temel kaynak olmuştur. Kütüb-i Sitte'nin temel kaynak oluşu Buharî başta olmak üzere, Müslim ve diğer muhaddislerin, hadisleri alırken gösterdiği titizlikten kaynaklanır. Kur'an Kerim ve hadisi şerifler, insanın saygın bir varlık olduğunu ve değerini korumak için yaşamı boyunca mücadele etmesini istemektedir. İnsanın saygın ve onurlu bir varlık olduğu hususunda çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Ancak tespit edebildiğimiz kadarıyla sadece Kütüb-i Sitte'deki hadislerin değerlendirildiği bir çalışma bulunmamaktadır. Bu tezi hazırlamamızın sebebi günümüzde insanın değeri ve saygınlığı maalesef savaşlar, terör, şiddet, ırkçılık, vb. nedenlerden dolayı hak ettiği değeri görmemesi ve Kütüb-i Sitte'de insanın değeri ile ilgili birçok rivayetin bulunmasıdır.

Bu çalışma giriş, onu takip eden üç bölümden ve sonuç bölümünden oluşmaktadır, Giriş bölümünde araştırmanın amacı, konusu ve önemi üzerinde durulduktan sonra değerli/onurlu/saygın kelimesiyle aynı anlamlarda kullanılan gelen kelimelerin tahlili yapılmış ve insanın değeri ile ilgili kutsal metinlerdeki pasajlar taranmıştır. İkinci bölümde zaruriyyet-i diniyye ve insanların yaşlarına ve durumlarına göre rivayetler tespit edilmiştir. Üçüncü bölümde ise insanın değeri ile ilgili Kütüb-i Sitte'deki bölüm/kitap, bab başlıkları ve ikinci bölümde yer verilen rivayetlerin genel bir değerlendirilmesi yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Hadis, İnsan, Onur/Şeref, Kütüb-i Sitte.

ABSTRACT

Master Thesis

Value of Man in Hadith

By

Arif ÇOK

Supervisor: Assist. Prof. Dr. Yusuf AKGÜL

2019-Page: 194+XI

**Jury: Assist. Prof. Dr. Yusuf AKGÜL
Assist. Prof. Dr. Ali BİNOL
Assist. Prof. Dr. Arif ALKAN**

Kütüb-i Sitte which is accepted as the most valid source, after Koran'in Islam resources, has been basic resource to the Muslims on the be half being a religious literature. The reason why Kütüb-i Sitte as a basic resource is based on the fussiness while taking hadiths by Muslim and other muhaddiths, notably Buhari. Koran and hadiths says that human is a reputable creature and wonts that to struggle as long as his life to protect his valve. Various studies have been done on human is a reputable and honorable creature. But as long as we can make firm there is not a study that commentates the hadiths on'y in Kütüb-i Sitte. The reason why we write this thesis is nowasays, human can't see the dignity and repectability that he deserved unfortunately because of the various reasons ouch as wars, terror, violance, racism etc. and there are a lot of rumors in Kütüb-i Sitte about dignity of human.

This study consist three chapters: introductory chapter, 3 chapters that is following the this and finally conclusion chapter, in introductory chapter after dwelled on the aim, topic and importance of this study, it has been done to analysis of the words that have same meaning with the words of dignified/honorable/reputable and excerpts about the dignity of human on the holy writings has been scanned.

In the second chapter it has been mode firm imperatives of religion and rumors according to humans age and situations. And the third chapter there are chapter/bab titles about humans dignity in Kütüb-i Sitte and also there is a general evaluation of rumors included in the second chapter.

Key Words: Human, Hadith, Honor, Kütüb-i Sitte.

KISALTMALAR LİSTESİ

AÜİFD	: Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
AÜİFY	: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları
b.y.	: Basım Yeri Yok
b. t	: Basım Tarihi Yok
c	: Cilt
cc	: Celle Celâluh.
CÜİFD	: Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
Çev	: Çeviren
DİB	: Diyanet İşleri Başkanlığı
Dr	: Doktor
HÜİFD	: Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
İSAV	: İslamî İlimler Araştırma Vakfı
MÜİF	: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Ra	: Radiyallahu anh
s	: Sayfa
Sav	: Sallallahu Aleyhi ve Sellem
Thk	: Tahkik eden
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
TCK	: Türk Ceza Kanunu
t.y	: Tarih yok
UÜİFD	: Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
v.b	: Ve benzerleri
v.d	: Ve diğerleri

TABLolar LİSTESİ

<u>Tablo</u>	<u>Sayfa</u>
Tablo 3.1 : İnsanın Değeri ile İlgili Sahih-i Buhâri'deki Müstakil Bölüm/Kitap ve Konu/Bab Başlıkları.....	116
Tablo 3.2 : İnsanın Değeri ile İlgili Sahih-i Müslim'deki Müstakil Bölüm/Kitap ve Konu/Bab Başlıkları.....	138
Tablo 3.3 : İnsanın Değeri ile İlgili Sünen-i Tirmizi'deki Müstakil Bölüm/Kitap ve Konu/Bab Başlıkları.....	150
Tablo 3.4 : İnsanın Değeri ile İlgili Sünen-i İbn Mâce'deki Müstakil Bölüm/Kitap ve Konu/Bab Başlıkları.....	159
Tablo 3.5 : İnsanın Değeri ile İlgili Sünen-i Ebû Davud'daki Müstakil Bölüm/Kitap ve Konu/Bab Başlıkları.....	167
Tablo 3.6 : İnsanın Değeri ile İlgili Sünen-i Nesâi'deki Müstakil Bölüm/Kitap ve Konu/Bab Başlıkları.....	174

ÖNSÖZ

Yaratılış itibariyle onurlu ve saygın bir varlık olan insanoğlunun varoluş amacı dünyevi ve uhrevi alemde huzurlu ve mutlu olmaktır. Mutlu olmak için de insanoğlu dünyada ve ahirette bir sınava tabi tutulmaktadır. İnsan bu sınavı kazanmak için her türlü gayreti gösterirken bazen dünyaya geliş amacını ve değerli bir varlık olduğunu unutarak fitratına aykırı bir hayat yaşamayı isteyebilmektedir. Böyle bir yaşamı Kur'an, insanın yaratılış amacına aykırı kabul etmekte ve hayvanlardan daha aşağı bir hayat olarak tanımlamaktadır.

Allah Teala, insanlara yaratılışlarına uygun bir yaşam sürmeleri için hidayet rehberi olarak Kur'an'ı göndermiş ve Kur'an'ı daha iyi anlamaları için de Hz. Muhammed'i (sav) peygamber olarak seçmiştir. Hz. Peygamber ve arkadaşları öyle bir hayat yaşamış ki, yaşadıkları döneme asrı-ı saadet dönemi denilmiştir. Hz. Peygamber ve ashabın yaşadığı bu örnek dönemi sünnetinde, söz ve davranışlarında görmekteyiz. Hz. Peygamber, Veda Hutbesinde insanlara, insanın şerefli, mükerrem ve değerli bir varlık olduğunu ilan etmiştir. Üzülerek ifade edelim ki, Müslümanlar Hz. Peygamber'den sonra yaratılış amaçlarına uygun bir yaşamdan uzaklaşmış, saygın bir varlık olduğunu unutarak, dünyayı çekilmez hale getirmişler ve dünyada kan ve gözyaşı hakim olmuştur.

Bu cümleden olarak huzur ve mutluluk diyarı olması gereken Alem-i İslam'da niçin bu kadar kan ve göz yaşı dökülüyor? Müslüman, Müslümanın kanının, canının ve malının emanet olduğunu mu unuttu? Acaba Müslümanlar Kur'an'ı mı yanlış anlıyor veya hadisleri mi yanlış yorumluyorlar? Ya da dünyevileşmenin getirdiği hırsla, ahireti unutarak dünyaya hakim olma arzusuyla her şeyi kendisine mübah mı görüyorlar? İşte bu gibi sorulardan hareketle Kur'an-ı Kerim'den sonra Müslümanlarca İslam'ın en güvenilir referansı kabul edilen Kütüb-i Sitte'de insanın değeri konusunu araştırmaya karar verdik.

Tezimizin birinci bölümünde İnsanın Değerine dair kavramlardan hürmet/ihtiram, şeref, izzet, mükerrem/kerem, mahrem kavramlarının tahlili yapılmıştır. Ardından diğer dinlerde ve kutsal kitaplarında insanın değerine dair metinlerden örnekler verilmiştir. Çalışmada Türkçe çeviri eserler kullanıldığında asıl kaynaklardan da bilgi tetkik edilmiştir. Daha sonra insanlık tarihine insanın değeri ve onuru açısından Hz. Peygamber öncesi, Hz. Peygamber dönemi ve sonrası şeklinde konulan başlıklarla insanlık tarihine genel bir bakış yapılmıştır.

İkinci bölümde; İslam Dininde insanın onurlu bir yaşam sürmesi için mutlaka dikkate alınması gereken ve bütün şeriatların korunmasını emrettiği beş temel esas (zaruret-i hamse) ile ilgili ayet ve hadislerden örnekler verilmiştir. Ardından toplumda yaş ve durumlarına göre zayıf, ezilmiş, mazlum, sevgi ve saygıya muhtaç, istismara müsait kimseler ile alakalı hadis kaynaklarında geçen rivayetler tespit edilmiştir. Bu rivayetlerden örnekler verilerek konu ele alınmıştır.

Üçüncü bölümde; insanın değerini ifade eden Kütüb-i Sittte'de yer alan bölüm/kitap, konu/bab başlıkları tespit edilmiş ve sonuç bölümünde genel bir değerlendirme yapılmıştır.

Bu araştırmanın hazırlanma aşamasında yardımlarını esirgemeyen, zamanını ayıran, araştırma konusunun seçiminde fikirlerini paylaşan, bu çalışmaya teşvik eden değerli bilgilerinden istifade ettiğim hocam Dr. Öğr. Üyesi Yusuf AKGÜL'e ve her türlü meşakkatime katlanan eşime, ayrıca bu çalışma esnasında bizlerden yardımını esirgemeyen tüm dostlarıma ve aileme çok teşekkür ederim.

Arif ÇOK

10/12/2019

GİRİŞ

1. ARAŞTIRMANIN KONUSU

İnsanın yaratılmasıyla beraber kendisine verilmiş kutsal haklardan birisi de onuru/şerefi, ihtiramı, saygınlığı ve değeridir. Kur'an'da yeryüzünün halifesi ve Hz. Peygamber'in nezdinde onurlu bir varlık olan insanın fakiri de zengini de izzetlidir; amiri de memuru da şerefli; siyahı da beyazı da değerlidir.¹ Şerefli bir varlık olan insanı itibarsızlaştıran husus, onun renk, ırk, cinsiyet ayrımı, zenginlik, soy-sop gibi dünyanın geçici değer yargılarına göre değerlendirilmesidir.

Hiç şüphesiz insan kaybettiği bu değerini elde edebilmesi, zedelenen izzetini tekrar yüceltmesi ve hasretini çektiği bu özlemi gidermesi yine Hz. Peygamber'in sünnetini tatbik etmekle olacaktır. İslam'dan başka hiçbir semavi ve beşeri din, ideoloji, kanun, nizam ve uluslararası kuruluşlar insanın değerini koruyamamıştır. İnsana sadece insan olduğu için gerçek değerini veren İslam olduğundan, Hz. Peygamber'in insana verdiği değer daha iyi anlaşılması gerekmektedir. Bu nedenle Kur'an'dan sonra insanlara değerini hatırlatan Hz. Peygamber'in hadislerini ve rivayetlerini Kütüb-i Sitte bağlamında ele almayı hedefledik.

Çalışmamızı diğer çalışmalardan² ayıran en önemli husus Buhâri, Müslim, Ebû Davûd, İbn Mâce, Nesâî, Tirmizi'deki İnsanın Değeri ile ilgili bölümlerin/kitaplarının, bab başlıklarının tespit edilmesi ve çalışmamızla ilgili hadis metinlerinde insanın değerine dair örneklerin değerlendirilmesidir.

2. ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ

Allah (cc.) yarattıklarının birçoğundan ademoğluna daha fazla nimet vermiş³, insanı yarattıklarından üstün kılmış⁴ ve meleklerle "Ademe secde etmelerini" emretmiştir⁵. Bunca izzet ve ikrama sahip olan insana yeryüzünü imar etme görevi verilmiştir. Yeryüzünü imar etmekle görevli insanoğlu verilen imkanları ilahi nizam

¹ Bakara, 2/30; Ahmet b. Hanbel, *Müsned*, Müessesetü Kurtuba, Kahire ts, c.V, s.411; Mehmet Görmez, "Hz. Peygamber ve İnsanlık Onuru", *Diyanet Aylık Dergi*, sayı. 268, 2013, s.2,

² Kenan Has, "*Tevrat, İncil ve Kur'an'ın Dünyaya Bakışı*" adlı çalışmasında semavi dinlerin kutsal kitaplarında insanın onurunu çalışmış; Hasan Yenibaş, "*Sünnette İnsan Onurunun Değerlendirmesi*" adlı çalışmasında insanın yaratılışını ve Hz. Peygamber'in görev verirken sahabe de aradığı kriterleri ele almış. Tezimizi diğer çalışmalardan ayıran önemli özellik insanın değerli olduğunu vurgularken Hz. Peygamber'in sözleri, fiilleri ve takrirlerini Kütüb-i Sitte'deki rivayetlerin ele alınması ve en önemlisi de Kütüb-i Sitte'deki "İnsanın Değeri" ile ilgili bab başlıklarının tespit edilmesidir.

³ Nahl 66-69, 72.

⁴ Tin 95/4.

⁵ Bakara 2/34.

içerisinde kullanmakla sorumlu tutulmuş ve başı boş bırakılmamıştır⁶. İzzetli ve şerefli bir varlık olan insanın değerini koruyabilmesi yaşadığı toplumun tüm fertlerini kucaklaması ile mümkündür. Fakir-zengin, genç-yaşlı, hasta-sağlıklı, yetim-öksüz, kadın-erkek, zayıf-güçlü velhasıl toplum tüm kesimleri ile barışı, adaleti, şefkati, merhameti gerçekleştirdiği ölçüde insan dünyada yaşamaktan zevk alacaktır.

Bugün İslam coğrafyasına baktığımız zaman saygın bir varlık olan insanın değeri, itibarı, şerefi/onuru hiç hak etmediği şekilde ayaklar altındadır. Bugünün dünyasında insanın değeri; şiddet, terör, ötekileştirme, savaşlar, adaletsizlik, kayırmacılık, ırkçılık, istismar, tacizler, işkence, fakirlik, açlık, kıtlık gibi diğer sorunlarla hiçe sayılmaktadır. Müslümanlar, Allah'ın kendilerine vermiş olduğu değeri kaybeden insanlığa, insanın değerli bir varlık olduğunu hatırlatmak zorundadır. Çünkü Müslümanlar dünyaya hakim olursa zulmetmez, öldürmez, kan ve gözyaşı dökmez, insanın insana emanet olduğunu ve canının, malının, kanının kutsal olduğunu bilir ve yaşar.

Günümüzde insanın değerini hatırlatmak amacıyla, insanın değeri ile ilgili hadisleri, Kütüb-i Sitte'de nasıl işlendiğini ortaya koymak, rivayetleri değerlendirmek ve sözü edilen kaynaklardaki bab başlıklarını ve kitaplarını analiz ederek konuyu ele alıp, yeryüzünün halifesi insanın saygın ve onurlu bir varlık olduğunu vurgulamak istedik.

3. ARAŞTIRMANIN SINIRLILIKLARI VE YÖNTEMİ

İnsanın değerine dair tarih boyunca genel ve özel anlamda bazı çalışmalar yapılmıştır. Bunlardan insanlık adına ilki ve en önemlisi Hz. Peygamber'in Veda Haccında (10/632) Arafat, Mina ve Akabe'de ashabına hitap ettiği Veda Hutbesi'dir. Bu kısa ve veciz konuşmasında insanlara yönelik evrensel mesajlar içerdiği için Veda Hutbesi'ne ilk İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi diyebiliriz⁷. İkincisi ise İnsan Hakları Evrensel Beyannamesidir. İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi Birleşmiş Milletler Genel Kurulunda 10 Aralık 1948 kabul edilmiştir⁸. Üçüncüsü ise İslam'da İnsan Hakları Beyannamesidir. İslam Dünyası da İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nden esinlenerek İslam Konferansı Teşkilatı Genel Sekreterliği, İslâm'da İnsan Hakları mevzuunda BM Genel Kuruluna, 1979 yılı devresinde “Meşru’i Vesikat-i Hukuk ve Vâcibât’il-İnsaniyye Fi’l-İslâm” adıyla bir rapor sunmuş ve rapor büyük bir hüsnü

⁶ Kıyâme 75/36.

⁷ Bünyamin Erul, “Veda Hutbesi”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. 42, İstanbul 2012, s.591.

⁸ <https://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/pdf01/203-208.pdf> (28.05.2019)

kabul görmüştür. Daha sonra İslam Konseyi'nin teşebbüsüyle hazırlanmış olan bu metin, 19/09/1981(21 Zilkade 1401) tarihinde UNESCO binasında, Paris'te İslam Konseyi Genel Sekreteri Salim Azzam tarafından ilan edilmiştir⁹.

İnsanın değeri ile ilgili literatürü taradığımızda bir takım tezlere¹⁰, makalelere¹¹ ve sempozyumlara¹² ulaşılmıştır. Söz konusu bu çalışmalar konumuzla ilgili gibi görünse de tezimizde üzerinde durduğumuz çalışma alanı daha çok hadisler çerçevesinde olmuştur. Her halükarda bu çalışmalardan da yeri geldikçe tezimizde yararlandık.

Yüksek Lisans Tezi olarak hazırladığımız “Hadislerde İnsanın Değeri” isimli bu çalışmamızda, temel kaynak olarak, Kütüb-i Sitte ve Kur'an Kerim'den istifade edilmiştir. Çalışmanın sınırlılıkları ve metodu olarak şunları ifade edebiliriz: Öncelikle Allah'ın kitabından ayetler ve Buhâri, Müslim, Tirmizî, İbn Mâce, Ebû Davûd, Nesai'ye ait kitaplardan ise insanın değeri ile ilgili hadisler tespit edilmiştir. Bu ayet ve hadislere dair müstakil varsa kitap, tez ve makaleler taranıp incelenmiştir. Ayrıca Sahih-i Buhâri üzerine yazılmış şerhlerden İbn Hacer el-Askalani'nin *Fethu'l-Bari*,

⁹ Ahmet Akgündüz, İslam'da İnsan Hakları Beyannamesi, OSAV Yayınları, İstanbul 1997, s.95.

¹⁰ Konuyla ilgili tespit edebildiğimiz tezler şunlardır:

- 1- Hasan Yenibaş, *Sünnette İnsan Unsurunun Değerlendirilmesi*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2007.
- 2- Kenan Has, *Tevrat, İncil ve Kur'an'ın Dünyaya Bakışı*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri 1995.
- 3- Mehmet Bilici, *İncil ve Kur'an'da İnsan Sevgisi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ 2007.
- 4- Hasan Coşar, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinde İşkence Yasağı*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2010.
- 5- Mustafa Yayla, *İslam Hukunda İnsan Hakları ve Eşitlik*, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1994.
- 6- Turgay Yazıcı, *Gazzali'de İnsanı Tanımlayan Temel Kavramlar (Ruh, Kalp, Akıl, Nefs)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Rize 2014.

¹¹ Konuyla ilgili tespit edebildiğimiz makaleler şunlardır:

- 1- Mehmet Görmez, “Hz. Peygamber ve İnsanlık Onuru”, *Diyanet Aylık Dergi*, sy 268, 2013, s.2.
- 2- H. Kamil Yılmaz, “İrfan Geleneğimizde İnsan Onuru, Hz. Peygamber ve İnsan ve İnsan Onuru”, DİB Yayınları, Ankara 2013, s.30.
- 3- Sevde Yaman, “Tevrat’a Göre İnsan Hayatı ve Onurunun Kutsallığı”, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, V//2, by. 2016, s.339.
- 4- Muhammet Şevki Aydın, “Peygamber Efendimizin Örneğinde İnsan Onuruna Saygı Bilinci Kazandırmak”, *Hz. Peygamber ve İnsan Onuru*, DİB Yayınları, Ankara 2013, s.59.
- 5- Saffet Sancaklı, *Hz. Peygamber ve İnsan Hakları*, Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi, III 2003, Sayı: 2, s.35.
- 6- Ömer YILMAZ, *Avrupa Birliği Üye Ülkelerinin Ulus Anayasalarında “Din ve Vicdan Özgürlüğü”*, C.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi XI/1 - 2007, s.301.

¹² Konuyla ilgili tespit edebildiğimiz sempozyumlar şunlardır:

- 1- Kur'an ve Sünnete Göre Temel İnsan Hakları, İstanbul 21-22 Aralık 2013.
- 2- İnsan Hakları ve Din Sempozyumu, Çanakkale 15-17 Mayıs 2009.

Ahmed Davudoğlu'nun Sahih-i Müslim Şerhi kaynak olarak kullanılmıştır. Yine konu ile ilgili ayetlerin yorumları için muhtelif tefsirlerden istifade edilmiştir. Keza İnsanın Değeri konusunu değişik yönleriyle inceleyen literatür taranmıştır. Bu kaynaklardan elde edilen bilgiler çerçevesinde konu işlenmiştir. Özellikle Kütüb-i Sitte'de insanın değerine dair yer alan rivayetler ön plana çıkarılmış, bunun yanı sıra rivayetlerde insanın onuruna yakışmayan durumlarda Hz. Peygamber'in ve sahabenin tavırlarına dair bazı örnekler tespit edilmiş ve bu konuyla ilgili diğer hadis kaynaklarından da yararlanılmıştır.

Teze başlarken planladığımız tez önerisinde tezin adı "İnsanın Muhteremliği-Sahih-i Buhârî Örneğinde" şeklindeydi. Dolayısıyla tez yazım sürecinde verdiğimiz örnekler için kullandığımız kaynak Sahih-i Buhârî ağırlıklı olmuştur. Daha sonra tezin adı "Hadislerde İnsanın Değerı" şeklinde değiştirilmiştir. Bu sebeple tezde sözünü ettiğimiz hadis kaynaklarından Sahih-i Buhârî'den seçtiğimiz örneklerin yanı sıra diğer hadis kaynaklarından bulabildiğimiz örneklere yer vermeye çalışılmıştır.

Tezimizde kullandığımız hadis kaynaklarında geçen rivayetler içerisinde metin ve sened yönüyle hadisleri değerlendiren âlimlerin sahih saydığı hadisler olduğu gibi hasen ve zayıf mertebesinde rivayetler de bulunmaktadır. Tezde zikredilen hadislerin kaynakları gösterilmiş ve yeri geldikçe ilim ehline zayıf kabul edilen rivayetlere işaret edilmiştir. Bu tür rivayetlerin tezimizde yer almasının sebebi ise çoğu alimin fadâil ve ahlak konusunda zayıf hadisle amele cevaz vermesidir. Bununla beraber bazen tespit edebildiğimiz zayıf hadislerin sened ve metin tahlilleri yapılmıştır.

Ayrıca araştırmamızda Cevâmiu'l-Kelim, eş-Şâmile gibi hadis programlarından yararlanılmış daha sonra asıl kaynaklardan karşılaştırma yapılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL ÇERÇEVE VE SEMAVİ DİNLERDE İNSANIN DEĞERİ

Bu bölümde öncelikle insanın değerine dair bazı kavramları ele aldık. Ardından dinlerde insanın değeri konusunu özellikle üç büyük semavi din olan Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslamiyet açısından tetkik ettik. Daha sonra İslam'ın insanoğlunun değerine verdiği önemi daha iyi anlayabilmek için İslam öncesi cahiliyedeki durumu ve Hz. Peygamber'in döneminde insanın saygınlığını inceledik. Son olarak dinlerde insanın değerine genel bakışın ardından birinci bölümü tamamladık.

1.1. İnsan

İnsan, beşer topluluğu anlamına gelen “ins” sözcüğünden türetilmiş olup akıl ve fikir sahibi, konuşarak anlaşılan sosyal bir varlık türünü ifade eder. Arapça “ins” sözcüğü “cinne” kelimesinin zıt anlamlısıdır. İnsiyyün ve insin insanlık türüne mensup olan anlamındadır. Bu kelime çokça ünsiyeti olan ve çokça ünsiyet edilen kişi için kullanılır. Bu nedenle binek hayvanının biniciye yakın olan tarafına “insiyü'd-dâbbeti” denir. Aynı şekilde okun, ok atan tarafına bakana “insiyü'l-kavsi” adı verilir. Her şeyin “insiyi” olanı, insana yakışır olanıdır. Vahşi ise, onun bu tarafının karşısında yer alan kısmının adıdır. İns kelimesinin çoğulu “enâsiyye” şeklindedir. Kur'an'da “enâsiyye kesira” pek çok insan anlamında geçmektedir¹³.

İnsan, birbiriyle uyumlu yakınlaşmadan başka ayakta kalma şansı olmayacak şekilde yaratıldığından bu adı almıştır. Bu açıdan “insan, doğası gereği medenidir” denilmiştir. Yani insan, ayakta kalmak için yardımlaşmaya mecburdur. Çünkü hayatta kalmak için tüm şartları kendisinin oluşturması mümkün değildir¹⁴.

Allah, insanı canlı, konuşan, işiten, dinleyen, gören, irade sahibi, düşünüp tedbir alan, hikmetle hareket eden ve bütün özellikleri sayesinde fizik bakımından kendisinden daha güçlü varlıklar üzerinde bile hakimiyet kurabilen bir varlık olarak yaratmıştır ki bütün bu vb. vasıflar aynı zamanda ilahi sıfatların bir kısmının ondaki yansımalarıdır.¹⁵

¹³ Ragıb el-İsfahani, Ebü'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed b. Mufaddal , *el-Müfredat fi-Garibi'l-Kur'an* (thk. Safvan Adnan Davudi), Dârü'ş-Şamiyye, Beyrut-2002, “İns”, s.94.

¹⁴ İsfahani, “İns”, *el-Müfredât*, s.94

¹⁵ Heyet, *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, DİB Yayınları, Ankara 2007, c. 5, s. 647.

İnsan, bir takım özelliklerle yaratılmış bir varlıktır. Bu özelliklerin en belirgin olanları ise bilgi ve koruyucu güce sahip olan irade kabiliyetidir¹⁶. Bu özellikler insanı Allah katında diğer canlılardan üstün bir konuma getirmiştir. Hatta bazı özellikleri itibariyle meleklerden de üstündür. Bu üstünlük meleklerde olmayan bir ayrıcalığa sahip olmasından kaynaklanmaktadır. İnsanın bu saygınlığı, yeryüzündeki idareci ve egemen güç olarak yaratılmasının yanında, orada onurlu bir yaşam sürmesini sağlayacak tüm imkanların insanın hizmetine sunulmasıyla pekiştirilmiştir. İnsanın diğer canlılar arasında özel bir konuma sahip olması, onlar üzerinde istediği gibi hüküm süreceği anlamına gelmez¹⁷.

Kur'an'a göre insan, özlü balçıktan, kurutulmuş çamurdan¹⁸, karışım halindeki meniden yaratılan¹⁹, evrendeki varlıkların en üstünü²⁰, yaratılış bakımından en güzeli²¹, Allah'ın sayısız nimetler verdiği²², gökte ve yeryüzündekilerin hepsini istifadesine sunduğu²³ ve Allah'ın ruhundan üflediği bir varlıktır.²⁴ Bu özellikleri ile insan yeryüzünün halifesi olmuştur²⁵.

İster fiziki ve cismani yönden, isterse manevi yönden olsun insan, en güzel bir şekilde yaratılmıştır. Yaratıldığı haliyle kalan bir varlık da değildir. O, ruhsal açıdan daha da yükselecek, daha iyi bir kıvama ulaşabilecektir. Çünkü o, en üstün yetenekleri ortaya koyabilecek özelliklerde yaratılmıştır. İnsanın aslına ve mahiyetine, bütün olarak insanlık âlemine dikkatli bir şekilde bakan, onun iç ve dış dünyasına bakarak sahip olduğu incelikler üzerinde fikir yürüten bir kimse, insanı görünen ve görünmeyen âlemin kesişme noktası olarak görür. Hakkın kelamı ile yaratılış kitabına yazılmış enteresan satırlardan oluşan ifadeleri içeren ve manevi sırların, eşsiz güzelliklerin manalarını açıklayan bir nüsha olduğunu idrak eder²⁶

İnsan, dünyadaki işleri Allah adına yürüten ve yöneten bir vekildir. Allah'ın adına yeryüzünü imar etme ve yaşanır hale getirme sorumluluğu verilmiştir. Kendisine verilen bu yüce ve aynı zamanda sorumluluğu çok büyük olan görevi yerine getirebilmesi için bütün güçlerini yerinde ve zamanında kullanması ve Allah'ın emir

¹⁶ Muhammed Kutup, *İslam'a Göre İnsan Psikolojisi*, (Çev. Akif Nuri), Hicret Yayınları, by, bt, s.47.

¹⁷ Heyet, *Hadislerle İslam*, Ankara 2014, c.1, s.289,290.

¹⁸ Hicr, 15/28.

¹⁹ İnsan, 76/2, Abese, 80/19.

²⁰ İsrâ, 17/70.

²¹ Tin, 95/4.

²² İbrahim, 14/34.

²³ Lokman, 31/20.

²⁴ Hicr, 15/29

²⁵ Bakara, 2/30, En'am, 6/165.

²⁶ Elmalılı M. Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, Umut Matbaası, İstanbul 1992, c. 9, s.312.

ve yasaklarına uygun hareket etmesi gerekmektedir²⁷. Bu görevi yerine getirirken en büyük engel yine insanın zaaflarıdır. İnsan fitratı gereği bencillik, acelecilik, gerçeğe karşı direnme, inkarcılık, cimrilik, mal düşkünlüğü, gurur, kibir, umutsuzluk vb. zaafaları ile mücadele etmeyi öğrenmek zorundadır. Eğer zaaflarına yenildiği takdirde aşağıların aşağısına düşme tehlikesi ile karşı karşıyadır²⁸.

Kur'an'a göre insan, dünyaya imtihana tabi tutulmak için gönderilmiştir. İnsana nefsanî arzular, kadınlar, evlatlar, altınlar, gümüşler, araziler, salma atlar, davarlar vb. şeyler çekici gösterilmiştir²⁹. İnsana bunca nimet verilirken insandan ahiret yurdunu unutmaması, Allah'ın kendisine verdiklerinden diğer insanlara vermesi ve yeryüzünde bozgunculuk yapmaması istenmiştir³⁰. İyi şeyleri (malı/hayrı) istemekten bıkmayan³¹ insan, mala sahip olmayı aşırı derece ister³². Mala sahip olduğunda Rabbinin ikram ettiğini düşünür, ancak Rabbi rızkını daralttığı anda ise Rabbin beni unuttu der ve umutsuzluğa kapılır³³.

Peygamberimizin yanında insanların zengin ya da fakir olmasının, uzun ya da kısa olmasının, nesebinin, dilinin, renginin, hür ya da köle olmasının hiçbir önemi yoktur. Ebu Hureyre'den nakledildiğine göre; Hz. Peygamber, *“Allah sizin görünüşünüze ve mallarınıza bakmaz; Allah sizin işlerinize ve kalplerinize bakar”*³⁴ buyurarak Allah katında insanların mallarının ve suretlerinin hiçbir öneminin olmadığını vurgulamıştır. Allah, insanın ameline, teslimiyetine, imanına, ihlasına ve takvasına bakar³⁵.

Kur'an- Kerim ve hadislerde insanın zaaflarıyla birlikte saygın, değerli bir varlık olduğu ifade edilmiştir. Saygın bir varlık olan insan biri maddi, diğeri de manevî olmak üzere iki unsurdan meydana gelmektedir. Bu iki ana unsurla beraber anılan beden, akıl, nefis ve kalb insanı insan yapan en büyük özelliklerdir. Şimdi Kur'an ve Sünnet rehberliğinde ana hatlarıyla cesed/beden, akıl, ruh ve kalp kavramlarını inceleyeceğiz.

²⁷ Heyet, *İslam'a Giriş- Gençliğin İslam Bilgisi*, Ankara 2006, s.206.

²⁸ İlhan Kutluer, “İnsan”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. 22, İstanbul 2000, s.321.

²⁹ Âl-i İmran, 3/14.

³⁰ Kasas, 28/77.

³¹ Fussilet, 41/49.

³² Âdiyat, 100/8.

³³ Fecr, 89/15-16.

³⁴ İbn Mâce, *Zühd* 9; Müslim, *Birr* 33-34.

³⁵ Heyet, *Hz. Peygamber ve İnsan*, TDV Yayınları, Ankara 2016, s.45.

1.1.1. Cesed/Beden

Cesed, ete ve kana bürünen, vücudun maddi varlığıdır. Kalp ve ruhun bineğidir³⁶. Cisim organik yapının tamamı, beden ise baş, kollar ve bacaklar dışında kalan gövde için kullanılır³⁷.

Beden, insanın ruhunu tecrübe ettiği kalıptır. Bedensiz insan ve insan varlığı düşünülemez. Bu nedenle bedeninin insan karakterinde öyle veya böyle etkisi vardır. İnsan bedeni, dört ana unsurdan yaratılmıştır. Bunlar; toprak, hava, su ve ateştir. Bu unsurlar insan vücudunun şekillenmesinde, insanların renklerinde, huylarında ve dillerinde etkilidir³⁸.

Meleklerine hitaben “*Ben kuru bir çamurdan, şekillendirilmiş balçıktan bir insan yaratacağm. Onu düzenleyip içine ruhumdan üflediğim zaman, onun için hemen saygı ile hemen secdeye kapanın*”³⁹ buyuran Allah, bedeni topraktan yaratmıştır. Kur’an, bedeninin fani olduğunu⁴⁰, sonunda ölümü tadacağını⁴¹ ve ölümden sonra tekrar aslı olan toprağa döneceğini söyler⁴². En güzel şekilde yaratılan beden⁴³ insana emanet olduğunu Hz. Peygamber şöyle ifade etmektedir: “İnsan, kıyamet günü bedenini nerede ve niçin yıprattığının sorusunu ve cevabını vermeden yerinden ayrılamayacaktır⁴⁴.

İnsan, bedeninin ihtiyaçlarını karşılamak, bedenine iyi davranmak, bedenini güzel işlerde kullanmak ile sorumlu tutulmuştur. Hz. Peygamber, dişlerimizi temizlemeyi⁴⁵, saçlarımızı ve tırnaklarımızı kesmeyi⁴⁶, hafta da bir defa bedeni yıkamayı Allah’ın insanlar üzerinde bir hakkı olduğunu söylemiştir⁴⁷.

Hz. Peygamber’in sünnetinde bedeninin temizliğinin ve bakımının en ince ayrıntılarına rastlamak mümkündür. Allah Rasûlü, beden bakımının, temizliğinin gerekçelerini açıklamış ve ashabından düzenli beden temizliği yapmalarını istemiş ve

³⁶ İmam Ebu Muhammed Hamid el-Gazâlî, (Çev. Sehâbi Hüsameddin), *Kimyâ-yı Saâdet*, Sağlam Yayınevi, İstanbul-bt, s.39.

³⁷ İbn Manzur, “C-s-m”, *Lisanu’l-Arab*, Neşri Edebi’l-Hazvete, c. 2, Kum-1405, ss.455-462.

³⁸ Gürbüz Deniz, *Anlam ve Varlık Boyutuyla İnsan*, DİB Yayınları, Ankara 2015, s. 86.

³⁹ Hicr, 15/2-29.

⁴⁰ Enbiyâ, 21/8.

⁴¹ Ankebût, 29/57.

⁴² Tâ-hâ, 20/55.

⁴³ Tin, 95/4.

⁴⁴ Tirmizi, *Sıfatu’l-Kiyame*, 1.

⁴⁵ Müslim, *Taharet*, 42.

⁴⁶ Müslim, *Taharet*, 51

⁴⁷ Buhari, *Cum’a*, 12.

şöyle buyurmuştur: “Beş şey fitrattandır. Sünnet olmak, koltuk altındaki kılları kesmek, avret bölgesindeki kılları gidermek, tırnakları kesmek ve bıyığı kısaltmak⁴⁸.”

İnsan, bedenine zarar verecek, bedenini zayıf düşürecek davranışlardan uzak durur. Sahabeden Ebu Mûcibe el-Bâhiliyye adındaki hanım sahabînin babası hakkındaki rivayet şöyledir: “Bu hanım sahabînin babası bir ihtiyacı sebebiyle bir gün Hz. Peygamber’e uğrar. Allah Rasûlü, ilk başta ona kim olduğunu sorar. Adam, “Beni tanıyamadınız mı ey Allah’ın Peygamberi! Ben, bir yıl önce senin yanına gelen Bâhile Kabilesi’ne mensup falan kişiyim.” deyince, Hz. Peygamber, onu hatırlar ve “Geçen yıl geldiğinde rengin, benzin, vücudun daha iyiydi. Ancak bu gün görüyorum ki oldukça zayıf ve bitkin vaziyettesin.” der. Adamın, ‘bu zaman zarfında her gününü oruçla geçirdiği’ açıklamasını yapması üzerine, Allah Rasûlü, “Kendine bu kadar işkence etmeni sana kim emretti!⁴⁹” buyurarak ibadet için bile olsa bedeni yorgun ve zayıf düşürecek davranışların doğru olmadığını söylemiştir. Ayrıca Hz. Peygamber, yılın tamamında oruç tutan ve her gece Kur’an okuyan Abdullah b. Amr As’a da “Senin üzerinde bedeninin de hakkı vardır⁵⁰” uyarısında bulunmuştur.

Sağlıklı bir bedene sahip insanın ibadet etmesi, iâşesini temin etmesi sağlıklı olmayan bedene nispetle daha kolaydır. Buna mukabil, sağlıklı olamamak, eğer kişinin iradesinin ve gücünün dışında ise o zaman, o kimse daha az mesul olacaktır. Bu sebeptendir ki herkes akıl ve bedensel niteliklerinin özelliğine göre Allah katında mesuldür⁵¹.

1.1.2. Ruh

Ruh, sözlükte “yumuşak esen rüzgar, canlandırmak, nefes alıp vermek, rızık⁵², üfleme, hava esmek, rahmet, serinletmek, kokusunu duymak, hoşnut olmak, teravîh kılmak, nimet, kurtarmak, sakin olmak” anlamlarında kullanılmaktadır⁵³.

Ruh, sayı, ölçü ve bölüm kabul etmez. Ruhun rengi ve şekli yoktur. Çünkü rengi ve şekli olsaydı gözle görülebilir yahut hayale girerdi. Güzelliği, kötülüğü, azlığı veya çokluğu, büyüğü, küçüğü olurdu. Ruhun sayısı ve niteliği bilinmez ve bilinmekten de uzaktır⁵⁴.

⁴⁸ Müslim, *Tahâret*, 50, 51.

⁴⁹ İbn Mâce, *Sıyam*, 43.

⁵⁰ Müslim, *Sıyam*, 182.

⁵¹ Deniz, *Anlam ve Varlık Boyutuyla İnsan*, s. 87.

⁵² el-İsfahâni, “R-v-h”, ss.369-370.

⁵³ İbn Manzur, “R-v-h”, ss.455-462.

⁵⁴ Gazâlî, *Kimyâ-yı Saâdet*, s.16.

Râgıb el-İsfahâni (ö.502/1108) ruhu “hayvanda hayatı meydana getiren cüz” olarak tanımlamıştır⁵⁵. Kuşeyri’ye (ö. 465/1072) göre ruh "bu beden kalıbına tevdi edilen ve güzel huyların mahalli olan bir latife"; nefis de "bu beden kalıbına tevdi edilen ve köyü huyların mahalli olan bir latife"dir⁵⁶. Ruh, mahalli olan bedende bulunduğu müddetçe Allah Teâla'nın bedende hayatı yarattığı bir latifedir. İnsan ruh ile değil, hayat ile diri ve canlıdır. Ruh uyku halinde maddi alemde yükselir, bedenden ayrılır, sonra ona döner. Nefs, ruh ve akıl gibi kuvvetlerin bazısı bir kısmını hükmü altına alır. İçinde bu gibi muhtelif kuvvetler bulunmasına rağmen insan bunların toplamı olan tek bir varlıktır⁵⁷. İnsan hüküm ve ismi bu bütüne aittir. İnsan ruh ve bedenden meydana gelmiştir. Allah, bu bütün içinde her birini diğerinin emrine vermiş, birbirine muhtaç kılmıştır. Haşr ve neşr olacak olan, ceza-sevap görececek olan bu bütündür. Ruhlar mahluktur⁵⁸.

Gazâlî, (ö.505/1111) ruhun iki manada kullanıldığını belirtmektedir. Ruhun birinci manası: “Kaynağı cismani kalbin boşluğunda bulunan bir latif cisimdir. Damarlarda kan vasıtasıyla bedenin her tarafına yayılır. Görmek, duymak, koku almak ve benzeri duyularla hayat nurunun buradan uzuvlara akması, odanın köşelerinde dolaştırılan lambadaki ışığın o köşeleri aydınlatmasına benzer. Hayat, o köşede meydana gelen aydınlık gibidir. Ruh ise lamba gibidir.” Gazâlî’ye göre ruhun ikinci manası öyledir: “Ruh, insanın, görülmeyen, müdrik ve âlim olan bir parçasıdır. “Sana ruhtan sorarlar, de ki: Ruh, Rabbimin emrindedir”⁵⁹ ayetinde anlatılan bu ruhtur. Bu, acayib bir emr-i Rabbanidir ki, bunun hakikatını akıl ve fehimlerin çoğu anlamaktan acizdir.⁶⁰

Allah’ı tanımak, O’nun cemalini görmek ruhun sıfatıdır. Teklif ruha yapılmıştır. Allah’ın hitabı yalnız onadır. Mutluluk ve günah işlemek insanın sıfatıdır. Ruhun aslı Allah’tandır. Ruh, Allah’tan gelir, yine O’na döner. Ruh, dünyaya güzel şeyler yapmak için gelmiştir⁶¹.

Ruh sözcüğünün Kur’an-ı Kerim’de çeşitli manalarda kullanıldığını görürüz:

⁵⁵ el-İsfahani, “R-v-h”, ss.369.

⁵⁶ Ebu’l Kasım Zeynül-İslam Abdülkerim b. Hevâzin b. Abdilmelik el-Kuşeyri, Risale-i Kuşeyri, (Çev. Ali Arslan), Arslan Yayınları, İstanbul 1980, s. 140.

⁵⁷ Kuşeyri, Risale-i Kuşeyri, s. 141.

⁵⁸ Kuşeyri, Risale-i Kuşeyri, s. 140-141.

⁵⁹ İsrâ,17/85.

⁶⁰ Gazâlî, *İhyâu Ulûmid-Din*, (Çev. Ahmet Serdaroglu), c.3, Bedir Yayınevi, İstanbul-bt, s.10

⁶¹ Gazâlî, *Kimyâ-yı Saâdet*, s.16-17.

1- Ruh, Kur'an Kerim anlamında kullanılmıştır. Şu ayetler buna örnek teşkil eder.

“İşte sana da emrimizden bir ruh (Kur'an) vahyettik⁶².”

“Arş sahibi, varlıkların en yücesi olan Allah, kavuşma gününü ihtar etmek için kullarından dilediğine emriyle vahyi indirir⁶³.”

2- Kur'an'da, ruh yardım ve kuvvet anlamında kullanılmıştır. Şu ayeti buna örnek gösterebiliriz.

“... Allah, onların kalplerine imanı yerleştirmiş ve onları katından bir ruh (kuvvet, yardım) ile desteklemiştir⁶⁴.”

3- Ruh, şu ayetlerde Cebrail anlamında kullanılmıştır.

“Onu, güvenilir ruh (Cebrail) kalbine indirmiştir⁶⁵.”

“De ki, ruha (Cebrail'e) düşman olan kimse Allah'a düşmandır⁶⁶.”

4- Ruh, İsa Peygamber anlamında da kullanılmıştır.

“Ey Kitab ehli! Dininizde sınırları aşmayın ve Allah hakkında ancak hakkı söyleyin. Meryem oğlu İsa Mesih, ancak Allah'ın peygamberi, Meryem'e ulaştırdığı (emriyle onda var ettiği) kelimesi ve kendisinden bir ruhtur⁶⁷.”

Hadislere baktığımız zaman ölümden sonra insanın ruhunu Hz. Peygamber, şöyle özetlemektedir: *“Rahmet melekleri tarafından bedenden alınan müminin ruhu semaya yükseltilir, açılan gök kapılarından geçirilerek ilahi rahmet ve cennetle müjdelenir. Azap meleklerince kabzedilen kafirin ruhu ise göğe yükseltilince kapılar açılmayıp kabrine iade edilir.⁶⁸ Yine Allah Rasûlü, Bedir Savaşı'nda öldürülen müşriklere ait cesetlerin yanına giderek onlara, “Allah'ın size önceden haber verdiği acı sonucu tattınız mı?” diye hitap edince Hz. Ömer, “Ruhları bulunmayan cesetlere mi hitap ediyorsun?” diye sormuş, o da, “Onlara söylediğimi siz duyamazsınız ama onlar duyar” demiştir⁶⁹.*

1.1.3. Akıl

Akıl, ilmi kabul etmeye hazır olan güce denir. Bu güç ile insanın elde ettiği ilme “akıl” denir. Akıl, “bilgi edinmeye yarayan güç” ve “bu güç ile elde edilen bilgi”

⁶² Şûrâ, 42/52.

⁶³ Mü'min, 40/15.

⁶⁴ Mücadele, 58/22.

⁶⁵ Şu'ara, 26/193.

⁶⁶ Bakara, 2/97.

⁶⁷ Nisa, 4/171.

⁶⁸ İbn Mace, Zühd, 31.

⁶⁹ Müslim, Cennet, 76.

şeklinde iki kısma ayrılmaktadır⁷⁰. Bursevi' ye (ö.1725) göre akıl, güzel ve hoş şeylerin yapılmasını emrettiği ve çirkin şeyleri görüp menettiği için tutmak ve menetmek anlamına gelir⁷¹.

Akıl, insandaki idrak kabiliyetine verilen addır. İslam'da dinin emirlerine uymak, yasaklarından kaçınmak için insanda akıl ve ergenlik şarttır. Eskilerin tarifıyla akıl, zatında maddeden mücerred, fiilinde maddeye bitişen bir cevherdir. Akıl, nefs-i natıkadan ibaret olup, her ferd ona "ben" demekle işaret eder. Bir görüşe göre akıl, kalpte hak ile batılı ayıran bir özelliktir. Akıl, insan beden ve hareketlerini yöneten bir soyut cevherdir⁷².

Akıl, kalp ve ruhun madeninde, beynin ışığı konumunda bulunan manevi bir nurdur ki insan bununla, duyu organlarıyla hissedilemeyen şeyleri anlar⁷³. Aklın en yüksek mertebesine "akl-ı evvel" (ilk akıl) denir. İlk akıl, başlangıçtan sonucu, sonuçtan başlangıcı; önceden sonrayı, sonradan önceyi tam bir bilgi ile gören akıldır. Yani Allah'ın kelamı, Hz. Muhammed'in (sav.) nurudur⁷⁴.

Kur'an-ı Kerim'de akılla aynı anlama gelmese bile ona yakın bir mana ifade eden kalb, fuâd ve elbâb kelimelerinin kullanıldığı dikkati çekmektedir. "Sezme, anlama ve bir şeyin mahiyetini kavrama gücü" anlamına gelen bu kelimeler, daha çok insanın derunî, vicdanî alemine ve gönül dünyasına hitap etmek maksadıyla kullanılmıştır⁷⁵.

1.1.4. Nefs

Nefs, gazap ve şehvet toplayan⁷⁶, insanın kendisiyle yemek, içmek ve evlenmek gibi zevk aldığı şeyleri arzu eden "şey"⁷⁷ diye tarif edilmektedir. Kişi, can⁷⁸, ruh ve kalp anlamlarına da gelir. Şeriat örfünde şehvet ve kızgınlığın kaynağı olan nefsanî kuvvete de denilir⁷⁹. Nefs, hem insanın maddi varlığını ve hem de insan da var olan fakat gözle görülmeyen, iyiyi ve kötüyü arzu eden manevî varlığını ifade eder⁸⁰.

⁷⁰ el-İsfahâni, "A-k-l", *el-Müfredat*, s.577-578.

⁷¹ İsmail Hakkı Bursevi, *Ruhul Beyan*, (Çev. Heyet), Damla Yayınları, c. 1, İstanbul 2012, s. 135.

⁷² Ethem Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, Rehber Yayınları, Ankara 1997, ss.97-98.

⁷³ Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, c.1, s. 467.

⁷⁴ Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, c.1, s. 468.

⁷⁵ Bolay, "Akıl", *TDV İslam Ansiklopedisi*, c.2, İstanbul 1989, s.239.

⁷⁶ Gazâlî, *İhyâu Ulûmid-Din*, c.3, s.10.

⁷⁷ Şah Veliyyullah Dihlevî, *Huccetullâhi'l-Bâliğa*, (Çev.Mehmet Erdoğan), İz Yayıncılık, c.2, İstanbul bt, s.292.

⁷⁸ Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, c.9, s. 16.

⁷⁹ Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, c.1, s. 203.

⁸⁰ Karagöz, *Dini Kavramlar Sözlüğü*, DİB Yayınları, Ankara 2006, s.523.

İnsandaki nefsin ne olduğu hakkında ihtilaf edilmiştir. Nefsin, ruhânî bir cevher ve gözle görülmeyen bir varlık olduğunu, nur ve ziyadan yaratıldığını söyleyenlerin yanı sıra latif bir cisim, kan ve araz olduğunu söyleyenler de olmuştur. Bilginlerin çoğunluğuna göre ruh ile nefis ayrı şeylerdir⁸¹.

Gazâlî, (ö.505/1111) nefse iki mana vermektedir: Birincisi: Nefsi, insandaki şehvet ve gazap kuvvetini toplayan manada kullanmıştır. Tasavvuf ehli genellikle nefsi bu manada kullanmaktadır. Çünkü tasavvuf ehli nefisten, insanda kötü vasıfları toplayan asıl ve esası kasteder ve nefis ile mücadele edip nefsi kırmak gerekir, der. Nefsin ikinci manası: İnsanın hakikatı ve kendisi demektir. Fakat bu latife aynı zamanda hallerin de ihtilafı sebebiyle çeşitli sıfatlarla vasıflanır. Mesela, emir ve irade altına girip şehvetlere karşı koyabilmesi sayesinde sükuna kavuştuğu zaman ona “nefs-i mutmainne denir⁸².

Sûfi psikolojisinde nefsin en alt düzeyine zalim nefis (Nefs-i Emmare) denir. Bu nefis, bizi manevi yoldan uzaklaştırmaya çalışan içimizdeki bütün olumsuzluklardan ibarettir. İnsanın acı ve ızdırap çekmesine neden olur. Sevdiklerimize zarar vermemize sebep olur. Çünkü bu “nefs” kötüyü emreder. Nefsi emmare düşünce ve kavrayışın en ağır sapıklıklarının temelinde yatar. Kendimiz ve başkaları için en büyük tehlike kaynağıdır⁸³.

Nefs kavramı Kur’an-ı Kerim’de tekil ve çoğul olmak üzere 295 defa kullanılmıştır⁸⁴. Kur’an’da çeşitli anlamlarda kullanılan “nefs” kelimesinin bazı anlamlarını şu şekilde örneklendirebiliriz: “*De ki: Ey mülkün sahibi olan Allah’ım! Sen dilediğine mülkü verirsin. Dilediğinden de mülkü çeker alırsın. Dilediğini aziz edersin, dilediğini zelil edersin. Hayır, senin elindedir. Şüphesiz sen her şeye hakkıyla gücü yetersin*⁸⁵” ayetinde nefis kelimesi Allah’ın zatı anlamında kullanılmıştır. Ayrıca nefis kelimesinin Kur’an’da can⁸⁶, ruh⁸⁷, beden⁸⁸, bedenle beraber ruh⁸⁹, kişi⁹⁰, insanın iç alemi⁹¹, ilahi emir, teklif ve yasaklara, müjde ve uyarıya muhatap olan insanın manevi

⁸¹ Karagöz, *Dini Kavramlar Sözlüğü*, s.522.

⁸² Gazâlî, *İhyâu Ulûmid-Din*, c.3, s.10-11.

⁸³ Robert Frager, *Kalp, Nefs ve Ruh*,(Çev.İbrahim Kapaklıkaya),Gelenek Yayıncılık,İstanbul 2005,s.29.

⁸⁴ Karagöz, *Dini Kavramlar Sözlüğü*, s.522.

⁸⁵ Al-i İmran, 3/28.

⁸⁶ Nisa, 4/66.

⁸⁷ En’am, 6/93.

⁸⁸ Al-i İmran, 3/185.

⁸⁹ Bakara, 2/286.

⁹⁰ Bakara, 2/286.

⁹¹ Bakara, 2/248.

varlığı⁹², göğüs, kalp⁹³, cins⁹⁴, Hz. Adem⁹⁵, anne⁹⁶, ehl-i din⁹⁷ ve insan⁹⁸ anlamlarında kullanılmaktadır.

Hz. Peygamber, nefsi bazen ruh manasında kullanmıştır. Nitekim bir hadiste şöyle ifade edilir:

“Hz. Peygamber (s.a.v.)’e kıyametin ne zaman kopacağından sorulmuş o da: “Bugün üzerinden yüz sene geçecek hiçbir üflenmiş ruh bilmiyorum⁹⁹.”

Aşağıdaki örneklerde görüleceği üzere Allah Rasûlü “nefs” kavramını bazen şehvet ve gazab anlamında kullanmıştır.

“Nefislerimizin şerrinden Allah’a sığınırız¹⁰⁰.”

““Allah’ım! Faydasız ilimden, korkmayan kalpten ve doymayan nefisten san sığınırım¹⁰¹

““Nefsimin şerrinden, şeytanın şerri ve şirkinden sana sığınırım¹⁰².”

1.1.5. Kalp

Ragıb el-İsfahâni (ö.502/1108) ruh, ilim, şecaat, korku, anlayış gibi kelimelerin Kur’an’da, kalp anlamında kullanıldığını söyler¹⁰³.

"Kalb", yürek ve gönül manalarına gelir, yani "kalb" iki mana da kullanılır. Birisi göğsün sol tarafında, sol memenin altına doğru konulmuş bir çeşit çam kozalağı şekline benzer bir durumda (sanavberiyü'l-ekl) ve bedendeki etlerin hiç birine benzemeyen, hem sinir ve hem kas dokularının esaslarını toplayan belli bir et parçasıdır ki, içinde karıncıkları ve kulakcıkları vardır. İçi siyah kan doludur¹⁰⁴. Kalp, atar ve toplar bütün damaraların köküdür. İnsanların aza ve organları içinde kendi kendine hareket ondan başlar. Ruha ait iticilik ondan başlar. Bu, motoru kendinde, kendi kendine açılıp kapanan bir tulumbadır. Kan dolaşımı buna borçludur. Bununla beraber bu hareketin solunum ve akciğer hareketi ile de bir ilgisi ve paralelliği vardır. Bu kalb, beden ilimlerinden olan Tıp ilminin ve doktorların meşgul olduğu bedenî ve yeri belli

⁹² Yusuf, 12/53.

⁹³ Bakara, 2/77.

⁹⁴ A’raf, 7/118.

⁹⁵ Nisa, 4/11.

⁹⁶ Nur, 24/12.

⁹⁷ Nur, 24/61

⁹⁸ Maide, 5/45

⁹⁹ Ahmed İbn Hanbel, *Müsned*, 3, 326.

¹⁰⁰ Nesai, *Cum’a*, 24.

¹⁰¹ Müslim, *Zikir*, 73

¹⁰² Tirmizi, *Daavat*, 14.

¹⁰³ el-İsfahâni, “G-l-b”, el-Müfredat, s.681.

¹⁰⁴ Gazâlî, *İhyâu Ulûmid-Din*, c.2 s.9;Elmalılı, *Hak Dini Kur’an Dili*, c.1, s.203

olan kalbtir. Buna biz dilimizde yürek deriz. Nitekim mideye de kursak deriz ki, "kursak aşını, yastık başını ister" deyimi bunu ifade etmektedir. İkincisi, ruhanî, ilahî bir lütuf olan ve bütün şuur, vicdan, duygu ve sezgilerimizin, düşünme kuvvetimizin kaynağı yani manevî alemimizin merkezi bulunan, yeri belli olmayan kalbtir ki, "insan ruhu" da denilir. İnsanın asıl gerçeği bu kalbtir. İnsanın anlayışlı, bilgin ve arif olan bölünmez kısmı, azarlanan, konuşulan, talepte bulunulan ve sorumlu olan özü budur. Bütün benliğimiz bundadır. Bu sanki ruhumuzun gözüdür. Sezgi bunun bakışı, akıl bunun ruhu, irade bunun kuvvetidir. Bunu, ruhumuzun kendisi şeklinde anlayan da çoktur. Dilimizde buna gönül deriz¹⁰⁵.

Kalp, her şeyin gerçek mahiyetinin tecelligâhı olma kabiliyetine sahiptir. Kalp ile nesnelere arasında hiçbir şey giremez. Böyle bir şey tıpkı kalbin aynası ile Allah (c.c.) tarafından üzerine Kıyamet'e kadar vukua gelecek her şeyin yazıldığı Levh-i Mahfuz arasına girmiş bir perde gibidir. Bilgilerin hakikatleri Levh-i Mahfuz'un aynasından kalbin aynasına, tıpkı bir aynadaki hayalin karşıdaki bir başka aynaya yansması gibi yansır. İki ayna arasındaki perde bazen el ile kaldırılır. Bu şekilde bazen lütuf rüzgarları eser ve kalbin gözlerinin önündeki perde kalkar, Levh-i Mahfûz'da yazılmış olan şeylerin bazıları kalbe akseder. Bu iş zaman zaman uyku halinde olur ve insan bu yoldan ileride olacak şeyleri bilir. Perdenin tamamen kalkması ölüm demektir ki ölüm halinde eşyanın daha evvel gizli olan hakikati ortaya çıkar. Fakat uyanıklık halinde de Allah'ın (c.c.) gizli bir lütfu ile perde ortadan kalkabilir. Böylece kalplere gayb perdesinin ardından olağanüstü bir takım bilgiler gelir. Bu, bazen bir şimşek gibi, bazen ardı ardına fakat sınırlı bir şekilde olur ve bu halin uzun sürmesi fevkalade nadir görülür¹⁰⁶.

Sûfî psikolojisine göre, kalp zeka ve irfanımızı içerir. Kalp, marifetin mekanıdır. Kalp, hepimizin içindeki ilahî kıvılcımı barındırır. Kalp, aslında kutsal bir mabeddur. Sûfîler bütün insanlara, değerli mabedin sahipleri oldukları için nezaket ve saygı ile davranırlar. Sevginin mekanı da kalptir¹⁰⁷.

Kur'an-ı Kerim de kalp hakkında şöyle buyrulur:

¹⁰⁵ Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, c.1, s.203.

¹⁰⁶ Gazâlî, *İhyâu Ulûmid-Din*, c.3, s. 41.

¹⁰⁷ Frager, *Kalp, Nefs ve Ruh*, (Çev. İbrahim Kapaklıkaya), Gelenek Yayıncılık, İstanbul 2005, s. 28.

“Şüphesiz bilin ki, Allah kişi ile kalbi arasına girer¹⁰⁸.”, “Gönüller (Kalp) ancak Allah’ı anarak huzura kavuşur¹⁰⁹.”, “Göğüslerindeki kalp körleşir¹¹⁰.”, “Kalbi olanlar için bunda öğüt vardır¹¹¹.” mealindeki ayetler kalbin ilim, iman, düşünme mekanı olduğunu gösterir.

Hz. Peygamber, “iman ve cimrilik, bir kulun kalbinde bir arada bulunmaz¹¹²,” diyerek kalbin iman ve inkar mahalli olduğunu söylemiştir. Peygamberimiz kalbin insanın hakikatı ve özü olduğunu şöyle ifade etmiştir: Allah’ın katında mal-mülk, dış görünüş önemli değildir; önemli olan iyi niyet, iyi düşünce ve güzel ahlakıdır.¹¹³

Allah Rasûlü, “Dikkat edin, beden de öyle bir et parçası vardır ki iyi olursa bütün beden iyi olur; o bozulduğunda bütün beden bozulur. İşte o kalbtir¹¹⁴” buyurarak bütün amellerin yerinin kalp olduğunu söylemiştir¹¹⁵. Hz. Peygamber’in “Ey kalpleri evirip-çeviren Allah’ım, kalbimi dinin üzerine sabit kıl¹¹⁶” diye dua etmesi, kalplerin değişime müsait bir varlık olduğunu gösterir.

1.2. Hadis/ Sünnet/ Rivayet

Hadis: Arapça “h-d-s” kökünden gelen hadis sözcüğü “kadimin”nin zıddı “yeni manasına geldiği gibi “haber” ve “söz” anlamlarına da gelmektedir¹¹⁷. İnsana uyanıkken veya uykuda duyurmak suretiyle iletilen her söze, yapılan konuşmaya da hadis denilmektedir¹¹⁸. Kur’an-ı Kerim’de hadis kelimesi “hadîsü Musâ“(Musa’nın haberi)¹¹⁹, “hadîsü’l-cünüd”(orduların haberi)¹²⁰, “haze’l-hadis”(kelam)¹²¹, “ahsenu’l-hadis“(güzel kelam)¹²² şeklinde kullanılmıştır. Allah Rasûlü de hadis kelimesini “hayru’l-hadis”(hayırlı kelam)¹²³, “ahsenu’l-hadis”(güzel kelam)¹²⁴ diye kullanmıştır. Ebû Hureyre’nin, kıyamet günü şefaatine ilk önce kimin nail olacağına sorusuna Hz.

¹⁰⁸ Enfal, 8/24.

¹⁰⁹ Ra’d, 13/28.

¹¹⁰ Hac, 22/46.

¹¹¹ Kâf, 50/37.

¹¹² Nesai, *Cihad*, 8.

¹¹³ İbn Mace, *Zühd*, 9.

¹¹⁴ Buhari, *İman*, 39

¹¹⁵ İbn Hacer el- Askalani, *Fethu’l-Bari-Sahih-i Buhâri Şerhi*, (Çev. Halil Aldemir, Soner Duman), Polen Yayınları, İstanbul 2009, c.1,s. 172.

¹¹⁶ Tirmizi, *Kader*, 7.

¹¹⁷ İbn Manzur, “H-d-s”, *Lisanu’l-Arab*, c. 11, s.46-47: Talat Koçyiğit, *Hadis Usulü*, Tdv. Yayınları, Ankara-2009, s.10.

¹¹⁸ Mehmet Yaşar Kandemir, “Hadis”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, c.15, İstanbul 1997, s.27.

¹¹⁹ Nazi’at, 79/15.

¹²⁰ Buruc, 85/17.”

¹²¹ Necm, 53/59; Vâkıa, 56/81.

¹²² Zümer, 39/23.

¹²³ *Müslim*, Cum’a 43.

¹²⁴ *Buhâri*, Edeb 70.

Peygamber, *Ey Ebû Hureyre! Hadise merakını bildiğim için hadis hakkında ilk soruyu senin soracağımı tahmin ediyordum*¹²⁵ diye cevap vermesinden anlaşılacağı üzere hadis kelimesini Peygamberimiz de kullanmıştır.

Sahabî ve tabiin de hadis kelimesini kullanmışlardır. Bazen “tahdîs” mastarından türemiş “Haddestü”, “Haddestüküm”, “Ühaddisüküm” şeklinde fiil kalıpları ile bazen de “Hadîsen”, “Eksere hadîsen”, “Hadîsen kesîran” şeklinde isim kalıpları ile geçen ifadeler kullanmışlardır¹²⁶. Halife Ömer b. Abdülaziz’in (ö.101/720) hadislerin tedvin edilmesi mevzuuyla ilgili “Hadîsu Rasûlillah” ve “Hadîsü’n-Nebi” tabirlerini kullandığı görülmektedir¹²⁷.

Ehadis kelimesi, Ferrâ’nın (ö.207/822) belirttiğine göre “konuşulan şey” manasındaki uhdûsenin çoğulu olarak kullanmaya başlanmıştır¹²⁸. Hadis kelimesi İslam’la birlikte farklı bir mana kazanmış olup, Kur’an-ı Kerim’in mukabili kastedilerek Hz. Peygamber’in sözlerine “el-ehâdisu’l-kavliyye”, fiillerine “el-ehâdisu’l-fi’liyye”, onayladıklarına da “el-ehâdisü’t-takririyye” kavramıyla ifade edilmektedir. Muhaddisler Allah Rasûlü’nün yaratılış özelliklerini ve ahlaki niteliklerini de hadisin kapsamına dahil etmişlerdir. İslam bilginlerinden bir kısmı sahabe ve tabiinin sözlerini ve fetvalarını da hadis kelimesine katarak anlamını daha da genişletmişlerdir. Hz. Peygamber’e ait hadislere merfu, sahabeye ait hadislere mevkuf, tabiine ait olanlara da maktu denilmiştir. Hadisler, insanlara ayrılığa düştüklerinde rahmetiyle birleştiren Kur’an’ı Kerim’i herkesten daha iyi anlayan ve açıklayan Allah Rasûlü’nün sözleri olarak büyük önemi haizdir. Hadisler insanların arasındaki birçok problemin çözüm kaynağı olmuştur. Hadisler Hz. Peygamber’in talimatıyla yazıya geçirilmemiş olması ve ibadet maksadı ile okunmamasından dolayı Kur’an’dan ayrılmaktadır. Alimlerin çoğunluğuna göre kutsi hadislerin manası Allah’a, lafızları Peygamber’e aittir. Bütün Peygamberler gibi Peygamberimiz de risaleti ile ilgili hususlarda Allah’ın emri doğrultusunda hareket etmiştir¹²⁹.

Sünnet: Sünnetin sözlükte “yönelinen yol, hayat biçimi, keskinleştirmek, devamlı yapılan şey, dökmek, suyu dökmek¹³⁰, ümmet, yüz, kanun, hal, adet,

¹²⁵ *Buhâri*, İlim 33.

¹²⁶ *Buhâri*, İlim 6, 7, 14, 15, 21, 39, 41, 42.

¹²⁷ *Buhâri*, İlim 34.

¹²⁸ Subhi es-Salih, (Çev. Yaşar Kandemir) *Hadis İlimleri ve Hadis İstılahları*, Elif Matbaacılık, Ankara 1971, s.3.

¹²⁹ M. Yaşar Kandemir, “Hadis”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, c.15, İstanbul 1997, s.28.

¹³⁰ el-İsfahani, “S-n-n”, el-Müfredat, s.429.

gelenek”¹³¹ anlamlarına geldiği bildirilmektedir. Cevheri (ö.400/1009) sünnet kelimesinin “akmak”, “akıtmak” olduğunu ifade etmektedir¹³².

Sünnet sözcüğünün sözlükteki kullanımlarını somuttan soyuta, dilin ilk kaynağı olan doğa ve eşyadan insanın günlük hayatına, fiil ve davranışlarımıza taşıdığımız zaman, anlam çerçevesi oldukça genişleyecektir. Arapça “yol” anlamına gelen diğer sözcüklerle (şir’at, şeriat, tarik, tarikat, sîret, sırat, minhac vb.) karşılaştırıldığı zaman, “sünnet” kelimesinin insan davranışlarıyla olan ilişkisinin daha ağır basacağı görülecektir. Senne fiili, senen mastarı veya sünnet sözcüğü, insanın bütün davranışlarını içine alan hayat tarzı için kullanıldığı gibi, tek hareketleri için de kullanılır. Sünnetin en kapsamlı anlamı, insanın hayatı boyunca takip ettiği yol demektir. Sözlük anlamı itibariyle “yol” demek olan sünnet, yolda yürümekten gelen sîret ile yakın bir anlamı ifade eder¹³³.

Sünnet sözcüğü ıstılah olarak, alimler tarafından hadisin eş anlamlısı olarak Hz. Peygamber’in söz, fiil, takrir, şemail, ahval vb. her şeyini ifade etmek için kullanılmıştır. İlk dönem hadisçilerinden bazıları sünnet ile hadisi ayrı mütâlâa etmişler ve sünnet denilince sadece Hz. Peygamber’in fiillerini kastetmişlerdir¹³⁴

Sünnet; fıkıh usulü, fıkıh, hadis, kelam ilimlerinde farklılık arz etmekle beraber bu ilimlerin tamamı Hz. Peygamber’in yolundan gitme derecesinde birleşir. Fıkıh usulünde sünnet öncelikle temel islam bilimlerinin meşruiyeti delillerinden ikincisini ifade etmek için kullanılır. Sünnet, Allah Rasûlü’nün söz, fiil ve takrirleri şeklinde tanımlanır. Bazı alimlerce sünnet, hadisle eş anlamlı sayılmakta ve yapılan tanım fıkıh usulüyle paralellik göstermektedir. Fıkıh usulünde dinen yapılması kesin ve bağlayıcılığı olmayan fiilleri oluşturur. Kelam ilminde sünnet, Hz. Peygamber’in ve ashabının itikad ve amelde izledikleri yol anlamındadır. Hadislerde sünnet kelimesi ve çoğulu gerek Peygamberimize ve halifelere ve başka insanlara atfedilerek sözlük anlamları çerçevesinde, gerekse Allah Resulü’nün peygamber olarak yaptığı ve ashabına öğrettiği fiiller anlamında yer almıştır¹³⁵.

¹³¹ İbn Manzur, “S-n-n”, Lisanu’l-Arab, c. 13, s.225-226.

¹³² İbn Manzur, “S-n-n”, Lisanu’l-Arab, c. 13, s.226

¹³³ Mehmet Görmez, Hadis İlminin Temel Meseleleri, Otto Yayınları, Ankara 2014, s. 13.

¹³⁴ İbrahim Canan, *Hadis Usulü ve Hadis Tarihi*, Akçağ Yayınları, Ankara-1998, s.417.

¹³⁵ Murtaza Bedir, “Sünnet”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, c.38, İstanbul 2010, s.150.

Bazı alimlerece, Kur'an'da, Peygamberimizin örnekliliğinden (usve-i hasene)¹³⁶, O'na tabi olmaktan (ittiba)¹³⁷, hikmetin¹³⁸ ve Kur'an'ın Hz. Peygamber'e verildiğinden¹³⁹ bahsetmesi Kur'an'ın anlaşılmasında sünnetin rolüne işaret ettiği kabul edilmektedir¹⁴⁰. Sünnet, hadislerde “*sünnetime ve istikamet üzere oldukları sürece halifelerimin sünnetine de tabi olun*¹⁴¹, *kim benim sünnetimden yüz çevirirse benden değildir*¹⁴², ifadeleriyle Hz. Peygamber'in uygulamalarını örnek almamız emredilmiştir.

Sünnet, Müslümanların ibadet ederken takip etmesi gereken yol anlamında kullanılmıştır¹⁴³. Hz. Peygamber'in peygamberlik hayatı boyunca sünnet, Kur'an'ı açıklayan, anlaşılmasını kolaylaştıran dinin ikinci kaynağı kabul edilmiş ve daha sonra Kur'an'la birlikte anılan, bütün mezhepler tarafından ittifakla temel kaynak sayılmıştır. Sünnetin lafzı Kur'an'la aynı tutulmasa da manası vahiy kabul edilmiş ve farklı sınıflamalara tabi tutulmuştur. Sünnet, Hz. Peygamber'in sözleri (kavli), eylemleri (fiil), onaylamaları (takriri) olmak üzere üç türdür. Hz. Peygamber'in eylemlerinin tek başına bağlayıcılığı bulunmamakla beraber çeşitli karinelerle dinî nitelik kazanacak mahiyette sayılmıştır. Örneğin bir içeceğin içilmesi gibi, bir şeyin Hz. Peygamber tarafından yapıldığının tespit edilmesi o şeyin günah olmadığını ve mübah olduğunu gösterir. Allah Rasûlü'nün, ibadet amacı dışında yaptığı bütün fiiller inananlar tarafından zorunlu olmasa da dinen teşvik kabul edilir. Resulullah'ın insan olarak yaptığı fiiller dini hüküm ifade etmese de Hz. Peygamber'e duyulan sevginin tezahürü gereği uhrevî alemde mükafatı olacaktır. Hz. Peygamber'in peygamber olarak yaptığı fiiller ise dinî hüküm sayılmaktadır. Ayrıca Rasûlullah'ın devlet başkanı, komutan, hakim, aile reisi vb. yaptığı fiiller ise O'nun insani özelliğini göstermekle birlikte peygamberlik özelliğini de taşımaktadır. Dolayısıyla Rasûlullah'ın bir söz veya tasarrufunun dinî nitelik mi taşıdığı yoksa insanî bir nitelik taşıdığı tespit edilmesi sünnetin kapsamı açısından önemlidir¹⁴⁴.

¹³⁶ Ahzab, 33/21

¹³⁷ Al-i İmran, 3/31.

¹³⁸ Bakara, 2/129

¹³⁹ Nahl, 16/44.

¹⁴⁰ Bedir, “Sünnet”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, c.38, İstanbul 2010, s.151.

¹⁴¹ *Ebu Davud*, Sünnet 5.

¹⁴² *Müslim*, Nikah 5; *Buhârî*, Nikah 1.

¹⁴³ *Buhârî*, Edâhî 1.

¹⁴⁴ Bedir, “Sünnet”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, c.38, İstanbul 2010, s.151.

Rivayet: Rivayet kelimesi sözlükte “çok kandıran su, açık bir yol¹⁴⁵, nakletmek, su başında kana kana su içmek, sulamak, sözü veya olayı başkasına nakletmek” anlamlarına gelip “r-v-y” kökünden türemiştir¹⁴⁶. Rivayet kelimesi; sünnet, hadis, eser ve haber gibi birbirine yakın ve hatta eş anlamlı kelimelerin hepsini ifade etmek için kullanılan bir tabirdir. Çünkü rivayet, daha önce meydana gelen bir hadiseyi, bir haberi nakletmek ve anlatmak anlamına gelir. Örneğin “Bir rivayette şöyle denmiştir” derken Hz. Peygamber’in sözünü kastetmiş olabiliriz¹⁴⁷. Rivayet kelimesi Cahiliye döneminde şiir için kullanılırken İslam’dan sonra hadis ve sünnet için kullanılmıştır¹⁴⁸.

Rivayet sistemli bir faaliyettir. Rivayetin üç ana unsuru vardır. Birincisi: rivayetin konusu olan sünnet, haber veya hadis; ikincisi: bu haberi rivayet eden kişi; üçüncüsü: haberi kendisine rivayet edenden alan diğer kişidir. Başka bir ifadeyle ana unsurlar mervî, bu mervîyi elinde bulduran ilk kaynak veya şeyh ve onu bu kaynaktan alıp bir sonrakine aktaran ravidir¹⁴⁹.

Hz. Peygamber döneminde rivayet sahabenin Allah Resulü’nden işittiklerini nakletmesi için ve O’ndan işitmediklerini de birbirinden öğrenip aktarması şeklinde olmuştur. Rivayet Mescid-i Nebevi’deki hadis müzakereleri ile başlamış olup, kabile reislerine ve devlet başkanlarına gönderilen davet mektuplarıyla sistemleşmeye başlamıştır. Hz. Peygamber vefatından sonra sahabe yanlışla düşmemek için daha az rivayette bulunmayı, rivayetleri alırken şahit istemeyi, o da yetmezse yemin ettirmeyi ve lafızla rivayete önem vermiştir. Hadisler sahabeden sonra gelen tabîne aktarılırken yazılmaya başlanmış ve böylece rivayetlerin yazıldığı sahifeler ortaya çıkmıştır. Başlangıçta sahifeler ve cüzler halinde yazılan rivayetler daha sonra tasnif edilmeye başlanmıştır¹⁵⁰.

Tezimizde bu kavramlardan biri olan hadisi Hz. Peygamber’e nispet edilen sözlü ifadeler olarak kullandık. Sünneti Hz. Peygamber’in fiili/uygulamaları/onayları olarak, rivayeti ise Hz. Peygamber’e ve diğer kişilere ait sözlü ve yazılı ifadeler için kullandık.

¹⁴⁵ el-İsfahani, “R-v-y”, el-Müfredat, s.376-377.

¹⁴⁶ Ahmet Yücel, *Hadis Tarihi ve Usulü*, İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul-2010, s.113.

¹⁴⁷ İbrahim Canan, *Hadis Usulü ve Hadis Tarihi*, Akçağ Yayınları, Ankara-1998, s.421.

¹⁴⁸ Mehmet Efendioğlu, “Rivayet”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, c.35, İstanbul, 2008, s.135.

¹⁴⁹ Talat Koçyiğit, *Hadis İstihlaları*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara-1980, s.371.

¹⁵⁰ Efendioğlu, “Rivayet”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. 35, İstanbul, 2008, s.135-136.

1.3. İnsanın Değeri ile İlgili Kavramlar

1.3.1. Hürmet

Sözlükte “sükûnet, ağırbaşlılık, saygı değer olma, yumuşak huyluluk¹⁵¹, haysiyet, itibar, ikram¹⁵², riayet edilmesi, yerine getirilmesi gereken, ihlâli yasak olan; ödev, hak” anlamındaki hürmet ve aynı kökten olup “korkmak, çekinmek”, mânasına gelen ihtirâm kelimeleri Türkçe’de saygı kavramını ifade etmek üzere kullanılmaktadır¹⁵³.

Aynı kökten ta’zim, hürmetle karışık korku ve çekinmek manasına gelen ihtiram (honor, respect)¹⁵⁴ sözcüğü ile eş anlama gelen hürmet, Türkçe’de “bir şeye veya kimseye değer vermekten ileri gelen ölçülü davranma hissi, çekinme ile karışık bir sevginin verdiği dikkat ve itina gösterme duygusu, saygı, ar”¹⁵⁵ manasında kullanılmaktadır. Haram olma, haramlık, ırz, namus gibi başkasına helal olmayan husus¹⁵⁶ manalarına gelen kelime modern Arapça’da kadın için de kullanılmaktadır¹⁵⁷.

Kur’an’da ta’zim, tevkîr, huşu, takva gibi kavramların genel anlamda Allah’a saygı ile birlikte kullanıldığı görülmektedir. Nitekim Fetih suresinde yer alan “tuvekkiruhu”¹⁵⁸ ifadesinin tefsirlerde “Allah’a saygı gösterin ve onu büyükeyin” anlamıyla açıklandığı görülmektedir¹⁵⁹.

Yine kimi âlime göre İslam’da dinî ve ahlaki emirler “Allah Teala’nın emrettiklerine itaat” ve “yarattıklarına ise sevgi ile yaklaşmak” diye iki şekilde tarif edilmiştir. Nitekim Fahreddin er-Râzî (ö. 606/1210) Mü’min suresinin 7. ayetinin tefsirinde meleklerin dualarında rablerini hamd ile tesbih etmelerini Allah’ın emrine saygı göstermek ve Allah’ın mahlûkatına şefkat göstermek manasında açıklamıştır¹⁶⁰.

Dârimî’nin es-Sünen’inde mukaddimenin 37.babı “Âlimlere Saygı” başlığını taşımaktadır. 40.bab başlığında da Hz. Peygamber’in hadislerine gerekli saygının

¹⁵¹ el-İsfahani, “V-k-r”, el-Müfredat, s. 880.

¹⁵² Şemseddin Sâmî, *Kâmus-i Türkî*, by. 1317/1901, s. 545.

¹⁵³ Mustafa Çağrı, “Saygı”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 2009, c. 36, s.211

¹⁵⁴ Çağrı, “Saygı”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 2009, c. 36, s.211.

¹⁵⁵ İlhan Ayverdi, *Asırlar Boyu Tarihi Seyri İçinde Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, MAS Matbaacılık, ty. İstanbul, c.2, s.1312; Ali Püsküllüoğlu, *Arkadaş Türkçe Sözlük*, Arkadaş Yayınevi, Ankara 1994, s.508

¹⁵⁶ Abdullah Yeğin, *İslami-İlmi-Edebi-Felsefi Yeni Lugat*, Yeni Asya Yayınları, Nurtan Ofset, 1975 s.238

¹⁵⁷ Ruhi-Munir Baalbeki, *el-Mevrid*, Daru’l-İlmi li’l-melayin, Beyrut, 1995, s.465.

¹⁵⁸ Fetih 48/9.

¹⁵⁹ Muhammed b. Cerir et-Tâberi, (thk. Ahmed Muhammed Şakir), *Camii’l- Beyan fi Te’vili’l-Kur’an*, Müessesetü’r-Risale, Beyrut 2000, c. 22, s.207.

¹⁶⁰ Fahreddin er-Razi, *Tefsir-i Kebir Mefâtihu’l-Gayb*, (Çev. Heyet), Huzur Yayınevi, c.19, Ankara 1990, s.250.

gösterilmesi başlığını taşımaktadır. Hadislere saygı göstermeyen kimselerin hemen cezalandırılması tâzim ve tevkîr kavramlarıyla ifade edilmektedir¹⁶¹.

Sonuçta insanın değeri, hürmeti denirken tezimizde daha çok insanın değerinin korunması, dokunulmazlığı gibi anlamlarda kullandık.

1.3.2. Şeref

Sözlükte, yerin yüksek olan kısmı, yüce¹⁶², yücelik, büyüklük, insanlar arasında muteber ve makbul olmak, büyük bir makam sahibi olmak anlamlarında kullanılmaktadır. Cenab-ı Hakka itaat ve ubudiyeti ve yüksek hizmeti ile ihsanına mazhar olmak¹⁶³, insanın yaratılmasının kendisine Allah'a kul olmak için fırsat verildiğinin farkına varması, kendisinin yaratılışına karşı beslediği saygı, insanı insan yapan iç değer, başkalarının gösterdiği saygının dayanağı olan öz değer, saygınlık, insanın kendi öz varlığını güzelleştirip yüceltme duygusu¹⁶⁴ gibi manalara gelmektedir.

Fahreddin er-Râzî (ö. 606/1210) İsrâ suresinin 70. ayetinin tefsirinde konuyu şöyle izah eder: İnsanoğluna verilen en büyük şeref okuma-yazmadır. İnsanın hüküm çıkaracak ve fikir yürütecek bilgisi azdır. İnsan ortaya bir bilgi koyup, onu kitaplara yazdığı ve ondan sonra gelenin o yazılıdan istifade edip kendindeki bilgiyi önceki bilgiyle birleştirdiğinde, bu süreç hep devam ettiğinde ilim artar, fazilet ve bilgi kuvvetlenir¹⁶⁵.

Kur'an-ı Kerim, ademoğlunun akıl ve bilgiyle donatılarak şerefli bir varlık olarak yaratıldığını ve bir çok nimet verilen insanın, yaratılanların birçoğundan üstün olduğunu bildirmektedir.¹⁶⁶ Bu durum onun Allah Teala nazarında bir kıymet ifade ettiğini göstermektedir. Allah Teala, kıymeti neticesinde insanı sorumlu tutmuş ve ilahi emaneti taşıma görevini insana vermiştir¹⁶⁷.

İnsanın şerefî, onun fitratı gereği, imana yatkın oluşundan ve ilahi hakikatleri kavrayabilecek kabiliyette yaratılmasından kaynaklanır. Yoksa insan sadece bedeni, güç, kuvvet ve duygularıyla mükemmel ve onurlu sayılamaz. İnsan Allah'a kulluk

¹⁶¹ Darimi, Mukaddime, 37,40.

¹⁶² Halil b. Ahmed, *Kitabu'l-ayn*, thk Dr. Abdülhamid el-Hundavi, Darul Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 2003 II, s.325.

¹⁶³ Yeğîn, *İslami-İlmi-Edebi-Felsefi Yeni Lugat*, Yeni Asya Yayınları, Nurtan Ofset, 1975 s.655

¹⁶⁴ Ali Püsküllüoğlu, *Arkadaş Türkçe Sözlük*, Arkadaş Yayınevi, Ankara 1994, s.791.

¹⁶⁵ Razi, *Tefsir-i Kebir Mefâtihu'l-Gayb*, c. 14, s.540.

¹⁶⁶ İsrâ 17/70.

¹⁶⁷ Ahzab, 33/72.

ettiği, verilen nimetlerin kıymetini bildiği ve Allah'ın kendisine yüklediği vazifeyi yaptığı zaman, onurlu ve değerli bir varlıktır¹⁶⁸.

İnsanın şerefi nesebine, mezhebine, ırkına, cinsiyetine bağlı değildir. Genç, yaşlı, amir, memur, zengin, fakir insan olmalarından dolayı şerefli, saygıya layıktır. Allah'ın nezdinde malların ve görünüşün hiçbir değeri yoktur. O'nun için değerli olan insanların niyetleri ve davranışlarıdır.¹⁶⁹ Nitekim Hz. Peygamber, insanın değerinin görünüşüyle, malıyla değil; samimiyetiyle, ameliyle olduğunu şöyle ifade etmiştir: “*Nice insanlar da vardır ki, elbisesinden, görünüşünden dolayı kapılardan kovulmuştur. Ancak Allah'ın katında şerefli. Dua etse Allah duasını kabul eder. Allah şerefinden dolayı kendisine ikramda bulunur*”¹⁷⁰.

Sonuçta tezimizde insanın şerefi derken onun saygınlığı, yüce değerlere sahip oluşunu vurgulayacağız.

1.3.3. İzzet

Sözlükte “izzet, üstünlük, kalıcı üstünlük, güç, övgü, galip gelen, mağlup olmayan, taassup, gurur¹⁷¹, insanın kendini bilmesi, insanın mağlup olmasına engel olan durum¹⁷², şeref, kıymet, değer, bulunmayacak derecede bir şey¹⁷³, güçlü olmak, kazanmak, sayılır olmak” vb. anlamlarda kullanılmaktadır.

Kur'an-ı Kerim'de izzet; yersiz bir gurur¹⁷⁴, günaha götüren bir gurur¹⁷⁵, kamil manada iman edenlerin müminlere karşı mütevazi ve şefkatli, düşmanlara karşı dirayetli ve güçlü¹⁷⁶ manalarında kullanılmaktadır. Kur'an'da izzetin Allah'a¹⁷⁷, elçisine ve iman edenlere mahsus olduğu¹⁷⁸ ve Allah'ın dilediğini aziz, dilediğini zelil edeceği bildirilmektedir¹⁷⁹.

¹⁶⁸ H. Kamil Yılmaz, *İrfan Geleneğimizde İnsan Onuru, Hz. Peygamber ve İnsan Onuru*, DİB Yayınları, Ankara 2013, s.30.

¹⁶⁹ *Müslim*, Birr 34.

¹⁷⁰ *Müslim*, Birr 138.

¹⁷¹ el-İsfahani, “İ-z-z”, el-Müfredat, s.563.

¹⁷² Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, c.8, s.75.

¹⁷³ Halil b. Ahmed (thk Dr. Abdülhamid el-Hundavi), *Kitabu'l-Ayn*, Darul Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 2003, c.3, s.145.

¹⁷⁴ Sâd 38/2.

¹⁷⁵ Bakara 2/206.

¹⁷⁶ Mâide 5/54

¹⁷⁷ Fâtır 35/10.

¹⁷⁸ Münâfikûn 63/8.

¹⁷⁹ Âl-i İmran 3/26.

İzzet kelimesi Allah ve müminler için olumlu anlam ifade ederken kafirler ve münafıklar hakkında kullanıldığında onların Kur'an ve İslam'ın hakikatları karşısına gurur ve kibirlerinden dolayı inkarda inat etmelerini anlatır. Kafir ve münafıkların bu duyguları onların günaha dalmalarına sebep olur¹⁸⁰. Müminler inananlara karşı şefkatli ve alçak gönüllü, kafirlere karşı güçlü ve onurlu¹⁸¹ olduklarını bildiren ayette geçen "ezille" kelimesini Fahreddin er-Râzî, "alçalma ve küçülme" olarak anlaşılması gerektiğini belirtir. Aksine mü'minlerin alabildiğine şefkatli ve yumuşak olduklarını gösterir¹⁸². Bu açıdan bakıldığında kibir ile izzetin farklı iki kavram olduğu anlaşılır. İzzet müminin kendi varlığından haberdar olması, niçin yaratıldığının bilincinde olması, yaşamını idame ettirecek kadar nimetlerin verilmesidir. Kibir ise niçin yaratıldığının farkında olmaması, kendi kendine yaratıldığını zannetmesidir. Buna göre kişi izzeti, inandığı dinden ve temsil ettiği, inanıp bağlandığı yüce değerlerden aldığı bir güç ve onurun ifadesi görmelidir. İnsan, İslam'ın kendisine kazandırdığı değerlerden uzaklaşması halinde izzetten mahrum kalır. İnsanın hakiki manada izzete sahip olabilmesi Allah'ın çizdiği yolda yürümekten geçer. İnsanların Allah ile irtibatı ne kadar ise o kadar izzete sahiptir.¹⁸³ Râzî (ö.616/1219), en büyük izzeti, dinî bakımdan kuvvetli olanların malıyla, eliyle ve diliyle Allah'ın dinine yardım etmek olduğunu ifade eder¹⁸⁴. Kur'an ise Allah'ı inkar etmeyi zilletin en aşağısı olarak tanımlar¹⁸⁵.

Müslüman izzetlidir ve başkasının izzetini korumakla da görevlidir. Müslümanlar birbirini gıyabında hüsn-ü zan eder. Müslümanlar kardeşlik hukuku gereği birbirlerine destek olmak zorundadır. Nitekim Câbir b. Abdullah, Hz. Peygamber'in şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir: *"Kim bir Müslümanı saygınlığının kaybolacağı, izzetinin elden gitmesi söz konusu olan bir yerde yardımsız bırakırsa, Allah da onu kendisine yardım edilmesini çok arzu ettiği bir yerde yalnız bırakır. Kim de bir Müslümana izzetinin elden gitmesi ve saygınlığının yitirileceği bir yerde yardım ederse, Allah da ona kendisine yardım edilmesini çok arzu ettiği bir yerde yardım eder"*¹⁸⁶

¹⁸⁰ Çağrı, "İzzet", *TDV İslam Ansiklopedisi*, c.33, İstanbul 2001, s.556.

¹⁸¹ Mâide 5/54

¹⁸² Râzî, *Tefsir-i Kebir Mefâtihu'l-Gayb*, c.9, s.117.

¹⁸³ Râzî, *Tefsir-i Kebir Mefâtihu'l-Gayb*, c.6, s.242.

¹⁸⁴ Râzî, *Tefsir-i Kebir Mefâtihu'l-Gayb*, c.9, s.118.

¹⁸⁵ Lokman, 31/13.

¹⁸⁶ *Ebu Davud*, Edeb 36.

1.3.4. Mahrem

Mahrem: akrabalık sebebiyle evlenilmesi yasak olan kadın ya da erkek¹⁸⁷, “başkalarının duymaması, öğrenmemesi gereken¹⁸⁸ gizli, şer’ân müsaade olunmayan şey, birisinin hususi ahvaline ait gizli şey¹⁸⁹, haram, helal olmayan, yasaklanan şey”, anlamlarına gelmektedir.

Fıkıhî bir kavram olarak mahrem; akrabalık, hısımlık veya süt akrabalığı sebebiyle kadınla evlenmesi ebediyen haram olan kişidir. Mahrem olan kişi, kendisine ebediyen haram olduğunu bildiği yakın akrabası olan kadına arzu duymayacaktır. Mahrem, yakın akrabası olan kadınla yolculuk yapabilecektir. Mahrem, Müslüman veya gayr-i müslim olması, özgür veya köle olması fark etmez. Çünkü her din mensubu mahremlerini korumaya çalışır. Lakin mahremi mecusi olan kadın, onunla birlikte yolculuğa çıkamaz. Çünkü Mecusi, o kadının kendisine mübah olduğuna inanmaktadır. Bundan dolayıyla o kadına karşı arzusu kesilmeyecektir. Bu sebeple kadın, Mecusi mahremiyle yolculuğa çıkamaz. Onunla birlikte bir odada yalnız kalamaz¹⁹⁰.

İslam, iki cins arasındaki ilişkilerde insanın fitratını göz önünde bulundurarak sapmalarını ve aşırılıklarını önlemek için bir takım kurallar koymuş ve yakın hısımlar arasında belli ölçüler çerçevesinde evlenme yasağı getirmiştir. Kan hısımlığı, sıhrî hısımlık ve süt hısımlığı erkeğin ve kadının evlenmesine engel sebeplerdendir. Kan hısımlığı evlenilmesi yasak olan akrabalar usul (üst soy hısımları), alt soy hısımları (füru), ana babanın fûrû ile dede ve ninenin çocuklarıdır. Evlilik sebebiyle evlenilmesi yasaklanan dört grup vardır. Usulün eşleri (üvey anne, üvey nine), fûruun eşleri (gelinler), eşin usulü (kayınvalide ve eşin her iki taraftan nineleri), eşin fûruu (üvey kızlar veya bu durumdaki kız torunlar); burada erkeğin evlenilmesi yasak olan kişiler sayılmış olup, hanımın evlenmesi söz konusu olduğunda kocanın aynı derecedeki akrabaları düşünülmelidir. Çocuğun annesi dışında bir başkası tarafından emzirilmesi durumunda evlenilmesi yasak olan süt akrabalar şunlardır: süt anne, baba, sütnine, ve dede, süt çocukları ve torunlar, süt kardeşler ve onların çocukları, süthalalar ve sütteyzeler, eşin sütnanesi ve ninesi, eşin süttan olan kız çocukları ve torunları. Devamlılık göstermediği için engelin ortadan kalkması mümkün olan geçici evlenme

¹⁸⁷ İbrahim Üneys-Abdukhalim Muntasır, *el-Mucemul Vasiit (h-r-m maddesi)*, Mektebe utş-ŞurukEdduveliyeye, by 2004, s.169.

¹⁸⁸ Püsküllüoğlu, *Arkadaş Türkçe Sözlük*, Arkadaş Yayınevi, Ankara 1994,s.706.

¹⁸⁹ Yeğin, *İslami-İlmi-Edebi-FelsefiYeni Lugat*, Yeni Asya Yayınları, Nurtan Ofset,1975 s.375

¹⁹⁰ Ebû Sehl Ebû Bekir Muhammed b. Ahmed Serahsi, *Mebisüt*, (Çev.-Tashih. Heyet), c. 4, Gümüşev Yayınları, İstanbul 2008, s.209-210.

engeli olarak şunlar sayılabilir: halen evli olma, boşanmış iddet bekleme süresi içinde olma, hanımın kız kardeşi, teyzesi, halası gibi yakın olma, dört evli olan kişinin beşinci evliliği, farklı dinde olma. Bu engellerin ortadan kalkması durumunda evlilik gerçekleşebilir¹⁹¹.

Hız. Peygamber, savaşa gitmek için hazırlanan birisine, eşinle beraber hacca git diyerek yanında mahremi olmayan kadının yola çıkmaması gerektiğini¹⁹², mahremi olmayan kadının, namahrem erkeklerle bir arada bulunmamasını emretmiştir¹⁹³. Hadislerden anlaşılacağı üzere kadının iffet ve namusunun zarar görebileceği durumlarda yanında mahremi olmadan uzun mesafeli yolculuklara çıkması caiz görülmemiştir. Bununla birlikte yol güvenliği sağlanır ve bir kafil oluşursa kadının mahremi olmadan da yolculuk yapabileceği uygun görülmüştür¹⁹⁴.

1.3.5. Mükerrerem/Kerem/Kerim

Sözlükte değerli olmak, kıymetli olmak¹⁹⁵, "hürmet edilen, saygı değer, kıymeti yüce¹⁹⁶, eli açık olmak, faydalı, hoş, ahlaklı ve soylu " manalarında kullanılan kerem kökünden sıfat olan kerim "doğuştan eli açık, insanın onurunu inciten, onuruna zarar veren şeylerden uzak kalması anlamına gelir. Kerem sözcüğü Allah'a nispet edildiğinde "cömert olan, çokça iyilik eden, lütuf ve ihsanda bulunan anlamında kullanılır. Ebu'l-Kasım ez-Zeccacî (ö. 337/949) kerim kelimesinin içeriğini " ikram etmeyi seven, övülecek özelliklere sahip olan, suç işleyenleri affeden" şeklinde üç noktada özetlemiş ve bu manaların Allah için de söz konusu olduğunu söylemiştir¹⁹⁷. Elmalılı Hamdi Yazır (ö. 1942) ise kerim kelimesini her şeyin en iyisi, en âlâsı, en faydalısı, olarak tanımlamaktadır¹⁹⁸.

Kur'an-ı Kerim, insanı mükerrerem olarak kabul eder. Kur'an'a göre insanlar mümin, kafir ve münafıklıktan önce insandır. Mükerrerem kabul edilen insana, melekler secde etmekle emrolunmuştur¹⁹⁹. Kur'an, insanı muhatap alarak değer verdiğini göstermiş ve insanın sahip olduğu değerlerin de korunmasını emretmiştir²⁰⁰.

¹⁹¹ Öğüt, "Mahrem", *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. 27, Ankara 2003, s. 388.

¹⁹² *Müslim*, Hac 424.

¹⁹³ *Tirmizi*, Radâ 16, Fiten 7.

¹⁹⁴ Öğüt, "Mahrem", *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. 27, Ankara 2003, Ss. 389

¹⁹⁵ Ebu Bekir er-Razi, *Muhtar us-Sihah(k-r-m maddesi)*, Mektebetu Lübnan, s.237. Lübnan 1986.

¹⁹⁶ Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, c. 8, s. 532

¹⁹⁷ Bekir Topaloğlu, "Kerim", *TDV İslam Ansiklopedisi*, c.25, İstanbul 2002, s.287.

¹⁹⁸ Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, c.6, s.93.

¹⁹⁹ Hicr, 15/28,29.

²⁰⁰ Ali Binol, *Kur'an'da Beşer ve İnsan*, Doktora Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2007, s. 26-27.

İnsanın kerim kılınması, Allah'ın nimetinin, ihsanın, rahmet ve lütfunun mükemmelliğindedir. Rabbimiz bu nimeti: “*Andolsun biz insanoğlunu mükerrer yarattık*²⁰¹” beyanıyla ifade etmektedir. Allah ademoğlunu en güzel şekilde yaratarak ona işitme, görme, muhakeme edebilme, hakikatleri idrak etme imkanını vererek üstün ve mükerrer kılmıştır²⁰².

Nesefi (ö. 710/1310), insana verilen aklı, normal boyu, insanın konuşmasını, yazı yazmasını, eşyanın insanın emrine verilmesini, hem dünya hem de ahiret ile ilgilenmesini, başkalarına egemen olmak istemesini ve yemek yemesini kerim ve üstünlük kabul etmektedir²⁰³.

1.4. Dinlerde İnsanın Değerine Genel Bakış

İlahi dinlerin temel amaçları insanı, insan yapan değerleri korumaktır. İnsanın yaşamını ve neslini devam ettirmesi, malını koruması, aklının muhafaza etmesi ve dinine sahip çıkması hemen hemen bütün dinlerin ortak hedefleridir. Bütün dinlerin öğretilerinde insan değerli bir varlıktır. İnsanın akletme ve muhakeme yeteneği, irade sahibi olması insanı diğer varlıklardan müstesna kılmaktadır. İnsanın bu özelliği ona diğer varlıklar içerisinde en iyi olma veya kötü olma sonucunu da beraberinde getirmektedir. Bu düşüncelere sahip olan birisi meleklerden de üstün olabileceği gibi, tercihi neticesinde kötülerden ve zalimlerden de olabilmektedir. Semavi dinler insanın bu değişken özelliğini ıslah etmeyi, insanı eğitmeği ve doğruya yönlendirmeyi hedeflemektedir. Bütün ilahi dinler hedef olarak insanın kötü hasletlerini engelleme, güzelliklerini dışarı çıkarma, inançsızlığa yönelmesini önleme çabasıdır²⁰⁴. Kısacası ilahi dinlerin amacı insanları hem bu dünya, hem de uhrevi alemde huzura kavuşturmadır.

Bu noktada insanlık tarihine mensupları tarafından kayda değer izler bırakan dinlerden Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslam'ın insanın değerini ortaya koymak için öncelikle bu dinlerin kutsal metinlerinde nasıl ele alındığını görmeye çalışacağız.

²⁰¹ İsra, 17/70.

²⁰² Ömer Nasuhi Bilmen, *Meâli Alisi ve Tefsiri*, Eilf Ofset, İstanbul 1985, c. 4, s.1897.

²⁰³ Ebu'l Berekât Abdullab b. Ahmed en-Nesefi, *Nesefi Tefsiri*, (Çev. Harun Ünal) Ravza Yayınları, c. 6, İstanbul ty, s. 374.

²⁰⁴ Mehmet Bilici, *İncil ve Kur'an'da İnsan Sevgisi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ 2007, s.1-3.

1.4.1. Yahudilikte İnsanın Değeri

Yahudilikte insanın değeri ve değerinin korunması önemli bir konudur. Ne var ki Yahudilik müntesiplerini özgür, diğer insanları Yahudilere köle kabul ettiğinden adil oldukları söylenemez. Yahudiler İsrailoğullarını seçilmiş bir millet kabul etmektedir. Bu çifte standart uygulamanın insanın değerini korumadığını söylemek isabetli olacaktır²⁰⁵.

Yahudi zihniyetine göre dünya ve içindeki herşey Yahudilerin hizmetine sunulmuştur. Tevrata göre hürriyete sahip olmak, yeryüzünde devlet kurmak sadece Yahudilerin hakkıdır. Yeryüzü Tanrı Yehova tarafından oğulları kabul edilen İsrailoğullarına miras bırakılmıştır. Yahudilerin dışında kalan milletlerin mal-mülk kazanmaları söz konusu olamaz. Yahudi olmayanların malı-mülkü sahipsiz sayılır. Bir Yahudi kaybolan malı herkesten önce sahiplenirse mal onun sayılır²⁰⁶. Anlaşılacağı üzere Tevrata göre Allah, İsrailoğulları ile özel ilgilenmiş, onlara özel topraklar hazırlamıştır.

Yahudiler, İsrailoğullarını seçilmiş olarak görürler. Amerikadaki bir grup Yahudi, Yahudi olmayanlarında ihtida yoluyla Yahudi olabileceklerini savunsalarda hakim anlayışa göre Yahudilik mühtedi kabul etmez. Bu anlayış Yahudi ile Yahudi olmayanların ilişkilerinde net görülmektedir. Mesela Yahudi bir erkek veya kadın Yahudi olmayan (goyim) bir erkek veya kadınla evlenemez. Yahudilerin kendi aralarında faiz alıp-vermesi yasaklanmış iken Yahudi olmayanlardan faiz almak yasak kapsamı dışındadır. Tanrı, İsrailoğullarını bütün kavimlerden üstün seçmiştir²⁰⁷. Yahudilik'teki bu anlayışa göre yeryüzündeki bütün insanlar İsrailoğullarına hizmet etmek için yaratılmıştır. Yahudilik'teki bu ırkçı anlayış Hıristiyanlarca kabul edilmemektedir. Ancak Avrupalı milletler sömürge dönemlerinde Asya, Afrika ülkelerinde ve yakın tarihte Avrupa'da Yahudilere ırkçı bir tavır sergileyerek milyonlarca insanı katletmişlerdir²⁰⁸.

Tevrat, İsrailoğullarının Tanrı'nın çocukları olduğunu²⁰⁹, Tanrı'nın İsrailoğullarını kutsadığını²¹⁰, Tanrı Rab, öz halkı olmanız için yeryüzündeki bütün

²⁰⁵ Sevd Yaman, "Tevrat'a Göre İnsan Hayatı ve Onurunun Kutsallığı", *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, V/2, by. 2016, s.339,

²⁰⁶ Kenan Has, *Tevrat, İncil ve Kur'an'ın Dünyaya Bakışı*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erciyes Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri 1995, s.18-19

²⁰⁷ Tesniye, 14/12.

²⁰⁸ Recep Şentürk, Kadir Canatan, Irkçılık, *TDV İslam Ansiklopedisi*, c.19, İstanbul 1999, s.124-125.

²⁰⁹ Tesniye, 14/1.

²¹⁰ Çıkış, 19/6.

halkların arasından İsrailoğullarını özel seçmiştir²¹¹. Tanrı Rab, İsrailoğullarını bütün uluslardan onurlu yarattığını ve üstün kıldığını ilan etmiştir²¹². Bununla birlikte İsrailoğulları, Tanrı'nın sözünü dinledikleri zaman, antlaşmalara sadık kaldıklarında uluslar içinde seçilmiş olacakları Tanrı tarafından müjdelenmiştir.²¹³ Tevrat'a göre Yahudi olmayanlar milletlerin halkı ve kralları Yahudilere hizmetkar olacaktır. Çünkü Tanrı, Yahudileri Mısır'dan çıkarmakla ve çölde sıkıntılı günler yaşatmakla gazabını göstermiştir. Sonra da İsrailoğullarını affederek diğer milletlerden üstün tutmuştur. Bu üstünlükten dolayıdır ki Yahudilere itaat etmeyen milletler yok olmaya mahkumdur²¹⁴. Bu anlayışla gurura kapılan Yahudiler, kendilerini dünyanın hakimi olarak görmeye başlamış olabilirler.

Yahudiliğin temel kanunu olan “On Emir” insanın değerini korumadaki temel kanundur. İnsan canının pahasına da olsa Allah'a şirk koşmayacak, adam öldürmeyecek ve zina etmeyecek. Bu üç ilke Yahudiliğin insan onurunu/şerefini korumaya önem verdiği kanıtıdır²¹⁵. Ancak Yahudiliğin bugünkü temsilcisi olarak kabul edilen İsrail Devleti, yeryüzünün en büyük cinayetlerini işlemektedir. Filistinliler hergün İsrail Devleti'nin yeni saldırısına maruz kalmaktadır²¹⁶. İsrail Devleti, her türlü kimyasal silahı Filistinliler üzerinde denemekte, neredeyse hergün onlarca Filistinli'nin canına kıyılmaktadır²¹⁷.

Tevrat yeryüzünün ilk cinayetini işleyen Kayın/Kabil'den bahseder. Kabil'in, Tanrı'nın huzurundan kovulduğunu ve lanetine uğradığını²¹⁸, Tanrı insanı kendi suretinde yarattığı için kim bir insanın kanını dökerse, herkesten hesabını soracağını²¹⁹ ve insanın değerli bir varlık olduğunu bildirir. Eski Ahit, kan dökmenin ülkeyi kirlettiğini ve ülkeyi temizlemenin ise ancak kan dökenin kanıyla bağışlanacağını²²⁰ ifade eder. Anne-babasına saygısızlık eden, komşusunun sınırını değiştiren, âmayı yoldan saptıran, yabancıya, dul kadına haksızlık eden, yakın akrabalarıyla gayri meşru

²¹¹ Tesniye 7/6.

²¹² Tesniye 26/19.

²¹³ Çıkış 19/5.

²¹⁴ İşâya, 10/16.

²¹⁵ Yaman, “Tevrat'a Göre İnsan Hayatı ve Onurunun Kutsallığı”, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, V, by. 2016, s.344.

²¹⁶ <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-40871423>(29.07.2019)

²¹⁷ www.haber7.com (17.12.2017)

²¹⁸ Tekvin 4/8-14.

²¹⁹ Tekvin 9/5-6.

²²⁰ Sayılar 35/34-34.

ilişkiye giren, komşusunu gizlice öldüren ve suçsuz birini öldürmek için rüşvet alanlar Tanrı'nın lanetine uğrayacaktır²²¹.

Yine söz edildiği üzere Tevrat'ta "On Emir" olarak bilinen ve insanın değerini korumak için Tanrı'nın buyruğu şöyledir: "*Allah' tan başkasını ilah edinmeyeceksin, putlara tapınmayacaksın, Tanrı'nın adını ağzına boş yere almayacaksın, cumartesi günü hiçbir iş yapmayacaksın, ana-babana saygı göstereceksin, adam öldürmeyeceksin, zina etmeyeceksin, çalmayacaksın, yalan yere şahitlik etmeyeceksin, komşunun hiçbir şeyine göz dikmeyeceksin*"²²² Bu metinden anlaşılacağı üzere Tevrat insanın saygın ve onurlu bir varlık olduğu ve dokunulmazlığını beyan etmektedir.

1.4.2. Hıristiyanlıkta İnsanın Değeri

Diğer dinlerde olduğu gibi Hıristiyanların kutsal kitabı İsa Peygamber'e indirilen İncil'de de insanın değerli bir varlık olduğu kabul edilmektedir. Yeni Ahit olarak da bilinen İncil'de: "*İsa Peygamber sonsuz yaşamı sağlamak için soru soran gence Adam öldürmeyeceksin, zina etmeyeceksin, hırsızlık yapmayacaksın, yalan yere şahitlik etmeyeceksin, ana-babaya iyilik edeceksin ve komşunu kendin gibi seveceksin, mal varlığını satarak yoksullara dağıtmalısın diye nasihatta bulunarak*"²²³ insanın canının ve malının dokunulmaz olduğu vurgulanmaktadır.

Yeni Ahit'te "*insanın Yaratanını tüm yüreği ve ruhu ile sevmesi ve kardeşlerini de kendin gibi sevmesi*" emredilmektedir²²⁴. Bu sevgi, insanın insanı öldürmesi, insanın insana zulmetmesi, hırsızlık yapması gibi eziyet veren ve insanı dünyevi-uhrevi alemde mutsuz edecek hadiselerden uzak durmasını istemektedir.

Yine kişilerin ikiyüzlülükten uzak olması, iyiliğe sarılması, kardeşlerin birbirini içtenlikle sevmesi²²⁵ öğütlenmiştir. Ayrıca misafire ikramda bulunma, ağlayanlarla birlikte ağlama, kötülüğe iyilikle cevap verme, alçak gönüllü olma, barış içinde yaşamak için elden geleni yapma, öç almama, düşman aç ise doyurma, susamışsa su verme tavsiye edilmiştir²²⁶. İncil'de fuhuş yapanların, şirk koşanların,

²²¹ Tesniye 27/16-25.

²²² Çıkış 20/1-17.

²²³ Matta 19/16-20, Markos 10/17-31.

²²⁴ Matta 22/37-4.

²²⁵ Romalılara Mektup 12/ 9-10.

²²⁶ Romalılara Mektup 12/13-21.

hırsızların, sarhoşların, aç gözlülerin, kapkaççıların ve Tanrı'nın emirlerine karşı çıkanların cezalandırılacakları bildirilmiştir²²⁷.

Yine İsa Peygamber kendisine gelen çocuklara engel olan birisine kızarak şöyle demiştir: “Çocukları bırakın bana gelsinler, engel olmayın” Ardından çocukları kolları arasına alıp kutsamıştır²²⁸. Görüldüğü üzere İsa Peygamber'in çocuklara değer verip onlarla ilgilenmiş olması çocukların da izzetli ve şerefli bir varlık olduklarının göstergesidir.

Yeni Ahit'te İsa Peygamber müntesiplerine: Hizmetçilerin (uşakların) efendisinden üstün olmadığını²²⁹, ister köle olsun, ister özgür olsun, bütün insanların yaptığının karşılığını göreceğini, efendilerin kölelerine eşit davranmasını emretmiştir²³⁰. Bunun yanı sıra erkeklerin hanımlarını sevmesini²³¹, hanımını sevenin kendisini sevdiğini²³², kadının kocasına saygılı olmasını²³³, insanların birbirini sevmesini, sevginin ve seven kişinin Tanrı'dan doğduğunu²³⁴, kardeşinden nefret etmeyi adam öldürmekle eş değer tutarak²³⁵ insanların eşit olduğunu, dünyanın sevgi yeri olduğunu ilan etmiştir. Dolayısıyla Hırityanların kutsal kitabında bu ve buna benzer örnekler bize cinsiyeti, sosyal statüsü ne olursa olsun insanın eşit haklara sahip, saygı ve sevgiye layık bir varlık olduğunu göstermektedir.

Diğer taraftan İncil insanlar arasındaki ilişkilerde affetmeyi, bağışlamayı, merhemetli olmayı ön plana çıkarmıştır. İsa Peygamber'in kendisine düşman olanlara karşı affetme, sevgi yolunu tercih etmiştir. Kendisine inanmayanlara karşı herhangi bir saldırısı veya düşmanca tavrı olmamıştır²³⁶. İsa Peygamber, “Ama ben size diyorum ki, düşmanlarınızı sevin, size zulmedenler için dua edin”²³⁷ şeklinde buyurmaktadır. Bununla beraber İsa Peygamber, ömrünün son zamanlarında işkenceye uğradığında ve kendisini çarmıha gererlerken bile ağzından kötü bir laf çıkmadığı gibi ne kötü söz söylemiş ne de hakaret etmiş,

²²⁷ Korintoslulara I. Mektup 6/9-10.

²²⁸ Markos 13-16, Luka 18/15-17.

²²⁹ Yuhanna 15/18,

²³⁰ Efeslilere Mektup 6/8-9.

²³¹ Efeslilere Mektup 5/25.

²³² Efeslilere Mektup 5/28.

²³³ Efeslilere Mektup 5/33.

²³⁴ Yuhannanın I. Mektubu 4/7-11.

²³⁵ Yuhannanın I. Mektubu /15.

²³⁶ Bilici, *İncil ve Kur'an'da İnsan Sevgisi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ 2007, s.33.

²³⁷ Matta 5:44.

kendisini yargılayanların eline bırakmıştır²³⁸. Mesih, kendisine bu cezayı reva görenlerin bile bağışlanması için Tanrı'ya şöyle dua etmiştir: “*Kafatası denilen yere vardıklarında İsa'yı, biri sağında, öbürü solunda olmak üzere, iki suçluyla birlikte çarmıha gerdiler. İsa 'Baba, onları bağışla' dedi. Çünkü ne yaptığını bilmiyorlar. O'nun giysilerini aralarında paylaşmak için kura çektiler*²³⁹.”

Netice itibariyle diyebiliriz ki Hırityanların kutsal kitabına göre insanlar arasındaki münasebetlerde karşılıklı sevgi, saygı ve anlayışın hakim olması esas alınmıştır.

1.4.3. İslam'da İnsanın Değeri

İslam dininde insanın değeri konusunun daha iyi anlayabilmek için öncelikle Hz. Peygamber'in yaşadığı dönemin öncesine bir diğer ifadeyle cahiliye devrinde insana verilen değeri bilmek gerekir. Bu anlamda cahiliye döneminde insana olan bakışı ele alıp ardından Peygamberimizin zamanında insanın kazandığı saygınlığını genel bir bakışla inceleyeceğiz.

1.4.3.1. Hz. Peygamber Öncesinde İnsanın Değeri

Cahiliye sözcüğü “c-h-l” kelimesinden türemiş olup, cahil oldu, tanımadı, bilmedi, kaba davrandı, zorbalık etti anlamlarına gelmektedir²⁴⁰. Ragıb el-İsfahani (ö.502/1108) ise cahiliye sözcüğü için bilgidен yoksun olma, bir şeye olduğundan başka şekilde inanma, bir şeye hak ettiğinden başka şekilde davranmak anlamlarını sıraladıktan sonra, Kur'an'dan “cahil bir topluluktan gelen haberi araştırın²⁴¹”, “yoksulluklarını gizledikleri için cahiller, onu zengin sanır²⁴²” meâlindeki ayetleri aktarmaktadır²⁴³.

İslam ile ortaya çıkan cahiliye, Arapların İslam'dan önceki inanç, tutum ve davranışlarını İslam'dan ayırmak için kullanılmıştır. Bu sebepten dolayı Araplar'ın İslam öncesi dönemine “cahiliye devri” veya “cahiliye çağı” denir. Araplar'da bedevilik hayat tarzının hakim olması, bilgisizlik, çevrelere göre medeniyetten geri kalmaları, göçebe ve kabile topluluklarından oluşmaları, kötülüğe bulaşmalarını engelleyecek bir dine, peygambere ve kitaba sahip olmamaları nedeniyle İslam öncesi

²³⁸ Petrus I. Mektup 2:21-23.

²³⁹ Luka 23:33-34

²⁴⁰ İbn Manzur, “C-h-l”, Lisānu'l-Arab, c. XI, s.129.

²⁴¹ Hucurat, 49/6.

²⁴² Bakara, 2/273.

²⁴³ el-İsfahani, “C-h-l”, el-Müfredat, s.209.

tarihlerine cahiliye denir. Cahiliye dönemi Arapları Allah'a iman etmedikleri, adaletten uzak bir yaşam tarzını benimsedikleri, haklıyı değil güçlüyü haklı kabul ettikleri için o döneme cahiliye denilmiştir²⁴⁴.

Hız. Peygamber'den önce insan, ataları ne kadar saygın ise ancak o kadar şerefli, saygın ve izzetli kabul ediliyordu. Bu anlamda insanın değeri, cahiliye gururundan başka bir şey değildi. Bir kişinin izzeti, değeri ona ancak atalarından miras kalmış kabul ediliyordu. Cahiliyenin cömertlikleriyle övünen insanlar, düşüncesizce, körü körüne, gösteriş için mallarını saçıp savurarak ve cömertlik gösterileri yaparak şeref sahibi olduklarına inanırlardı. Güce, zenginliğe, atalardan gelen şans ve şöhrete dayalı cahiliye şerefi, atadan oğula geçebiliyordu. Kabile asabiyetinde ise ancak kendi kabilesine mensup olanlar saygın kabul edilirdi. Zorbalığın her türüsünün hüküm sürdüğü bu topraklarda insan, Rabbinden başka ilahlar edinerek kendisine yabancılaşıyor ve nefesine de zulmediyordu. Oysa insanı Rabbinden başkasına itaat ettiren her şey, onu itibarsızlaştırıyor ve özünden uzaklaştırıyordu²⁴⁵.

Araplarda kabileler hürlerden, mevlalardan ve kölelerden oluşmaktaydı. Kabilenin esas üyesi olan hürler (seyyid, efendi, köle olmayan), müşterek nesebe sahip olan kimselerdi. Bunlar eşraf ve avam olmak üzere iki sınıfa ayrılıyorlardı. Zenginler, kumandanlar, şairler ve kahinler diğerlerine göre üstün kabul ediliyordu. Ancak hak ve yaşayış bakımından ötekilerden farkları yoktu. Kabilenin diğer üyeleri köleler ve cariyeler ise panayırlardan alınıp satılır; mal gibi miras bırakılabilirdi. Köleler tarım, ticaret ve diğer hizmetlerde çalıştırılırdı. Köleliğin esas kaynağı savaşlardı; savaş esirleri çoğu zaman köleleştirilirdi. Satın almak suretiyle de köle sahibi olunurdu. Bunun dışında, karı-koca ikisi de köle ise, doğan çocuğu da köle olurdu²⁴⁶.

Cahiliye döneminde evlilik farklı şekillerde gerçekleşirdi. Nikahın dinî bir mahiyeti yoktu. Nikah şekillerinden biri bildiğimiz tarzda olandı. Bunun yanı sıra nikahsız yaşama, süreli nikah (nikah-ı mut'a), eşleri karşılıklı değiştirme (nikah-ı bedel), bir erkekten çocuk sahibi olmak için eşini ona sunma (nikah-ı makt), başlık ve mehir vermemek için kızların değiştirilmesi (nikah-ı şıgar) gibi çeşitli nikah çeşitleri o dönemin toplumunda yaygındı²⁴⁷.

²⁴⁴ Mustafa Fayda, Cahiliye, TDV İslam Ansiklopedisi, c.7, İstanbul 1993, s.17.

²⁴⁵ Rukiye Aydoğdu, Onurlu Varlığın Onurlu İmtihani, Hz. Peygamber ve İnsan Onuru, DİB.Yayınları, Ankara 2013, s.106.

²⁴⁶ İbrahim Sarıçam, Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı, Ankara 2007, s.39.

²⁴⁷ Sarıçam, Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı, Ankara 2007, s.40.

Hız. Aişe'den rivayet edildiğine göre İslam öncesi evlenme şekilleri şu şekilde anlatılmaktadır: “Cahiliye devrinde nikah dört şekilde oluyordu ve şöyleydi: “*Bugünkü halkın yaptığı nikah şeklidir ki, bir adam birisinin kızı ve evlatlığıyla nişanlanır, mehrini öder sonra da evlenirdi.*”

Bir diğer nikah çeşidi şöyle idi: “*Karısı hayızdan temizlenince koca, falancaya var, onunla cima et derdi. Bundan sonra kadına hiç yaklaşılmazdı. Temas ettiği adamdan kadının hamile kaldığı anlaşılınca kadar, karısından uzak yaşardı. Hamile kaldığını öğrendikten sonrada isterse hanımıyla yaşamaya devam ederdi. Bu evlenme tarzı, daha çok doğacak çocuğun mecabeti için yapılır ve buna da “istibda” nikâhı adı verilirdi.*”

Bir başka nikâh şekli de şöyleydi: “*On kişiden az olmamak şartıyla bir grup, hep beraber kadının yanına girip, hepsi ayrı ayrı o kadınla cinsi münasebette bulunurlardı. Kadın onlardan olan çocuğu doğurduktan sonra o erkeklerin hepsine haber gönderirdi, gelmelerini isterdi. Hiçbirisi de gelmezlik edemezdi. Erkekler bir araya gelince, kadın onlara: ‘kendi yaptıklarınızdan meydana gelen şeyi biliyorsunuz, şu anda doğum yapmış bulunuyorum. Ondan sonra falan, bu çocuk senindir’ der ve içlerinden en çok beğendiği erkeğin adını söylerdi. Böylece çocuk o adamın sayılır ve o adam verilen çocuğu kabul etmek zorundaydı.*”

Son olarak da şöyle bir nikâh şekli vardı: “*Birçok erkek toplanıp bir kadının yanına girerlerdi. Kadın gelen bu erkeklerin hiçbirisini boş çevirmez, hepsiyle zina ederdi. Genellikle böylesi kadınlar, umuma ait olup, kapıları üzerindeki bayrakla tanınırlardı. Kadın çocuğu doğurduktan sonra, o erkeklerin hepsi bir araya gelerek, ehl-i vukuftan birisine, çocuğun onlardan hangisine ait olduğunu tayin etmesini söylerlerdi. O da fahişenin doğurduğu çocuğu, onlardan herhangi birisine verirdi. Bundan sonra çocuk o adamın adını alır ve onun oğlu olarak kabul edilirdi. Sahsın o çocuğu kabul etmemesi söz konusu değildi²⁴⁸.*”

Bununla birlikte boşanma yaygındı ve boşama yetkisi erkeğe aitti. Ancak bazı kadınlar boşama yetkisinin kendisine verilmesini şart koşabiliyordu. Boşanan kadın biriyle evlenebilmek için bir yıl bekliyordu. Kadınlar hür ve cariye olmak üzere ikiye ayrılırdı. Cariyelerin Araplar nezdinde develerden farkı yoktu. Onu da devesi gibi alıp satardı. Fakat hür kadınlar farklıydı. Bunlar erkeklere denk tutulmakla birlikte cariyeler gibi de kabul edilmezlerdi. Genel olarak kadınlar insanî haklara layık görülmez, miras

²⁴⁸ Buhârî, Nikâh 36.

alamazlardı. Fakat çölün zor şartlarında erkek kadar olmasa da kadının çalışmasına ihtiyaç duyulmaktaydı. Kadın yemek yapar, çocuklara bakar, çadırı onarır, develeri sağlar, yakacak toplar, hurma lifinden hasır örerdı. Bunlardan başka savaşçılara su taşımak, onları şiirlerle cesaretlendirmek, yaralıları tedavi etmek de kadınların görevlerindendi. Fakat bu görevler kadınlara hukuk ve şeref sağlamıyordu²⁴⁹.

Genel olarak kadınlara cahiliye toplumunda erkekler kadar değer verilmemiştir. Kadınlara değer verilmemesinin en büyük nedeni toplumun genel olarak göçebe bir hayat yaşamasıydı. Göçebe hayatında sıklıkla yer değiştirmek, kadının tüketici olarak görülmesi, zaman zaman diğer kabilelere baskın yapılması ve diğer kabilelerden gelecek baskınlara karşı kadının savaşçı olmaması gibi durumlar kadının ikinci sınıf olarak görülmesi nedenlerindedir. Bu saydığımız sebepler kadını değersiz hale getirmiştir. Cahiliye toplumunda kadının aile içindeki konumu erkeğe bağlıdır. Dul kadınlar, evlenecek yaşta ki kızlar evlenme kararını kendileri veremez ve dul kadınların ve kızların eş seçme yetkileri yoktu. Cahiliye döneminde evlenecek kızlar ve kadınlar için damat adayından para veya mal alınırdı. Kocasını ölen kadının üvey evladına veya kayınbiraderine miras olarak kalması bu durumun sonucudur²⁵⁰. Adam öldüğü zaman geride bir hanımı varsa, yakını olan birisi hanımının üstüne bir elbise atardı. Böylece onun diğer insanlarla ilişki kurmasına engel olurdu. Kadın güzelse, onunla evlenirdi. Şayet kadın çirkinse ölünceye kadar onunla ne evlenir, ne de onu başkasıyla evlendirirdi. Kadın ölünce de ona varis olurdu²⁵¹.

Bu husus hakkında Allah, Kur'an-ı Kerim de şöyle buyuruyor: *“Ey Allah'a iman etmiş kimseler! Kadınlara zorla varis olmanız size helal değildir. Açık edepsizlik yapmadıkça, kadınlara verdiklerinizden bir kısmını onlardan geri almak için onlara engel çıkarmayın. Kadınlarla iyi geçinin. Eğer onlardan hoşlanmadıysanız, siz bir şeyden hoşlanmazsınız da Allah onda pek çok hayır yaratmış olur²⁵².”* ayetinin nüzul sebebi hakkında İbn Abbas da şu açıklamayı yapmıştır: *“İslam'dan önce Arapların adeti şuydu: Bir erkek öldüğünde onun akrabaları hanımına herkesten daha çok hak sahibi idi. İsterlerse içlerinden biri o kadınla evlenir, isterlerse onu başkasıyla evlendirirler, dilerlerse o kadını kimseyle evlendirmezlerdi. Onlar bu kadın hakkında kadının ailesinden daha çok söz sahibi idiler. İşte bu ayet bu hususa inmiştir²⁵³.”*

²⁴⁹ Sarıçam, Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı, Ankara 2007, s.40.

²⁵⁰ Mehmet Akif Aydın, “İslam'da Kadın”, TDV İslam Ansiklopedisi, c.34, İstanbul 2011, s. 86.

²⁵¹ İbn Hacer el- Askalani, Fethu'l-Bari-Sahih-i Buhâri Şerhi, c. 9, s.22.

²⁵² Nisa 4/19.

²⁵³ Buhârî, İkrâh, 5.

Bununla birlikte şehirli, sosyal ekonomik durumu iyi olan kadınların durumu göçebe hayat yaşayan kadınlardan farklıdır. Bu kadınlar toplum içinde söz sahibidirler. Bizzat malları üzerinde tasarruf hakları vardır. Evlenirken eş seçme hakkına sahiptirler²⁵⁴. Cahiliye döneminde, kadının tamamen değersiz görüldüğünü söylemek yanlıştır. Mekke, Medine, Taif gibi şehirlerin kadınları daha imtiyazlı idi. Bazı soylu kabile reislerinin kızları kabile içinde birçok erkekten daha fazla değer görürdü. Beni b. Adıyy Neccar kadınlarından Selman bint Ömer, Kureyş'in kadınlarından Hatice bint Huveylid, Alkame'nin kızı İmre, Medine kadınlarından Ka'b 'ın kızı Ümmü Umare, Haris'in kızı Ümmü Hâkim, Arap şairesi tanınmış Hansa bu büyük yüksek kadınlardan olarak tarihte şöhret bırakmışlardır²⁵⁵.

Ebu Bekir'in kızı Esmâ dedi ki: *Zeyd İbnu Amr İbnu Nüfeyl'in ayakta dikilip sırtını Ka'be'ye dayayarak şöyle söylediğini işittim: "Ey Kureyş topluluğu! Vallahi ben hariç hiçbiriniz Hz. İbrahim'in dini üzere değilsiniz!" Zeyd diri diri toprağa gömülecek kızları kurtarıp hayatını bağışladı. Kızını öldürmek isteyen adama: "Onu öldürme, onun külfetini ben üzerime alıyorum" der ve kızı alırdı. Kız büyüyüp serpilince, babasına: "Dilersen sana teslim edeyim, dilersen külfetini ben çekeyim" der bakımına devam ederdi²⁵⁶. Cahiliye döneminde insanlar kız çocuklarını diri diri gömerlerdi²⁵⁷. Denildiğine göre bunun asıl sebebi, onların iffetleri adına korkulması idi. Çünkü bazı Araplar bir başkasının kızını esir almış ve ona cariye muamelesi yapmıştı. Babası fidye vererek onu kurtarmak isteyince kız da kendisini esir alanı tercih etmişti. Bunun üzerine babası da doğacak her bir kız çocuğunu öldüreceğine dair yemin etmişti. Diğerleri de bunun ardından giderek bu insanlık dışı davranışı gelenek haline getirmişlerdi²⁵⁸.*

Arapların Cahiliye dönemindeki çirkin davranışları gurur, yetim malı yemek, kan dökmek, zina, kumar, intikam arzusu, faiz, hırsızlık, yağmacılık, gasp gibi şeylerdir. Arapların içinde bu saydığımız gayr-ı ahlaki hareketlerden uzak duranlar da elbette vardı. Onların arasında içki içmeyen, zina yapmayan pek çok kişi vardı. Bunlardan birisi de Hz.Ebu Bekir'dir. Kur'an-ı Kerim de, hadisi şeriflerde ve sahabenin sözlerinde Arapların İslam'dan önceki tutum ve davranışlarını İslam'dan sonraki dönemden ayırmak için cahiliye kavramı kullanılmıştır. Bilgisizlik, barbarlık, cehalet,

²⁵⁴ Aydın, "İslam'da Kadın", *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. 34, İstanbul 2001, s.86.

²⁵⁵ Ramazan Altıntaş, *Bütün Yönleriyle Cahiliye*, Ribat Yayınları, Konya 1996, s.206.

²⁵⁶ *Buhârî*, Menakıbu'l-Ensar 24.

²⁵⁷ Tekvir, 81/8-9.

²⁵⁸ İbn Hacer el- Askalani, *Fethu'l-Bari-Sahih-i Buhari Şerhi*, c.7, s.504.

zorbalık hüküm sürdüğü için o döneme bu isim verilmiştir. Cahiliyenin temel özellikleri ve o döneme damgasını vuran hususlar bilgisizlik, şirk, putperestlik, kabile asabiyeti, zorbalık, zulüm, haksızlık, sulh ve nizamdan yoksunluk, çapulculuk, yağmacılık, insanların haklarını gasp etmek, insanların neseblere dil uzatmak, ölüler için ağıt yakmak²⁵⁹, vahşice hareketler, kan davası gütmek, içki içmek, kumar oynamak²⁶⁰ gibi davranışlardır. İslam, bunların tamamını yasaklamıştır²⁶¹.

Cafer b. Ebû Talib'in, Kral Necaşi'ye söylediği şu sözler İslam öncesi Araplar'ın durumunu özetlemektedir : *“Ey Kral! Biz cahiliye zihniyetine sahip bir kavimdik. Ölmüş hayvan leşini yer, kuvvetimiz zayıf ezer, akrabalarımızla ilişkiyi keser, komşularımıza kötülük yapardık. Allah bize bir peygamber gönderdi. O, bizi Allah'a imana davet etti. Bize doğru sözlü olmayı, akrabalık haklarını gözetmeyi, komşuya eziyet etmemeyi, emanete hıyanet etmemeyi, kan dökmekten sakınmayı emretti²⁶².”*

Cahiliye dönemi bedevi Araplarınca; yiğitlik, savaşta kahramanlık, musibete uğrayınca gösterilecek metanet, intikam duygusuyla yaşamak, kimsesiz ve zayıf kimselere sahip çıkmak ve zalime karşı dik durup hakkı söyleyebilme üstün ahlak kabul edilmektedir.

Bu vasıflar kabile hayatında hayatta kalabilmek için olması gereken özelliklerdir. Çöl hayatında cesaret anlayışı bizimkinden farklıdır. Çöl hayatı yaşayan Arap, çok sinirlenmediği sürece tehlikelerden sakınırdı. Zaten çöl de yaşamak başlı başına bir tehlikedir. Bu, belki de, intikam duygusuyla yaşama da ısrar etmenin niçin bir üstünlük sayıldığını açıklamaktadır. Bazı durumlarda güçlüyken bile belayı görmemezden gelmek zayıflık belirtisi olabilir. Bu itibarınızı zedeleyebilir. Çöl hayatı yaşayan Arap, hayatta kalmak için sürekli asker bulundurmak, gelecek tehlikelere karşı daima hazırlıklı olmak zorundadır. Çöl hayatı, güçlü askeri güce sahip olmak, zayıfı korumaya hazır olmaktır. Bu bir bakıma insanî bir işbirliğidir. Dahası da kendinden daha güçlü kabilelere karşı taraftar toplamak için bir yöntemdir²⁶³.

²⁵⁹ Buhâri, Menakıbu'l-Ensar 27.

²⁶⁰ Bakara. 2/259.

²⁶¹ Sarıçam, Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı, Ankara 2007, s. 42

²⁶² İbn Hişam, es-Siretü'n Nebeviyye, (Çev. Abdülvehhap Öztürk), Kahraman Yayınları, c.1, İstanbul 2016, s.427.

²⁶³ W. Montgomery Watt, Hz. Muhammed Mekke'de, (Çev. M. Rami Ayas, Azmi Yüksel, AÜİFY, Ankara 1986, s.27.

Yolda kalana yardım etmek, cömertlik ve misafire ikram etmek, çöl hayatındaki ve bugünkü Arapların imrendikleri en önemli özellikleridir. Çadırın önünde büyük bir ateşten sonra dev kül yığını kabile resinin üstünlüğüne işaret ederdi. Bu olay reisin bir çok misafire ikram ettiğinin göstergesidir. Böyle bir geleneğin olması zorluklarla dolu çöl hayatında cinslerinin yardımına ihtiyaç duymasından olabilir. Belli başka sebepleri olabilir. Örneğin fakir birinin geçimini sağladığı tek hayvanını yoldan geçen birine ikram etmesi israf olarak algılansa da, cömertliğine gıpta edilirdi. Dürüstlük ve sadakat en önemli faziletlerdendi. Kabileden biri yardıma çağırdığı zaman, sebebi araştırılmadan yardıma koşmak, yardıma hazır olmak erdem kabul edilirdi. Aynı şekilde kabile de alınan kararları kabul etmeseler bile uymak zorundadır. Keza kabile baskınları sonucu baskın yapılan kabilenin mallarını almak vicdanen rahatsız etmese de emanete sahip çıkarlardı. Bu davranış bir ahitleşme sonucu, samimi olmadığı kimselere karşı kabile içerisinde beklenen dürüstlüğü ve sadakatin gereği olabilir²⁶⁴.

İzutsu'ya göre cahiliye İslam'a olan aykırılığı ifade etmektedir. Hz. Peygamber ve ashabının Cahiliye'yi geçmişte kalan devir addetmediklerini: İslamî akım tarafından uzaklaştırılmış, müminlerin kafalarında gizliden gizliye varlığını devam ettiren, hortlamaya hazır bir şerdir. Hz. Peygamber'e göre bu yeni için bir tehlikedir²⁶⁵. Cahiliyenin müşriklerle birlikte ortadan kalkmadığını şöyle söylemiş: “ *Ümmetimin dört cahiliye adeti vardır ki onları terk edemezler: soyu ile iftihar etmek, başkalarının nesebine kötü söz söylemek, yıldızlarla yağmur istemek, ölünün arkasından yüksek sesle ağlamak*²⁶⁶. ”

Bazı ilim adamları Cahiliye dönemini sadece Araplar'ın putlara tapmalarına, kan davası gütmelerine, ahlak dışı yaşamlarına sınırlandırmakla cahiliye gerçeklerini cahiliyenin kendisi olduğunu kabul etmenin yanlış olduğunu söylemişlerdir. Buna göre insanların nefesine köle oldukları, Allah'ın kitabını reddettikleri, savaşın, sömürünün, zulmün, ırkçılığın beslendiği ve maddeyi elde etmek için herşeyin caiz görüldüğü zaman ve mekan Cahiliye olarak adlandırılabilir²⁶⁷.

1.4.3.2. Hz. Peygamber Dönemi ve Sonrasında İnsanın Değerine Genel Bir Bakış

İslam Dini, merhamet dinidir. Müntesiplerine daima şefkatle muamele etmelerini emretmiştir. Hz. Peygamber, Müslümanların kardeş olduklarını, birbirlerine

²⁶⁴ Watt, *Hz. Muhammed Mekke'de*, s.27-28.

²⁶⁵ Toshihiko Izutsu, *Kur'an' da Allah ve İnsan* (tre. Süleyman Ateş). Ankara 1975, s. 190-205.

²⁶⁶ *Müslim*, Cenaiz 29.

²⁶⁷ Fayda, Cahiliye, *TDV İslam Ansiklopedisi*, c.7, İstanbul 1993, s.19.

zulmedemeyeceklerini, hainlik yapamayacaklarını ve Müslümanın kanının, canının ve ırzının diğer Müslümanlara haram olduğunu ve kardeşini hor göremeyeceğini buyurmuştur²⁶⁸. Müslümanın, insanların elinden, dilinden emin kimse olduğunu²⁶⁹, merhamet etmeyene merhamet edilmeyeceğini²⁷⁰, Allah'ın merhamet etmeyene merhamet etmeyeceğini²⁷¹ buyuran Peygamberimiz, kendisini vatanından kovanları, kendisine zulm edenleri affetmiş, güçlü olduğu zaman da intikam alma cihetine gitmemiştir.

Kur'an, iman edenlerin kardeş olduğunu ilan etmiştir²⁷². Hz. Peygamber de Müslümanın kardeşini aşağılamasının kötülük olarak yeteceğini, Müslümanın kanının, malının, ırzının Müslümana haram olduğunu²⁷³ ilan etmiş ve birliği ve beraberliği engelleyen ne varsa hepsini ortadan kaldırmıştır²⁷⁴. Allah Rasûlü ırkçılık davası güden, ırkçılık üzerine savaşan ve ölen bizden değildir diyerek²⁷⁵ kardeşlik vurgusu yapmıştır.

İslam'da iman kardeşliği biyolojik kardeşlikten daha üstündür. Renkleri, dilleri, ırkları, cinsiyetleri ayrı olsa da bütün müminler kardeşlerdir. Müslüman, dünyanın diğer ucundaki kardeşinin sıkıntısından rahatsız olur ve kardeşininin sıkıntısını gidermenin yollarını arar. Peygamberimiz, iman ile sevgi arasında bir bağ kurarak şöyle buyurmuştur: “Sizden biriniz kendisi için istediğini, kardeşi için istemedikçe kamil manada iman etmiş olmaz²⁷⁶.”

Hz. Peygamber'in yirmi üç yıllık tebliğ görevi dikkatlice incelendiğinde soy sop, yaş, cinsiyet, makam vb. hiç ayırım yapmaksızın insanın saygınlığını merkeze aldığı açıkça görülecektir. Söz gelimi, Allah Rasûlü'nün Vahşi (ö.23/644) gibi birçok cinayetin faili olan kişiye bile defalarca ulaşmaya çalışıp Müslüman olarak kurtulmasını istemesinin altında, “her şeye rağmen insandan yana olma”, “insan onurunu önemseme” yaklaşımı yatmaktadır. Yani, başkalarının kâfir, katil, cani gözüyle baktığı ve ona göre tavır takındığı kişiye bile öncelikle bir insan olarak bakmakta, onun da insanlık onuruyla bağdaşmayan durumdan çıkıp kurtulması için çalışmaktadır. Mekke'yi fethedince, istediği her şeyi yapma güç ve imkanına sahip olduğu anda, bütün müşriklere, “Siz özgürsünüz! Bugün sizin için hiçbir kınama

²⁶⁸ *Müslim*, Birr 58; *Tirmîzi*, Birr 18. (Tirmîzi bu hadisin hasen garib olduğunu söylemiştir.)

²⁶⁹ *Tirmîzi*, İman 12; *Nesai*, İman 8.

²⁷⁰ *Buhâri*, Edeb 18; *Müslim*, Fezâil 65; *Ebû Dâvud*, Edeb 145.

²⁷¹ *Buhâri*, Tevhid 3; *Müslim*, Fezâil 66; *Tirmîzi*, Birr 16; *Ebû Dâvud*, Edeb 58; *İbn Mâce*, Zühd 13.

²⁷² *Hucurat*, 49/10; *Müslim*, Birr 32.

²⁷³ *Müslim*, Birr 32.

²⁷⁴ *Ebû Davud*, Salat 94.

²⁷⁵ *Ebû Davud*, Edeb 112.

²⁷⁶ *Müslim*, İman 71-72.

yoktur²⁷⁷.” diyerek onları rahatlatması, Hz. Peygamber’in hayatında insanın değerli ve onurlu bir varlık olduğunun göstergesidir²⁷⁸.

Hz. Peygamber, Veda Haccı’nda arkadaşlarına yaptığı şu konuşma ile Allah’ın indinde insanların eşit olduğunu, yegane üstünlüğün Allah’tan sakınma olduğunu şöyle ifade etmiştir: “*Ey insanlar! Rabbiniz birdir, atanız da birdir. Bütün insanlar Âdem’den gelmiş, Âdem de topraktan yaratılmıştır. Arap’ın Arap olmayana, Arap olmayanın Arap’a, beyazın siyaha, siyahında beyaza hiçbir üstünlüğü yoktur. Allah katında üstünlük ancak takvâ iledir*²⁷⁹.” İslam’ın bundan on dört asır önce getirmiş olduğu kardeşlik prensibi insanlık için çok önemlidir. İnsanlığın hasret kaldığı bu prensip uygulandığı takdirde toplumda merhamet, adalet duygusu hakim olacak²⁸⁰. Yegane ölçü eşitlik olduğunda kimsenin kimseye üstünlüğü olmayacaktır. Allah Rasûlü ashabına insanların Yaratılış itibariyle eşit olduğunu hiç kimsenin rengi, cinsiyeti, dili, ırkı, nesebi ile dışlanamacağını, kendini diğer insanlardan üstün göremeyeceğini söylemiştir²⁸¹.

İslam’ın getirdiği en önemli yeniliklerden biri, insanlar arasında aslında var olmayıp sonradan gelip takılan eşitsizlikleri kaldırıp atması olmuştur. İslam, bir tek üstün ırkın Allah tarafından seçilmiş olabileceği fikrini asla kabul etmemiştir²⁸². Bu husus da Kur’an Kerim: “*Ey İnsanlar şüphesiz, biz sizi bir erkek ve dişiden yarattık ve birbirinizle tanışmanız için boylara ve kabilelere ayırdık. Allah katında en kıymetli olanınız, Allah’na karşı gelmekten en çok sakınanınızdır. Şüphesiz Allah hakkıyla bilendir, hakkıyla haberdar olandır*²⁸³” buyurmuştur. Rabbimiz asıl üstünlüğün Allah’tan sakınma olduğunu, hiçbir ırkın diğerine üstün olmadığını ilan etmiştir. *Bir defasında muhacir ve ensardan iki genç kavga etmiş. Bunun üzerine muhacir yahut muhacirler: Yetişin ey muhacirler! Ensârî de: Yetişin ey ensâr! diye haykırdılar. Bunu duyan Hz. Peygamber, ırkçılığa dayalı bu çağrıyı “cahiliye çağrısı” olarak tanımlamış ve kişi zalim de olsa, mazlum da olsa din kardeşine yardım etsin. Zalimse onu engellesin. Zira bu onun için bir yardımdır. Mazlum ise ona yardım etsin etsin*²⁸⁴ buyurmuştur. Nitekim Hz. Peygamber, bu çağrıyı cahiliye çağrısı kabul etmiş, cahiliye

²⁷⁷ İbn Hişam, *es-Siretü’n Nebeviyye*, c. 4, s.103.

²⁷⁸ Aydın, *Peygamber Efendimizin Örneğinde İnsan Onuruna Saygı Bilinci Kazandırmak (Hz. Peygamber ve İnsan Onuru)*, DİB. Yayınları, Ankara 2013, s.59.

²⁷⁹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, c.5, 411.

²⁸⁰ Lütfi Doğan, *Fatiha ve Hucurat Sürelerinin Meal ve Tefsiri*, DİB Yayınları, Ankara 2017, s.101.

²⁸¹ İbn Mâce, Cihad 6.

²⁸² Muhammed Hamidullah, *İslam Peygamberi*, (Çev.Salih Tuğ), Ankara 2003, c.2, s.755.

²⁸³ Hucurat 49/13.

²⁸⁴ *Müslim*, Birr 62.

çağrısına davet etmeyi büyük günah saymış ve cahiliye davası ile hak iddia edenin İslam cemaatinden olmadığını söylemiştir²⁸⁵. Allah Rasûlü “ırkçılıktan hoşlanmadığını, ırkçılığın cahiliye adeti olduğunu ilan etmiştir²⁸⁶.” Neseplerine düşkün Cahiliye Araplarından bu ırkçı zihniyeti atmak kolay olmamıştır.

İslam ne bir bölgeye, ne bir millete, ne de bir ırka indirilmiştir. İslam ayrım yapmaksızın bütün insanlığa gönderilmiş evrensel bir dindir. İslam’ın kabul edip hoş gördüğü yegâne ayrıcalık Allah’a karşı sakınmadır. Cahiliye döneminde, Yahudiler ve Araplar arasında sınıf ayrımcılığı vardı. Üstün kabile üyelerinin kabilesi, canı, kanı, ırkı diğer kabilelerden daha kıymetli ve değerliydi. Kur’an, Araplar arasında soy ve kabile üstünlüğü anlayışını yasaklamıştır. Kuşkusuz ırkçılığa dayanan insan toplulukları, canlılıklarını belli bir zaman sonra kaybetmeye mahkumdur. İslam dîni, müntesiplerinden nesilden nesile yararlanmak ve ırkçılığa karşı çıkarak, insanları eşit kabul ederek bir çok fayda elde etmiştir ve etmeye devam edecektir²⁸⁷. İnsanların ayrı ırk ve renkte olmaları ellerinde değildir. Bu sebeplerden dolayı insanlar en tabî hak ve hürriyetlerinden mahrum bırakılamazlar²⁸⁸.

Hz. Peygamber’in, hicretten vefatına kadar geçen on senelik sürede dini tebliğ ederken verdiği mücadele de nice zorluklarla karşı karşıya gelmiştir. Bu zorluklara rağmen insanların İslam’la tanışması bir yeri fethetmeden daha önemliydi. Peygamberimizin birinci amacı İslam’a insan kazandırmak olduğundan bir cana kıymak en son çareydi. Benu Kurayza vakası hariç tutulacak olursa düşmanlardan öldürülen kişilerin sayısı on yılda ayda ortalama “üç kişiyi” geçmez. Sadece bir kere en büyük rakam, düşmanla ilk karşılaşan Müslümanların, Bedir Savaşında müşriklerden yetmiş kişinin öldürüldüğü savaşa aittir. Hz. Peygamber’in 10 senelik Medine hayatında Müslümanlardan şehit olanların sayısı daha da azdır²⁸⁹. Bunlardan anlaşılacak şudur ki, Hz. Peygamber’in amacı insanın haklı bir sebep olmadıkça bir insanı öldürmenin bütün insanlığı öldürmek, bir insanın canını kurtarmanın bütün insanlığı kurtarmak olduğunu²⁹⁰ ve aynı zamanda insanın değerli, izzet ve şeref sahibi bir varlık olduğunu, içinde yaşadığı topluma göstermektir. Nitekim Ebu Hüreyre gelen rivayette göre: “ *Esved isminde bir hanım mescidi temizlerdi. Bu kadın öldü ve Allah Rasûlü’ne*

²⁸⁵ *Buhârî*, Cenaiz 39.

²⁸⁶ *Tirmizî*, Tefsiru’l-Kur’an 50.

²⁸⁷ Hamidullah, *İslam Peygamberi*, (Çev. Salih Tuğ), Ankara 2003, c.2, s.1033

²⁸⁸ Mustafa Çetin, *İslam ve Milletler Arası Barış, Doğu’da ve Batı’da İnsan Hakları*, TDV. Yayınları, Ankara 1996, s.89.

²⁸⁹ Hamidullah, *İslam Peygamberi*, (Çev. Salih Tuğ), Ankara 2003, c.2, s.1035.

²⁹⁰ Maide, 5/32.

haber verilmedi. Peygamberimiz, o kadını hatırladı ve niçin görünmediğini sordu? Arkadaşları : “O öldü Allah’ın Rasûlü dediler. Hz. Peygamber “Bana haber verseydiniz” dedi. Sahabe “O kadın önemsiz birisiydi” dediler. Allah Rasûlü: “Bana onun kabrini gösterin” dedi. Kabri gösterilince kabrin yanına gitti ve kadının cenaze namazını kıldı²⁹¹.”

Hz. Peygamberin kendisine gelen davalarda yegâne ölçüsü hak, adalet ve eşitlik olmuştur. O, hüküm verirken hiç kimseye iltimas, imtiyaz ve ayrıcalık tanımamış, zengin, fakir, soylu, asil herkese aynı mesafede davranmıştır. Suç işleyen varlıklı bir kadının affedilmesi, cezasının tatbik edilmemesi için kendisine gelindiğinde hakimlere örnek olacak olan şu veciz sözünü söylemiştir²⁹²: “Sizden önceki toplumların helak olmalarının başlıca sebebi, aralarında şerefli bir kimse suç işlediği zaman ona dokunmamaları; zayıf ve kimsesiz biri suç işlediğinde ise ona ceza vermeleri olmuştur. Allah’a yemin ederek söylüyorum ki, şayet bu hırsızlığı kızım Fatıma da yapsaydı mutlaka onun da elini keserdim²⁹³.” diyerek haktan ve adaletten hiçbir zaman ayrılmamıştır. Hz. Peygamber, diğer peygamberler gibi, insan haklarını toplumda egemen kılmak, insanca bir yaşam sağlamak için çalışmış ve bu konuda örnek olmuştur. İnsanın değeri ilgili pek çok hadisten evrensel mahiyette ilkeler çıkarmak mümkündür. İnanç, ibadet ve düşünce özgürlüğü, can, mal ve namus güvenliğinin sağlanması, Müslüman ve müslüman olmayan herkes için geçerli olan hususlardır. İnsanlar arasında haksızlık, zulüm ve işkencenin her çeşidinin yasaklanması, hak, adalet ve eşitlik gibi değerlerin hakim kılınması esastır. Hz. Peygamber, kişinin sahip olduğu hakların hangi niyetle ve ne adına olursa olsun gasp edilmemesi ve çiğnenmemesi üzerinde ısrarla durmuştur²⁹⁴.

Ammar (r.a) şöyle demiştir: “Hz. Peygamber’in yanında sadece beş köle, iki hanım ve Ebû Bekir varken gördüm²⁹⁵.” Hadisi şeriften anlaşılacağı üzere toplumun tüm kesimleri ile kucaklaşmıştır. Özellikle de sevgiye, şefkate, ilgiye muhtaç olan (kadın, köle, yetim, çocuk, esir) kesimlerle yakından ilgilenmiş, onların ihtiyaçlarını gidererek bir nebze de olsa insan olduklarını ve değerli ve saygın bir varlık olduklarını hatırlatmıştır.

²⁹¹ Müslim, Cenaiz 71; Buhârî, Cenaiz 67, Salat 72,74.

²⁹² Saffet Sancaklı, Hz. Peygamber ve İnsan Hakları, Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi III 2003, Sayı: 2,s.35

²⁹³ Buhârî, Hudud 12; Enbiya 54, Megâzî 53, Hudûd 11,12.

²⁹⁴ Sancaklı, Hz. Peygamber ve İnsan Hakları, Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi III 2003, Sayı: 2, s.48

²⁹⁵ Buhârî, Fezailu'l-Ashab 5.

Hız. Peygamber'in hayatının her döneminde muhtaçlara, kimsesizlere, yetimlere sahip çıktığını Hz. Hatice'nin şu sözlerinden anlıyoruz: *“Sen akrabalarına bakarsın, sözün doğrusunu söylersin, işini görmekten aciz olanlara yardım edersin, zayıflara yemek yedirirsin ve insanların önemli işlerinde yardımına koşarsın”*²⁹⁶ dedi.

İbn Abbas'ın şöyle söylediği rivayet edilmiştir: Hz. Ömer'e bir ayeti sorabilmek için tam bir yıl bekledim, azametinden soramadım. Sonunda hacca gitmek için yola çıktım. Yanında ben de yola revan oldum. Hac yolcuğu dönüşü bir yere geldiğimizde (Merru'z-Zahrân'da), ihtiyacı için ağaçların arasına girdi.

İbn Abbas olayı anlatmaya şu şekilde devam etti: Ben de Hz. Ömer için durdum, nihayet işini tamamladı. Sonra yanında yürüdük. Hz. Ömer, abdestini alırken ben de abdest suyunu döküyordum; bir fırsatını bulup “Ey Mü'minlerin emiri! Peygamberimizin hanımlarından hangileri O'na karşı beraber hareket etmişlerdi? dedim.” Hz. Ömer: "O ikisi Aişe ve kızım Hafsa'dır dedi” İbn Abbas: “Allah'a yemin ederim ki bir yıldır bu soruyu sormak istiyordum, lakin sana olan hürmetimden dolayı soramadım” dedi. Hz. Ömer: “bir bilgim olduğunu düşündüğünden her hangi birşeyi hemen sor ki, bildiğim bir şey ise cevap vereyim” dedi.

İbn Abbas devamında Hz. Ömer'in şöyle söylediğini naklettii: *“ Allah'a kasem ederim ki biz cahiliye döneminde kadınlarla ilişişare etmezdik. Ancak Allah'ın (cc.), kadınlar için ayet indirdiğini ve haklarına riayet edin emri gelinceye kadar ben de kadınlarla ilişişareye önem vermez, kadınların hukukuna saygı göstermezdim. Bazen hanımım “şöyle şöyle yapsan” derdi, ben de ona “yapacağım iş senin neyine gerek, sen işine bak gibi” sözlerle ciddiye almazdım. O da bana “sana şaşarım Ya Ömer! Sen kendi işlerine karışılmasını istemiyorsun. Oysa senin kızın Hz. Peygamber'e karşı geliyor, O'na karşı mırıldanıyor, söz söylüyor hatta Allah Resulü'nün gününü sinirli ve kızgın geçirmesine sebep oluyor, dahası da Rasûlullah'ın tüm gününü hiddetli geçirmesine neden oluyor” dedi. Sinirlenen Hz. Ömer, elbisesini üzerine alıp, kızı Hafsa'nın yanına girdi ve kızı Hafsa'ya şunları dedi: “Ey kızım! Allah Rasûlü'nün bütün gününü sinirli geçirecek kadar söyleniyor ve O'na karşı geliyormuşsun” dedi. Kızı Hafsa da “Allah kasem olsun ki, biz bütün hanımları Allah'ın Rasûlü'ne karşı söz söyleriz, mırıldanırız” dedi. Hz. Ömer, bunun üzerine: “ Allah'ın seni cezalandırmasından ve Allah Rasûlü'nün sana karşı hiddetlenmesinden her zaman*

²⁹⁶ *Buhârî*, Bed'ul-Vahy 3, Tefsir 96 , Ta'bir 1; Ahmet Ferid, *Fıkhu's-Sire*, (Çeviren. Oktay Yılmaz, M. Ahmed Varol), Guraba Yayınları, s.53, İstanbul ty.

korkarım. Ey kızım! Seni Aişe'nin güzelliği ve Peygamberimizin Aişe'ye olan sevgisi seni aldatmasın dedi. Bunun üzerine Hz. Ömer, oradan çıktı ve akrabalarından Peygamberimizin de eşi Ümmü Seleme'ye gitti ve onunla konuştu. Ümmü Seleme: “Şaşırıyorum sana ey Hattabın oğlu! Karışmadığın bir Peygamber ile hanımlarının arası kalmıştı, şimdi ona da karıştın²⁹⁷ buyurdu.

Hz. Peygamber, mü'minin canının, malının saygınlığını ve her türlü tecavülden korunduğunu şu örnekle çok güzel açıklamıştır: “Ey Allah'ın evi! Sen ne kadar güzelsin. Senin kokunda ne kadar güzel. Sen ne yücesin. Senin hürmet edilme hakkın da ne kadar büyüktür. Hayatımı elinde tutan Allah'a yemin ederim ki; Allah katında müminin değeri senin değerinden daha büyüktür. Müminin canına, malına hürmet etmek gerektiği gibi, onun hakkında hüsn-ü zanda bulunmalıdır²⁹⁸.”

Hz. Peygamber, “sakın zulmetmeyin ve kendinize zulmedilmesine asla müsaade etmeyin”²⁹⁹ buyurarak, zalim olmaktan ve zulme karşı sessiz kalmaktan sakındırmış, dualarında fakirlikten, kıtlıktan, zillette düşmekten, zulmetmekten ve zulme uğramaktan Allah'a sığınmış ve arkadaşlarına da böyle dua etmelerini söylemiştir³⁰⁰. Hz. Peygamber, hayatının hiçbir döneminde zalimin yanında yer almamış ve zulme karşı da sessiz kalmamıştır. Şüphesiz insanlar zulmü görüpte engel olmazlarsa, Allah'ın katından gelen azap toplumun tamamını kuşatacaktır³⁰¹. Hz. Peygamber, Müslümanın zulüm karşısında sessiz kalmamasını şöyle ifade etmiştir: “Kim bir kötülük görürse onu eliyle değiştirsin. Şayet eliyle değiştirmeye gücü yetmiyorsa, diliyle değiştirsin. Ona da gücü yetmiyorsa kalbiyle kınasın/düşmanlık etsin ki, bu imanın en zayıf derecesidir³⁰². Din kardeşin zalim de olsa, mazlum da olsa yardım et³⁰³.

Hz. Peygamber, zulmün kıyamet gününde kat kat karanlık olacağını³⁰⁴, hakkı olmadan başkasının bir karış yerini alanın, aldığı yerin onun boyununa dolanacağını söylemiştir³⁰⁵. Allah Teala da “Ben zulmü kendime haram kıldım. O halde sizde birbinize karşı haddi aşmayın³⁰⁶.” buyuruyor. Allah Rasûlü, ailelerine ve sorumluluğu altındakilere karşı adaletli davrananların Allah katında nurdan minberlerde/yüksek

²⁹⁷ Buhârî, Tefsir 66.

²⁹⁸ İbn Mâce, Fiten 2.

²⁹⁹ Müslim, Birr 51.

³⁰⁰ Ebu Davut, Salat 367; Nesai, İstiaze 14; Tirmizi, Da'avât 35.

³⁰¹ Ebu Davud, Melahim 17.

³⁰² Müslim, İman 78; Nesai, İman 17.

³⁰³ Buhârî, Mezâlim 4.

³⁰⁴ Buhârî, Mezâlim 8.

³⁰⁵ Müslim, Müsâkât 141,

³⁰⁶ Müslim, Birr 55.

mevkilerde ağırlanacağını müjdelemiştir³⁰⁷. Adaletsizlik, zulüm kimdem gelirse gelsin suçtur. Zenginiyle, fakiriyle, kadınıyla, erkeğiyle, yaşlısıyla, genciyle herkes birbirine adaletle davranmak zorundadır. İslam, zulmün her türlüünü yasaklamıştır³⁰⁸. En büyük cihad zalim olup, haksızlık yapan devlet başkanına hakkı söylemektir³⁰⁹.

Ebû Hureyre, Allah Rasûlü'nün kıyamette herkesin hakkını alacağını ve kimseye haksızlık edilmeyeceği hususunda şöyle söylediğini rivayet etmiştir: *"Kimin üzerinde kardeşine karşı ırz veya başka bir şey sebebiyle hak varsa, dinar ve dirhem bulunmadığı kıyamet ve hesaplaşmanın olacağı gün gelmeden önce daha dünyada iken helalleşsin. Aksi takdirde kıyamet günü, salih bir ameli varsa, o zulmü miktarınca kendinden alınır. Eğer sevabı yoksa, arkadaşının günahından alınır, kendisine yüklenir"*³¹⁰ buyurmuştur.

Hz. Peygamber, insanlara bırakın işkence yapmayı, kin gütmeyi, zalimce davranmayı, hayvanlara da eziyet edilmesini, hayvanların hapsedilmesini, aç ve susuz bırakılmasını yasaklamış ve hayvanlara zalimce davrananların da cezasız kalmayacağını bildirmiştir³¹¹.

Ebu Mes'ud El-Bedrî şunları söyledi: Bir kölemi insafsızca dövüyordum. O sırada arkasından bir ses işitildi. "Bilmiş ol, ey Ebu Mes'ud!" diyordu. Ama Ebu Mes'ud, o kadar sinirliydi ki sesin kimden geldiğini bile fark edemedi. Allah Rasûlü ona doğru yaklaşıyor ve uyarmaya devam ediyordu "Bilmiş ol ey Ebu Mes'ud!" Nihayet Ebu Mes'ud, sesin farkına vardı. Kendisine yaklaşan ve sesin sahibinin Allah Rasûlü olduğunu görünce elindeki kırbacı yere bırakıverdi. Hz. Peygamber'in dudaklarından şu kelimeler döküldü: "Bilmiş ol, ey Ebu Mes'ud! Allah'ın senin üzerindeki hakkı, senin kölen üzerindeki hakkından daha fazladır dedi." Bunun üzerine Ebu Mes'ud pişman olarak şöyle dedi: "Ey Allah'ın Peygamberi, bundan sonra hiçbir köleyi dövmeyeceğim ve artık bu köle hürdür " dedi.³¹² Hadisi şeriften anlaşılacağı üzere Hz. Peygamber, hayatında hiç kimseye şiddet uygulamamış, eşlerine ve hizmetçilerine vurmamış, yaşanan olumsuzlukları sabır, saygı ve karşılıklı anlayışla çözüme kavuşturmaya çalışmıştır.

³⁰⁷ *Müslim*, İmare 18.

³⁰⁸ Ramazan Altıntaş, *Şiddet*, DİB Yayınları, Ankara 2018, s.9.

³⁰⁹ *Tirmizi*, Fiten 13. (Tirmiz bu hadis için hasen ve garib demiştir. Bu konu ile ilgili Ebu Umame'den hadis rivayet edilmiştir.)

³¹⁰ *Buhârî*, Mezalim 10.

³¹¹ *Müslim*, Selâm 151-152; *Birr*, 133-134.

³¹² *Müslim*, Eyman 34.

İslam dini, insanların ayıplarını araştırmayı hoş görmemiş, insanın ayıbının araştırılmasını özel hayata müdahale olarak kabul ettiği için “birbirinizin ayıbını araştırmayın”³¹³ ifadesi ile yasaklamıştır. Hz. Peygamber, “*Müslüman müslümanın kardeşidir. Kardeşine zulmetmez; kardeşini tehlikeye atmaz. Bir kimse din kardeşinin ihtiyacını giderirse, Allah da onun ihtiyacının giderir. Her kim bir Müslümanın bir sıkıntısını giderirse, onun sebebiyle Allah ta kendisinin kıyamet günü sıkıntılarında birini giderir. Ve her kim bir müslümanın ayıbını örterse, Allah da kıyamet gününde onun ayıbını örter*³¹⁴” buyurarak insanlardan birbirlerinin ayıp ve kusurlarını araştırmamalarını istemiş ve ayıp ve kusurları gizleyenlerin ödüllendirileceklerine dikkat çekmiştir.

Görüldüğü üzere zulüm insanın fitratına aykırı bir özelliktir. Ayetler ve hadislerden anlaşılacağı üzere İslam zulmü yasaklamış. İslam, insanlardan kötülük değil iyilik yapmalarını, hayırda yarışmalarını, zulüm karşısında sabretmelerini, zulme uğrayana yardım etmeyi tavsiye etmiştir.

³¹³ Hucurat, 49/12.

³¹⁴ *Müslim*, Birr, 58,72; *Buhârî*, Mezâlim 3.

İKİNCİ BÖLÜM

DİNİN İNSANA VERDİĞİ DEĞER

İnsanın doğuştan beraberinde getirdiği ve Allah'ın kendisine lutfettiği dokunulmaz hakları elinden almaya veya kısıtlamaya hiç kimsenin hakkı ve yetkisi yoktur. Örneğin bir kişinin yaşama, bir dine mensup olma, mal sahibi olma, aile kurma gibi haklarını elinden almak veya bu haklardan mahrum bırakmak isteyen kişi, kendisini bir nevi ilah yerine koymuş olur. Dolayısıyla kişinin doğuştan kazandığı bu tür haklara kimsenin dokunmaması ve bu açıdan kişinin rahatsız edilmemesi gerekir. İnsana gösterilecek saygı burada başlar³¹⁵. Kısacası insan, insan olması hasebiyle bazı haklara sahiptir.

2.1. İnsanın Değerine Dair Dinin Esas Aldığı Beş Temel Değer

İnsanın hayatını huzurlu bir şekilde sürdürebilmesi için vazgeçilmez kabul edilen temel haklar vardır. Can, mal, din, akıl, ırz/nesil güvenliği bu hakların önde gelenleridir. Korunması gereken bu beş şeye “zarurat-ı diniyye” (dinin vazgeçilmez temel değerleri) denir. İslam dininin emir ve yasaklarının temel amacı bu değerlerin korunması ve insanın güven, huzur ve mutluluk içerisinde yaşamasıdır.

2.1.1. Hayatı / Canı Koruma

Dinin birinci hedefi insanın temel değerlerini korumaktır. Bu bağlamda insanın gerek hayat hakkı, gerekse mal, ırz, aile ve benzeri temel hakları, ayrıntılar bir tarafa bütün inanç sistemlerinde mukaddes ve dokunulmaz kabul edilir. Öyle ki bu haklar İslamî kaynaklarda zarurat-ı diniyye (dinin vazgeçilmez temel değerleri) olarak tanımlanmıştır. Başka bir ifade ile insana has bu temel haklar, dinin olmazsa olmazlarıdır. Dinin varlığı bir anlamda söz konusu hakların ikamesi içindir. Din ve onun rahmet yüklü mesajları, birey ya da toplumları hayat verme işlevi görür³¹⁶.

Korunması gereken hakların başında hayat hakkı gelir. Bütün canlılar yaşamak için mücadele eder, kendisine zarar verecek şeylerden doğal olarak kaçır. Kendini savunmak için tedbir alır. Allah'ın yarattığı canı bir başkanın öldürme yetkisi yoktur. Bir başkasına zarar vermeyen canlı öldürülmez. Özellikle haksız yere bir insanı öldürmek büyük suçtur³¹⁷.

³¹⁵ Sancaklı, Hz. Peygamber ve İnsan Hakları, Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi III 2003, Sayı: 2, s.24

³¹⁶ Yaşar Yiğit, *Din, Anarşi ve Terör*, TDV. Yayınları, Ankara 2008, s.18.

³¹⁷ Burhan Erkuş, *İnsan Hakları*, DİB.Yayınları, Ankara 2008, s.15.

Ayrıca Anayasanın 17. Maddesi “kişinin dokunulmazlığı, maddi ve manevi varlığı” başlığını taşımaktadır. Devamında herkesin yaşama, maddi ve manevi varlığını koruma ve geliştirme hakkına sahip olduğu, kanunda sayılan istisnalar dışında kişinin vücut bütünlüğüne dokunulamayacağı ve işkencenin yasak olduğu belirtilmiştir. Böylece işkence fiilinin Anayasadaki kişi dokunulmazlığı kapsamında, kişi dokunulmazlığına ve vücut bütünlüğüne yönelik bir suç olarak cezalandırılması öngörülmüştür. İşkence suçunun düzenlendiği bölümü TCK sistematliğini göz önüne aldığımızda, korunan hukuki yarar öncelikle kişi dokunulmazlığıdır³¹⁸.

İşkencenin suç olarak düzenlenmesinin temelinde de kişinin beden bütünlüğünün tanınma ve korunma düşüncesi vardır. Kişinin dokunulmazlığı sağlanmadığı sürece diğer hak ve özgürlüklerin gerçekleşme imkanı yoktur. Şüphesiz buradaki beden dokunulmazlığının kişinin sadece biyolojik bedeni ile sınırlı olmadığını, bir bütün olarak bedensel ve ruhsal varlığını ifade ettiğini özellikle belirtmek gerekir³¹⁹.

İnsan canıyla ve teniyle şerefli, onurludur; korunmaya, saygı gösterilmeye, hak ve hukuku gözetilmeye layıktır³²⁰. Allah katında dünyanın yok olması, bir Müslümanın öldürülmesinden daha değersizdir³²¹. Müminler, haklı bir sebep olmadıkça Allah’ın haram kıldığı cana kıymazlar³²².

Kur’an, bir mü’mini kasten öldürenin cezasının cehennem olduğunu, cana kıyana Allah’ın azap edeceğini, onu lanetlediğini ve onun için büyük bir azap hazırladığını bildirmiştir³²³. Buhâri de haksız yere bir cana kıymanın büyük günahlardan olduğunu rivayet etmiştir³²⁴.

“*Bir cana kıymaya veya yeryüzünde fesat çıkarmaya karşılık olmaksızın kim bir canı öldürürse sanki bütün insanları öldürmüş gibidir. Kim de bir cana hayat verirse bütün insanlara hayat vermiş gibidir*³²⁵.” ayetini İbn Abbas (ra) şöyle tefsir etmiştir: “*Kim -kısas türü bir hak istisna-canına kıyılması haram olan birinin canına*

³¹⁸Hasan Coşar, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinde İşkence Yasağı*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2010, s. 90.

³¹⁹Coşar, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinde İşkence Yasağı*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2010, s. 90-91.

³²⁰H. Kamil Yılmaz, *İrfan Geleneğimizde İnsan Onuru, Hz. Peygamber ve İnsan Onuru*, DİB. Yayınları, Ankara 2013, s.31.

³²¹*Nesâî*, Tahrîmu’d-Dem 1; *Tirmizî*, Diyât 7.

³²²En’am, 6/151; Furkan, 25/68; *Buhârî*, Tefsir 39, Tevhid 46.

³²³Nisa, 4/93.

³²⁴*Buhârî*, Diyât 1.

³²⁵Maide, 5/ 32.

kıyılmasına engel olursa sanki bütün insanlığın canını kurtarmış gibi olur.”dedi. Bir mümini kasten öldürmenin cezası ise Cehennemdir³²⁶.

İslam bütün insanları eşit kabul eder. Hz. Peygamber, gayr-i müslim bir vatandaşı da haksız yere öldürenin Cennetin kokusunu duyamayacağını şöyle ifade etmiştir: *“Müslüman olmayan bir vatandaşın canına sebepsiz kıyan kimse, kokusu kırk yıllık mesafeden duyulan Cennetin kokusunu duyamayacaktır³²⁷.”*

Peygamberimiz, Müslümanın canına kıymanın üç şey dışında helal olamayacağını şöyle söylemiştir: *“Müminin canı şu üç şey dışında helal olmaz; evliyen gayr-i meşru ilişkiye giren, haksız yere bir cana kıyan ve mürted (dinden çıkan), cemaatten ayrılan.”³²⁸*

Hz. Adem’in iki oğlu arasında geçen hadise cinayetin başlangıcı sayılmıştır. Habil, kendisini öldürmek isteyen kardeşi Kabil’e şöyle seslenmiştir: *“Eğer sen öldürmek için bana elini uzatsan da, ben seni öldürmek için elimi kaldıracak değilim. Çünkü ben alemlerin Rabbi olan Allah’tan korkarım dedi³²⁹.”* Habil, yeryüzündeki ilk cinayete karşı çıkmıştır. Bu olaydan sonra Habil, yeryüzündeki iyilerin temsilcisi olmuş, Kabil ise terörün, şiddetin temsilciliğini üstlenmiştir³³⁰. Kısacası kazanan Habil olmuş, kaybeden de Kabil olmuştur³³¹. Adam öldürme tarihin hiçbir döneminde tasvip edilmemiştir. Ancak bazı milletler diğer milletleri kendilerine hizmet için yaratıldığını düşündüğü için, kendinden olmayanlara yaşam hakkı tanımayarak şiddete müracaat etmişlerdir. Oysa ki Hz. Peygamber, sebepsiz yere bir canlının öldürülmesini yasakladığı gibi hayvanların da sebepsiz yere öldürülmesini yasaklamıştır. Peygamberimiz, Allah’ın, kıyamet gününde sebepsiz yere bir kuşun canına kıyandan hesap soracağını bildirmiştir.³³². Hadisten anlaşılacağı üzere hayvan bile olsa canının dokunulmaz olduğu ve haksız yere hayvanın hayatına son vermenin bile Allah katında bir cezasının olacağı bildirilmiştir.

Hişam b. Hakim, Şam taraflarında bazı kişilerin başlarına zeytinyağı dökülmüş bir şekilde güneşin altında tutulduklarına şahit oldu. Dayanamadı ve sordu: Niçin böyle cezalandırıyorsunuz? “Vergilerini ödemedikleri için” cevabını aldı. Bunun üzerine Hişam b. Hakim şöyle dedi: Hz. Peygamber’in şöyle söylediğini işittim: *“İnsanlara bu*

³²⁶ *Buhârî*, Tefsir 4, 25.

³²⁷ *Buhârî*, Cizye 5, Diyat 30.

³²⁸ *Buhârî*, Diyat 6.

³²⁹ Maide, 5/28.

³³⁰ *Buhârî*, Cenaiz 33.

³³¹ Yiğit, *Din, Anarşi ve Terör*, TDV. Yayınları, Ankara 2008, s.20.

³³² *Nesai*, Dahâyâ 42.

*dünya da azap edenlere, Allah'ta ahitette azap edecektir*³³³.” Bu hadisi şerif, bizlere insanların haksız yere cezalandırılmayacağını göstermektedir. İnsanlar kanunlar ve nizamlar çerçevesinde işlediği suçun kanundaki karşılığı oranınca cezalandırılabilir. Hiç kimse kanunun suç saymadığı bir fiilden dolayı cezalandırılmaz³³⁴.

Abdullah b. Ömer'den gelen rivayete göre Hz. Peygamber, kadınların ve çocukların öldürülmesinin kabul edilemez olduğunu ve kadınların ve çocukların öldürülmesinin yasak olduğunu ilan etmiştir³³⁵. Allah Rasûlü, ashabına işkence yapmayı (müsleyi) yasaklamış³³⁶, azap etmenin sadece Allah' a mahsus olduğunu³³⁷ ve işkence ile öldürmenin haram olduğunu bildirmiştir³³⁸. Bu ve benzeri rivayetlerden de anlaşılacağı üzere insan, şerefli ve saygın bir varlıktır.

Bırakın bir başkasının canına kast etmeyi insanın kendi ölümüne bile sebep olması yani intihar etmesi insanın değerini zedeler. Kişini intihar etmesi Allah'ın hakimiyetini reddetmek olarak değerlendirilecektir. İntihar, insanın yaşamak için mevcut olan doğal içgüdüyü inkar etmesi ve içinde yaşadığı topluma, bütün insanlığa karşı taşıması gereken görevlerden kaçmasıdır³³⁹. İntihar edenler her şeye duygusuzdur. Onlara göre hayattaki hiçbir şey zahmet çekmeye değmez. Onlar için ebeveylelerinin istekleri, çevresindeki insanlar, problemler önemsizdir. Kendilerine bir çıkış yolu ararlar ve çıkış yolu olarak intiharı seçerler³⁴⁰.

Hz. Peygamber, intihar edenlerin canlarına hangi aletle veya hangi şekilde kıydılarsa yarın ahirette de o şekilde azap göreceklerini söylemiştir³⁴¹. Ebu Hureyre'den rivayet edildiğine göre, Peygamberimiz'in (sav.) “*Kim ki kendini yüksek bir yerden atarak canına kıyarsa, bu kişi ebedi cehennemde cezalandırılacak ve kendisini devamlı yüksek bir yerden aşağıya bırakacaktır. Kim de zehir içerek canına kıyarsa, o kimse de ebedi cehennemde cezalandırılacak ve kendisi devamlı zehir içecektir. Yine kim de bir demir parçası ile canına kıyarsa, ebedi cehennemde*

³³³ Müslim, Birr 117-118.

³³⁴ <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5237.pdf> (17.09.2019)

³³⁵ Buhârî, Cihâd 147,148.

³³⁶ Buhârî, Megâzi 36.

³³⁷ Buhârî, Cihad 107, 149.

³³⁸ Buhârî, Mezâlim 30.

³³⁹ Austin Flannery, O.P., *Ötenazi Üzerine Beyanname*, (Çev. Osman Taştan), Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, c.XLIII, sayı: 2, s.407, Ankara 2002.

³⁴⁰ Leslie Mc Cullougehe, *İntihar*, (Çev. Hüseyin Peker), On Dokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, sayı 2, Samsun 1987, ss.105-115.

³⁴¹ Buhârî, Cenaiz, 83.

*cezalandırılacak ve kendine devamlı demir parçası ile vuracağını söyledi*³⁴² hadisi şerifi intihar edenlerin cezalandırılacaklarına işaret etmektedir.

İslam, insanın değerini zedeleyen cinayeti, intiharı yasakladığı gibi deride yan yana küçük delikler açarak içine boyalı maddeler enjekte etmek suretiyle yapılan dövme yasaklanmıştır³⁴³. Ayrıca Allah'ın Rasûlü, dövme yapan ve yaptırana lanet etmiştir³⁴⁴.

Hz. Peygamber, insanın dirisine değer verdiği gibi ölüsüne de değer vermiş ve bir gün arkadaşlarıyla otururken yanlarından bir Yahudi cenazesinin geçtiğini fark edince saygıdan ayağa kalkmıştır. Yanındakiler, “*Ey Allah'ın Peygamberi!, bu bir Yahudi cenazesidir.*” dediklerinde Hz. Peygamber, “*O insan değil midir?*”³⁴⁵ cevabını vermiştir. Hadisten anlaşılacağı üzere insana saygı göstermek sadece hayatta iken değil, öldükten sonra da devam eder. İslam cenazeye saygısızlık yapmayı, canlıya saygısızlık yapmak gibi günah kabul etmiştir³⁴⁶.

İslam'da canın emniyeti ve dokunulmazlığı, dünyaya gelmeden önce anne karnındayken verilmiş kudsi bir haktır. Zorunlu bir neden olmadıkça cenin halinde bile bir çocuğun yaşama hakkını elinden almaya kimsenin hakkı yoktur. Haklı bir neden olmadıkça bir başkasının canına kıyan kimse, sadece bir kişinin canına kıymış olmaz. Aynı zamanda topluma kabul ettirilmeye çalışılan insan hayatının dokunulmazlığı gibi bir kuralı çiğnemiş, toplumdaki merhamet duygusunu hiçe saymıştır³⁴⁷.

İslam, canın korunması için, zaruret halinde dinin kesin olarak yasakladığı bazı haramların yapılmasına izin vermiş, hatta bazı durumlarda, bu tür yasakların çiğnenmesini vacip kabul etmiş, insan hayatına diğer bir ifade ile insana verilen değeri ortaya koymuştur³⁴⁸. Kur'an, haddi aşmamak ve helal saymamak şartıyla zaruret hallerinde canı korumanın zorunlu olduğuna şöyle işaret etmektedir: “*Allah, size ancak murdar eti, kan, domuz eti ve Allah'tan başkası adına kesilen olanı haram kıldı. Ama kim mecbur olur da, istismar etmeksizin ve zaruret ölçüsünü, sınırı aşmaksızın yemek zorunda kalırsa, ona günah yoktur. Biliniz ki Allah çok bağışlayandır, çok merhamet edendir*”³⁴⁹.

³⁴² Buhari, Tıbb 56, Cihad 77, Meğazi 38; Müslim, İman 179.

³⁴³ Buhari, Libas 82, 83, 84, 86.

³⁴⁴ Buhari, Libas 82, 83, 84,85 ,87, 96.

³⁴⁵ Buhari, Cenaiz, 49; Nesai, Cenaiz 47.

³⁴⁶ İ. Hilmi Karslı, *Hayat Hakkı*, DİB Yayınları, Ankara 2018, s.21.

³⁴⁷ Heyet, *Hadislerle İslam*, c.5, s.323.

³⁴⁸ Erkuş, *İnsan Hakları*, s.17.

³⁴⁹ Bakara, 2/173.

Canın korunmasına bu derece önem verilmesi her şeyden önce söz konusu değerlerin bulunduğu ve önem kazananın insan olmasıdır. Can, akıl, mal, din, nesil, namus gibi temel değerler ancak hayat sahibi bir insan için önem ifade eder. Bu değerler, hayat sahibi insanın şahsında bir önem kazanır. Din ve onun hükümleri, hayat sahibi insanı muhatap kabul etmektedir. İşte bu ve benzeri gerekçelerle İslam, hayat hakkına büyük önem vermektedir³⁵⁰.

Ebû Hureyre'den nakledildiğine göre, “*Peygamberimiz (sav.) şöyle buyurmuş :Helak yedici şeyden sakınınız! buyurmuştu. Ashab: - Ya Rasûlallah! Bu yedi şey nedir? diye sorduklarında Hz. Peygamber: - 1) Allah'a şirk koşturmak, 2) Sihir yapmak, 3) Allah'ın katlini haram kıldığı bir cana kıymak³⁵¹, haklı öldürülen müstesna, 4) Faiz yemek, 5) Yetim malı yemek, 6) Düşmana hücum sırasında savaştan kaçmak, 7) Zinadan masun olup hatırından bile geçmeyen Müslüman kadınlara zina isnat etmek³⁵²” hadisi cana kıymayı büyük günahlardan saymıştır. Hz. Peygamber, yeryüzünün halifesi olan insanın canının kutsal olduğunu³⁵³, canın kutsal belde, ay ve gün gibi dokunulmaz olduğunu³⁵⁴, yaşama hakkının elinden alınamayacağını³⁵⁵, insanlardan Allah'a en sevimsiz olanlardan birinin haksız yere bir kimsenin kanını/canını talep edenin olduğunu bildirmiştir³⁵⁶. Kur'an, bir taraftan hayatı yaratanın Allah olduğunu³⁵⁷ ifade ederken diğer taraftan açlık korkusuyla çocukları öldürmeyi ve haklı bir sebep olmadıkça Allah'ın kutsal saydığı cana kıymayı yasaklamıştır³⁵⁸.*

Sonuç itibariyle insanın canı kutsal ve dokunulmazdır. Hiç kimse sebebi ne olursa olsun bir başkasını öldüremez. Ayet ve hadislerden anlaşılacağı üzere insanın ilahi muhataba mazhar olması değerini göstermek için yeterlidir. Ayrıca iman etmek insana ayrı bir değer katmıştır. Bize göre insanın dünyadaki hak ettiği değere kavuşması, Müslümanların yeryüzüne hakim olmasıyla gerçekleşecektir.

³⁵⁰ Erkuş, *İnsan Hakları*, s.17.

³⁵¹ *Buhârî*, Eymen ve'n-Nuzur 16; Hudûd 44; Diyat 1,2.

³⁵² *Buhârî*, Vesâyâ 23; Tıbb 48.

³⁵³ *Buhârî*, İlim 37, Hac 132; Megazi 77; Edâhi 5; Hudud 9.

³⁵⁴ *Buhârî*, Fiten 8; İbn Hacer el- Askalani, *Fethu'l-Bari-Sahih-i Buhârî Şerhi*, c.1, s.213.

³⁵⁵ *Buhârî*, Diyat 2.

³⁵⁶ *Buhârî*, Diyat 9.

³⁵⁷ Mülk 67/2.

³⁵⁸ En'âm 6/151.

2.1.2. Dinî Koruma

Din kelimesi, sözlükte "ceza, karşılık, mükafat³⁵⁹, hesap, hüküm verme, siyaset, durum, kahır, millet, şeriat³⁶⁰, kanun, islam, adet, daimi yağın yağmur, itaat etmek, maraz, istila, galebe, melik, sultan, ferman, hüküm, tedbir, tevhid, ibadet, takva, ma'siyet, yağmur, hal, hizmet, ihsan, aziz olmak, zelil olmak, isyan etmek, bir kişiyi hoşlanmadığı nesneye sevk etmek, kerem anlamlarında kullanılmaktadır³⁶¹. Fahreddin Razi (ö.606/1210), verilen mükafatın sebepleri oldukları için yapılan ibadetleri din olarak tanımlamaktadır³⁶². Ali Şeriatî (ö.1977), ruhani varlıklara inanmayı, iyi ve kötü şeyler hakkındaki ilahi yasayı, hakim ve alim olan yüce bir güce veya insanüstü güçlere inanmayı, bireysel veya sosyal inanç, duygu ve eylemleri, inanç, eylemler ve ibadetlere özgü sistemi din olarak tarif etmektedir³⁶³.

İslam alimlerince genel kabul görmüş din kavramının ıstılah tarifi ise şu şekilde yapılmaktadır: “Din, akıl sahiplerini kendi istek ve arzularıyla bizzat iyilik yapmaya sevk eden ilahi kurallar bütünüdür³⁶⁴.” Din kelimesi Kur’an da değişik türevleriyle birlikte 95 kez geçmektedir³⁶⁵. Bu ayetlerde dinin başlıca şu anlamlarda kullanıldığı görülmektedir: İslam³⁶⁶, ceza³⁶⁷, itaat³⁶⁸, hakimiyet³⁶⁹, kanun, yasa³⁷⁰, fitrat³⁷¹, hayat tarzı³⁷².

Dinin tarifi nasıl yapılırsa yapılsın din doğuştan şahsa verilen fitrî bir duygu olup, kişinin hayatında vazgeçilmez bir öneme sahiptir. Bu yüzden gerek dinî metinler gerekse beşerî hukuk sistemleri kişinin temel hak ve hürriyetleri cümlesinden gördüğü ve dokunulmazlar arasında saydığı din ve vicdan hürriyetine büyük önem atfetmektedirler³⁷³.

³⁵⁹ Razi, Tefsir-i Kebir Mefâtihu'l-Gayb, c.6, s.213.

³⁶⁰ Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, c.1, s.91.

³⁶¹ Ebü't-Tahir Mecdüddin Muhammed b. Ya'kub b. Muhammed el-Firûzâbâdî, (Çev.Ahmet Asım), “D-y-n” *Kamus Tercümesi*, c.4, İstanbul 1304, s.622.

³⁶² Razi, Tefsir-i Kebir Mefâtihu'l-Gayb, c.6, s.213.

³⁶³ Ali Şeriatî, *Kendisi Olmayan İnsan*, (Çev. Ejder Okumuş), Fecr Yayınları, Ankara 2018, s.17.

³⁶⁴ Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, c.1, s. 92-93.

³⁶⁵ Karagöz, *Dini Kavramlar Sözlüğü*, s.121-122.

³⁶⁶ Bakara, 2/132, 256; Al-i İmran, 3/19,83; Maide, 5/3,54,57; En'am, 6/70,161; Enfal, 8/49,72; Tevbe, 9/11, 12, 29, 33, 122; Yunus, 10/104, 105; Hac, 22/78; Rum,30/30; Ahzab, 33/5; Zümer, 39/3; Fetih, 48/28; Kafirun, 109/6; Nasr, 110/2.

³⁶⁷ Fatih, 1/4; Zariyat, 51/56; Sad, 38/78; Şuara, 26/82.

³⁶⁸ Zümer, 39/11; Şuara, 42/13;

³⁶⁹ Bakara, 2/193.

³⁷⁰ Yusuf, 12/76; Nur, 24/2.

³⁷¹ Rum, 30/30

³⁷² Kafirun, 109/1-6.

³⁷³ Ömer Yılmaz, “Avrupa Birliği Üye Ülkelerinin Ulus Anayasalarında “Din ve Vicdan Özgürlüğü”, CÜİFD XI/1 - 2007, s.301.

Din ve vicdanın korunması, insan haklarının önemli bir bölümünü oluşturmaktadır. Bu nedenle dinin, canın, malın, aklın ve neslin korunması bütün ilahi dinlerin olmazsa olmaz şartıdır. Buradan hareketle din ve vicdan özgürlüğü tarihin her döneminde fert, toplum ve milli bütünlük açısından önem arz etmektedir. Din ve vicdan özgürlüğünün temel unsurları iman etme, bağlı bulunduğu dinin esaslarına göre amel etme, öğretme, tebliğ etme ve yasaklarına riayet etmek gibi hususlardır³⁷⁴.

Allah insana vicdan ve akıl vermiş, bununla yetinmeyerek örnek ve önder olması için peygamberler ve rehber olması için kitaplar göndermiştir. Ancak insanı, peygamber ve kitaplarla gönderdiği dine kabule ve ibadete zorlamamıştır³⁷⁵. Nitekim Kur'an; “ (Ey Peygamber) *Ve de ki: Gerçek Rabbinizden gelmiştir. Öyle ise dileyen iman etsin, dileyen inkar etsin*³⁷⁶ buyurmuştur. Tarihin her döneminde Allah'a inananlar ve Allah'ın varlığını inkar edenler olmuştur ve kıyamete kadar da olacaktır. Allah Teala, isteseydi yeryüzündeki insanların tamamı Allah'ın varlığını ve birliğini kabul ederdi³⁷⁷.

Peygamberlerin görevleri de dini tebliğ etmektir. Peygamberler insanları dine zorlamak için gönderilmemiştir. Bu husus Kur'an da şöyle anlatılmaktadır:

“ *Biz onların ne dediklerini çok iyi biliyoruz. Sen, onlara karşı bir zorba değilsin. O halde sen, benim uyarımdan korkan kimselere Kur'an ile öğüt ver*³⁷⁸.”, “*Artık sen öğüt ver! Sen ancak bir öğüt vericisin. Sen, onları inanmaya zorlamakla görevli değilsin*³⁷⁹.” ayeti kerimeleri, dinin ve vicdanın korunması hususunu açıkça ifade etmektedir.

Peygamber, insanları iman etmeye zorlayamaz. Çünkü din zorla kabul ettirilecek bir husus değildir. Zorla ne iman ne de ibadet olur. İman etmeye zorlanan insan mümin değil münafık; ibadete zorlanan insan ise muhlis (samimi, ihlaslı insan) değil mürâî (gösteriş yapan, riyakar, ihlası olmayan insan) olur. Yaratıcı da din konusunda insanlara baskı yapmamaktadır. Eğer baskı yapılırdı, insanlar melekler gibi olur, Allah'a asla isyan etmezlerdi³⁸⁰.

İslam'a göre her din mensubu kendi inançları doğrultusunda ibadet etme hürriyetine sahiptir. Müslümanların ibadet yeri olan camide ibadetlerini kendi usulleri

³⁷⁴ Karagöz, *Dini Kavramlar Sözlüğü*, s. 123.s

³⁷⁵ Bakara, 2/256.

³⁷⁶ Kehf, 18/29.

³⁷⁷ Yunus, 10/99.

³⁷⁸ Kaf, 50/45.

³⁷⁹ Şaşiye, 88/21-22.

³⁸⁰ Karagöz, *Dini Kavramlar Sözlüğü*, s. 124.

doğrultusunda icra etmekten çekinen Hıristiyan heyetine Hz. Peygamber'in bizzat kendisi camide ibadetlerini yapmaları konusunda teklifte bulunmuştur. Bir Hıristiyan heyeti, Hz. Peygamber'in mescidindeki kabul esnasında sohbet ederken ibadet vakitlerinin geldiğini söyleyip çıkmak istedi. Fakat Hz. Peygamber, niçin camide ibadetlerini eda etmediklerini sorunca, cevap olarak Hıristiyan heyeti ibadetlerinin camide yapılmasının Müslümanlarca hoş karşılanmayacağını söylediler. Bunun üzerine Hz. Peygamber, büyük bir hoşgörü örneği göstererek Hıristiyanların diledikleri gibi ibadet etmelerine izin vermiştir³⁸¹. İnsanların din hürriyeti buldukça tapınma şekilleri farklı olmaya devam edecektir, fakat her inanç grubu kendi tarzındaki ayininin azami idrakine doğru çalışıp gayret etmelidir; çünkü farklı inanç ve kültür mensuplarının sadece bu umumi gayeyi elde etmede birbirleriyle yarışmaları düşünülmür³⁸².

Dine inanma hususunda zorlama yapılamayacağı³⁸³ ilkesini, Hz. Peygamber titizlikle korumuştur. Başka dinden olan çocukları İslam'a girmelerini zorlayan kişilerin ikaz edilmeleri, Müslümanların mabedinde bile diğer din mensuplarının ibadetine Hz. Peygamber'in izin vermesi, İslam'da inanç özgürlüğünün ne boyutta olduğunu bize göstermektedir. Öte yandan Peygamberimizin savaşları dikkate alındığında hiçbirisinde saldırganlık söz konusu değildir. Çünkü Hz. Peygamber, saldırgan olmadıkları sürece hiçbir kabileyle Müslümanlığı kabul etmediler diye savaşmamıştır. Hz. Peygamber'in yaptığı bütün savaşlar hayatî ve zarurî şartlara bağlıdır. İslam, Müslümanlarla dinlerinden dolayı savaşmayan, Müslümanları yurtlarından sürüp çıkarmayan veya onları sürüp çıkaranlara yardım etmeyenlerle, adaleti uygulayanlarla barış içinde yaşamayı emreder³⁸⁴. Hz. Peygamber, Müslümanlarla iç içe yaşayan münafıkları bildiği halde ifşa etmemiş, onları cezalandırma cihetine gitmemiş, hatta onları cemaaten dışlayarak mahcup etmemiştir. Affedici ve hoşgörü sahibi bir peygamberin zorla, tehditle insanlara dîni anlatması düşünülebilir mi? Hz. Peygamber, Mekke'nin fethi esnasında bazı kişilerin öldürülme

³⁸¹ İbn Hişam, *es-Siretu'n-Nebeviyye*, c. 2, s. 258-259

³⁸² Mustafa Yayla, *İslam Hukukunda İnsan Hakları ve Eşitlik*, Yayınlanmış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1994, s.139.

³⁸³ Bakara, 2/256.

³⁸⁴ İsmail Yakıt, Kur'an ve Sünnette İnanç ve Düşünce Özgürlüğü, *Kur'an ve Sünnete Göre Temel İnsan Hakları (21-22 Aralık 2013)*, İSAV-MÜİF, İstanbul 2013, s.393.

emrini vermesinin nedeni, bu kişiler dinden çıktıktan sonra düşmanları Müslümanların aleyhine kışkırtmalarından dolayıdır³⁸⁵.

Farklı dînin mensupları olma; iyilik yapmaya, akrabalık hak ve hukukunu gözetmeye ve akrabaları ziyaret etmeye engel değildir³⁸⁶. Bu husus Kur'an'da şöyle anlatılmaktadır: “Size temiz ve iyi şeyler helal kılınmıştır. Kendilerine kitap verilenlerin yiyecekleri size, sizin yiyecekleriniz de onlara helaldir. Mümin kadınlardan iffetli olanlarla, daha önce kendilerine kitap verilenlerden olan iffetli kadınlar da, mehirlerini vermeniz şartıyla; evlenmek, zina etmemek ve gizli dost edinmemek üzere size helaldir³⁸⁷.” Kur'an-ı Kerim, Allah'a şirk koşmaya zorlayan annesine/babasına evladın iyi davranmasını, ihtiyaçlarını gidermesini, ancak ana-babanın inancına uymayarak Allah'a iman edip, salih amel işleyenleri örnek almasını ister³⁸⁸.

Din ve vicdan hürriyeti 10 Aralık 1948 tarihinde New York'ta BM İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nin 18. Maddesinde: “Her şahsın düşünce, vicdan ve din hürriyetine hakkı vardır. Bu hak, din veya kanaat değiştirmek hürriyetini, dinini veya kanaatini tek başına ya da topluca, açık olarak veya özel surette, öğrenim, tatbikat, ibadet ve ayinlerle açıklama hürriyetini gerektirir³⁸⁹.” İslam'da İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nin 13. Maddesinde “Her kişi, din ve vicdan hürriyetine ve inancına uygun ibadet etme özgürlüğüne sahiptir³⁹⁰.” ifadesi ile açık ve net bir şekilde dinin korunması gereken haklardan olduğunu insanlığa göstermektedir.

Kanaatimizce din insanın hayatını düzene koyan, insanı mutlu eden, insanlar arasında birlik ve beraberlik kuran ilahi kanundur. Din Allah'ın insan fitratına yerleştirdiği bir duygudur. Dinsiz bir toplum düşünülemez. İnsanlar tarihin her döneminde mutlaka birşeylere inanma ihtiyacı duymuşlardır. Hidayete eremeyenler taş, güneşe, aya, elleriyle yaptıklarına vb. şeylere tapmışlardır. Dinini muhafaza edenler hayatlarını dinine göre şekillendirmişler ve huzurlu bir yaşam sürmüşlerdir. Dinini koruyamayanlar zamanla dillerini ve kültürleri ile beraber herşeylerini kaybetmişlerdir.

³⁸⁵ Yakıt, Kur'an ve Sünnette İnanç ve Düşünce Özgürlüğü, Kur'an ve Sünnete Göre Temel İnsan Hakları (21-22 Aralık 2013), İSAV-MÜİF, İstanbul 2013, s.396.

³⁸⁶ Abdülaziz Hatip, “Kur'an ve Sünnete Azınlık Hakları”, Kur'an ve Sünnete Göre Temel İnsan Hakları (21-22 Aralık 2013), İSAV-MÜİF, İstanbul 2013, s.183.

³⁸⁷ Maide, 5/5.

³⁸⁸ Lokman, 31/15.

³⁸⁹ Servet Armağan, İslam Hukukunda Temel Hak ve Hürriyetler, DİB Yayınları Ankara 2011, s. 235.

³⁹⁰ Akgündüz, İslam'da İnsan Hakları Beyannamesi, Osav Yayınları, İstanbul 1997, s.116.

2.1.3. Akıl Koruma

Tezimizin birinci bölümünde de ele aldığımız üzere akıl sözcüğü dilimizde “düşünme, anlama ve kavrama gücü, us, öğüt, salık verilen yol, kanı” anlamlarında kullanılır³⁹¹. Arapça da “akl” menetmek, alıkoymak, ihtiyatlı davranmak ve tutmak gibi anlamlara gelmektedir. Aklın aynı zamanda kalp manası da vardır³⁹².

Akıl, mantık ve felsefi terim olarak “varlığın hakikatine ulaşan, manevi olan, fakat maddeye tesir eden basit bir cevher; maddeden şekilleri soyutlayarak kavram haline getiren ve kavramlar arasında ilişki kuran, kıyas yapabilen güçtür. İnsanın her türlü faaliyetinde çirkini-güzelden, doğruyu yanlıştan, iyiyi-kötüden ayıran akıl, ahlaki, siyasi ve estetik değerleri belirleyen en önemli işlevdir. Kur’an’a göre insanı insan yapan, insanın her türlü hareketine mana katan ve ilahi muhataba mazhar olmasına vesile olan akıldır³⁹³.

Kur’an, gereği gibi düşünemeyenlerin hakikatı göremeyeceklerini, konuşamayacaklarını ve işitemeyeceklerini³⁹⁴, aklını kullanmayanların inkar bataklığında kalacaklarını haber vermiştir³⁹⁵. Kur’an-ı Kerim, müntesiplerine de akıllarını kullanmalarını tavsiye etmiştir³⁹⁶. Mü’minlerin hangisi daha akıllıdır? diye sorulan soruya Allah Rasûlü, ölümü en çok hatırlayanı ve ölümden sonrası için hazırlananın akıllı kişi olduğunu söylemiştir³⁹⁷.

İslam’ın insanlara doğuştan tanıdığı hak ve hürriyetlerden biri de, şüphesiz ki düşünce ve kanaatini açıklama hürriyetidir. Akıl korumak, fikir üretmek ilahi bir nimettir. Allah bu nimeti akıl sahibi olan herkese vermiştir ve hiç kimse onu engelleme hakkına sahip değildir. İnsanın tabii hakkı olan aklını kullanması, fikir ve düşüncesini açıklaması, herhangi bir yaptırım ile yasaklanması mümkün olmadığı gibi, insanın bu hakkından vazgeçmesi de mümkün değildir. Fikir ve düşünce sahibi olmak, akıl ile yorumlarda bulunmak, insanı diğer varlıklardan ayıran en önemli özelliktir. Akıl, Müslümanın da İslam esaslarına uyması ve uyabilmesi için elzemdir. İyiliği emretmek ve kötülükten sakındırmak, İslam dininin önemli emirlerinden biridir. Bunun gerçekleşmesi, her şeyden önce fikir ve düşünce serbestliğine bağlıdır. Bu fikir ve

³⁹¹ <http://tdk.gov.tr/index.php?option=comTDK.GTS.5da4ec5082fb34.41604199>(14.10.2019)

³⁹² İbn Manzur, “A-k-l”, *Lisanu'l-Arab*, c. 11, s.458.

³⁹³ Süleyman Hayri Bolay, “Akıl”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, c.2, İstanbul 1989, s.238.

³⁹⁴ Bakara, 2/171.

³⁹⁵ Yunus, 10/100.

³⁹⁶ Mü’minûn, 23/80; Kasas, 28/60.

³⁹⁷ *İbn Mâce*, Zühd 31; *Tirmizi*, Kıyamet 25.

düşünce serbestliği, insanlar için tabii bir hak olmakla beraber, aynı zamanda bir farzdır, ilahi bir emirdir³⁹⁸.

Aklı kullanmak, fikrini ve düşüncesini söylemek, İslam açısından bir içtihat kurumudur. Kur'an'ın anlaşılması, İslam esaslarının belirlenip ortaya konması da buna bağlıdır. Amr b. el-As'tan rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber: “*Bir hakim karar vereceği zaman içtihat eder sonra bu kararında isabet ederse o hakime iki sevap vardır. Eğer karar verdiği zaman içtihat eder fakat sonunda hata ederse onun da bir sevabı vardır*³⁹⁹.” diyerek içtihadın önemini belirtirken, akli kullanarak fikir ve düşünceyi belirtmenin İslam dinindeki önemini ortaya koymuştur. Fikir ve düşüncenin ve kaynağı akıldır. Fikir ve düşüncenin rahat, yararlı ve sağlam olabilmesi için, aklın rahat ve sağlam olması gerekir. Bunun için başta Kur'an olmak üzere bütün ilahi kitapların korumayı amaçladıkları beş husustan biride aklın muhafazasıdır. Zira akıl insanı hayvanlardan ayıran en önemli özelliktir. İslam dini, akli kendisinden vazgeçilmez bir şart olarak kabul etmiştir. Namaz, oruç, vb. mükellefiyetleri emrederken, birinci planda akıllı olma şartını koymuştur. Dinde mükellefiyet ve yükümlülüğün şartı olarak kabul edilen aklın, bu ehemmiyetine göre korunması gerekir⁴⁰⁰. İslam dini, akla önem vermekle, insana ve onun şerefine de önem vermiştir⁴⁰¹. Bu sebeptendir ki, insanın aklına zarar veren içkiyi, uyuşturucu, vb. maddeleri yasaklamıştır. Allah Teala, “*Ey iman edenler! İçki, kumar, dikili taşlar ve fal okları şeytan işi iğrenç bir pisliktir. Onlardan kaçınınız ki kurtuluşa eresiniz*⁴⁰².” buyurmuş. Hz. Peygamber, “*Sarhoş edici her içecek haramdır*⁴⁰³.” buyurarak akli gideren içki, uyuşturucu vb. zararlı maddeleri yasaklamıştır. Ayet ve hadis şerif, sarhoş eden her şeyin azının da, çoğunun da haram kılındığına işaret eder⁴⁰⁴. İçki insana sarhoşluk verip akli gidermekte, fikir ve düşüncesini tahrip etmektedir. İnsan aklının korunmasını hedefleyen Kur'an, bu nedenle içkinin her çeşidini yasaklamış ve haram kılmıştır⁴⁰⁵. Hz. Peygamber de insan aklına zarar veren içki vb. şeyleri içenlerin tevbe etmezlerse ahirette bazı nimetlerden mahrum edileceklerini bildirmektedir⁴⁰⁶.

³⁹⁸ Nurettin Turgay, Kur'an'da Sosyal Adalet ve İnsan Hakları, *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* Diyarbakır 1999, c.1, s.51-52.

³⁹⁹ *Buhârî*, İ'tisam 21.

⁴⁰⁰ Turgay, Kur'an'da Sosyal Adalet ve İnsan Hakları, c.I, s. 52.

⁴⁰¹ İbrahim Agâh Çubukçu, Din ve İnsan Hakları, *AÜİFD*, sayı: I, c. 26, Ankara 1984, s.124.

⁴⁰² Maide, 5/90.

⁴⁰³ *Buhârî*, Vudû 71; Edep 80; Eşribe 4,10; Ahkam 22; Megâzi 60.

⁴⁰⁴ İbn Hacer el- Askalani, *Fethu 'l-Bâri-Sahih-i Buhari Şerhi*, c.1, s. 442.

⁴⁰⁵ *Buhari*, Ahbâru'l-âhad 1,5; Turgay, Kur'an'da Sosyal Adalet ve İnsan Hakları, c.1, s.53.

⁴⁰⁶ *Buhârî*, Eşribe 1.

İnsanı diğer varlıklardan daha değerli kılan akıl nimetidir. Dinen sorumlu olmanın şartı akıldır. Din, akıllı insanlara hitap eder. Dini anlamak ve yorumlayabilmek için akla ihtiyaç duyulur. Akıl, insandan kaldırıldığında o, yeryüzündeki canlılardan daha aşağı seviyeye indirilmiş olur. Bunun için aklın korunması, gerçek, doğru ve sahîh bir bilgi ile mümkündür⁴⁰⁷.

2.1.4.Nesli / İffetî Koruma

İffet, “affe” kökünden masdar olup “helale yakın olmak, haramdan uzak durmak⁴⁰⁸”, “helal ve hoş olmayan şeyleden sakınmak, süfli isteklerden ve haramlardan uzak durmak⁴⁰⁹” anlamlarına gelmektedir. İffetini koruyana da “affî” denir⁴¹⁰.

Nefiste, şehvetin galip gelmesini engelleyen bir halin meydana gelmesi⁴¹¹ olarak tanımlanan iffet/ırz güzel ahlak göstergesidir.

Kur'an-ı Kerim'de iffet kelimesi geçmemekle birlikte dört ayette aynı kökten isim ve fiiller yer almıştır⁴¹². Bakara süresinde mal yardımı yapılmasına en çok layık olan yoksulların özellikleri belirtilirken, "*Durumları hakkında bilgisi olmayanlar iffetli davranışları sebebiyle onları zengin zanneder*⁴¹³" denilmekte ve bu insanların muhtaç olmalarına rağmen yüz suyu dökerek dilenmedikleri bildirilmektedir. Nur süresinde, bekar olup da evlenme vakti gelmiş olanları evlendirmeyi öğütleyen ayetin ardından. "*Evlenme imkanı bulamayanlar ise Allah'ın lütfu ile kendilerini yeterli imkana kavuşturuncaya kadar iffetlerini korusunlar*⁴¹⁴" buyurulmuştur. İffetle ilgili ayetin ilkinde mal mülk, yeme içme konularında ölçülü ve kanaatkar olmayı , ikincisinde ise cinsel istekler hususunda ölçülü ve edepli davranmayı ifade etmektedir⁴¹⁵.

Kur'an, iffeti müminlerin özelliklerinden biri olduğu aşağıdaki iki ayette şöyle vurgulamaktadır. Bu ayetlerdeki iffeti inceleyelim.

“Mü'minler, gerçekten kurtuluşa ermişlerdir. Onlar ki, namazlarında derin saygı içindedirler. Onlar ki, faydasız işlerden ve boş sözlerden yüz çevirirler. Onlar ki,

⁴⁰⁷ Lütfî Doğan, *Toplumun Temelini Sarsan Belli Başlı Problemler*, DİB Yayınları, Ankara 2012,s. 44.

⁴⁰⁸ Halil b. Ahmed, *Kitabu'l-Ayn*, c. 1, s.92

⁴⁰⁹ İbn Manzur, “A-f-f”, *Lisanu'l-Arab*, c. 12, s.253.

⁴¹⁰ Halil b. Ahmed, *Kitabu'l-Ayn*, c. 1, s.92.

⁴¹¹ el-İsfahani, “A-f-f”, *el-Müfredat* s. 253.

⁴¹² Mustafa Çağrııcı, “İffet”, *Tdv İslam Ansiklopedisi*, c. 21, İstanbul-2000, s. 506.

⁴¹³ Bakara, 2/273.

⁴¹⁴ Nur, 24/32-33.

⁴¹⁵ Çağrııcı, “İffet”, *Tdv İslam Ansiklopedisi*, c. 21, İstanbul-2000, s. 506.

zekatı verirler. Onlar ki, ırzlarını korurlar. Ancak eşleri ve ellerinin altında bulunan cariyeleri bunun dışındadır. Onlarla ilişkilerinden dolayı kınanmazlar⁴¹⁶.

Görüldüğü üzere ayette mü'minlerin özellikleri sıralanmaktadır. Namazı kılmak, haram olan boş ve faydasız şeylerden uzak durmak, zekat vermektan sonra iffetini/ırzını korumak müminlerin dördüncü özelliği olarak zikredilmiştir.

“Onlar, hesap gününü tasdik eden kimselerdir. Onlar, Rablerinin azabından çekinenler kimselerdir. Çünkü, Rablerinin azabından emin olunamaz. Onlar, iffetlerini/ırzlarını koruyan kimselerdir. Ancak eşleri, yahut sahip oldukları cariyeleri başka. Çünkü onlar (eşleri ve cariyeleri ile olan ilişkileri konusunda) kınanmazlar⁴¹⁷.”

İnsan toplum içinde bilinir, tanınır. İnsanı saygın kılan özelliklerin başında doğru bir nesebe sahip olması gelir. Bu durum soy ve sople övünme, hem cinslerine karşı üstünlük taslama, başkalarını küçük görme anlamına gelmez. Ancak temiz bir nesebe sahip olmak, kişinin hem kendisine karşı büyük bir güven duygusuna sahip olmasını sağlar, hem de başkaları o kişinin nesebini, soyunu sopunu araştırıp inceleme, tanıma imkanı elde edebileceği gibi, hiç kimse onun hakkında isabetsiz ve yersiz söz söyleme fırsatı da bulamaz. Özellikle Peygamberimizin yaşadığı dönemde Arap toplumunda nesebin ne derece önem taşıdığı herkesçe malumdur. Hz. Peygamber, içinde yaşadığı ve öncelikle getirdiği dine ilk davet edeceği Arap toplumu önünde kendi babasını, dedesini ve dedelerinin soy ağacını sayarak, kimliğini bütün açıklığıyla ortaya koyar. Bu, O'nun onurlu duruşunun ve kendisine karşı saygı duyulmasının bir unsurudur⁴¹⁸.

Allah Rasûlü, Müslümanların kanlarının, mallarının ve ırzlarının her türlü tecavülden korunduğunu İslam'ın ilk insan hakları beyannamesi kabul edilen Veda Hutbesinde insanlığa duyurmuştur⁴¹⁹. Hz. Peygamber, kişiye kötülük olarak Müslüman kardeşini hor görüp aşağılamasının yeteceğini ve Müslümanın kanının, malının ve ırzının haram olduğu bildirmiştir⁴²⁰. Kana, mala ve ırza dokunmanın haram olduğunun hadisi şeriflerde birlikte zikredilmesi, İslam'ın canı, malı ve ırzı aynı ölçüde saygın ve dokunulmaz kabul ettiğinin kanıtıdır. Kur'an Kerim, kişilerin şüpheli şeylerden uzak durarak ırzını koruyacağını haber vermektedir⁴²¹.

⁴¹⁶ Mü'minün, 23/5.

⁴¹⁷ Mearic, 70/26-30.

⁴¹⁸ Raşit Küçük, *Hz. Peygamber'in Örneğinde İnsan Onuru*, Hz. Peygamber ve İnsan Onuru, DİB. Yayınları, Ankara 2013, s.21.

⁴¹⁹ *Buhârî*, İlim 9; *Müslim*, Kasame 29,30.

⁴²⁰ *Müslim*, Birr 32; *Ebu Davud*, Edeb 35.

⁴²¹ *Müslim*, Müsâkât 107; *Buhârî*, İman 39.

Nesli korumanın en güzel yolu evlilik müessesesidir. Evlilik akdinin dışındaki ilişkiler yasaklanmıştır. Evlenme imkanı olmayanlardan da ırzlarını korumaları istenmiştir⁴²². Peygamberimiz (sav), “Sizden kim evlenecek güce, imkana sahipse evlenmek de acele etsin. Çünkü evlilik gözü haramdan korur. Kim de evlenecek güç ve imkana sahip değilse oruç tutarak kendisini korusun⁴²³.” buyurarak evlenmeyi teşvik etmiş, evlenmeye gücü yetmeyenlerden ise oruç tutarak iffetlerini korumasını tavsiye etmiştir. Hz. Peygamber, ırzın dokunulmaz olduğunu⁴²⁴, neslin ve ailenin devamının ancak ırz ve iffetin korunarak⁴²⁵ sağlanacağını ve ırzını/namusunu koruyacağını söz verenlerin Cennetle müjdelendiğini⁴²⁶ haber vermiştir. Mümin kadınlar da zina etmemek⁴²⁷ ve çocuklarını öldürmemek üzere Allah Rasûlü’ne söz vermişlerdir⁴²⁸.

Peygamberimizin Hz. Ali’ye şöyle söylediği rivayet edilmektedir: “*Ya Ali, ilk bakışından sonra ikinci bakışını yapma; Zira ilk bakışın bağışlanmıştır. İkinciye bakmaya hakkın yoktur*⁴²⁹.” İnsanın karşısına ansızın çıkan birisine bakmasından dolayı günah yazılmasa da bakışını devam ettirmesi kendi isteğinden olduğu için günah işlemiş olur. Bu sebeptendir ki, Peygamberimiz, Hz. Ali’ye karşısına çıkan kadına bakışını devam ettirmemesini, bakışını devam ettirdiği zaman günah işlemiş olacağını söylemiş. Bu gibi durumlarda insanın bakışını devam ettirmeyip gözünü başka tarafa çevirmesi emredilmiştir.

Hz. Peygamber, zinanın haram olduğunu⁴³⁰, zina eden kişinin zina ettiği sırada mümin olamayacağını⁴³¹, namuslu, kötülüklerden habersiz mümin kadınlara zina isnadında bulunmanın helak edici⁴³² büyük günahlardan olduğu⁴³³ ve iftirayı konuşmanın doğru olmadığını⁴³⁴ söylemiştir. Bir kimsenin şerefine/ırzına dil uzatmak, ibadet ile ilgili eksikliklerden daha önemli kabul edilmektedir. Nitekim Hac ibadeti esnasında haccın yapılışı ile ilgili sıralama da hata eden birine “*Devam et, devam et, ancak bir Müslümanın ırzına/şerefine arkasından haklı bir sebep olmadan söz söyleyen*

⁴²² Nur, 24/33.

⁴²³ Müslim, Nikah 1.

⁴²⁴ Buhârî, İlim 37; Hac 132; Edâhi 5; Hudûd 9; Fiten 8; Edeb 43; Tevhid 24.

⁴²⁵ Buhârî, Şehadet 28.

⁴²⁶ Buhârî, Hudûd 19.

⁴²⁷ Buhârî, Hudûd 8; Ahkâm 49; Tevhid 31.

⁴²⁸ Mümtehine, 60/12; Buhârî, Tefsir 60; Ahkâm 49.

⁴²⁹ Ebu Davud, Nikah 42-43; Darimi, Rikak 3.

⁴³⁰ Buhârî, Tevhid 46.

⁴³¹ Buhârî, Hudûd, 2, 6, 20.

⁴³² Buhârî, Vesâyâ 23; Hudûd, 44.

⁴³³ Buhârî, Diyat 1.

⁴³⁴ Buhârî, İ’tisam 28.

*kimsenin daha büyük günah işlediğini ve helak olacağını söylemesi*⁴³⁵” ırzın dokunulmazlığının en güzel örneklerindedir.

Irza yapılan saldırılar hak ihlali sayılmış olup, helallik alınması gereken haklardan sayılmıştır⁴³⁶. Irza yapılan saldırılara meşru müdafaa mukabilinde karşılık verilebilir⁴³⁷. Başkasının ırz ve namusuna saygı göstermek aslında kendi ırz ve namusumuza saygı göstermektir. Bilindiği üzere insanın temel güdülerinden biri şehvettir. Bu duyguyu meşru yoldan korumanın adı ise iffettir. İffet her türlü şehvi arzulara, isteklere karşı sabırdır⁴³⁸. Şehvet sadece cinsel ilişki değildir. Bunun dışında bakma, koklama, dokunma, düşünme ve hayal etme de şehvettir. Şehveti yenebilmenin en güzel yolu ise evliliğdir. Evliliğin korunabilmesi için de eşlerin birbirine karşı sadık olmaları ve güvenmeleri gerekir. Aileyi korumak için sadakati ve iffeti emreden Kur'an, zina ve zinaya götüren yolları da yasaklamıştır⁴³⁹. Yani zinaya götüren yollar, cinsel arzuyu uyandıran şehvetli bakış, bedenini şehvi duygularını azdıran kısımları açık bırakma vb. fiiller de yasaklanmıştır⁴⁴⁰. Allah Teala da, “*Mümin erkeklere söyle, gözlerini haramdan sakınsınlar, iffetlerini korusunlar. Onlar için en temiz ve en nezih olan budur. Allah onların yaptıklarından haberdardır. Mümin kadınlara da söyle, gözlerini haramdan sakınsınlar, ırzlarını korusunlar*⁴⁴¹.” buyurmuştur. Kur'an iffet konusunda ayırım yapmamaktadır. İffetsizlik hem erkeği, hem de kadını ilgilienmektedir.

Hiz. Peygamber, “*Utanmadığın zaman dilediğini yap*⁴⁴².” buyurarak İslam ahlakının temeli olan haya duygusunun önemine dikkatimizi çekmiştir. Hayanın en büyüğü ise Allah'a karşı duyulan utanma duygusudur. Allah'tan nasıl haya etmememizi sorana Peygamberimiz, “*Allah'tan gereği gibi haya edin!*” Bunun üzerine “*Ey Allah'ın Peygamberi!*” “*Zaten hayalî davranıyoruz, Elhamdülillah!*” Buyurdu ki: “*O sizin anladığınız utanma duygusu değildir! Allah'tan gereği gibi haya etmek; baş ve başta bulunan organlarla, karın ve karnın içersinde yer alan organların bütün günah ve haramlardan koruması, ölümü ve toprağın altında çürümeyi hatırlamasıdır.*”

⁴³⁵ Ebu Davud, Menâsik 87.

⁴³⁶ Buhârî, Mezalim 10; Tirmizi, Sıfatu'l-Kiyame 2.

⁴³⁷ Müslim, Fezâ'ilü's-Sahabe 157.

⁴³⁸ Heyet, Hiz. Peygamber ve İnsan, Tdv Yayınları, Ankara 2016, s.136.

⁴³⁹ İsrâ, 17/32.

⁴⁴⁰ Heyet, Kur'ana Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir, DİB Yayınları, Ankara 2007, c. 4, s. 68-70

⁴⁴¹ Nur, 24/30-31.

⁴⁴² Buhârî, Edeb 78.

*Ahireti isteyen kişi, dünyaya sarılmaktan vazgeçsin. İşte bunu yapan kimse, Allah'tan gerektiği şekilde haya etmiş olur*⁴⁴³” buyurmuştur

Özetle diyebiliriz ki, İslam nesli korumaya önem vermiştir. Nesli korumanın yoluda evlilikten geçer. Nikah dışı birleşme yasaklanmıştır. Nikahsız birliktelikler aile kurumunu yıkar. Aile yıkılırsa toplum sarsılır ve toplumun ahkaki yozlaşır.

2.1.5.Malı Koruma

Mala sahip olmak, mala hükmetmek, malı sevmek insanda fitri bir duygudur. İnsan mala karşı çok hırslıdır⁴⁴⁴. Mal insanı ibadetten alıkoyar, dünyevileştirir⁴⁴⁵, ahireti ihmal edip dünya nimetlerine kavuşmakta acele ettirir⁴⁴⁶. İnsan, “*malının kendisini ebedileştireceğini sanır*⁴⁴⁷.” ve malın bir imtihan vesilesi⁴⁴⁸ olduğunu unutmaz. İnsan yapısı gereği malı-mülkü, serveti, sermayeyi, kısacası zenginliği sever⁴⁴⁹. Yaşlandığında dahi insanların dünyaya düşkünlüğü, mal-mülk sevgisi devam eder⁴⁵⁰. Öldüğünde öbür dünyaya hiçbir varlık götüremeyeceğini, kefenin cebi olmadığını çok iyi bildiği halde içindeki bu mal hırsı bir türlü kocamaz, yok olmaz. Takatten düşer, emekli olur. Eski performansı kaybolur, yine de gözü servetinde sermayesindedir⁴⁵¹. Ademoğlu kazandıkça kazanmak ister. Dünya dolusu servete sahip olsa da hep kazanmak istediği gerçeğini Peygamberimiz şöyle dile getirmektedir: “*Ademoğlu iki vadi dolusu mala sahip olsa, bir üçüncüyü mutlaka isterdi. İnsanoğlunun gözünü ancak toprak doyurur. Allah tövbe edenleri affeder*⁴⁵².”, “*Ademoğlu yaşlandıkça iki duygu daima genç kalır: Dünyalık mal etde etme hırsı ve uzun yaşama hırsı*⁴⁵³.”

Allah Teala, Kur'an'da inananlara “*Mallarını haksızlıkla aralarında yememelerini, bile bile günaha saparak halkın mallarından bir kısmını yemek için yetkililere rüşvet olarak vermemelerini*⁴⁵⁴” emretmektedir. Hz. Peygamber (sav) de haksız yere yemin ederek bir Müslümanın malını elde eden kimsenin Allah'ı gazaplandırmış olarak huzuruna çıkacağını bildirmiştir⁴⁵⁵.

⁴⁴³ Tirmizi, Sıfatı'l-Kıyame 24. (Tirmizî bu hadis için gariptir demiştir.)

⁴⁴⁴ Buhârî, Cihâd 70; Tevhid 38.

⁴⁴⁵ Buhârî, Büyû 6.

⁴⁴⁶ Heyet, *Hadislerle İslam*, Ankara 2014, c.1, s.287.

⁴⁴⁷ Hümeze, 104/ 3.

⁴⁴⁸ Tegabun 64/15, Buhârî, Rikâk 10.

⁴⁴⁹ Buhârî, Kader 4.

⁴⁵⁰ Buhârî, Rikâk 5.

⁴⁵¹ Bünyamin Erul, *Hadislerin Dili İlk Hadis Belgesi Hemmam'ın Sahifesi*, Ankara 2012, s.200.

⁴⁵² Buhârî, Rikâk 10

⁴⁵³ Buhârî, Rikâk 5; Müslim, Zekat 114.

⁴⁵⁴ Bakara, 2/ 188.

⁴⁵⁵ Buhârî, Eyman ve'n-Nuzur 17; Ahkâm 30.

Kur'an; malların, evlatların, hayvanların insana süslü gösterildiğini, insanın ne kadar çok malı olsa da tükeneceğini, malının hakkını verme konusunda aldandığını ve malını Allah yolunda infak ederek ebedileştireceği aşağıdaki ayetlerde şöyle açıklamaktadır:

*“Servet, mal mülk ve çoluk çocuk dünya hayatının zinetidir. Ebedi olan salih ameller, Allah'ın katında hem sevapça daha hayırlı hem de ümit bağlanmaya daha layık olandır.”*⁴⁵⁶

*“Ey Peygamber de ki: Siz Rabbinizin rahmet hazinelerine sahip olsaydınız, tükenir korkusuyla yine de sınıksız sarılırdınız. Zaten insan çok cimridir.”*⁴⁵⁷

*“Kadınlar, oğullar, yığın yığın biriktirilmiş altın ve gümüşler, salma güzel atlar, develer, sığırlar, koyunlar, keçiler, ekinler, bağlar ve bahçeler insanlara güzel, şirin ve sevimli gösterilmiştir.”*⁴⁵⁸

İslam, servetin belli bir grubun elinde toplanmasına imkan verecek şekilde siyasal toplumun ve devletin elinde toplanmasına karşıdır. Özel mülkiyet, mutlak bir mülkiyet olmadığı gibi, mutlak biçimde toplumsal mülk de değildir. O, insanın yeryüzünde halife oluşunun bir ürünü olup, mülkün asıl ve mutlak sahibi olan Allah'ın iradesine uygun olarak temellük ve tasarruf hakkından ibarettir. Mülkiyetin bir özgürlük hakkı olmasından daha çok sosyal fonksiyonuna göre, İslam'da mal mülk edinme hakkı, toplumun yararına aykırı veya ötekilerin zararına olmamak şartıyla bireyin kendi yararına uygun kullanılmalıdır⁴⁵⁹.

İslam'da cana dokunulması nasıl haram ise mala da dokunulması haramdır⁴⁶⁰. Abdullah İbn Mes'ud, Hz. Peygamber'in şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir: *“Bir kimse Müslümanın malını yalanla yemin ederek elinden alırsa kıyamet günü Allah'ı kendisine hiddetlenmiş bir şekilde bulacaktır.”*⁴⁶¹ Bu husus Kur'an'da da şöyle dile getirilmektedir:

*“Allah'a karşı verdikleri sözü ve yeminleri basit bir dünya menfaatine değiştirenlere gelince, işte bunların ahirette bir nasipleri yoktur. Kıyamet günü Allah onlarla konuşmaz, onlara bakmaz ve onları temize çıkarmayacaktır. Onlar için sadece acı bir azap vardır.”*⁴⁶²

⁴⁵⁶ Kehf, 18/ 46.

⁴⁵⁷ İsra, 17/ 100.

⁴⁵⁸ Al-i İmran, 3/ 14.

⁴⁵⁹ Recep Ardoğan, *İslam'da İnsan Haklarının Teolojik Değeri*, Din Öğretimi Genel Müdürlüğü, ty.

⁴⁶⁰ Buhari, İlim 9,37; Hac 132; Megazi 77; Edâhi 5; Hudûd 9; Fiten 8; Tevhid 24, 31.

⁴⁶¹ *Müslim*, İman 220.

⁴⁶² Âl-i İmran, 3/77.

Kim de haksızlık ederek ve zulüm ile bir karış toprağa el koysa, kıyamet günü bu yüzden onun için şiddetli bir azaba uğrayacak⁴⁶³ ve haksız olarak aldığı mal/yer ile yedi kat yere batırılarak cezalandırılacaktır⁴⁶⁴. Ayrıca Allah Rasûlü, başkasının malını haksız yere alanların, bu çirkin fiili işledikleri esnada imanlarının olmadığını haber vermektedir⁴⁶⁵.

Gasp, çalma ve çapulculuk gibi bir saldırıya maruz kalan kimsenin, öldürülmek pahasına da olsa, bu saldırıya karşı koyma ve malını muhafaza etme hakkı vardır. Çünkü mala yapılan tecavüz zulüm ve haksızlık olduğu kadar İslam'ın koyduğu hududların ihlali manasına da gelmektedir. Ancak, saldırı karşısında malı korumaktan amaç, saldırıyı ber taraf etmek olup, suçluları cezalandırmak olmamalı. Zulme uğrayanı malını korumaya mecbur eden saldırının ta kendisidir. Malını korumak için yapılan savunmada hiç kimsenin canı tehlikeye atılmamalı, basit dünyalık şeyler için insanın canı riske atılacak kadar ucuz değildir. Yapılacak en doğru işlem saldırıyı kendi gücümüz ile bertaraf etmek, eğer gücümüz yetmiyorsa güvenlik birimlerini arayarak malın korunmasını sağlayabilmektir. Müslüman malını korumak için her türlü tedbiri almak zorundadır. Müslüman, nasıl olsa benim malımın dokunulmazlığı var diye malını tehlikelere açık bir yerde bırakmamalı⁴⁶⁶. Nitekim Hz. Peygamber, bütün tedbirleri almasına rağmen malını müdaafa ederken vefat edenin şehit olduğunun müjdesini haber vermektedir⁴⁶⁷. İslam'a göre kişi malını dışarıdan gelecek tehlikelere karşı korumakla yükümlü olduğu gibi kendisi de istediği gibi tasarruf hakkına sahip değildir.

"Yarım hurma vermek suretiyle de olsa kendinizi cehennem ateşinden koruyunuz. Bunu da yapamayan güzel bir söz ile kendisini ateşten korusun⁴⁶⁸." buyuran Allah Rasûlü zenginliğin mal çokluğunda olmadığını, asıl zenginliğin gönül zenginliği olduğunu⁴⁶⁹, insanın izzet ve şeref ölçüsünün zenginlik olmadığını, asıl izzet ve şerefın gönül zenginliğinde olduğunu haber vermektedir⁴⁷⁰.

Hz. Peygamber, Allah'ın kendilerine vermiş olduğu mallardan ihtiyaç sahiplerine verenlerin mallarının bereketleneceğini şöyle ifade etmiştir: *"Allah'ın her*

⁴⁶³ *Buhârî*, Bed'ül-Halk 8.

⁴⁶⁴ *Müslim*, Müsakat 137.

⁴⁶⁵ *Buhârî*, Eşribe 1.

⁴⁶⁶ Heyet, *Hadislerle İslam*, c.5, s.326.

⁴⁶⁷ *Buhârî*, Mezâlim 33.

⁴⁶⁸ *Buhârî*, Zekat 8,9,10.

⁴⁶⁹ *Buhârî*, Rikâk 15.

⁴⁷⁰ *Buhârî*, Rikâk 16.

*günü iki melek iner. Meleklerden biri, Allah'ım! Malını senin yolunda infak edene yenisini ver diye dua eder. Diğer Melek te: Allah'ım! Cimrilik edip sınıksız malına sarılanı helak et diye beddua eder*⁴⁷¹.”

Allah Rasûlü'nün kayınbiraderi Haris'in kızı Cüveyriye'nin erkek kardeşi Haris oğlu Amr'ın naklettiğine göre Hz. Peygamber, vefat ettiğinde ne altın, ne gümüş, ne mal, ne mülk, ne de dünyalık adına her hangi bir şey bırakmıştır⁴⁷². Ailesinin nafakasını aldıktan sonra geriye kalanı Allah'ın malı gibi değerlendirip Allah yolunda infak etmiştir⁴⁷³. Peygamberimiz (sav), ne kadar malı çok olsa da, hepsini ihtiyaç sahiplerine dağıtmayı ümmetine tavsiye etmiştir⁴⁷⁴. O, iman eden kimsenin malının koruma altında olduğunu⁴⁷⁵, ümmetinin fakirliğinden değil, malının çokluğundan (mal aşkından/sevgisinden) helak edileceğinden dolayı korktuğunu bildirmiştir⁴⁷⁶. O, malın tatlı ve cazip olduğunu⁴⁷⁷, zenginliğin Allah katında fayda vermeyeceğini⁴⁷⁸ ve insanların dünyalık hususunda birbiriyle yarışacağını haber vermiştir⁴⁷⁹.

Hz. Peygamber, arkadaşlarına mallarından tasadduk etmelerini⁴⁸⁰, zekatın malı temizlediğini⁴⁸¹, Allah'ın kendilerine cömertçe verdiği maldan infak etme hususunda cimrilik edenlerin çok kötü bir iş işlediklerini ve cimrilik gösterdikleri şeyin kıyamet günü boyunlarına dolanacağını⁴⁸², israfın ise Allah'ın hoşuna gitmediğini söylemiştir⁴⁸³. Allah Rasûlü, sadaka (zekat) verirken gösterişten yaparak sadakalarımızı boşa çıkarmamamızı⁴⁸⁴, en faziletli sadakanın mal mülk sahibi ve sağlıklı, fakirlik korkusu içine düşmüş bir haldeyken, daha fazla zengin olma hayalleri taşırken verilenin olduğunu söylemiştir. Ayrıca Hz. Peygamber, sadakayı ölüm yaklaşmadan vermeyi tavsiye etmiştir⁴⁸⁵. Sadakayı gizlice verenlerin hiçbir gölgenin bulunmadığı bir günde arşın gölgesinde gölgeleneceklerini⁴⁸⁶, veren elin, alan elden

⁴⁷¹ *Buhari*, Zekat 27.

⁴⁷² *Buhârî*, Vesâyâ 1; Megâzî 83.

⁴⁷³ *Buhârî*, İ'tisam 5.

⁴⁷⁴ *Buhârî*, Zekat 4, İsti'zan 30, Temenni 2.

⁴⁷⁵ *Buhârî*, Zekat 1.

⁴⁷⁶ *Buhârî*, Cizye 1; Megâzî 12.

⁴⁷⁷ *Buhârî*, Rikâk 11.

⁴⁷⁸ *Buhârî*, İ'tisam 3.

⁴⁷⁹ *Buhârî*, Megâzi 27.

⁴⁸⁰ *Buhârî*, Libas 59; Tevhid 1.

⁴⁸¹ *Buhârî*, Zekat 4.

⁴⁸² *Buhârî*, Zekat 3.

⁴⁸³ *Buhârî*, Zekat 53; İstikraz 19; İ'tisam 3.

⁴⁸⁴ Bakara 2/264; *Buhârî*, Zekat 6.

⁴⁸⁵ *Buhârî*, Zekat 11.

⁴⁸⁶ *Buhârî*, Zekat 13,16; Hudûd 19.

hayırlı olduğunu söylemiştir⁴⁸⁷. Müslüman, veren elin üstünlüğünün farkına vararak hiçbir kimseyi küçümsemez ve hiç kimseye üstünlük taslama gibi yanlış bir adım atmaz⁴⁸⁸.

Hız. Peygamber, en hayırlı sadakanın/zekatın helalinden⁴⁸⁹ ve zengin iken verilenin olduğunu⁴⁹⁰, gücümüzün yettiği kadar az da olsa sadaka vermeyi⁴⁹¹, sevdiğimiz mallardan Allah yolunda infak etmedikçe iyiliğe ulaşamayacağımızı ve sevdiğimiz malların en güzelinden zekat vermemiz gerektiğini emretmiştir⁴⁹². Allah Rasûlü, sadakanın günahları örteceğini⁴⁹³, sadakasını yakınlarına veren kimsenin yakınlarını gözettiğinden dolayı iki mükafat alacağını⁴⁹⁴, Allah yolunda malını infak edenlerin sadaka kapısından cennete gireceğini⁴⁹⁵, malını Allah yolunda infak edenlerin mallarının bereketleneceğini müjdelemiştir⁴⁹⁶. Dünyalık hususunda geliri yüksek olanlara değil aşağı olanlara bakmalıyız⁴⁹⁷. Müslüman, dünya malının hakkını veren kişilerin iyilerden olduğunu bilinciyle yaşamalıdır⁴⁹⁸.

Hız. Peygamber, zekatı verilmeyen malın ahirette cezaya sebep olacağını haber vermiştir⁴⁹⁹. Sahabenin dünya malına sahip olmaktansa Hız. Peygamber'le beraber olmayı tercih ettiğini⁵⁰⁰, müjdeli bir olayla karşılaşınca malının bir kısmını Allah yolunda infak ettiğini⁵⁰¹ ve malının hakkının vermek istemeyenlere karşı savaş ilan ettiğini görüyoruz⁵⁰². Hız. Ebu Bekir'in hem akrabası, hem de yoksul olduğu için verdiği sadakadan, kızgınlığından dolayı vazgeçmesi üzere Allah (cc.) ayet indirdi⁵⁰³. *Ebu Bekir de; Allah' a yemin olsun ki, Rabbimin bana mağfiret etmesini daha çok isterim, ” dedi ve tekrar fakir yakınına yardım etmeye başladı. Sonra da şöyle dedi: Bir daha asla ona yardımı kesmeyeceğim dedi*⁵⁰⁴. Hadisi şeriften de anlaşıldığı üzere

⁴⁸⁷ *Buhârî*, Vesâyâ 9; Humus 19; Rikâk 11 .

⁴⁸⁸ *Müslim*, Cennet 64.

⁴⁸⁹ *Buhârî*, Tevhid 23.

⁴⁹⁰ *Buhârî*, Zekat 18.

⁴⁹¹ *Buhârî*, Zekat 22.

⁴⁹² Al-i İmran 3/92; *Buhârî*, Vekalet 15: Vesâyâ 14, 17, 26; Tefsir 3; Eşribe 13.

⁴⁹³ *Buhârî*, Zekat 23,28.

⁴⁹⁴ *Buhârî*, Zekat 44.

⁴⁹⁵ *Buhârî*, Savm 4; Cihad 37; Bed'ul-Halk 9; Fezâilu'l-Ashâb 5.

⁴⁹⁶ Bakara 2/276-277; *Buhârî*, Zekat 8.

⁴⁹⁷ *Tirmizi*, Sıfatı'l-Kiyame 58.

⁴⁹⁸ *Buhârî*, Rikâk 7.

⁴⁹⁹ *Buhârî*, Tefsir 3, Hiyel 3.

⁵⁰⁰ *Buhârî*, Megâzi 56.

⁵⁰¹ *Buhârî*, Megâzi 79; Eyman ve'n-Nuzur 24.

⁵⁰² *Buhârî*, İ'tisam 2.

⁵⁰³ Nur, 24/22. (İçinizden faziletli ve servet sahibi kimseler akrabaya, yoksullara, Allah yolunda göç edenlere (mallarından) vermeyeceklerine yemin etmesinler; bağışlasınlar; feragat göstereyinler. Allah'ın sizi bağışlamasını arzulamaz mısınız? Allah çok bağışlayandır, çok merhametlidir.)

⁵⁰⁴ *Buhârî*, Tefsir 24; Eyman ve'n-Nuzur 18.

sahabenin kendisine kötülük edene de malını Allah için verdiğini, yeminini bozduğunu görmekteyiz⁵⁰⁵. Sahabeyi kini, öfkesi, vb. nedenler malını ebedileştirmekten ve saygınlığını kazandırmaktan alıkoymamıştır. Sahabe, malının yarısını din kardeşine teklif etmiş⁵⁰⁶ ve canlarıyla, mallarıyla kardeşlerini kendilerine tercih etmişlerdir⁵⁰⁷.

Bir hadisi şerifte Hz. Peygamber, malını cömertçe Allah yolunda infak eden ile etmeyenin durumunu şu örnekle açıklamıştır: “*Eli açık ile pintinin hali, göğüsleri ile köprücük kemikleri arasına zırh giyinmiş iki kişiye benzer. Eli açık, Allah yolunda infak ettikçe, giymiş olduğu zırh genişler, rahatlatır, ayak uçlarına kadar örter ve ayak izlerini kaybeder. Pintinin durumu ise, pinti bir şeyler vermek istediği zaman giymiş olduğu zırhın halkaları birbirine geçerek onu sıkıştırır, ne kadar genişletmeye çalışsa da başarılı olamaz*⁵⁰⁸.” Nitekim Allah Rasûlü, cömertlerin elde ettikleri servetlerden ve mevkiden hem kendilerinin meşru bir şekilde istifade ettiğini hem de vatanlarına ve insanlığa hizmet ettikleri için ahirette mükafat alacaklarını haber vermiştir.⁵⁰⁹

Abdullah İbn Mes’ud, Hz. Peygamber’den şöyle işitmiştir: “*İki kişi dışındaki hiç kimseye imrenilmez. İmrenilecek ilk kişi; Allah’ın kendisine mal verdiği ve bu malı Allah yolunda tasadduk eden kimse, imrenilecek ikinci kişi ise Allah’ın kendisine ilim verdiği ve Allah’ın kendisine verdiği ilimle amel eden ve bu ilmi başkasına öğreten kimsedir*⁵¹⁰.”

Ayetler ve hadisi şeriflerden anlaşılacağı üzere mal biriktirmek insanın fitratında vardır. İslam zenginliği yasaklamamış, bilakis Allah yolunda infak etmek kaydıyla teşvik etmiştir. Mala sahip olmak bir amaç olmaktan ziyade Allah’ın rızasının kazanmak için bir araç olmalıdır. Hz. Peygamber ve ashabı genel olarak mallarını Allah yolunda infak ederek ebedileştirmişlerdir. Sahabenin kini, kırgınlığı malını Allah yolunda infak etmek için bile engel olmamıştır. Peygamber ve arkadaşları mallarını din kardeşiyle paylaşarak geçmiş ve gelecek tüm insanlığa en güzel örnek olmuştur. Malını Allah için harcayanlara gıpta edilmiş ve cömertler övülmüştür. Malın emanet olduğu bilinciyle hareket edenler, emaneti sahibini unutmadan, malı verenin emrettiği şekilde infak etmişlerdir. Malının kendisini ebedileştireceğini düşünenler ise aldanmıştır. İnsan kimseye muhtaç olmayacak kadar mala sahip olmak için çalışmalı. Bu çalışma Allah’ı

⁵⁰⁵ İbn Hacer el- Askalâni, *Fethu'l-Bâri-Sahih-i Buhari Şerhi*, c.9, s. 422.

⁵⁰⁶ *Buhârî*, Nikâh 7; Menakıbu'l-Ensar 3, 50; Büyü 1.

⁵⁰⁷ İbn Hacer el- Askalani, *Fethu'l-Bâri-Sahih-i Buhari Şerhi*, c.10, s. 358.

⁵⁰⁸ *Buhârî*, Cihâd 89; Talâk 24; Libas 9.

⁵⁰⁹ Ömer Nasuhi Bilmen, *Beş Yüz Hadis-i Şerif Hikmet Goncaları*, Semerkand Yayınları, İstanbul 2010, s.454.

⁵¹⁰ *Buhârî*, İlim 15; Zekat 5; Fezâili'l- Kur'an 20; Ahkam 3; Temennî 5; İ'tisâm 13; Tevhîd 45.

hatırlamaktan alıkoymamalı.⁵¹¹ Daha fazla kazanmak için her yolu meşru görmemeli. İnsan, rızkı verenin Allah olduğu bilinciyle hareket ederek, verdiği nimetlere şükretmeli⁵¹². İslam, malı korumak için hırsızlığı, kumarı, faizi, rüşveti ve israfı, haram ve haksız kazancı, tefeciliği, dolandırıcılığı, gasbı, yağmacılığı, yasaklamıştır⁵¹³. Zekat ve sadaka ve benzeri uygulamalarla fakirin, yoksulun, miskinın hakkını gözeterek malı korumayı hedeflemiştir.

2.2. İnsanın Yaşı ve Durumlarına Göre Dinin Verdiği Değer

Hz. Peygamber tarafından insanlığa tebliğ edilen İslam mesajının en önemli özelliklerinden biri hasta, engelli, çocuk, yetim, kadın, köle, fakir, kimsesiz, ihtiyar gibi toplumun en zayıf, savunmasız, ezilme ve istismara müsait kimselerin haklarına sahip çıkarak, onları insanî bir ortamda ve güven içerisinde yaşatma projesidir. Toplumsal çürümenin yaşandığı İslam öncesi Arap toplumunda bu güçsüz kimselerin nasıl ezildiği ve yaşama hakkına varıncaya kadar en doğal temel haklarının bile hiçe sayıldığı bilinen bir gerçektir⁵¹⁴. Hz. Peygamber böyle bir toplumda ortaya çıkmış ve çocukların, kadınların, yaşlıların, kimsesizlerin kısacası ezilenlerin, horlananların ve dışlananların savunucusu ve hamisi olmuştur. Bu bölümde çocukların, gençlerin, yaşlıların, yetimlerin, hastaların, engellilerin, kimsesizlerin, mazlumların, kölelerin ve kadınların kısacası ilgiye, şefkate ve korunmaya en çok ihtiyacı olan insanların değerli bir varlık olduklarını, izzetlerinin/şereflerinin nasıl iade edildiğini anlatmaya çalışacağız.

2.2.1. Çocuklara Verilen Değer

Hz. Peygamber, çocukları insan yerine koyarak onları da bir şahsiyet olarak kabul etmiş, kendilerine gereken önemi ve değeri vermiştir. Allah Rasûlü, karşılaştığı çocuklara selam vermiş⁵¹⁵, sevgi göstermiş, kucağına alıp, öpüp koklamış⁵¹⁶, yanında şarkı/marş söyleyen çocukları azarlamak isteyen Hz. Ebu Bekir' e çocukları rahat bırakmasını söylemiştir⁵¹⁷. Hz. Peygamber çocuklarla yeri geldiği zaman şakalaşmış⁵¹⁸, peygamberlik mührü ile oynamalarına müsaade etmiştir⁵¹⁹. O, çocukları

⁵¹¹ Münâfikun, 63/9.

⁵¹² Bakara, 2/152.

⁵¹³ Mâide, 5/90-91.

⁵¹⁴ Aden Apak, *Hz. Peygamber'in Çocuklarla İlişkileri Üzerine Tespit ve Değerlendirmeler*, UÜİFD, c. 19, Sayı:1, Bursa 2010, s.50

⁵¹⁵ Buhârî, *İsti'zan* 15.

⁵¹⁶ Buhârî, *Edeb* 18.

⁵¹⁷ Buhari, *Iydeyn* 2, 25; *Cihâd* 81.

⁵¹⁸ Buhârî, *Edeb* 17, 112.

⁵¹⁹ Buhârî, *Cihâd* 188.

omuzuna alıp taşımış⁵²⁰, çocuklar arasında ayırım yapmamış⁵²¹ ve çocuklara mal ve evlatlarının bereketli olması için hayır duada bulunmuştur⁵²².

Allah Rasûlü, cemaatle kılınan namazda ağlayan bir çocuk sesi duyduğunda annesine eziyet vermemek amacıyla namazı kısa tutmuştur⁵²³. Son nefesini alıp veren ve can çekiştiği de duyulan torunu için gözyaşı akıttığı sırada, bu ne ey Allah'ın Rasûlü diye soran sahabeye: “Bu Allah'ın kullarından dilediği kimselerin kalbine koyduğu bir rahmettir. Allah kulları arasında ancak merhametli olanlara merhamet eder⁵²⁴” buyurmuştur. Yine Peygamberimiz, “kendisine hizmet eden Yahudi bir çocuk hastalandığında ziyaret edip, baş ucunda oturdu ve çocuğa “İman et” dedi. Çocuk başında bekleyen babasına baktı. Babası ona “Allah Rasûlü'ne itaat et” dedi. Bu olay üzerine çocuk Müslüman oldu. Hz. Peygamber, çocuğun yanından çıktı ve: “Onu ateşten kurtaran Allah'a şükretmeştir⁵²⁵.”

Enes b. Mâlik'ten nakledildiğine göre: “Allah Rasûlü, bir düğün yemeğinden dönmekte olan kadınları ve çocukları görmüş ve yerinden hızlıca ve kuvvetli bir şekilde kalkarak: Allah da biliyor ki sizler insanlar arasında en çok sevdiklerimizdensiniz, diye buyurmuştur⁵²⁶.”

Enes b. Mâlik'in kardeşi Ebû Umeyr'in, kendisiyle oynadığı Nuğayr adında serçeye benzer, kırmızı gagalı bir kuşu vardı. Nuğayr ölünce, Ebû Umeyr üzülmüştü. Hz. Peygamber onu görünce, “Ya Ebû Umeyr! Ne oldu Nuğayr” diyerek onunla şakalaşmıştır.⁵²⁷ İbn Şihab (ö.124/742) şöyle demiştir: “Mahmud İbnü'r-Rebî-ki bu çocukluğunda, Allah Rasûlü'nün bir kuyudan su içerken yüzüne su püskürterek şakalaştığı kişidir dedi⁵²⁸.” Hz. Peygamber, çocukları sevdiğini her fırsatta çocuklara söylemiş⁵²⁹, onları bağrına basmış⁵³⁰ ve onlara değerli olduklarını ve saygın olduklarını hissettirmiştir.

Peygamberimiz (sav) çocukları sevdiği gibi çocuklar da Hz. Peygamber'i çok sever ve seferden döndüğü vakit, çocuklar onu Veda Tepesi'nde karşılardı⁵³¹. O,

⁵²⁰ Buhârî, Menakıb 23.

⁵²¹ Buhârî, Şirket 7.

⁵²² Buhârî, Deavât 19, 26, 31, 47, Ahkâm 46.

⁵²³ Buhari, Ezan 65,163, Edeb 75.

⁵²⁴ Buhârî, Merdâ 9; Tevhid 25.

⁵²⁵ Buhârî, Cenaiz 79; Merdâ 11.

⁵²⁶ Buhârî, Nikâh 75.

⁵²⁷ Buhârî, Edeb 81, 112.

⁵²⁸ Buhârî, Vudû 40.

⁵²⁹ Buhârî, Libâs 60.

⁵³⁰ Buhârî, Edeb 22.

⁵³¹ Buhârî, Cihad 196.

merkebe binip, arkasına da çocukları bindirip gezdirirdi⁵³². Nitekim Mekke'ye geldiğinde Abdülmuttalib oğullarının küçük çocukları O'nu karşılamış ve onlardan birini önüne, diğerini arkasına bindirmiştir⁵³³.

Ebu Hureyre' den rivayet edildiğine göre *bir gün Hz. Peygamber, torunu Hasan'ı öpmüştü. Bunun üzerine yanında bulunan el-Akra: Benim on tane çocuğum var. Bunlardan birisini öpmüş, okşamış değilim, dedi. Bunun üzerine Allah Rasûlü ona baktıktan sonra: "Allah senin kalbinden rahmeti söküp almışsa, ben sana ne yapabilirim ki⁵³⁴,"* diye cevap verdi.

Numan bin Beşîr'den nakledildiğine göre, babası kendisini alıp Allah Rasûlü'ne getirdi ve dedi ki: "Ben, bu oğluma, bana ait olan bir köle verdim." Bunun üzerine Rasûlullah (sav), buyurdu ki: "*Bütün çocuklarına, buna benzer bir şeyler verdin mi?*" O da: "Hayır!" dedi. Rasûlullah (s.a.v.), bu cevap üzerine: "*Ona verdiğini geri al.*" buyurdu. Bir başka rivayete göre Rasûlullah (s.a.v.), şöyle buyurdu: "*Bunu, bütün çocukların için yaptın mı?*" O da: "Hayır!" dedi. Allah Rasûlü de (sav): "*Allah'tan korkun ve çocuklarınız arasında adaletli olun.*" buyurdu. Bunun üzerine, babam geri döndü ve bana bağışladığını geri aldı⁵³⁵. Bir başka rivayete göre Rasûlullah (s.a.v.), şöyle buyurmuştur: "*Ey Beşîr! Senin bundan başka çocukların var mı?*" O da: "Evet." dedi. Hz. Peygamber de: "Onların hepsine, bunun benzerini verdin mi?" diye sordu. O da: "Hayır!" dedi. Bunun üzerine Allah'ın Rasûlü, "*O halde beni şahit tutma. Çünkü ben, zulme şahitlik edemem.*" buyurdu. Bir rivayete göre de: "*Beni zulme şahit tutma.*" buyurdu. Bir rivayete göre ise, "*Bu işe, benden başkasını şahit tut.*" buyurmuş, sonra da, "*Çocuklarının, sana iyilik etmede eşit olmaları hoşuna gider mi?*" diye sormuş, onun da: "Evet, hoşuma gider." demesi üzerine: "*O halde olmaz.*" buyurmuştur⁵³⁶. Hz. Peygamber, Numan bin Beşîr'in tasarrufunu onaylamayarak sahabe ve bizlere en güzel örnek olmuştur.

Ebu Hureyre anlatıyor: Medine pazarlarından bir pazarda Hz. Peygamber ile beraberdim. O yürüdü, ben de yürüdüm. Hz. Fatıma'nın evinin avlusunda Hasan'ı kastederek üç defa: "*Küçük neredesin,*" dedi. Bana da "Ali'nin oğlu Hasan'ı çağır" dedi. Ben de çağırdım. Bunun üzerine Hasan, boynunda kokulu boncuk gerdanlığı ile geldi. Hz. Peygamber sarılmak için kucaklarını genişçe açtı. Hasan da elini açıp yaydı.

⁵³² *Buhârî*, Libâs 98.

⁵³³ *Buhârî*, Libâs 99.

⁵³⁴ *Buhârî*, Edeb 18.

⁵³⁵ *Buhârî*, Hibe 12-13; *Müslim*, Hibât 13.

⁵³⁶ *Buhârî*, Hibe 12.

Hiz. Peygamber, Hasan'a sarılıp, "Allah'ım ben bunu seviyorum, sen de bunu sev, bunu seveni de sev," diye dua etti. Ebû Hureyre de dedi ki: Rasûlullah'ın Hasan hakkında söylediği bu sözlerden sonra artık bana hiç kimse Ali oğlu Hasan'dan daha sevimli gelmedi⁵³⁷.

Saib b. Yezid şöyle anlatıyor: Çocukluğumda teyzem beni Hiz. Peygamber'e götürdü: Ey Allah'ın Peygamberi, kız kardeşimin oğlu hastadır, dedi. Allah Rasûlü, başımı sıvazladı ve bana dua etti⁵³⁸. Hiz. Peygamber'in duasının sebebiyle Sâib b. Yezid'in doksan dört yaşındayken, dimdik bir şekilde görülmüştür⁵³⁹.

Hiz. Peygamberin hayatına baktığımız zaman çocuklara karşı daima sevecen, şefkatli ve merhametli davranmıştır. O'nun hayatında çocuklara karşı şiddet asla olmamış, küçüklere merhamet etmeyen ve büyükleri saymayan bizden olmadığını buyurmuştur⁵⁴⁰. Rafi b. Amr isimli yaramaz bir çocuk açlıktan hurma ağaçlarını taşıladı ve bahçe sahibi çocuğu yakaladığı gibi Hiz. Peygamber'e getirdi. Allah Rasûlü çocuğa sordu:

-Yavrucuğum, hurma ağaçlarını niçin taşıladın?

Rafi, mahcup bir şekilde yemek için.

-Karnım açtı Ey Allah'ın Peygamber'i dedi. Allah Rasûlü, Rafi'yi dinledikten sonra ona şöyle dedi:

-Bir daha ağaçları taşılama yavrucuğum. Ama ağacın altına düşenlerden yiyebilirsin.

Hiz. Peygamber, çocuğun başını sıvazladı ve "Ya Rabbi! Bu çocuğun karnını sen doyur diye dua etmiştir⁵⁴¹." Allah'ın Peygamberi, çocuğu suçlamamış, önce sebebini sormuş, çocuğa dua etmiş, böyle durumlarda nasıl bir yol izleyeceğine rehberlik etmiştir.

Çocuklara Allah'ın emaneti bilinciyle bakan bireyler, çocuklara karşı daima sevgi ve şefkatle yaklaşacaklar, çocukların hataları karşısında sabırlı davranarak en güzel örnek olacaklardır. Sevgi ile yaklaşan bireyler çocuklarının hataları karşısında asla şiddete başvurmadan, çocukların hata yaparak doğruyu bulmalarına yardım ederek çocukları hayata hazırlayacaklardır. Bunun en güzel örneğini Hiz. Peygamberin, hayatında görüyoruz: "Enes'in anlattığına göre, Allah Rasûlü, Enesi'i bir iş için

⁵³⁷ Buhâri, Libâs 60; Büyü 49.

⁵³⁸ Buhâri, Merdâ 18,

⁵³⁹ Buhâri, Menâkıb 21.

⁵⁴⁰ Tirmizi, Birr ve Silâ 15.

⁵⁴¹ İbn Mâce, Tivaret 67.

gönderir. Fakat aksiliği tutar “Gitmem” der. Halbuki onun Peygamberin gönderdiği yere gitmesi gerekirdi.. Derken evden ayrılır. Yolda karşılaştığı çocuklarla oyuna takılır. Ardından Hz. Peygamber gelir ve boynundan yakalar. Dönüp yüzüne bakınca görür ki yakalayan Hz. Peygamber’dir ve gülümseyerek: “Ey Enescik! Sana söylediğim yere gittin mi?” der. Ben de “Evet! Gidiyorum” dedim ve bana söylenen yere gittim⁵⁴². diyen Hz. Enes’in hayatından anlaşılacağı üzere Allah Rasûlü çocuklara karşı hoşgörülü davranmış, söylediklerini yapmadıkları zaman azarlamamış ve suçluluk ifadesi belirten her hangi bir söz ve harekette bulunmamıştır.

Abdullah ibn Mes'ud şöyle söylemiştir: *Ben Hz. Peygamber’e sordum: “ En büyük günah Allah katında hangisidir? Diye sordum. Hz. Peygamber: “Allah’a şirk koşmandır” buyurdu. Daha sonra Allah indinde hangi günah büyüktür? dedim. Allah Rasûlü: “ yemeğe ortak olur endişesiyle çocuğunun canına kıymandır” buyurdu. Daha sonra hangi günah büyüktür? dedim. Peygamberimiz (sav): “Komşunun hanımıyla zina yapmandır dedi⁵⁴³.”* Çocukların geçim endişesiyle canına kast edilemeyeceği ve çocukları öldürmenin büyük günahlardan olduğu⁵⁴⁴ hadisi şeriften anlaşılmaktadır.

Çocukların da yaşama hakkı olduğundan sebebi ne olursa olsun çocuklar öldürülemez, satılamaz, anne karnında kürtajla alınamaz. Anne onu kendisinden ayırmayarak kendi sütünü vererek büyütmeli, baba helal ve temiz rızık ile beslemelidir. Anne ve baba güzel bir eğitim ile onu yetiştirmeli, meslek sahibi yaparak topluma faydalı bir insan olarak kazandırmalıdır⁵⁴⁵.

Hz. Peygamber’in çocukların yanında olduğunu ve çocukları koruduğunu Enes b. Mâlik şöyle rivayet etmektedir: *“Yahudinin biri, üzerinde zinet eşyası olan çocuğa saldırdı ve zinetini alarak çocuğun başını ezdi. Anne-babası çocuğu Allah Rasulü’ne getirdi. Dili tutulmuş, son nefesini alıp veren çocuğa Hz. Peygamber, “senin başını filan mı ezdi?” diye sordu. Çocuk başıyla işaret ederek hayır dedi. Allah Rasûlü, bir başkasını göstererek “başını ezen filan mı?” diye sordu. Çocuk yine başıyla hayır işareti yaptı. Hz. Peygamber, bu defa çocuğa zulmü yapan kimseyi kastederek “başını filan mı?” ezdi dedi. Çocuk bu defa başıyla “evet” işareti yaptı. Allah Rasûlü, o kişinin de başını ezdirerek kısas uyguladı⁵⁴⁶.”*

⁵⁴² Müslim, Fedail 51,54.

⁵⁴³ Buhârî, Edeb 20.

⁵⁴⁴ Buhârî, Hudûd 20, Diyat 1; Tevhid 40, 46 .

⁵⁴⁵ Saffet Sancaklı, *Hz. Peygamber ve İnsan Hakları*, Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi III 2003, Sayı: 2, s.39.

⁵⁴⁶ Buhârî, Talâk 24.

Hız. Peygamber, çocukları istismar etme, söz gelimi savaş meydanı gibi yaşlarına uygun olmayan alanlara sürme yoluna asla tevessül etmemiştir. Rivayete göre Uhud Savaşı'na çıkarken ordusunu durdurmuş; burada yaptığı kontroller neticesinde yaşlarını küçük gördüğü bazı sahabileri geri çevirmiştir⁵⁴⁷. Onun orduya almadıkları arasında on dört yaşlarında bulunan Abdullah b. Ömer, Berâ b. Azib ve Zeyd b. Sabit bulunuyordu. Allah Rasûlü, o esnada on altı yaşındaki Umeyr b. Ebû Vakkas'ı da geri çevirmek istemiş; ancak ağlaması ve aşırı ısrarı üzerine onun çarpışmalara katılmasına müsaade etmiştir. Hendek Savaşı esnasında ise buluş çağına girmemiş çocukların çalışmasına, toprağı kazma faaliyetine iştirakine müsaade etmiş; ancak kuşatma başlayınca çarpışmalardan korumak için onları ailelerinin yanına göndermiştir. Bu savaşta cepheye kalmaya izin verdiği çocuklar arasında yer alan Zeyd b. Sabit'in ve Abdullah b. Ömer'in o sırada on beş yaşında bulunduğuna bakılırsa, bu yaşın altındakilerin evlerine gönderildiğı anlaşılır. Halbuki bu savaşta kuşatmacıların sayısı Müslüman askerlerin sayısından üç kat fazla idi ve askere çok ihtiyaç duyuluyordu⁵⁴⁸.

Abdullah İbn Ömer şöyle demiştir: *“Allah'ın Rasûlü, savaşlardan birinde bir kadın cesedi görmüş, kadınların ve çocukların öldürülmesinin kabul edilemez olduğunu söylemiştir”*⁵⁴⁹ Nitekim Hz. Peygamber, çocukların savaşta bile saygın bir varlık olduğunu ilan ederek dokunulmaz olduklarını bildirmiştir.

Hız. Peygamber'in çocuklarla ilgili en önemli uygulamalarından biri çocuklar arasında cinsiyet ayrımı yapmamasıdır. Oysaki cahiliye döneminde kız çocuklarına karşı Arapların genel olarak durumu vahşice idi. Cahiliye Araplarında kız çocuğı utanç vesilesi kabul edilirdi. Kız çocuğı maddi açıdan külfet kabul edildiğinden⁵⁵⁰ diri diri toprağı gömülürdü. Kur'an, cahiliye dönemi bu çirkin adetini şiddetle kınamış⁵⁵¹ ve yasaklamıştır⁵⁵². Bu husus Kur'an-ı Kerim de şöyle anlatılmaktadır:

*“Bilgisizlikleri yüzünden beysizce çocuklarını öldürenler, Allah'ın verdiği helal rızıkları haram saymak suretiyle Allah'a iftira edenler, mutlaka ziyana uğramışlardır. Onlar şaşırılmışlar ve sapmışlardır. Doğru yolu bulamamışlardır”*⁵⁵³.
“Öyleyse yoksulluk korkusuyla çocuklarınızı sakın öldürmeyin. Biz onların da, sizin de

⁵⁴⁷ Buhârî, Şehadet 18.

⁵⁴⁸ Apak, Hz. Peygamber'in Çocuklarla İlişkileri Üzerine Tespit ve Değerlendirmeler, UÜİFD, c. 19, Sayı:1, Bursa 2010, s.48.

⁵⁴⁹ Buhârî, Cihâd 147,148.

⁵⁵⁰ Buhârî, Edeb 20.

⁵⁵¹ Apak, Hz. Peygamber'in Çocuklarla İlişkileri Üzerine Tespit, c.19, sayı:1, s.49.

⁵⁵² Buhârî, Rikâk 22; İ'tisam 3.

⁵⁵³ En'am, 6/140.

rizkınızı veririz. Onların canına kıymak gerçekten büyük bir günahdır⁵⁵⁴.”, “Diri diri toprağa gömülen kız çocuğunun, hangi günahından dolayı öldürüldüğü ve hesabı sorulduğu zaman⁵⁵⁵”, İnsan ahiret için ne hazırladığının görecektir⁵⁵⁶.”

Çocuk hakları denilince kulağa ve gönüle hoş gelen meselelerle uğraşıldığına, çocuklarımıza hoptamak, zıplamak, eğlenmek telkin edilerek şımartıldığına, çocuk hakları olarak büyüklere “Çocuklara karışmamak, müdahale etmemek, onları isteklerine göre serbest bırakmak” gibi aldaticı, boş fikirler telkin edildiğine, böylece yeni nesillerin başıboşluğa, kültürsüzlüğe itildiğine şahit olmaktayız⁵⁵⁷.

Çocukların eğitim ve terbiyesinde en önemli konu, çocuklara gösterilecek şefkat ve merhamettir. Yetişkinlerde takdir görülme ne kadar önemliyse, çocuklarda da merhamet, sevilme ve şefkat görme o kadar önemlidir. Yalnız çocukların gelişmesinde şefkat ve merhamet gıda hükmündedir. Sevgi ve şefkat çocukların kişiliklerinin oluşumunda, gelişiminde, toplumla kaynaşmasında ve hayata tutunabilmesinde çok daha önemlidir. Çocuğun daha sonraki hayatında yaşayacağı ruhî problemlerin sebebi, aile içinde şiddete maruz kalması, ailesinden yeterince ilgi ve alaka görmemesi gösterilmektedir. Çocuk intiharlarının sebeplerinin başında sevgisizlik gösterilmektedir. Bencillik, çekingenlik, kendi kabuğuna çekilme, sevgiden mahrum çocuklarda görülmektedir. Çocuk havaya, suya ve ekmeğe ne kadar muhtaçsa o kadar da sevgi ve şefkate ihtiyacı vardır. Eğitimciler çocuğa gösterilecek sevgiyi onun şehevi duygularının sağlıklı oluşmasında ve gelişmesinde şart koşmuşlardır. Terbiyeciler sevgi ve sevgisizliğin çocuğun hayatında olumlu veya olumsuz etkilerinin olacağını, sevgisiz büyüyen çocukların konuşma problemi yaşadığını söylemişlerdir. Aileden kaçma, anne-babaya itaatsizlik, altına kaçırma, sadizm ve cinsel sapkınlıkların ana sebebi “insanoğlunun en mühim ruhi ihtiyacı olan sevgiden mahrum kalma” gösterilmektedir. İçinde yaşadığı çevreden, özellikle de anne-babasından yeterli sevgi ve ilgi görmeyen çocuklarda, güven duygusunun gelişmediği, büyüklerine düşmanca hareketler sergilediği, kavgacı, yalan söylemeye meylettiği, okuldan uzaklaştığı, hırsızlık gibi olumsuz davranışlar görülmektedir⁵⁵⁸.

⁵⁵⁴ İsra, 17/31.

⁵⁵⁵ Tekvir, 81/8-9.

⁵⁵⁶ Tekvir, 81/14.

⁵⁵⁷ İbrahim Canan, *İslam'da Çocuk Hakları*, HÜİFD, Sayı:1, Şanlıurfa 1995, s.22.

⁵⁵⁸ Canan, *Hadis Ansiklopedisi Kütüb-i Sitte*, Akçağ Yayınevi, İstanbul ty., c.1, s.372.

Anne-babanın çocuklarına karşı ilk görevi güzel bir isim vermektir⁵⁵⁹. Nitekim Hz. Peygamber'in, çirkin anlamlı, gurura ve övünmeye sebep olacak isimleri, güzel anlamlı isimlerle değiştirdiği rivayet edilmektedir⁵⁶⁰.

Allah Rasûlu hayatının hiçbir döneminde çocuklara kızmamıştır⁵⁶¹. Bilakis çocuklara sevgiyle yaklaşmış⁵⁶², ikramlarda bulunmuş⁵⁶³ onları geleceğe hazırlamıştır. Özellikle kız çocuklarının eğitilmesinde hassas davranmış ve “*kimin kız çocuğu olurda onları iyi yetiştirirse, bu hizmetinin karşılığında mükafatlandırılacağı*” söylemiştir⁵⁶⁴. Çocuklar arasında adaletli davranmak⁵⁶⁵, helalinden yedirip içirmek, onlara iyi bir gelecek hazırlamak özellikle de çocukların dinî eğitim almaları anne-babanın en önemli görevlerindedir⁵⁶⁶.

Hadis-i Şerifleri incelediğimizde çocukları sevgi ve şefkatten mahrum büyüyen bir toplumun huzur bulması zordur. Sağlıklı ve kişilikli fertler oluşturmak istiyorsak çocuklarımıza sevgi ve şefkatle yaklaşmalı, nefret ve şiddetten uzak tutmalıyız. Allah Rasûlü'nün hayatında şiddete, nefrete, sevgisizliğe ve kötü muameleye yer yoktur. Sevgi ve şefkate ise hayatında genişçe yer ayırmıştır. Onun sevgi ikliminde, kendisine inanan ve inanmayan bütün çocuklara yer vardır. Çünkü O, sevgi ve şefkat Peygamberidir. Nitekim O, müşrik çocukları dahi olsa, onlara sevgisini açıkça göstermiştir. Peygamberimiz çocukları sevmiş⁵⁶⁷, öpmüş, hasta olduklarında ziyaret etmiş, dua etmiş, sırtına almış, bineğine bindirmiş, gezdirmiş, onlarla oynamış, onlara selam vermiş ve onları hoşnut etmek için elinden gelen bütün gayreti göstermiştir. Çocuklukların oyun oynamalarına karışmamış ve karışılmasına da müsaade etmemiştir. Böylece O, kendisine inanan-inanmayan bütün anne-babalara ve büyüklere, çocuklara nasıl davranılması gerektiğini öğretmiştir. Hz. Peygamber'i örnek alan, çocuklarını Allah ve Rasûlü'nün gösterdiği yolda yürüten, çocuklarına onun gibi sevgi ve şefkatle yaklaşanlar hiçbir zaman pişman olmayacak; bu sevgi ve şefkatle büyüyen çocuklar da anne-babalarına layık, insanlığa faydalı bireyler olacaklardır⁵⁶⁸.

⁵⁵⁹ *Ebu Dâvud*, Edeb 69.

⁵⁶⁰ *Müslim*, Adab 16.

⁵⁶¹ *Nesai*, Taharet 189.

⁵⁶² *Tirmizi*, Menâkıb 30.

⁵⁶³ *İbn Mâce*, Edeb 3

⁵⁶⁴ *Müslim*, Birr 147; *İbn Mâce*, Edeb 3; *Tirmizi*, Birr 13.

⁵⁶⁵ *Müslim*, Hibat 13; *Ebu Dâvud*, Büyü 85.

⁵⁶⁶ *İbn Mâce*, Tıbb 33; *Ebu Dâvud*, Tıbb 18; *Tirmizi*, Tıbb 17. (Tirmizi bu hadisin hasen sahih olduğunu söylemiştir.)

⁵⁶⁷ *Buhârî*, Deavât 31.

⁵⁶⁸ Yusuf Ziya Keskin, *Hiz. Peygamber'de Çocuk Sevgisi*, HÜİFD, sayı:17, Şanlıurfa 2007, s.270.

Günümüzde çocukların en çok maruz kaldıkları alan internet ve televizyondur. Maalesef televizyon ve internetle tanışan çocuk şiddetin her türlüyle karşı karşıyadır. İzledikleri çizgi film dahil bütün programlarda şiddet, sözlü ve fiziksel cinsellik vurgusu yapılmaktadır. Yapılan araştırmalara göre Türk ailesinde çocuklar ortalama üç saat televizyon izlemektedir. Ayrıca çocuklar televizyon karşısında yemek yemekte, yaramazlık yaptığı zaman aile bireyleri çocukları sakinleştirmek için ya televizyon açılmakta ya da tablet verilmektedir. Ebeveynler çocukların televizyon izlemelerine genel olarak karışmamakla beraber her hangi bir yönlendirme yapmamaktadırlar. Şiddete maruz kalan çocuk başkalarına acıma duygusunu yitirmekte ve hayata karşı duyarsızlaşmaktadır. Televizyonda şiddete maruz kalan çocuk, televizyonda anlatılan dünyayı zamanla gerçek sanıp hayatını sanal dünyaya göre şekillendirmektedir. Her türlü şiddete rağmen çocuklarımızın televizyon izleme saatleri azaltılabilir veya engellenebilir. Aile bireylerinin katılımıyla yeni uğraşlar bulabildiğimizde çocuklar daha az şiddete maruz kalacaklardır. Sonuç olarak Allah'ın emaneti olan çocuklarımızı şiddetin ve gayr-i ahlakın her türlüşundan koruma görevi öncelikle anne-babalarıdır⁵⁶⁹.

2.2.2. Gençlere Verilen Değer

Gençlik insan hayatında önemli bir dönemdir. Çocukluktan yetişkinliğe geçiş dönemidir. Neredeyse otuz yaşına kadar devam eden yetişme sürecidir⁵⁷⁰. Bu dönem insan hayatının en mühim, en ciddi ve en problemlidir. Çünkü gençlik; fizyolojik, psikolojik ve duygusal açıdan eğitim ve öğretim, edep ve ahlak, kültür ve alışkanlık bakımından gelişim, değişim ve etkileşim sürecidir. Gençler, eğitimlerine, işlerine ve mesleklerine bu dönemde sahip olurlar. Kimliklerini, karakterlerini ve kişiliklerini bu dönemde elde ederler. Bu dönem eğitim ve öğretim açısından çok önemlidir. Çünkü gençler, bu dönemde enerji dolu, hareketli, duygusal ve alıngandırlar. Eğitimlerini henüz tamamlamamış, mesleğini edinememiş, işine girememiş olduğundan anne-babasının yardımına muhtaçtır. Bu itibarla ilgi, alaka ve yardıma ihtiyaçları vardır. Bu dönemde gençler azarlanmamalı, kötülenmemeli, hata, kusur, başarısızlık ve birtakım olumsuz davranışları dile getirilmemeli ve yetişkinler

⁵⁶⁹ Elif Arslan, *Şiddet ve Çocuklarımız*, DİB. Yayınları, Ankara 2008, s.42-54.

⁵⁷⁰ Cafer Acar, *Hz. Peygamber ve Genç Sahabiler*, Diyanet Aylık Dergi, Sayı. 286, Ankara 2014, s.24.

gibi olması beklenmemelidir. Bu tür davranışlar onların onurlu, saygın ve iyi bir insan olmalarını sağlayacaktır⁵⁷¹.

Hız. Peygamber'in hayatı incelendiğinde gençlere özel bir önem verdiği görülmektedir. Hız. Peygamber, gençlere tebliğ ve irşat faaliyetleri dahil, devlet kademelerinin en üst derecelerine hemen her alanda görev vermiştir. Gençler de, Allah'ın Rasûlü'nü hiçbir zaman mahcup etmemişler, O'nun güvenini boşa çıkarmamışlar ve kendilerine verilen çok ciddi dinî ve idari görevleri, hakkıyla yerine getirmişlerdir. Bu görevler arasında valilik⁵⁷², hakimlik⁵⁷³, komutanlık⁵⁷⁴, sancaktarlık, istihbaratçılık, öğretmenlik⁵⁷⁵ gibi ciddiyet isteyen görevler bulunmaktadır⁵⁷⁶.

Mekke'de, zengin, güçlü ve refah içinde yaşayan gençler, İslam'a destek olma konusunda yaşlılar, kimsesizler ve zayıf kimselerden önce davranmışlardır. İslam'ı tebliğ etme konusunda Hız. Peygamber'in asıl destek ve yardımcıları gençlerdir.

Nitekim ilk Müslümanlardan bazıları elli civarında, bir kısmı otuz beş yaşında üzerinde, geri kalan çoğunluk ise otuz yaşın altında bulunuyordu. Mesela genç yaşta İslam'ı kabul edenlerden Hız. Ali 10, Zeyd b. Hârise 15, Abdullah b. Mes'ud ve Zübeyr b. Avvam 16, Talha b. Ubeydullah, Abdurrahman b. Avf, Erkam b. Ebu'l-Erkam ve Sa'd b. Ebû Vakkas 17, Mus'ab b. Umeyr 18-20, Abdullah b. Ömer 13, Cafer b. Ebû Talip 22, Osman b. Huveyris, Osman b. Affan, Ebû Ubeyde ve Hız. Ömer 25-31 yaşlarında idiler. Bu gençler içerisinde halifeler, ordu komutanları, valiler, ilim adamları çıkmıştır⁵⁷⁷. Hız. Peygamber, gençleri İslam'a kazandırmak için elinden gelen gayreti göstermiştir. Şöyle ki: "*Ashabına, müşriklerin gençlerini öldürmemelerini emretmiştir. Sebibini soran sahabeye de " Yaşlının sabit fikrinden dolayı İslam'a girmesi neredeyse imkansızdır." Genç ise İslam'ı kabul etmede yaşlıya göre daha yatkındır*⁵⁷⁸" diyerek gençleri İslam'a kazandırmayı kendisine şiar edinmiştir.

Kur'an, Hız. İbrahim'in gençliğinden bahseder. Hız. İbrahim, babası Azer ile arasında geçen konuşmada babasına, babacığım diyerek hitap etmiş, sabit fikirli babasını incitmeden, kırmadan imana davet etmiştir⁵⁷⁹. "*Hız. İbrahim, putperest*

⁵⁷¹ Karagöz, *Toplumda İlgiye, Desteğe ve Yardıma Muhtaç Gruplar ve İnsan Onuru*, Hız. Peygamber ve İnsan Onuru, DİB Yayınları, Ankara 2013, s.81.

⁵⁷² *Tirmizi*, Ahkam 3.

⁵⁷³ *Tirmizi*, Ahkam 5; *Ebu Davud*, Akdiyye 6.

⁵⁷⁴ *Tirmizi*, Menâkıb 40.

⁵⁷⁵ İbn Hişam, *es-Siretu'n-Nebeviyye*, c. 2, s.84.

⁵⁷⁶ Sabri Akpolat, *Peygamberimiz ve Gençlik*, HÜİFD, sayı:17, Şanlıurfa 2007, s.211.

⁵⁷⁷ Sarıçam, *Hız. Muhammed ve Evrensel Mesajı*, Ankara 2007, s.339.

⁵⁷⁸ *Ebu Davud*, Cihad 121.

⁵⁷⁹ Heyet, *Peygamberimiz ve Gençlik*, TDV Yayınları, Ankara 2018, s.9

babasına şöyle demişti: Babacığım! İşitmeyen, görmeyen ve sana hiçbir fayda sağlamayan şeylere niçin taparsın? Babacığım! Sana gelmeyen ilim (peygamberlik) bana verildi, bana uy ki kurtuluşa ulaştırayım seni. Babacığım! Şeytana kulluk etme. Babacığım! Allah'ın şeytanın yolunda olmandan ve Allah'ın azabına uğramandan korkuyorum. Babası: Ey İbrahim! Sen benim tanrılarımı terk edip, tanrılarımdan yüz mü çeviriyorsun. Eğer vazgeçmezsen seni taşlarım. Hz. İbrahim ise babacığım sağ olasın dedi. Rabbimden seni bağışlamasını af dileyeceğim⁵⁸⁰ diyen İbrahim Peygamber, bizlere evlatların ebeveynlerine karşı her zaman Allah'ın emirleri dışında yumuşak, kibar ve nazik bir üslupla davranmaları gerektiğinin en güzel örneğini sergilemiştir.

Genç, Hz. Yusuf misali hayatta karşılaştığı sıkıntılı anlarda Allah' a sığınmalı ve yalnız Allah'tan yardım istemeli⁵⁸¹. Hz. Musa'nın hayatında görüldüğü üzere genç, hataen bir günah işlediğinde Allah'tan af ve mağfiret dilemesini bilmeli ve yaptığı hatalardan dersler çıkarmalı ve hata da ısrar etmemeli⁵⁸². Hz. Süleyman misali iman etmiş bir genç, kendisine nimet verildiğinde nimeti verenin Allah olduğunu bilir, nimetlerle sınıandığının farkındadır ve nimetleri verene şükreder⁵⁸³.

Kıyamet günü Allah Teala'nın gölgesinden başka hiçbir gölgenin bulunmadığı o günde, Allah'ın gölgesinde gölgelenecek yedi sınıftan biri de Rabbine ibadet ederek yaşayan gençtir⁵⁸⁴. Gençlik dönemi insan hayatında o kadar önemlidir ki Allah, ademoğlunu gençliğini nerede geçirdiğinden hesaba çekecektir.⁵⁸⁵ Dünya hayatında gençlik dönemi boş ve faydasız işlerle, nefsin istek ve arzularıyla geçirilemeyecek kadar önemlidir. Hz. Peygamber de gençlerin eğitime önem vermiş. Mescid-i Nebevi'nin bitişiğine eğitim-öğretim amacıyla Suffâ denilen bir yer yapmıştır.

Peygamberimizin gençlerle iletişimde merhamet, hoşgörü ön plana çıkmaktadır. Allah Rasûlü, gençlerle ilişkilerinde daima mutedil bir yol izleyerek, onlara kızmadan, onları dışlamadan ve hor görmeden kazanmaya çalışmıştır. Muaviye şöyle anlatıyor: “Allah Rasûlü ile namazda iken birisi aksırdı. Ben de “hayır ve bereket bulasın!” dedim. Bana cemaatte bulunanlar sert baktılar. Ben de: “Vay başıma gelen, bana niçin öyle bakıyorsunuz?” dedim. Bunun üzerine ellerini dizlerine vurmaya

⁵⁸⁰ Meryem, 19/42-47.

⁵⁸¹ Yusuf, 12/33.

⁵⁸² Kasas, 28/15-17

⁵⁸³ Neml, 27/40.

⁵⁸⁴ Buhârî, Ezan 36; Tirmizi, Zühd 53.

⁵⁸⁵ Tirmizi, Kıyame 1.

başladılar ve beni susturmaya çalıştılar. Hz. Peygamber, anam-babam O'na feda olsun! Ne O'ndan önce ne de O'ndan sonra Allah Resulü'nden daha iyi bir eğitimci gördüm Namaz bitince, bana ne kızdı, beni ne dövdü, ne de bana hakaret etti. Yalnızca: "Bu namaz varya, tekbir, tesbih ve Kur'an okumaktır ve namazda insan kelemından hiçbir şey konuşulmaz"⁵⁸⁶." Dedi.

Ebû Mahzûre, Huneyn mevkiinde başından geçen olayı şöyle anlatmaktadır: *"Hz. Peygamber, Huneyn'den yola çıktı. Biz de on kişilik bir grupta onları karşılamaya çıkmıştık. Yolda onların namaz için ezan okuduklarını işitince; ezanlarını taklit ederek onlarla alay etmeye başladık. Allah Rasûlü (sav) bizler için: "Sizin içinizde güzel sesli birinin ezan okuduğunu duydum" diyerek bizleri yanına çağırttı. Bizler de sırayla birer birer ezan okuduk, en sona kalan ise ben idim. Ben ezan okuyunca Rasûlullah (sav) beni önüne oturtarak başımı okşayıp Allah mübarek etsin diye üç defa dua etti sonra şöyle söyledi: " Mekke'ye git ve Kâbe'de ezan oku." Ben de: "Ben nasıl okurum, bilmiyorum ki" dedim. Bunun üzerine bana ezan okumayı öğretti"⁵⁸⁷.*" Görüldüğü üzere Allah Rasûlü gençlere kin gütmemiş onları kazanmaya çalışmış. Netice itibariyle Mahzura'nın kalbinde İslam'a ve Peygamber'e karşı kin ve nefret kalmamış ve ondan sonraki hayatında Peygamber aşığı olmuş ve İslam'a hizmet etmiştir.

Gençlikte kurulan arkadaşlıklar, gençlerin ileri ki hayatını da etkilemektedir. Atalarımız bunu "arkadaşını söyle sana kim olduğunu söyleyeyim.", "kır atın yanında duran ya suyundan ya da huyundan"⁵⁸⁸ kapar diyerek veciz bir şekilde özetlemişlerdir. Hz. Peygamber de iyi arkadaşı, misk satana benzetmiş. Misk sahibinden ya koku alır ya da misk sahibi koku satar. Kötü arkadaşı ise körükçüye benzetmiş. Körükçünün ya pis kokusunu alırsın ya da körükçü elbiseni yakar buyurmuştur⁵⁸⁹. İyi kişilerle arkadaşlık yapan kimse zamanla birbirlerinin karakterlerinden etkilenecektir. Onun içindir ki kiminle arkadaşlık yaptığımız çok önemlidir. *Allah Rasûlü, kişi arkadaşının dînine tabidir. O halde kiminle arkadaşlık yaptığınıza dikkat ediniz*⁵⁹⁰ derken kimlerle arkadaşlık yapmamız gerektiğinin önemini vurgulamıştır.

İslam, beden ve ruhen sağlıklı bireylerden oluşan bir toplum arzular. Beden ve ruhen sağlıklı olmayan bir gencin önce kendisine daha sonra içinde

⁵⁸⁶ Müslim, Mesâcid 33; Ebu Dâvud, Salat 171; Nesai, Sehv 20.

⁵⁸⁷ İbn Mâce, Ezan 2; Ebu Dâvud, Salat 28; Nesai, Ezan 6.

⁵⁸⁸ Mehmet Hengirmen, *Atasözleri Sözlüğü*, Engin Yayınevi, Ankara 2017, s.123,408.

⁵⁸⁹ Müslim, Birr 146.

⁵⁹⁰ Ebû Dâvud, Edeb 19; Tirmîzi, Zühd 45.

yaşadığı topluma faydası olmayacaktır. Topluma yük olan bir genci bekleyen en büyük tehlikelerin başında ahlakı zaafa düşerek şehvi arzularının peşinde koşmasıdır⁵⁹¹. Hz. Peygamber, gençleri bekleyen tehlikelerin başında olan gayr-i meşru ilişkiye karşı uyarılmış ve bu ihtiyaçlarını meşru sınırlar içerisinde gidermelerini emretmiş ve gençlere şöyle seslenmiştir: “*Ey gençler topluluğu! Kimin evlenmeye gücü yeterse acele etsin. Çünkü evlilik gözü haramdan korur, iffeti korumak için de en güzel yoldur. Kimin evlenmeye gücü yetmiyorsa o kişi de oruca niyet etsin*”⁵⁹².” hadisi evlenmeyi teşvik etmiş, evlenmeye gücü yetmeyenlere oruç tutarak sabretmelerini tavsiye etmiştir. Peygamber (sav), başka bir hadisi şerifte ise zinadan korunmak için evlenen kimseye Allah’ın yardım edeceğini bildirmiştir⁵⁹³.

Modern dünyanın insanları istemeden girdikleri hengameden bir çıkış yolu ararken, gençlere sahte cennetler vaad eden sihirli ve o kadar da zehirli olan madde bağımlılığı adeta cehennemi andırmaktadır. Gençleri tuzağına “bir kereden bir şey olmaz”, “çek ve özgür ol”, “zincirleri kır” gibi tatlı sözlerle ağına düşürmektedir. Madde bağımlılığı, Allah’ın bize emaneti olan gençleri tuzağına çekmektedir. Gençliğin ve sağlığın kıymetinin bilinmesini isteyen Allah Teala, bizlerden hiçbir nimetin zayı edilmemesini istemektedir. İnsanoğlu ziyan edilen herşeyden hesaba çekilecektir. İsrâf edilmemesi gereken en büyük nimet ömürdür⁵⁹⁴. Peygamberimiz, adeta ikaz edercesine şöyle buyuruyor; “*İnsanların sahip olduğu fakat çoğunun yanıldığı iki nimet vardır ki: Sıhhat ve boş vakit*”⁵⁹⁵.

İnsanların bir kısmı madde bağımlılığına meraktan, arkadaş baskısından, yalnızlıktan, çaresizlikten, kendini büyük görme ya da ispatlama gibi aklın kavrayamadığı nedenlerden başlamaktadır. Madde bağımlılığında şüphesiz en büyük etken arkadaş grubu ve çevredir⁵⁹⁶.

Hadisi şeriflerden anladığımıza göre Hz. Peygamber, gençleri daima kazanmak için mücadele etmiş. Gençlerin eğimi ile ilgilenererek onları geleceğe hazırlamanın gayreti içerisinde olmuştur. Gençlere sorumluluk vererek onları ayaklarının üzerinde durmalarını sağlamış ve zararlı alışkanlıklardan korumuştur.

⁵⁹¹ Heyet, *Peygamberimiz ve Gençlik*, TDV Yayınları, Ankara 2018, s.47-48.

⁵⁹² *Müslim*, Nikâh 1.

⁵⁹³ *Tirmizi*, Fedâilu’l-Cihâd 20.

⁵⁹⁴ Ömer Menekşe, *Madde Bağımlılığı*, DİB Yayınları, Ankara 2008, s.12-15.

⁵⁹⁵ *İbn Mâce*, Zühd 15.

⁵⁹⁶ Menekşe, *Madde Bağımlılığı*, DİB Yayınları, Ankara 2008, s.18-21.

Kanaatimizce gençlere iyi bir dünyevi ve uhrevi eğitim-öğretim imkanı sağlamak, İslam ahlakı ile yetişmeleri için her türlü gayreti göstermek, ibadet alışkanlığı kazanmaları için destek olmak, evlilik çağına geldiklerinde evlendirmek, çağımızın en kötü alışkanlığı olan sosyal medya ve zararlı yayın organlarından korumaya çalışmak, gençliği tehdit eden sigara, alkol, uyuşturucu, kumar ve fuhuş bataklığından korumak gençlere yapabileceğimiz en büyük iyilikler olacaktır.

2.2.3. Yaşlılara Verilen Değer

İhtiyarlık, insanın istemese de geçirmek zorunda kaldığı, önlenme imkanı olmayan biyolojik, psikolojik ve sosyolojik bir zamandır⁵⁹⁷. Daha dün çocuk iken hızlı bir şekilde gelişen, güçlenen ve olgunlaşan insan, vücudundaki değişikliklere her geçen gün şahit olmaktadır. İnsan yaşlanınca eskisi gibi göremez, işitemez, hızlı hareket edemez. Kısacası insan ihtiyarlayınca eski yaptıklarını yapamaz hale gelmiştir. Yaşlılık gereği beli bükülmüş, gözlerinin ferisi azalmış, saçları beyazlamış, idrak ve düşünce gücü zayıflamıştır⁵⁹⁸.

İnsan gençlik döneminde güçlü kuvvetli bir varlık iken yaşlılık döneminde ise bir başkasının yardımına muhtaç, kendi işini göremeyen güçsüz bir varlık durumuna düşmektedir. Kur'an bu gerçeği şöyle haber vermektedir: *“Sizi güçsüz yaratan, sonra güçsüzlüğün ardından bir kuvvet veren, sonra gücün ardından bir güçsüzlüğe düşür eden, saç ve sakalınızı ağartan O’dur. Allah, nasıl yaratacağını iyi bilir. Kadirdir; dilediğini yapmaya muktedirdir”*⁵⁹⁹.

Kur'an-ı Kerim, yaşlılık dönemini ömrün en sıkıntılı/en zayıf dönemi olarak tarif eder. Bu zor dönemden şöyle bahseder: *“Allah, sizi yarattı. Sonra da sizi vefat ettirecek. İçinizden sahip oldukları bilgiden sonra hiçbir şeyi bilmeyecek yaşa ulaştırılır. Ömrün en zayıf çağına kadar yaşayanlar da vardır. Kuşkusuz Allah hakkıyla bilendir, her şeye hakkıyla gücü yetendir”*⁶⁰⁰. Kur'an'ın “erzeli'l-umur” adını verdiği hayatın son dönemi fizyolojik ve psikolojik güç ve melekelerinin zayıflamaya yüz tuttuğu zamandır. Özellikle akıl melekesi zayıflar, kişi bildiklerini unutur, akli çocuk akli gibi olur. Duyuların işlerliğinde bozulmalar, ifade ve düşünme yetilerinde sıkıntılar meydana gelir. İnsan ömrünün bu son evresinin ayette “rezil” olarak tanımlanması,

⁵⁹⁷ Saffet Sancaklı, *Hadislerde “Yaşlılık Olgusunun” Değerlendirilişi*, CÜİFD, c.10/1, Sivas 2006, s.50.

⁵⁹⁸ Heyet, *Hadislerle İslam*, Ankara 2014, c.4, s.280.

⁵⁹⁹ Rum, 30/54.

⁶⁰⁰ Nahl, 16/ 70.

bozulan durumun düzeltilmesinin mümkün olmadığı, dönüşü mümkün olmayan bir sürece girildiği anlamına gelir⁶⁰¹.

Kur'an, insana anne-babasına iyilikte bulunmasını şöyle emretmiştir: "*Rabbin, kendisine sadece kulluk etmenizi, anne-babaya iyilik etmeyi emretti. Eğer onlardan bir veya ikisi yaşlanırsa onlara sakın "öf" deme, onları azarlama, onlara tatlı ve gönül alıcı güzel söz söyle. Onlara merhamet ederek tevazu kanadını indir ve deki: "Rabbim onlar nasıl küçüklükte beni koruyup yetiştirdilerse sen de onları koru ve aci"*"⁶⁰² diye dua etmemizi ve onlara sevgi- saygı ile yaklaşmamızı, onların ihtiyaçlarını gidermemizi emretmektedir. Hz. Peygamber de Cennet'in annelerin ayakları altında olduğunu⁶⁰³ vurgulayarak onların yüce konumuna işaret etmektedir.

Hz. Peygamber'in hayatını incelediğimizde yaşlılarla olan ilişkileri ve onlar hakkındaki hadisleri çok gerçekçidir. O, yaşlılık dönemine gerçekçi yaklaştığı için kimi zaman yaşlılık döneminin değerlendirmesini yapmış, kimi zaman da onlarla şakalaşarak onlara bir takım doğruları anlatmaya çalışmıştır. Örneğin, yaşlı bir kadınla konuşurken kendisinin cennete girmesi için dua etmesini isteyince, Hz. Peygamber, yaşlıların cennete girmeyeceğini söylemesi üzerine kadının üzüldüğünü görmüş ve herkesin en güzel yaşta cennete gireceğini belirterek o kadının sevinmesini sağlamıştır⁶⁰⁴. O, başta anne-baba olmak üzere yaşlılara karşı nasıl muamelede bulunulması gerektiğini bizlere göstermiştir⁶⁰⁵.

Hz. Peygamber, anne-babasına iyilik yapan kimsenin duasının kabul olacağını⁶⁰⁶, anne-babaya karşı gelmenin(isyan etmenin) büyük günahlardan olduğunu⁶⁰⁷, annenin bedduasından sakınmak gerektiğini⁶⁰⁸ söylemiştir. Yine anne ve babanın geriye bıraktıkları borçlarını ödemeyi⁶⁰⁹, anne-babaya hizmetin de bir çeşit cihat olduğunu⁶¹⁰, yaşlılıktan Allah'a sığınmak gerektiğini bildirmiştir⁶¹¹. Hac ibadetinin babasının yaşlılık dönemine denk geldiğini, binek üzerinde duramadığını ve "babamın yerine hac yapsam olur mu?" diye soran birine Hz. Peygamber "evet"

⁶⁰¹ Sancaklı, *Hadislerde "Yaşlılık Olgusunun" Değerlendirilişi*, CÜİFD,c.10/1, Sivas 2006, s.54.

⁶⁰² İsrâ, 17/23-24.

⁶⁰³ *Nesai*, Cihad 6.

⁶⁰⁴ Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, Umut Matbaası, İstanbul 1992, c. 7, s. 400.

⁶⁰⁵ Sancaklı, *Hadislerde "Yaşlılık Olgusunun" Değerlendirilişi*, CÜİFD,c.10/1, Sivas 2006, s.57.

⁶⁰⁶ *Buhâri*, Büyü 98; İcâre 12; Müzâraa 13; Edeb 5; Enbiyâ 53; *Ebû Dâvud*, Vitir 29; *İbn Mâce*, Dua 11.

⁶⁰⁷ *Buhâri*, Şehadet 10; Edeb 4,6; İsti'zan 35; Eymân ve'n-Nuzur 16.

⁶⁰⁸ *Buhâri*, Mezâlim 35; Enbiya 48.

⁶⁰⁹ *Buhâri*, Sulh 13.

⁶¹⁰ *Buhâri*, Cihâd 138.

⁶¹¹ *Buhâri*, Cihâd 25; Deavât 38, 42,56; *Nesai*, İstiâze, 26.

diyerek⁶¹² yaşlıların işlerinde yardımcı olmamız ve onlara iyi davranılmasını⁶¹³, ikram etmeye yaşça büyük olandan başlanılmasını ve konuşmaya yaşça büyük olandan başlanılması gerektiğini tavsiye etmiştir⁶¹⁴.

Allah Rasûlü'nün, anne-babaya iyiliği, vaktinde kılınan namazdan sonra zikretmesi⁶¹⁵, yaşlı kimseler için namazın kısa tutması⁶¹⁶, cihada katılmak isteyen sahabeye geri dönüp anne-babasına hizmet etmesini söylemesi⁶¹⁷, anne-babanın hakkının ne kadar büyük olduğunu, anne-babaya itaat edilmesi gerektiğini⁶¹⁸ ve itaat edildiği takdirde sevabının ne kadar çok olduğunu göstermektedir.

Hz. Ebu Bekir'in kızı Esmâ annesi ile yaşadığı olayı şöyle anlatıyor: *Peygamberimiz (sav) döneminde, Müslüman olmayan annem yanıma geldi. Ben de Hz. Peygamber'e "Annem geldi, benim kendisine iyi davranmamı umut ediyor (kendisine sırt dönüp onu ortada bırakmamdan korkuyor). Ona iyilik edeyim mi?" diye sordum. Hz. Peygamber "Evet, annene iyilik et" buyurdu⁶¹⁹. Bu hadis Müslüman olmayan anne babaya da yardım yapılacağını gösterir. Bu hadisten, Müslümanın kafir olan anne babasının nafakasını ödemesi gerektiği⁶²⁰, anne babanın haklarının ne kadar büyük olduğu ve yeryüzünde hürmete layık olanların başında olduğu anlaşılmaktadır.*

İbn Mes'ud anne-babaya iyilik yapmanın faziletini şöyle anlatmaktadır: *"Ya Rasûlullah! Hangi iş Allah katında üstündür? dedim, "Namazın vaktinde kılınmasıdır" buyurdu.*

"Sonra hangisi üstündür?" diye sordum, "Anne ve babaya iyilik yapmaktır" dedi.

"Sonra hangisi üstündür?" diye sordum, "Allah için cihat etmektir" buyuran⁶²¹ Peygamberimiz anne- babaya iyi davranmayı cihattan üstün tutmuştur.

Anneye saygının babadan fazla olması gerektiğini Ebu Hureyre şöyle nakletmiştir: *"Allah Rasûlüne birisi gelerek: Ya Rasûlullah! En iyi davranmamı hak eden insanlar arasında kimdir? diye sordu. Hz. Peygamber, "annendir" dedi. Daha sonra kimdir? diye sordu. Hz. Peygamber "annendir" dedi. Sonra kimdir Ya*

⁶¹² Buhârî, Cezai Sayd 23,24; Megâzî 77, İsti'zan 2.

⁶¹³ Buhârî, Itk 15.

⁶¹⁴ Buhârî Edeb 89, Ahkâm 38.

⁶¹⁵ Buhârî, Edeb 1; Tevhid 48.

⁶¹⁶ Buhârî, Edeb 75, Ahkâm 13..

⁶¹⁷ Buhârî, Edeb 3.

⁶¹⁸ Buhârî, Rikâk 22; İ'tisam 3.

⁶¹⁹ Buhârî, Hibe 29, Edeb 7-8, Cizye 18.

⁶²⁰ İbn Hacer el- Askalâni, *Fethu'l-Bâri-Sahih-i Buhâri Şerhi*, c.5, s. 528.

⁶²¹ Buhârî, Cihâd 1,

Resullullah? diye sordu. Hz. Peygamber “annendir” dedi. Bunun üzerine dördüncü defa kimdir Ya Resulullah? diye sordu. Bu defa Hz. Peygamber “babandır” cevabını verdi⁶²².” Bunun sebebi de, annenin babadan fazla olarak hamilelik, doğum ve emzirme dönemindeki sıkıntılara göğüs germiş olmasından dolayıdır ki anneye saygı babadan fazladır⁶²³.

Yaşlılığın özelliklerin biri de, eski günlere duyulan hasretin giderek artması ve yaşlanmaya başlayan kişi ile genç kuşaklar arasındaki mesafenin sürekli açılmasıdır. Gençlerin hal ve hareketleri, eskiye kıyaslanarak sürekli olarak tenkit edilme yolu tercih edilir. Yaşlı insan, çevresindeki herkesin kendisine saygı duymasını ve hizmet etmekle yükümlü olduğunu zannetmesidir. Bu da yaşlılık psikolojisinin getirdiği olumsuz duygulardır. Yaşlılar ise yakınlarından daha sıcak bir ilgi ve saygı beklemektedirler⁶²⁴.

Yaşlılık insan hayatının en yoğun duyguları yaşadığı dönemdir. Bu dönemde yaşlıları yalnız bırakmayıp her daim yanlarında olduğumuzu hissettirmeli. Hz. Peygamber, gençliğinde yaşlılara hizmet edenlerin yaşladığında hizmet göreceklerini⁶²⁵, yaşlı kimseye saygı göstermenin ve ikramda bulunmanın Allah’a saygı olduğunu⁶²⁶ söylemiştir. Peygamberimiz, büyüklerine saygı göstermeyenin İslam cemaatinden olmadığını haber vermiştir⁶²⁷.

Bu hadisleri değerlendirdiğimiz zaman anne-baba başta olmak üzere ihtiyaçlara kaba söz söylemek, bağırarak, azarlamak, hakaret etmek yapılacak en büyük zulümdür. Yine anne-babaya küsmek, onları ziyaret etmemek, torunlarını göstermemek, zor zamanlarında yanlarında olmamak da zulümdür. İhtiyaçlar bizden merhamet, şefkat ve saygı bekler. Düşüncelerine itibar edilmesini ister. Hatırlanmak ister. Kısacası unutulmadıklarını ve hala önemsendiklerini hissetmek isterler.

2.2.4. Yetimlere Verilen Değer

Yetim; Arapça “y-t-m” kökünden türemiş sıfatı müşebbihedir⁶²⁸. Sözlükte “yalnız olmak, gevşeklik, benzeri bulunmama, zayıflık, tek başına kalmak, iyiliklerden

⁶²² *Buhârî*, Edeb 2.

⁶²³ Sancaklı, *Hadislerde “Yaşlılık Olgusunun” Değerlendirilişi*, CÜİFD, c.10/1, Sivas 2006, s.56.

⁶²⁴ Sancaklı, *Hadislerde “Yaşlılık Olgusunun” Değerlendirilişi*, CÜİFD, c.10/1, Sivas 2006, s.53.

⁶²⁵ *Tirmizi*, Birr 75.

⁶²⁶ *Ebû Dâvud*, Edeb 23.

⁶²⁷ *Tirmizi*, Birr 15; *Ebû Dâvud*, Edeb 66.

⁶²⁸ Ebu Bekir er-Razi, *Muhtar us-Sıhah(Y-t-m maddesi)*, Mektebetu Lübnan, s.237. Lübnan 1986

mahrum kalmak, muhtaçlık” anlamlarına gelmektedir⁶²⁹. Şahsa özel olan, eşi ve benzeri bulunmayan şeyler için de yetim tabiri kullanılmaktadır⁶³⁰.

Babası vefat etmiş küçük-büyük herkes için kullanılan yetim sözcüğü fıkhîta erkenlik çağına ermemiş çocuklar için kullanılır. Haklarını koruma, çocuğu eğitme, nafakasını temin etme babanın görevleri arasında sayıldığından yetim kelimesi babasını kaybeden çocuklar için kullanılmaktadır⁶³¹. Buluş çağına girdikten sonra babası vefat edenler çocuklar için de mecazen yetim kullanılır. Mekkeli müşrükler, Hz. Peygamber ile alay etmek için “Ebû Talib’in yetimi” tabirini kullandılar⁶³².

Kur’an, ergenlik çağından önce anne veya babasını kaybeden çocuklar için “yetim” kavramını kullanır. Yetimlik çocuğun buluş çağına girmesiyle sona erer. Yetimin annesi sağ, hamisi zengin olsa bile ilgi ve alakaya, eğitime, şefkate ve merhamete, sevmeye ihtiyacı vardır. İslam, yetimlere sahip çıkılmasını, eğitilmesini, mallarının korunmasını ve mallarının haksızlıkla yenilmemesini emretmiştir. Yetimin malını israf ve yemeyi büyük günahlardan saymıştır⁶³³. Yetimin mallarını yiyenler, karınlarına ateş dolduracaktır⁶³⁴. İslam, yetimin malının, hak ve hukukunun korumasını ve yetime iyi davranılmasını emretmiştir⁶³⁵.

Hz. Peygamber, yetime bakanlarla ahirette beraber olacağını şöyle açıklıyor: *“Bir kimse Müslümanlar arasındaki yetimi alıp yedirmek ve içirmek için evine götürürse, bağışlanmayacak bir suç işlemediği sürece Allah Teala onu mutlaka cennetine dahil eder⁶³⁶”, “yetimin bakımını üstlenen kişi ile ben, cennette şu iki parmak gibiyiz, işaret parmağı ve orta parmak gibi birbirine yakın olacağız⁶³⁷.”*

Hz. Peygamber, yetimin malını yemenin büyük günahlardan olduğunu⁶³⁸, yetimin malından ancak ihtiyacı varsa örf ölçüsünde sorumlusunun yiyebileceğini⁶³⁹

⁶²⁹ Seyyid Şerif Cürcanî, “Yetim” *Kitabu't-Tarifat (Arapça-Türkçe Terimler Sözlüğü*, Bahar Yayınları, İstanbul-1997.

⁶³⁰ İbn Manzur, “Y-t-m”, *Lisanu'l-Arab*, c. 12, s.646.

⁶³¹ el-İsfahani, “Y-t-m”, *el-Müfredat*, s.890.

⁶³² İbn Manzur, “Y-t-m”, *Lisanu'l-Arab*, c. 12, s.646.

⁶³³ *Buhârî*, Hudûd 44.

⁶³⁴ Nisa, 4/10.

⁶³⁵ *Buhârî*, Şirket 7;İtk 15.

⁶³⁶ *Tirmizi*, Birr 14. (**Bu hadisi şerif için Tirmizi zayıf demiştir. Çünkü hadisi nakleden Haneş, hadisçiler arasında zayıf kimse kabul edilmektedir. Yetimlerin ihtiyaçlarını karşılamak, yedirmek, giydirmek, başını okşamak ve sahip çıkmak Cennete girmemize vesile olan, Allah’ın rızasını kazanmak için güzel davranışlardır. Ancak hadisin ifadesi ile mutlaka Cennete girmek için yeterli olmayacağı kanaatindeyiz. Yani hadisi şerif metin ve sened açısından eleştiriye açıktır.**)

⁶³⁷ *Buhari*, Talak 25; İtk, 15; Edeb 24; *Müslim*, Zühd 42.

⁶³⁸ *Buhârî*, Vesâya 23.

⁶³⁹ *Buhârî*, Vesâya 22; Tefsir 4.

söylemiştir. Allah Rasûlü dünya malına sahip olup da onu yetimler için sarf edenlerin ne güzel insanlar olduğunu haber vermiştir⁶⁴⁰.

Yetime yapılan iyiliğin, ikramın sevabı ne kadar çoksa, yapılan kötülüğün günahı da o derece ağırdır. Yetimleri himaye etmek, onların bakımını üstlenmek, onları şefkat ve merhametle bağrına basmak salih amellerdendir⁶⁴¹. Hz. Peygamber'in, kim yetimin başını Allah rızası için okşarsa, dokunduğu her kıl sayısınca kendisine mükafaat yazılır⁶⁴² buyurarak yetimlere iyi davranılmasını, sevgi ve şefkatle yaklaşılmasını tavsiye etmektedir.

Kur'an-ı Kerim yetim ve muhtaç insanların üzerinde özenle durmuş. Hayır yapma ve emanet verme gibi bir manaya gelen "Maun" ismini taşıyan, Kur'an'ın 107. süresinde bu durum şöyle dile getirilmiştir:

"Görüyorsunuz değil mi? Ey Peygamber, dîni ve ceza gününü yalanlayanı! O, yetimi itip, kakar ve horlar. Yoksulu yedirmeyi özendirmeyen kimsedir. Yazıklar olsun böyle namaz kılanlara, onlar namazlarını ciddiye almazlar. Onların işleri güçleri gösteriştir. En küçük bir şeyi bile ödünç vermezler⁶⁴³." Mâ'un süresinden anlaşıldığı üzere, toplumda ezilen insanların durumuna dikkat çekilmiş ve onların derdi ile dertlenme, hak ve hukuklarına riayet etme ve sıkıntılarını giderme emredilmiştir. Ondan sonraki ayetlerde namazından gafil olan ve riyakarlık, gösteriş yapan insanların durumu tenkit edilmiştir. Yetim ve fakirlerin durumu ile ibadetteki şuarsuzluk ve ikiyüzlülüğün beraber anlatılması önemli bir olaydır. Allah Teala, bir nevi demiştir ki, toplumdaki sosyal adalete, fakir, yoksul, yetim ve muhtaç insanların durumuna eğilmiyorsunuz, ne kadar dindar geçinip öyle görünseniz bile, siz İslam dînine, ahiret gününe tam inanmış sayılmazsınız. Yazıklar olsun size. Zira siz kullukta samimi iseniz, İslam'a ve ceza gününe hakiki manada inanıyorsanız, toplumdaki sosyal dengeye eğilmeniz ve fakir ile yoksulların derdi ile dertlenmeniz gerekir. Samimi inanç ve iman, insanı bu gibi hayır ve iyilikleri yapmaya sevk etmelidir⁶⁴⁴.

Hz. Peygamber, bakıma muhtaç kimselerle bizzat kendisi ilgilenmiş, yetim ve öksüz çocuklarla ilgilenmenin, şefkatle başlarını okşamanın, onları yedirmenin, içirmenin, giydirmenin, insanın merhamet duygusunu artıracaklarını birçok defa dile

⁶⁴⁰ Buhârî, Cihâd 37.

⁶⁴¹ Buhârî, *el-Edebü'l-Müfref*, (Çev. Şerh. Halil Atalay), Ribat Basın-Yayın, Konya 2009, c.1, s.248

⁶⁴² Ahmed b. Hanbel, V, 250.

⁶⁴³ Mâ'un, 107/1-7.

⁶⁴⁴ Turgay, *Kur'an'da Sosyal Adalet ve İnsan Hakları*, Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, c.1, Diyarbakır 1999, s.44.

getirmiş⁶⁴⁵ ve bu konuda şöyle buyurmuştur: “*Kimsesizlerin, kocası ölmüş kadınların ve yetimlerin ihtiyaçları karşılamak için gayret gösteren kişi, Allah için cihad eden veya gecesini namazla, gündüzünü oruçla geçiren kimse gibidir*⁶⁴⁶.”

Bilindiği üzere Hz. Peygamber de bir yetimdi ve bizzat kendisi yetimin nasıl himaye edilip bakılacağını tatbik ederek göstermişti; kendisine on yıl hizmet eden Hz. Enes’i, bir yetim olarak korumasına almıştı. Babası Mâlik bin Nadr, İslam’ın Medine’de yayıldığı ilk günlerde hanımı Ümmü Süleym’in Müslüman olmasına kızarak, Şam’a gitti, hicretten önce orada öldü. Ümmü Süleym, daha sonra Ebû Talha el-Ensârî ile evlendi. Allah Rasûlü Medine’ye hicret ettiğinde hiç yardımcısı yoktu. Annesi veya üvey babası küçük Enes’i, Rasulullah’ın yardımına verdi. Ebû Talha, okur-yazar ve akıllı bir çocuk olan Enes’in elinden tutup, Hz. Peygamber’e getirdi. “Ey Allah’ın Peygamberi! Enes, akıllı bir çocuktur. Sana yardım etsin.” dedi. Allah Rasûlü, yetim Enes’e hizmet ettiği zaman zarfında, hami olarak, çok iyi davranmış ve onu hiç azarlamamıştır. Hz. Enes diyor ki: Ben hizada ve seferde Hz. Peygamber’e hizmet ettim. Yaptığım bir şeyden ötürü bana asla “Niye bunu yaptın!” demediği gibi yapmadığım birşeyden ötürü de “Niye yapmadın!” demedi⁶⁴⁷.

Kur’an-ı Kerim ve hadisi şerifler, bizlere toplumda ezilenlerin durumuna dikkatimizi çekmiş ve onların derdi ile dertlenmeyi, hak ve hukuklarına riayet etme ve sıkıntılarını gidermeyi, başlarını okşamayı, onların bu toplumun bir parçası olduğunu ve sadece insan olmaları sebebiyle hürmete layık olduklarını haber vermiştir. Babası savaşta şehit olan Abdullah b. Cafer, Peygamberimiz’in kendisi ve kardeşlerine sahip çıkmasını şöyle anlatıyor: “*Mûte Harbinde şehit olan Câ’fer b. Ebu Talib’in eş ve çocuklarına üç yas süresi tanıdı. Sonra Ca’fer’in ailesine gitti ve : “Ca’fer kardeşim için bugünden sonra yas tutmayın” dedi. Sonra kardeşim Ca’fer’in çocuklarını bana getirin dedi. Ca’fer’in çocuklarını Peygamberimize (sav) götürdüler. Biz kendimizi annelerini yitirmiş kuş yavruları gibi hissediyorduk. Daha sonra bir berber çağırıp başlarımızı traş ettirdi*⁶⁴⁸.” Hadisi şeriften anlaşılacağı üzere Hz. Peygamber, yetimlerin ihtiyaçlarını gidermiş, onlarla ilgilenmiş ve yetimlere sahipsiz olmadıklarını hissettirmiştir.

⁶⁴⁵ Havva Sula, *Toplum Yetimleri; Sokak Çocukları*, DİB Yayınları, Ankara 2008, s.33.

⁶⁴⁶ *Buhari*, Nafakat 1; Edeb 25,26.

⁶⁴⁷ *Buhari*, Vesaya 25; *Müslim*, Fedail 51.

⁶⁴⁸ *Ebu Davud*, Tereccül 13; *Nesâî*, Zinet 57-58.

Yetimlere sahip çıkmak, birinci derecede mahremi olan yakın akrabalarına aittir. Eğer bu sorumluluktan akrabalar kaçarsa, sorumluluk Müslümanlara ve devlete aittir. Hamisi, velisi olmayanın hamisi ve velisi devlet başkanıdır. Devlet sorumluluğunu denetimindeki kurumlarla veya koruyucu aileler vasıtasıyla yerine getirmelidir. Eğer yetimlere bakma konusunda devlet zafiyet gösterirse çocuğun yaşadığı şehirdeki Müslümanların tamamı bundan sorumludur. Yetim çocuklara anne-babalarının dîni inançlarına bakmaksızın sahip çıkılmalı ve yetimler art niyetli kimselere teslim edilmemelidir. Yetimin eğitimi, bakımı, korunması ve masrafları varsa kendi malından, yoksa akrabaları tarafından, onların da malı yoksa devlet tarafından karşılanmalıdır⁶⁴⁹.

2.2.5. Hastalara Verilen Değer

İnsanın kendisine, ailesine, içinde yaşadığı topluma ve insanlık ailesine faydalı bir birey olabilmesi için sağlıklı olması gerekmektedir. Bu itibarla insanın sağlıklı bir yaşam sürmesi için yemesine, içmesine, sıcağa, soğuğa ve temizlik kurallarına dikkat etmesi gerekir. İnsan hastalanmadan önce sağlığının kıymetini bilmeli ve sağlıklı bir yaşam için gerekli tedbirleri almalıdır. Bütün tedbirleri almasına rağmen insan hastalanabilir. Hastalandığında ise kendisi tedavi olmalı veya yakınları tarafından tedavi ettirilmelidir. Allah indirdiği hastalığın devasını da mutlaka indirmiştir.⁶⁵⁰ Hz. Peygamber, arkadaşlarına tedavi olmalarını, tedavi olmak çeşitli sebeplere sarılmalarını⁶⁵¹ ve bu sebepler vesilesi ile Allah'tan şifa istemelerini tavsiye etmiştir.

Hz. Aişe'den rivayet edildiğine göre : “*Hendek Harbinde kolundan yara alan Sâ'd b. Muaz için Hz. Peygamber, Sa'd'ı ziyaret amacıyla Mescid'e ona ait bir çadır kurdurmuştur*⁶⁵².” Hz. Peygamber, sahabeden basur olmuşum, namazımı nasıl kılalım diye sorana “*Namazını ayakta tamamla, Ayakta duramayacak kadar kötü isen oturarak namazını eda et. Ona da gücün yoksa, yanın üzerine uzanarak eda et*⁶⁵³.” diye cevap

⁶⁴⁹ Arı, “Yetim”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, c.43, İstanbul 2013, s.501.

⁶⁵⁰ *Buhari*, Tıbb 1.

⁶⁵¹ *Buhari*, Tıbb 5,6,7,20,23,26.

⁶⁵² *Buhârî*, Salat 77.

⁶⁵³ *Buhârî*, Taksîru's-Salât 19.

vermiştir. Allah Rasulü hastaları ziyaret etmiş⁶⁵⁴, arkadaşlarına hastalarla ilgilenmelerini⁶⁵⁵, hastaları ziyaret etmelerini emretmiştir⁶⁵⁶.

Hz. Peygamber, şu hadisi şerif ile hastayı ziyaret edenin cennet nimetleriyle ödüllendirileceğini bildirmiştir: “ *Kim hastayı ziyaret ederse ziyaret ettiği zaman içerisinde “cennet hurfesi” içindedir. Sahabe “Ey Allah’ın Rasûlü! Cennet hurfesi nedir? diye sordu. Hz. Peygamber, “cennet hurfesi, cennet yemişleridir” buyurdu*⁶⁵⁷.

Müslümanın görevlerinden biri de hasta kardeşini ziyaret etmektir. Hastayı ziyaret eden mümin, mümin kardeşinin derdi ile dertlenmiş ve onun acısını paylaşmış olur. Hastayı ziyaret etmek, Müslüman’ı Allah rızasına ulaştıracak güzel davranışlardan biridir. Hasta ziyareti yapılırken bazı kurallara uyulması gerekir. Bu kuralları şöyle özetleyebiliriz:

a) Hasta ziyareti müsait bir vakitte yapılmalı, ziyaret saati önceden haber verilip, ziyaret saatinde ziyaret gerçekleştirilmelidir.

b) Hastayı evinde ziyaret edecek isek izin alınmalı ve izin verilirse ziyaret gerçekleşmeli ve hastanın yanına selam vererek girilmelidir. Hastanın sağlığına kavuşması için dua etmeli. Geçmiş olsun, Allah şifanızı versin, nasılsınız, sizi iyi gördüm gibi moral verici sözler söylenilmelidir. *İbn Abbas’tan rivayete göre “Hz. Peygamber, hasta ziyaretinde bulunmak üzere birinin yanına girdiği vakit ona: Geçmiş olsun! İnşallah günahlardan temizlenmene bir sebep olur, derdi*⁶⁵⁸.

c) Hasta ziyareti mümkünse kısa tutulmalı ve hastayı aynı anda bir den fazla kişi ziyaret etmemeli. Zira hastalara, dışarıdan rahatlıkla başka bulaşıcı hastalıklar bulaştırılabilir. Hastayı üzecek, moralini bozacak ve onu yoracak söz ve davranışlardan sakınılmalı. Güzel şeylerden bahsedilmeli. Hastanın yanında asık suratla durulmamalı, güler yüzlü olunmalı ve tatlı sözler söylenmeli. Hastaya bir isteği olup olmadığı sorulmalı. Ziyarete hastanın sevdiği bir hediye, okuyabileceği kitap, çiçek veya kolonya götürülebilir.

ç) Grip, bulaşıcı ve ateşi bir hastalığı olanların hasta ziyareti yapmaması; yoğun bakımda ve yanık bölümünde yatan, bulaşıcı hastalığı olan, bağışık sistemi bozulmuş,

⁶⁵⁴ *Buhârî*, Cenaiz 36,44; Vesâyâ 2,3; Menakıb’ul-Ensar 45,49; Tefsir 3;Nafakat 1; Merdâ 5,13,15,16; Edeb 115;

İsti’zan 20; Deav’at 43; Ferâiz 1,6,13; Ahkâm 8; İ’tisam 8; Tevhid 31.

⁶⁵⁵ *Buhârî*, Menakıb’ul-Ensar 46; Ta’bir 27.

⁶⁵⁶ *Buhârî*, Cenaiz 2;Cihad,171; Nikah 71;Et’îme 1; Eşribe 28; Merdâ 4; Libâs 36, 45; Edeb 124, İsti’zan 8; Temenni 6.

⁶⁵⁷ *Müslim*, Birr 42; *Tirmîzi*, Cenâiz 2.

⁶⁵⁸ *Buhârî*, Merdâ 10; Tevhid 31.

kanser tedavisi gören, organ nakli yapılmış olan; mikroplara karşı savunma mekanizmaları zayıflayan, doktoru tarafından ziyaretinde sakınca görülen hastaların ziyaret edilmemesi gerekir. Çünkü hastaya başka hastalıklar bulaşabilir. Ayrıca Allah Rasulü bulaşıcı (cüzzam, veba vb.gibi) hastalıkların bulunduğu yerden çıkmamayı⁶⁵⁹ ve bulaşıcı hastalığın bulunduğu yere girmemeyi tavsiye etmiştir⁶⁶⁰.

d) Hastaya şifa bulması için dua etmeli. Hz. Peygamber de hastalara şifa bulmaları için etmiştir⁶⁶¹. Hz. Aişe' den rivayet edildiğine göre “ *Peygamberimiz, bir hastayı ziyarete gittiği yahut bir hasta getirildiği vakit Efendimiz: Alemlerin Rabbi! Bu hastalığa şifa ver, şifa veren sensin. Senin şifandan başka şifa yoktur. Hiçbir hastalık kalmayacak şekilde şifa ver, derdi*⁶⁶².”

e) Hastanede ziyaret vakitlerinde bir şey yenilip içilmemesi, diğer hasta ve yakınlarının rahatsız edilmemesi, hasta başında ve hastane ortamında her hangi bir yere ve tedavi malzemelerine dokunulmaması, hastaya doktorunun izni yoksa herhangi bir yiyecek ve içecek getirilmemesi, hasta haklarına ve mahremiyetine saygı gösterilmesi gerekir.

f) Bazı hastalar, ölümü akıllarından çıkarmazlar. Bu hastaları uygun sözlerle teselli etmek, sağlıklı insanında ansızın ölebileceğini, ölümün insan için kaçınılmaz bir gerçek olduğunu ve ölümün Allah'ın emri olduğunu anlatmak, her hasta insanın ölmediğini söylemek faydalı olacaktır.

g) Hasta uzakta ise veya başka sebeplerle bizzat gidilip hasta ziyaret edilemiyorsa bir tanıdık aracılığı ile veya mektup, telefon ve mesaj gibi iletişim kanalları ile selam, sağlık ve şifa dilekleri iletilerek bu görev yerine getirilebilir⁶⁶³.

Hz. Peygamber, hastalığın günahlara kefarete olduğunu⁶⁶⁴, hastalığı sebebiyle kendisine bir derece verileceğini ve bir günahının silineceğini⁶⁶⁵ müjdelemiştir. Allah Rasulü hastaları tedavi edip⁶⁶⁶, şifa niyetiyle kendisini⁶⁶⁷ ve hastaları okumuş⁶⁶⁸ ve “*sahabenin de okuyarak tedavi olmalarına izin vermiştir*⁶⁶⁹. *Yolculuk sırasında mola verdikleri bir sırada, bir cariye sahabenin yanına gelip, reislerinin zehirli bir hayvan*

⁶⁵⁹ *Buhârî*, Tıbb 19,30, Kader 15, Hıyel 13..

⁶⁶⁰ *Buhârî*, Tıbb 30, Hıyel 13.

⁶⁶¹ *Buhârî*, Merdâ 22.

⁶⁶² *Buhârî*, Merda 20, 38,40; Tıbb 38; *Müslim*, Selam 46-49.

⁶⁶³ İsmail Karagöz, *Allah, İnsan ve Merhamet*, DİB. Yayınları, Ankara 2014, s.88-92.

⁶⁶⁴ *Buhârî*, Menakıb 25; Merdâ 1,2,13,14,16; *Müslim*, Birr 52.

⁶⁶⁵ *Müslim*, Birr 46-48.

⁶⁶⁶ *Buhârî*, Cihâd 102, 143; Fezailu'l-Ashab 9; Megâzi 38.

⁶⁶⁷ *Buhârî*, Tıbb 41.

⁶⁶⁸ *Ebu Davud*, Tıbb 19; *Buhârî*, Megâzi 83, Tıbb 38; *İbn Mâce*, Dua 15.

⁶⁶⁹ *Buhârî*, Tıbb 26,39.

tarafından sokulduğunu ve rukye yapacak (bir şeyler okuyarak tedavi edecek) yok mu? Diye sordu. Sahabeden biri kalkıp gitti ve hastayı bir şeyler okuyarak tedavi etti. Buna karşılık kendisine hediyeler verildi. Olay Hz. Peygamber'e anlatılınca Allah Rasûlü okuyarak hastaların tedavi edilebileceğini söylemiştir⁶⁷⁰. Bir hastalığa veya musibete karşı samimi bir şekilde Allah'tan şifa bekleyerek el sürerek, üfleyerek veya yazı yazarak yapılan her türlü rukye caiz kabul edilmiştir. Çünkü burada amaç Allah'a sığınarak tedavi olmaktır. Başkasına zarar verme gibi bir niyet yoktur. Bu şekilde nice ruhani ve cismani hastaların şifa bulduğu vakidir⁶⁷¹. Hz. Peygamber hastalığından dolayı oruç tutamayanların başka günlerde tutmadıkları günler sayısınca tutabileceklerini⁶⁷², veba hastalığı ve karın ağrısından ölenlerin şehit olduğunu haber vermiştir⁶⁷³.

Allah Rasûlü, Safiyye bt. Ebu Ubeyd'in çok hasta olduğunu duyunca zaman kaybetmeden yola çıkacağından akşam namazını tehir etmiş ve akşam ile yatsı namazı cem etmiştir⁶⁷⁴. Hz. Peygamber, ashabından hastalarla ilgilenmelerini istemiş⁶⁷⁵ ve hasta ile ilgilenmek zorunda olan kişinin cihada katılmadığı için savaşa katılmış gibi ecir aldığını müjdelemiş ve ganimetten pay vermiştir⁶⁷⁶.

Ebû Mes'ud el-Ensari'den nakldildiğine göre Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: *“Ey insanlar! Sizler nefret ettiriyorsunuz. İçinizden kim insanlara imam olursa namazı kısa tutsun. Zira namaz kılanlar içinde işi olan, güçsüz, zayıf ve hasta olanlar vardır⁶⁷⁷.”* Görüldüğü üzere insanlar sağlıklı olduklarında ibadetlerini rahatça yapabilmektedir. Sağlığımızı tehlikeye sokacak her türlü tutum ve davranışlardan sakınmak gerekir. Örneğin bozulmuş, son kullanma tarihi geçmiş gıdaları tüketmemeli. Dengeli ve sağlıklı beslenmeli. Uyuşturucu, alkol gibi akıl sağlığımızı bozacak içecekleri içmemeli. Sağlığımız bozulduğunda da hemen hekime müracaat etmeli ve tedavi yollarını aramalı. Herşeyden önce sağlığımızın kıymetini bilmeli. Hz. Peygamber de “beş şey gelmeden önce kıymetini bilin buyurmuş ve bu beş şeyden

⁶⁷⁰ Buhâri, Fezâilü'l Kur'an 9, Tıbb 33,34,38.

⁶⁷¹ Kerim Buladı, *Kur'an'ın İnsan Tasavvuru Kıyamet Süresi Tefsiri*, Pınar Yayınları, İstanbul 2007, s.153.

⁶⁷² Bakara 2/185; Buhâri, Savm 39.

⁶⁷³ Buhâri, Cihâd 30, Tıbb 30,31.

⁶⁷⁴ Buhâri, Umre 20; Cihâd 136..

⁶⁷⁵ Buhâri, Şehadet 30.

⁶⁷⁶ Buhâri, Humus 14; Fezailü'l-Ashab 7.

⁶⁷⁷ Buhâri, İlim 28, Ezan 61,63.

birisi de sağlıklıdır⁶⁷⁸” buyurarak sağlıklı bir yaşam sürmenin ne kadar önemli olduğunu vurgulamıştır.

Sonuç itibarıyla insan sağlığını korumak zorundadır. Sağlığını korumak insanın görevi olduğu gibi hastalandığında sabretmek, hastalığını hayırla anmak, Allah’a ve O’nun kullarına şikayetini edep içinde yapmak ve hastalığın tedavisi için her imkana başvurmak hastanın görevleri arasındadır⁶⁷⁹.

Hasta birisi başkasının yardımına muhtaçtır. Başkalarına muhtaç olan kimsenin ne kendisine, ne ailesine ne de içinde yaşadığı topluma faydası olur. Müslüman, etrafına faydalı olmak istiyorsa sağlığını korumak zorundadır. Müslüman, hastalığı bir keder, elem olarak görmemelidir. Hastalık, ölümü hatırlattığı için geçmişin muhasebesini yaparak geleceği daha iyi planlamak için bir fırsattır. Hastalık kişinin olgunlaşmasına, dua ve ibadete yönelmesine vesile olabilir.

2.2.6. Engellilerere Verilen Değer

Hastalık, doğuştan veya bir kaza sonucu psikolojik, zihni, duygusal, bedensel yetilerini çeşitli derecelerde kaybetmesi sonucu ihtiyaçlarını karşılayamamasına, yaşama uyum sağlama da sıkıntı çekmesine “engelli” denir. İnsanlar ya engelli adayı, ya engelli yakını ya da engellidir⁶⁸⁰. İnsan, başına ne zaman ne geleceği belli olmayan bir varlıktır. Huzurlu, mutlu ve sağlıklı günlerimiz olabileceği gibi problemlili ve zahmetli günlerimizin de olması doğaldır. Kuşkusuz hayatta bazı insanların sıkıntıları daha çok olabilir ya da ömür boyu sürebilir. Yaşadığımız bazı sıkıntılar, bazen kendi hatalarımızdan, bazen de hiç kusurumuz olmadığı halde vurdumduymaz, sorumsuz, saygısız ve seviyesiz insanların hatalarından kaynaklanır⁶⁸¹. Müslümanın başına gelen her şey şer değildir. Müslüman, gelen musibete sabreder sevap kazanır, bir nimete kavuştuğunda şükreder yine sevap kazanır⁶⁸². Allah Teala, bazen kullarının derecesini yükseltmek için can, mal ve evlatlardan eksiltme⁶⁸³ gibi bir sınava tabi tutar ve sabır verir. Sabrı neticesinde o kulun günahları bağışlanır ve derecesi yükseltilir. Peygamberimiz, Allah’ın şöyle buyurduğunu söylemiştir: “*Kulumun iki gözünü kör*

⁶⁷⁸ Tirmizi, Zühd 25.

⁶⁷⁹ Hayrettin Karaman, İslam’ın Işığında Günün Meseleleri, İz Yayıncılık, İstanbul 2005, s.57-58

⁶⁸⁰ Karagöz, *Toplumda İlgiye, Desteğe ve Yardıma Muhtaç Gruplar ve İnsan Onuru*, Hz. Peygamber ve İnsan Onuru, s.86.

⁶⁸¹ İsmail Karagöz, *Toplumsal Emanet: Engelliler*, DİB. Yayınları, Ankara 2008, s.13.

⁶⁸² Müslim, Zühd 64.

⁶⁸³ Bakara, 2/155.

ederek imtihana tabi tutarım. Buna sabrederse, karşılığında iki gözü yerine ona cenneti veririm⁶⁸⁴.”

Bir insanın engelli olması, insan hak ve hürriyetleri açısından bir engel teşkil etmez. Engelli veya sağlıklı herkesin, insan olmanın izzet ve şerefini yaşadığı toplumdaki herkesle paylaşması gerekir. Engelli kimselere yetenekleri ve imkanları ölçüsünde sorumluluk yüklemek, insan haklarına saygının ve adaletin gereğidir⁶⁸⁵.

Allah’ın varlığına ve birliğine, Peygamberine iman etmiş bir engelli, inkar edip isyan eden varlıklı ve dünyevî itibarı olan kişiden daha hayırlıdır⁶⁸⁶. Bu husus Abese Süresinde şöyle anlatılır: *“Peygamber, âmâ yanına geldi diye yüzünü ekşitti ve öteye döndü. Ey Peygamber! Nereden bileceksin, belki de öğreneceği şeyle arınacaktı. Yahut senden öğüt alacak ve bundan faydalanacaktı. Fakat sen nasihata ihtiyacı olmayana iltifat ediyorsun. Onun inanmasından sana ne. Allah’a saygı duyarak sana gelenle ilgilenmiyorsun. Hayır, bir daha böyle yapma. Dileyen Kur’an’dan öğüt alır⁶⁸⁷.”* Peygamberimiz (sav), bu olaydan sonra Abdullah b. Ümmi Mektum’a ikramda bulunmuş, onunla konuşmuş, hatırını ve bir ihtiyacının olup olmadığını sorarak onunla ilgilenmiştir. Peygamberimiz kendisini Medine’ de yerine vekil bırakmış, Ümmi Mektum da İslam Cemaatine imamlık yapmış ve Hz. Peygamber’in müezzinlerinden birisi olmuştur⁶⁸⁸.

Engellilere değer vermek, onlarla ilgilenmek, ihtiyaçlarını gidermek, iltifat etmek, morallerini yüksek tutmak hem insanî hem de dinî bir görevdir. Nitekim Hz. Peygamber, bu konuda bize en güzel örnektir. *“Itban b. Malik kendi akrabalarına namaz kıldırırdı. Itban bir gün Hz. Peygamber’e şöyle dedi: “ Ya Rasûlullah! Şiddetli yağmurdan dolayı bazı geceler sel basıyor, gözleri görmeyen bir âmâyım, evimin bir köşesinde namaz kılsanız da orayı ben de namaz kılma yeri edinsem dedi. Hz. Peygamber, Itban’ın bu ricasını kırmadı ve evine gitti. Ve Itban’a “ nerede namaz kılmamı istersin diye sordu?” Itban b. Malik, Allah Rasûlü’ne evinde bir yer gösterdi ve Peygamberimiz orada namaz kıldı⁶⁸⁹.”* Itban b. Malik, Peygamberimize ve arkadaşlarına bu ilgi ve alakarından dolayı ikramda bulunmuştur⁶⁹⁰. Hz. Peygamber’in âmânın davetine icabet etmesi, evinde namaz kılması, O’nun insanlara verdiği değeri,

⁶⁸⁴ Buhârî, Merdâ 7.

⁶⁸⁵ Karagöz, *Toplumsal Emanet: Engelliler*, s.16

⁶⁸⁶ Karagöz, *Toplumsal Emanet: Engelliler*, s.21.

⁶⁸⁷ Abese, 80/1-12.

⁶⁸⁸ Buhârî, Ezan 11, 12, 13; Şehadet 11; Ahbaru’l-Ahad 1.

⁶⁸⁹ Buhârî, Ezan 40,154 ; Teheccüd 36; Et’ime15.

⁶⁹⁰ Buhârî, Teheccüd 36.

tevazusunu, nezaketini ve alçakgönüllülüğünü gösterir. Allah Rasûlü, engellilere yardımcı olmuş ve ashabına da engellilere yardım etmeleri konusunda tavsiyede bulunmuştur. Hz. Peygamber'in sünnetini tatbik eden Abdurrahman b. Ka'b da babası gözlerini kaybedince ona yardım etmiş, babasını cuma günleri namaza götürmüştür⁶⁹¹.

Engelliler çok duyarlı ve hassas insanlar olduğundan onları aşağılacı ve kırıcı sözlerden sakınmak gerekir. Hz. Peygamber, *bir köleyi annesinin renginden dolayı kınayan Ebû Zer'e*, "*Ya Ebâ Zer! Onu annesinin renginden dolayı mı kınıyorsun. Sen de hala Cahiliye ahlakından kalıntılar var*"⁶⁹² buyurmuştur. Hz. Aişe şöyle anlatıyor: "*Bir defasında "Ey Allah'ın Peygamberi!" dedim. "Safiyye boyu kısa bir kadındır" dedim ve elimle boyunun kısa oluşunu gösterdim. Bunun üzerine Hz. Peygamber şöyle dedi: "Öyle bir söz söyledin ki o söz denize karışsaydı denizin suyu değişirdi"*"⁶⁹³. buyuran Hz. Peygamber, hiç kimsenin sağlıklı bile olsa boyu, rengi veya herhangi bir engelinden dolayı dışlanmasının doğru olmadığını söylemiştir.

Kur'an, "âmâyâ zorluk yoktur, ortopedik engelliye güçlük yoktur, engelliye ve hastaya güçlük yoktur"⁶⁹⁴ derken savaş gibi güç yetiremeyecekleri görevlerden muaf tutmuştur. Bu muafiyet kulluğa engel değildir. Hiçbir engel Allah'a kul olmaya engel olamaz⁶⁹⁵. Hz. Peygamber de görme engellinin şahitliğinin kabul edilebileceğini⁶⁹⁶, engellilerin cihattan muaf tutulduğunu söylemiştir⁶⁹⁷. Dizinden rahatsız olan sahabeye secde anında dizinin altına yastık koymasına⁶⁹⁸ izin vermiştir.

Sonuç itibariyle devlet ve toplum engellilerin topluma kazandırılması amacıyla her türlü imkanı hazırlamak zorundadır. Onları camiye, pikniğe, sinemaya, tiyatroya, alış-verişe götürerek toplumla kaynaşmalarını sağlamak gerekir. Çalışabilecek olanlar durumlarına göre kamu ve özel sektörde istihdam edilmeli ve meslek sahibi olma imkanı sağlanmalıdır. Kendi ihtiyaçlarını karşılayamayanların ihtiyaçlarını gidermek devlet ve toplumun görevlerindedir. Engelli olmak hayattan uzaklaşmayı gerektirmez. Aksine insanın hayattaki tüm engellerle mücadele etmesi gerekir.. Karşımıza çıkan engellerden kaçarak değil, engellerle mücadele ederek mutluluğa ve başarıya ulaşırız.

⁶⁹¹ *İbn Mâce*, İkame 78.

⁶⁹² *Buhârî*, İman 22.

⁶⁹³ *Tirmizî*, Kıyame 51.

⁶⁹⁴ Fetih, 48/17.

⁶⁹⁵ Karagöz, *Toplumsal Emanet: Engelliler*, s.21.

⁶⁹⁶ *Buhârî*, Şehadet 11.

⁶⁹⁷ *Buhârî*, Cihâd 31; Tefsir 4; Fezâilü'l Kur'an 4.

⁶⁹⁸ *Buhârî*, Megâzi 35.

2.2.7. Kimsesizlere Verilen Değer

İnsan sosyal bir varlık olması hasebiyle toplum halinde yaşamak zorundadır. Çünkü insanoğlu bütün işlerini tek başına yapabilecek kapasitede yaratılmamıştır. Zengin fakire, çocuklar anne-babaya, erkekler kadınlara, kadınlar erkeklere, kısacası bu âlemde yaşayan herkes birbirine muhtaçtır.

Savaşlar, depremler, trafik kazaları, yangınlar, afetler, musibetler ve ölümler sebebiyle insanlar yalnız ve kimsesiz kalabilmektedir. Anne-babası ölmüş çocuklar, eşi ölmüş kadınlar veya erkekler, anne-babası ve yakınları ölmüş yetişkinler, kimsesiz ve yalnız kalmış insanlar kimsesizlere örnek verilebilir⁶⁹⁹.

Kimsesizlik hayatı çekilmez yapan ve insanı sıkıntıya sokan bir olgudur. Kimsesiz insan varlıklı bile olsa sıkıntı içindedir. Çünkü konuşacağı, dertleşeceği, sohbet edeceği ve birlikte olacağı kimsesi yoktur. Kimsesiz insan; hasta, engelli, aciz ve yoksul ise daha da çok sıkıntı içindedir. İlgiye ve yardıma muhtaçtır. Bu itibarla İslam, Müslümanları kimsesizlere sahip çıkmaya, sosyal yardımlaşmaya ve dayanışmaya teşvik eder. Çünkü hayat ancak yardımlaşma ve dayanışma ile sürdürülebilir. Dertler paylaştıkça azalır, üzüntüler yardım ve teselli ile azalır⁷⁰⁰.

Hz. Aişe'den rivayet edildiğini göre Hz. Peygamber, acziyetinden dolayı işini göremeyenlere, miskinlere, hiçbir şeyi olmayanlara yardım eder, misafire ikram eder ve bir felakete uğrayana yardıma koşardı⁷⁰¹. Savaşmadan fethedilen memleketlerden kazanılan ganimetler, Allah'a, Peygamberine, O'nun akrabalarına, kimsesizlere, yoksullara, yolda kalmışlara paylaştırılır. Allah, Ganimetler, zenginler arasında dolaşan bir servete dönüşmesin diye böyle hüküm vermiştir⁷⁰².

Ebû Hüreyre'den nakledilğine göre Hz. Peygamber, kutsi hadiste şöyle buyurmuştur: *“Alemleri Rabbi bir kimseye şöyle seslenecek: Ey Ademoğlu! Hastalandım, beni ziyaret etmedin. “O kimse,” “Ey Rabbim! Sen Alemlerin Rabbisin, ben seni nasıl ziyaret edebilirim? dediğinde Allah, “Falan kulum hastalandı, onu ziyaret etmedin, eğer ziyaret etseydin beni onun yanında bulacağını bilmiyor muydun?” diyecek. Allah, (cc) “Ey Ademoğlu! Yiyecek istedim bana yedirmedi” diyecek. O kimse, Ey Rabbim! Sen Alemlerin Rabbisin, ben Sana nasıl yedirebilirim?” deyince Cenab-ı Hak, “Falanca kulum yiyecek istediğinde ona yedirmedi, şayet*

⁶⁹⁹ Karagöz, *İslam ve İnsan (İslam'ın İlgiye ve Yardıma Muhtaç İnsanlara Yaklaşımı)*, DİB Yayınları, Ankara 2015, s.173.

⁷⁰⁰ Karagöz, *İslam ve İnsan (İslam'ın İlgiye ve Yardıma Muhtaç İnsanlara Yaklaşımı)*, sayı 263, s.173.

⁷⁰¹ *Buhâri*, Vahy 3.

⁷⁰² Haşr 59/ 7.

yedirseydin karşılığını benim yanımda bulacağını bilmiyor muydun?” diyecek. Alemlerin Rabbi, “Ey Ademoğlu! Sen den su istedim bana su vermedin” diyecek. O kimse, “Ey Rabbim! Sen Alemlerin Rabbisin, ben Sana nasıl su verebilirim?” deyince, Allah, “Falan kulum senden su istedi halde ona su vermedin, eğer verseydin bunun karşılığını benim yanımda bulurdun⁷⁰³.” hadisi Allah’ın, kullarına yapılan iyiliği kendisine yapılmış iyilik gibi kabul ettiğini göstermektedir. İslam borçlulara ödeme noktasında kolaylık sağlanmasını hatta ödeme imkanı olmayanların borçlarının Allah için hibe edilmesini, yapılan iyilikleri başa kakmadan gönül hoşnutluğu ile verilmesini müntesiplerinden istemektedir⁷⁰⁴. Yapılan iyilikle hem Allah’ın hoşnutluğu kazanılmış olacak hem de kimsesizlerin gönülleri hoş edilmiş ve hayır duaları alınmış olacaktır.

Kısaca toplumda yaşayan tüm bireyler birbirine muhtaçtır. Özellikle de bazı tabii ve doğal olaylar sonucunda toplumun bir kesimi yalnızlaşmakta, ilgi ve alakaya daha fazla ihtiyaç duymaktadır. İhtiyaç sahibi ve kimsesiz olarak adlandırılan bu insanlara yardım etmek, ihtiyaçlarını karşılamak hem insanî, hem de dîni bir görevdir.

2.2.8. Kölelere Verilen Değer

İslam, kölelere zulmedilen, kölelerin insan yerine konulmadığı ve yarısı kölelerden oluşan bir topluma gönderilmiştir. İslam’ın kurulan kölelilik sistemini bir anda değiştirmesi mümkün değildi. Zira toplumsal yapısını, ekonomik hayatını etkileyen kölelilik sistemini bir anda değiştirmek toplumda dayatmaya sebep olacağından ilk önce kölelerin özgürlüklerine kavuşmasına önem verilmiştir⁷⁰⁵.

Kölelik sisteminin tarihi insanlığın tarihi kadar eskidir. Bu sistem İslam’la gelmemiştir. Bu sistemin sebebi savaşlardır. Çünkü savaşı kazanan, mağlup ettiği tarafı esir etmekte ve özgürlüğünü elinden almaktadır. Bunun sonucu olarak da kölelik zamanla sistemleşmiştir. İslam’ın bu sistemi tek başına kaldırması düşünülemez. Zira köleliğin uluslararası bir yaygınlığı vardı. Kölelik sistemini kaldırmak devletlerin karşılıklı anlaşmasıyla mümkündür. İslam’ın köleliği tek taraflı kaldırması bir şey ifade etmezdi. Çünkü savaşta elde edilen esirlere nasıl davranılacağı, tarafların karşılıklı anlaşmasıyla mümkündür. Diğer milletlerin kabul ettiği gibi özgür insanların

⁷⁰³ *Müslim*, Birr 13.

⁷⁰⁴ İ. Hakkı Ünal, *Kimsesizlerin Kimsesi Olmak*, DİB Yayınları, Ankara 2011, s.159.

⁷⁰⁵ Hamza Aktan, *Hz. Peygamber Döneminde Kölelik Olgusu ve İnsan Özgürlüğüne İnsanî Yaklaşım*, AÜİFD, Erzurum 2001, sayı: 16, s.63

köleleştirilmesini İslam, asla kabul etmez. Batı toplumlarında bugün yaşayan siyahiler Afrika'dan köleleştirilip, Amerika ve Avrupa'ya götürülen insanlardır.

İslam kölelere/esirlere bazı haklar vererek onların durumunu iyileştirmiştir. Verilen bu hakların bazılarını hatırlatalım:

Esirlere/kölelere okuma-yazma ve Kur'an'ın öğretilmesi teşvik edilmiştir⁷⁰⁶.

Köleye yediğinden yedirilmesi, giydiğinden giydirilmesi, ağır yük yüklenmemesi⁷⁰⁷ zekatların kölelere verilmesi⁷⁰⁸ ticaret yapması için köleye sadaka verilmesi tavsiye edilmiştir⁷⁰⁹.

Kölelere özgürlüklerine kavuşma fırsatı verilmiştir⁷¹⁰. Ebû Hureyre' den rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber, hür birini köle olarak satandan Allah'ın davacı olacağını şöyle ifade etmiştir: “Allah, hür bir birini satıp parasını yiyenden davacı olacaktır⁷¹¹.”

Bazı olaylarda da (güneş tutulması) köle azat etmenin iyi bir davranış olduğu tavsiye edilmiş⁷¹² ve keffaret gerektiren birçok cezada da ilk seçenek köle azat etmek olmuştur.

-Yemin keffareti⁷¹³.

-Zihar keffareti⁷¹⁴.

-Katl keffareti⁷¹⁵.

-Oruç keffareti⁷¹⁶.

-Hamile olan birinin çocuğunun düşürülmesine sebep olanın bir köle veya bir cariyeyi gurre olarak vermesi⁷¹⁷.

-Mukâtebe, sahibiyle kölenin anlaşarak kölenin özgürlüğünü kazanma anlaşmasıdır⁷¹⁸. İslam bilginlerinin çoğuna göre mükâtebenin isteğine sahibinin itiraz hakkı yoktur.

-Mahkemeye müracaat hakkı: Köle suçsuz yere zulme maruz kalırsa hakkını aramak için mahkemeye müracaat edebilir. Efendinin köleye istediği gibi davranma

⁷⁰⁶ Buhârî, Husumet 7.

⁷⁰⁷ Buhârî, İman 22; Itk 15; Edeb 44; Müslim, Eymân 40.

⁷⁰⁸ Buhârî, Zekat 61.

⁷⁰⁹ Buhârî, Vesâyâ 31.

⁷¹⁰ Buhârî, Salatü'l- Havf 6.

⁷¹¹ Buhârî, Büyü 106; İcare 10.

⁷¹² Buhârî, Kûsuf 11; Itk 3.

⁷¹³ Nisâ 4/92; Mâide 5/89; Mücâdile 58/3; Buhârî, Menakıb 2.

⁷¹⁴ Mücadele, 58/3.

⁷¹⁵ Buhârî, Diyat 11.

⁷¹⁶ Buhârî, Savm 30,31; Hibe 20; Nafakat 13; Edeb 68, 95; Keffarati'l-Eyman 2,3,4.

⁷¹⁷ Buhârî, Diyat 25,26; İ'tisam 13; Nesai, Kasâme, 39; Ebu Dâvud, Diyat 19.

⁷¹⁸ Buhârî, Büyü 73,100; Mükâteb 1,2,3.

hakkı yoktur. Köleye, sahibi istediği gibi hakaret edemez, şiddet uygulayamaz, her hangi bir uzvunu sakat bırakamaz, işkence yapamaz ve öldüremez⁷¹⁹

İslam'ın kölelik sistemine karşı verdiği mücadele her geçen gün meyvelerini vermeye başlamıştır. Köleler içinden zamanla nice valiler⁷²⁰, komutanlar, ilim adamları yetişmiştir. Özellikle Ashab-ı Suffe'nin fakir ve kimsesiz sakinleri ilimde önde gidenlerden olmuşlardır⁷²¹.

Hz. Peygamber, her fırsatta köleliğin kaldırılması için mücadele etmiştir. Abdullah b. Ömer'den riyavet edildiğine göre Allah Rasûlü: *“Bir kişi ortak olduğu köledeki hissesini azat etmek amacıyla bağışlarsa, köleye o kişinin malından bir değer biçilir. O kişi zenginse ortakların hisseleri verilerek köle azat edilir. Yok o kimse fakirse, kendi hissesini azat etmiş olur⁷²².”* Ayrıca Peygamberimize *“ Hangi köleyi özgürlüğüne kavuşturmak faziletlidir?”* diye sorulduğunda Allah Rasûlü: *“Sahibinin yanında değerli ve fiyatı yüksek olanıdır”* cevabını vermiştir⁷²³.

Ebû Hureyre'den nakledildiğine göre Peygamberimiz şöyle buyurdu: *“Kim ki Müslüman bir köleyi özgürlüğüne kavuşturursa, onun her organına karşılık Allah özgürlüğüne kavuşturmanın organlarından birini Cehennem'den azat eder⁷²⁴.”* Bu hadisi şerifi işiten Said b. Mercâne şöyle dedi: *“Hz. Hüseyin'in, yanına gittim ve bu hadisi ona ilettim. Bunun üzerine Ali b. Hüseyin, Abdullah b. Cafer'in çok para teklif ettiği bir kölesinin yanına giderek onu azat etti⁷²⁵.”*

Hz. Peygamber'in nazarında köle ile hürün, siyah ile beyazın, Arap olanın veya Arap olmayanın arasında hiçbir fark yoktu. Birisine bir görev verilecekse o kişide aranan şart mutlak surette ehliyet ve liyakat olmuştur. *“Askeri bir sefer hazırlayan Hz. Peygamber, Üsame b. Zeyd'i, İslam Ordusu'na komutan olarak atamıştır. Bazı kimseler Üsame b. Zeyd'in azatlı birisinin oğlu olması sebebiyle dedikodu yapmaya başladılar. Dedikodular Allah Rasûlü'nün kulağına ulaşınca şöyle dedi: “Usâme'nin komutanlığı hakkında ileri geri konuşan sizler, aynı dedikoduyu Zeyd'in komutanlığında da yapmıştınız. Allah'a emin ederim ki, Zeyd, komutanlığa sizlerden*

⁷¹⁹ Canan, *Hadis Ansiklopedisi Kütüb-i Sitte*, c.11,s.297-298.

⁷²⁰ Tirmizi, Ahkam 3.

⁷²¹ Canan, *Hadis Ansiklopedisi Kütüb-i Sitte*, c.11,s.297-298.

⁷²² Buhâri, Şirket 5, 14; Itk 4, 17.

⁷²³ Buhâri, Itk 2.

⁷²⁴ Buhâri, Kefarati'l-Eyman 6.

⁷²⁵ Buhâri, Itk 1.

daha layık ve bana sizlerden daha sevimlidir. Usâme de bana babasından sonra insanların en şerefli olanlarından⁷²⁶.”

Köle, varlığı kabul edilmeyen bir toplumda ordu komutanı⁷²⁷, imam, müezzin⁷²⁸, meslek sahibi olmuştur⁷²⁹. Hz. Peygamber, kanını alan Ebu Taybe adındaki köleye bir miktar hurma vermelerini ve kölenin sahiplerine onun günlük işlerinin de hafifletilmesini emretmiştir⁷³⁰. Peygamberimiz, Hz. Aişe’ ye hediye gelen cariyeyi azat etmesini⁷³¹, vela hakkının azat edene ait olduğunu ve köleyi satın aldıktan sonra azat edebileceğini söylemiştir⁷³². Sahabe, Allah Rasûlü’nün Huneyn esirlerini olarak serbest bıraktığını duyanca esirlerini (kölelerini) serbest bırakmıştır⁷³³. Hz. Peygamber, köle azat etmenin ancak Allah rızası için olduğunu⁷³⁴, bir kimsenin sahip olduğu cariyeyi güzelce eğitip, sonra azat edip onu evlendirirse veya evlenirse iki kat mükafat alacağını müjdelemiştir⁷³⁵. Peygamberimiz, kölelere büyüklenmenin, “kölem”, “cariyem” diye seslenmenin mekruh olduğunu, bunun yerine “kızım”, “oğlum”, “delikanlı” demenin daha güzel olacağını⁷³⁶, kişinin kölesini dövdüğünde yüzüne vurmaktan sakınması gerektiğini⁷³⁷ ve köle adaletli ise şahitliğinin kabul edileceğini⁷³⁸ haber vermiştir. Ayrıca Allah Rasûlü, cariyeyi eziyet ederek öldüreni yakalayıp suçunu itiraf ettirdikten sonra kısas uygulamış⁷³⁹ ve Hz. Enes’in nakline göre “*en-Nadr’ın kızı bir cariyenin yüzüne tokat vurdu ve onun ön dişini kırdı. İnsanlar Peygamber’e (sav) geldiler. Rasûlüllah (sav) kısas uygulanmasını emretmiş⁷⁴⁰*. Başka bir hadisi şerifte Allah Rasûlü, “*Sizden biriniz cariyesini/kölesini dövdüğü zaman Allah’ı hatırlasın ve dövmekten vazgeçsin*”⁷⁴¹ diye emretmiştir.

Kur’an-ı Kerim’in: “*Dünya hayatının aldatıcı zevklerini elde edeceksiniz diye iffetini korumak isteyen cariyelerinizi ahlaksızlığa zorlamayın. Kim onları zor altında*

⁷²⁶ Buhâri, Fezailü'l-Ashab 17; Megazi 42, 45, 87; Eyman ve'n-Nuzur 2.

⁷²⁷ Buhâri, Ahkâm 33.

⁷²⁸ Buhâri, Ezan 54, Ahkâm 25

⁷²⁹ Buhâri, Cuma 26.; Hibe 3.

⁷³⁰ Buhâri, Büyü 39,95; İcare 17,19, Tıbb 13.

⁷³¹ Buhâri, İtk 13.

⁷³² Buhâri, Şurut 3, 10, 13, 17; Talâk 17; Et'ime 31; Keffarati'l-Eyman 8, Ferâiz 19,20,22,23.

⁷³³ Buhâri, Humus 19.

⁷³⁴ Buhâri, İtk 6.

⁷³⁵ Buhâri, İtk 14, 16; Cihad 145; Enbiya 48; Nikah 13.

⁷³⁶ Buhâri, İtk 17.

⁷³⁷ Buhâri, İtk 20.

⁷³⁸ Buhâri, Şehadet 13.

⁷³⁹ Buhâri, Vesâyâ 5, Diyat 4,5,6,12,13.

⁷⁴⁰ Buhâri, Diyat 19.

⁷⁴¹ Tirmizi, Birr 32. (Tirmizi, Süneninde bu hadisi şerif için zayıf ifadesini kullanmış. Çünkü hadisin ravilerinden Ebu Bekir el-Attar’ın, Ali b. el-Medini’nin ve Yahya b. Said’in söylediğine göre Şube, Ebu Harun el-Abdi’yi zayıf kabul etmektedir.)

*bırakırsa bilinsin ki Allah, böyle bir zorlamadan sonra çok bağışlayıcı ve merhametlidir*⁷⁴²” ayeti kölenin/cariyenin gayr-i meşru ilişkiye zorlanamayacağını haber vermektedir.

Enes b. Malik’ten nakledildiğine göre: “*Peygamberimiz, Hayber’in fethinden sonra Safiyye bint Huyey’yi esirler arasındaydı. Safiyye’yi özgürlüğüne kavuşturduktan sonra onunla nikahlandı. Sabit, Enes b. Mailk’e: Allah Resulü, Safiyye ne kadar mehir verdi diye sordu. Enes: Ona hürriyetine kavuşmayı Safiyye’ye mehir olarak verdi ve bundan dolayı onu azat etti, dedi*⁷⁴³.” Hadisten anlaşıldığı üzere mehir karşılığında cariye hürriyetine kavuşturulmuştur.

Kur’an⁷⁴⁴ ve Hz. Peygamber, kölelerden efendisinin malına sahip çıkmalarını⁷⁴⁵, efendilerine karşı iyi davranmalarını, görev ve sorumluluklarını yerine getirmelerini istemektedir⁷⁴⁶.

Hz. Peygamber, esirlerden elbisesi olmayanlara elbise giydirilmesini⁷⁴⁷, esirlerin bağlarının çözülmesini⁷⁴⁸, ashabına esirleri serbest bırakmalarını istemiş⁷⁴⁹ ve Allah Rasûlü’nün tavsiyesi üzerine sahabe de esirleri gönül hoşnutluğuyla serbest bırakmışlardır⁷⁵⁰. Sahabenin büyüklerinden Hz. Osman, kölenin davetine icabet ederek⁷⁵¹ köle ile efendi arasındaki olumlu yönde değişimin en güzel örneğini sergilemiştir. Ebû Hureyre’den rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur:

*“Hizmetçisi sizden birine yemeğini getirirse, kendisi ile beraber oturmasa bile ona bir ya da iki çiğnemlik yahut bir ya da iki lokma uzatıversin. Çünkü hizmetçi onun sıcaklığını hissetmiş ve hazırlığını bizzat yapmıştır*⁷⁵².”

Bu bölümdeki ayet ve hadisi şerifleri değerlendirdiğimizde kölelerin/cariyelerin barındırılması, aileleri varsa bölünmemesi, kölelere baskı ve işkence yapılmaması, cariyelere tecavüz edilmemesi, yediğimizden yedirmemiz, giydiğimizden giydirmemiz, işlerinde yardımcı olmamız ve işlerini hafifletmemiz, oğlum/kızım gibi ifadeler kullanmamız, eğitim imkanı sağlamamız, iş ve meslek sahibi yaparak geleceğe

⁷⁴² Nur 24/33; *Buhârî*, İkrâh 3.

⁷⁴³ *Buhârî*, Nikâh 13,68.

⁷⁴⁴ İnsân, 76/8.

⁷⁴⁵ *Buhârî*, Itk 17, 19; Vesâyâ 9; Nikâh 81; Ahkâm 1.

⁷⁴⁶ *Buhârî*, Itk 16, 17.

⁷⁴⁷ *Buhârî*, Cihâd 142.

⁷⁴⁸ *Buhârî*, Cihâd 171; Nikâh 71.

⁷⁴⁹ *Buhârî*, Megâzi 68.

⁷⁵⁰ *Buhârî*, Megâzi 54,75; Et’ime 1.

⁷⁵¹ *Buhârî*, Ahkâm 23.

⁷⁵² *Buhârî*, Et’ime 55.

hazırlamamız, sadaka ve zekat verebileceğimiz ve hürriyetlerine kavuşma imkanı sağlamamızı tavsiye eden rivayetler tespit edilmiştir.

Bugün belki toplumda köle-cariye gibi zorla çalıştırılan, özgürlüğü elinden alınmış bir sınıf yok ama ailesine ekmek götürmek için gece-gündüz çalışan, kimseye muhtaç olmamak için sevdiklerinden ayrı kalan milyonlarca insan var. Bu insanlara zaman zaman yaptıkları işe denk bir ücret verilmemekte, ücretleri zamanında ödenmemekte, sigortaları eksik veya hiç yatırılmamakta, birçoğu insan onuruna ve saygınlığına yakışmayan şartlarda çalışmaya mecbur bırakılmaktadır

2.2.9. Kadınlara Verilen Değer

İslam'ın kadına verdiği değeri, hak ve hukuku gelmiş ve gelecek hiçbir sistemin vermesi mümkün değildir. Zira İslam, kadın ve erkeği kulluk ve Allah'a karşı sorumluluk açısından eşit kabul etmiştir⁷⁵³. Kadın da erkek gibi değerli ve onurludur⁷⁵⁴. İslam'la kadının konumunda çok hızlı bir değişim yaşanmıştır. Kadınların Hz. Peygamber'in yanında kendilerini çok rahat ifade etmeleri⁷⁵⁵ ve kadınların halleri ile ilgili soruları çok rahat sormaları o günün toplumunda yaşayanları kuşkulandırmıştır. İslam'ın kadınlara verdiği değeri kabul etmek, onları erkekler gibi eşit kabul etmek ve kişiliklerine saygı duymak o güne kadar ki alışkanlıkları terk hiç de kolay olmamıştır. Hz. Peygamber, cahiliye döneminden kalma alışkanlıkları söküp atmak için kadınlara değer vermiş, hak ve hukuklarının çiğnenmemesi için mücadele etmiş, kimsesiz kadınları himaye etmiş, bir nebze nefes almalarını ve insanca yaşamaları için gayret göstermiştir⁷⁵⁶.

Hz. Peygamber'in kadınları korumak için verdiği mücadeleyi Hz. Aişe şöyle anlatıyor: *“Genç bir kız yanıma geldi ve : “babam şeref ve şanını yüceltmek amacıyla beni amca oğluya nikahladı” dedi. Halbuki ben onula evlenmek istemiyordum.”* Hz. Aişe: *“Allah Resulü (sav) gelene kadar otur bakalım” dedi. Allah Rasûlu geldiğinde durumu haber verdim. Hz. Peygamber, kızın babasını çağırttı ve kızının eş seçiminde hür olduğunu söyledi. Bu cevap üzerine kız: “Ya Rasulullah! Babamın kararına karşı değildim ancak kadınların evlenirken söz hakkının olup olmadığını öğrenmek istedim dedi”⁷⁵⁷.* Görüldüğü üzere Cahiliye döneminde baskı altında kalan kadınlar/kızlar Allah

⁷⁵³ Sancaklı, *Hz. Peygamber ve İnsan Hakları*, Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi 3, Malatya 2003, sayı: 2, s.37

⁷⁵⁴ İbn Hacer el- Askalani, *Fethu'l-Bârî-Sahih-i Buhâri Şerhi*, c.3, s. 599.

⁷⁵⁵ *Buhâri*, Edeb 68.

⁷⁵⁶ Heyet, *Hadislerle İslam*, c.4, s.220-221.

⁷⁵⁷ *Nesâi*, Nikah 36.

Rasûlü sayesinde rahatlığa kavuşmuş ve problemlerini bizzat Hz. Peygamber'e anlatarak çözüme kavuşturmuşlardır. Ayrıca Peygamberimiz, rızası alınmadan başkası ile evlendirilen kadının nikahını feshederek zorla evlendirilemeyeceğine hükmetmiştir⁷⁵⁸.

Hz. Peygamber, devlet başkanı olarak bütün Müslümanlardan dînine ve devletine bağlı kalmaları için söz alıyordu, Kur'an ve hadislerde biat olarak ifade edilen akitlere kadınlar da katılmıştır⁷⁵⁹. Biat, devlet başkanı ile halk arasında yapılan ve o günün şartlarında bir bağlayıcılığı olan bir sözleşme olarak düşünüldüğünde kadınların katılması çağına göre ileri bir uygulamadır. Bu akitlere kadınların katılması, kadınların devlet yönetiminde söz sahibi olduklarını gösteriyor. Ayrıca Peygamberimizin erkek ile kadın arasında ayırım yapmadığının işaretidir. Zaten Hz. Peygamber, kendisine tabi olanlardan biat alıyordu; bu çerçeveden bakacak olsak dahi, O'nun kadınlara tanıdığı siyasi haklar ve kadınları bu hak konusunda erkeklerle eşit tutması çok önemlidir⁷⁶⁰.

Peygamberimiz, Cahiliye döneminde varlığı tartışılan kadınların savaflara katılmalarına⁷⁶¹, mücahitlere su taşımalarına⁷⁶², mücahitlerin yaralarını tedavi etmelerine⁷⁶³ ve yaralıları Medine'ye taşımalarına müsaade etmiştir⁷⁶⁴.

Hz. Abbas'tan gelen rivayette Hz. Ömer'in: *"Bizler cahiliye döneminde kadınlara değer vermezdik. Ama İslam gelip de Allah onları söz konusu edince, bu sebeple onların üzerimizde bir haklarının olduğunu gördük"*⁷⁶⁵. sözünden de anlaşılacağı üzere kadınlar İslam'la bir çok hakka kavuşmuştur. Allah'ın indindeki konumları açısından kadın ile erkek arasında hiçbir fark yoktur. *"Kadınlar, ancak erkeklerin diğer yarısıdır"*⁷⁶⁶ buyuran Hz. Peygamber, erkek ile kadının birbirini tamamlayan bütünü iki parçası olduğunu ifade etmiştir.

İnsanların kadın ve erkek olarak çift çift yaratıldığı⁷⁶⁷, insanları iki cins olarak yaratanın ölüleri de diriltmeye kadir olduğu⁷⁶⁸, Hz. Adem ile Hz. Havva'ya, İblis'in telkini ile yasak ağaçtan yemeleri üzere ayıp yerleri kendilerine görününce örtünmeye

⁷⁵⁸ Buhârî, Nikâh 42.

⁷⁵⁹ Buhârî, Ahkâm 49, Heyet, *Hadislerle İslam*, c.4, s.228.

⁷⁶⁰ Sarıçam, Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı, s.345.

⁷⁶¹ Buhârî, Cihâd 64,75.

⁷⁶² Buhârî, Cihâd 65,66,67,68; Megâzi 18.

⁷⁶³ Buhârî Cihâd 67,85.

⁷⁶⁴ Buhari, Tıbb 56..

⁷⁶⁵ Buhari, Libas 31.

⁷⁶⁶ Tirmizî, Taharet 82; Ebu Davud, Taharet 94.

⁷⁶⁷ Fatır, 42/11; Yasin 36/36.

⁷⁶⁸ Kıyâme, 75/39-40.

başlamalarını⁷⁶⁹ ifade eden ayetler Kur'an'daki cinsiyet farklılığına vurgu yapmaktadır. Allah Teala, iki cinsin yaratılmasının sebebini şöyle açıklıyor: “*ısınp kaynaşmanız ve kendileriyle kaynaşmanız için kendi türünüzden eşler yaratması ve aranıza sevgi ve şefkat yerleştirmesi Allah'ın varlığının ve kudretinin delillerindenendir*”⁷⁷⁰.” Erkek ve kadın arasındaki bağ birbirine muhtaç olduğunu göstermektedir. İslam'da kadın ve erkek birbirinden üstün olmadığı gibi tam manasıyla da bir eşitlik de yoktur. İki türün kendine ait bazı özellikleri ve duyguları vardır. Ailede yapılan iş bölümü ile iki cinsin fitratına uygun fiillerde bulunması birbirinden üstün olduğu anlamına gelmez; tam anlamıyla ailedeki mutluluğa ve huzura katkı sağlar.

İslam öncesi birçok sistemde ve dinde kadının varlığı tartışılmış ve kadın ikinci sınıf bir varlık olarak kabul edilmiştir. Bu durum cahiliye dönemi Araplarında da aynıydı. Kadının; anne, kız, kardeş ve çocuk olarak durumunu ailedeki erkeklerin kararına bağlıydı. Kadınların isteklerini isterlerse yerine getirirler, istemezse yapmazlardı. Kısaca kadınların durumu erkeklerin istek ve keyiflerine kalmıştı.

İslam'ın kadınların vermiş olduğu hak ve hukuku bildiren ayetler⁷⁷¹ özellikle o günün şartlarında dikkate alındığında, eşi bulunmaz bir "insan hakkı" ve "kadın hakları belgesi"dir. Kadınların haklarını ve ödevlerini teker teker saymak yerine bir genel çerçeve çizen bu ayetlerde yer alan, kadın haklarının mahiyeti, derecesi ve değişme kabiliyetidir.

Kadın hak ve hukuk anlamına erkekle mutlak anlamda eşit değildir: her ikisinin hakları arasındaki bağ ise, "benzerlik ve denklidir.

Nasların sabit kıldıklarının dışında kalan haklar ve ödevlerin değişim ve dengesi sosyal şartlara, toplum vicdanındaki meşruluğuna ve toplumun yararına göre belirlenecektir. Haklar ve ödevler mukayese edildikleri zaman erkeklerin haklarında bir derecelik üstünlüğün olduğu görülecektir⁷⁷².

Peygamberimiz her fırsatta kadınlara öğüt vermiş⁷⁷³, İslam'ın hükümlerini ve kurallarını öğretmiştir⁷⁷⁴. Hz. Peygamber, kadınlardan sadaka vermelerini istemiş, kadınlarda hiç tereddüt etmeden çok kıymetli zinetlerini Allah için tasadduk etmişlerdir⁷⁷⁵. Ümmü Atiyye' den gelen rivayette görüyoruz ki Hz. Peygamber,

⁷⁶⁹ A'raf, 7/22.

⁷⁷⁰ Rum, 30/21

⁷⁷¹ Bakara, 2/228-229, 233, 237; Nisâ, 4/19-21, 127.

⁷⁷² Heyet, *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, c.1, s.362-363.

⁷⁷³ Buhari, İ'tisam 9.

⁷⁷⁴ İbn Hacer el- Askalani, *Fethu'l-Bârî-Sahih-i Buhâri Şerhi*, c.3, s. 44.

⁷⁷⁵ *Buhârî*, İydeyn 18,19; Ezan 162; İ'tisam 16.

kadınlardan evlilik çağına gelen genç kızlar dahil olmak üzere bütün kadınların bayram namazlarında musallaya çıkmalarını emretmiş, mescide gelen kadınlar cemaate uymaz fakat mescitten ayrı bir yerde durup Müslümanların topluca yaptıkları duaya iştirak etmişlerdir⁷⁷⁶. Ayrıca Hz. Peygamber, can çekişmekte olan bir koyunu boğazlayan cariyenin kestiğinin yenilebileceğini⁷⁷⁷ söylemesi kadınların sorumluluk açısından eşit olduklarını ve toplumsal hayatın bir parçası olduklarını gösterir.

Hz. Aişe, Hz. Peygamber ile eğlence ve gösterilere katıldığını şöyle anlatıyor: *“Mızraklarla ve kalkanlarla halkı eğlendiren Habeşlileri bir bayram günü izlemek istiyordum. Fakat bunu Allah Rasûlü’ne söylemekte tereddüt ediyordum. Bana Habeşlilerin oyununu izlemek ister misin? Diye sorunca “evet” dedim. Allah’ın Peygamberi beni tutup arkasına aldı. Bu sırada yanağım O’nun yanağına değiyordu. Hz. Peygamber, oyun oynayanları coşturmak amacıyla: “Haydi bakalım Erfide oğulları, görelim sizi!” diyordu. Bir müddet sonra ben sıkılınca, Hz. Peygamber bana: “Bu kadar yetmez mi?” diye sordu. Ben de “evet” dedim: “İyi bakalım hadi sen git”⁷⁷⁸” buyuran Allah Rasûlü kadınların eğlence, sirk vb. gösterilere katılmalarına müsaade ederek sosyalleşmelerine katkı sağlamıştır.*

Abdullah b. Zem’â’dan nakledildiğine göre Hz. Peygamber, kadınlara şiddet uygulamayı yasaklamış ve saygın bir varlık olan kadınlara şiddet uygulayanları şöyle uyarmıştır: *“Sizden her hangi biriniz niçin hanımını erkek deveyi döver gibi döver? Belki de o kimse akşama onun boynuna sarılacaktır”⁷⁷⁹.*”

Hz. Peygamber, ganimetleri dağıtırken dul kadınlara öncelik vermiştir⁷⁸⁰. Peygamberimiz (sav) dul kadınların ve yoksulların ihtiyaçlarını karşılamak için gayret gösteren bir kimsenin, Allah yolunda cihat eden ya da geceyi namazla, gündüzü oruçla geçiren kimse gibi olduğunu söylemiştir⁷⁸¹.

Enes b. Mâlik’ten nakledildiğine göre: *“Habeşli bir deve çobanı Peygamberimizin de bulunduğu bir yolculukta güzel sesiyle develeri hızlı yürüttü. Allah Rasûlü deve çobanına: “Yazık sana! Yâ Enceşe. Kibar davran! Develeri hızlı yürüterek cam kadar narin yapılı kadınları incitme”⁷⁸²” buyurmuştur. Burada Hz. Peygamber, kadınların narin yapıları gereği rahat ve huzurlu bir yolculuk yapabilmeleri*

⁷⁷⁶ Buhârî, İydeyn 15,20,21.

⁷⁷⁷ Buhârî, Zebâih 18,19.

⁷⁷⁸ Buhârî, Cihâd 81; Menakıb 15; Nikâh 82.

⁷⁷⁹ Buhârî, Edeb 43.

⁷⁸⁰ Buhârî, Humus 6.

⁷⁸¹ Buhârî, Nafakat 1,Edeb 25, 26.

⁷⁸² Buhârî, Edeb 116.

için gerekli tedbirlerin alınmasını ve kadınlara kibar davranılmasını arkadaşlarına nasihat etmiş ve kadın ve erkeğin birbiri üzerinde hakkı olduğunu şöyle açıklamıştır:

“Ey insanlar! Sizin kadınlarınız üzerinde hakkınız vardır, onların da sizin üzerinde hakkı vardır. Sizin kadınlar üzerindeki hakkınız, istemediğiniz kimseyi yatağınıza almamaktır. Onların üzerindeki hakkınızdan biri de açık kötülük yapmamalarıdır. Eğer yaparlarsa, Allah size onları yatakta yalnız bırakma ve şiddetli olmamak üzere dövme hakkı vermiştir. Eğer bundan vazgeçerlerse rızıkları ve usulü dairesinde giyimleri sizin üzerinizdir. Kadınlara iyi davranın, çünkü onlar sizin yanınıza sığınmışlar ve kendileri için hiçbir şeye sahip değillerdir. Kadınları ancak Allah’ın emaneti olarak aldınız, ırzlarını da Allah’ın kelimesi ile helal edindiniz”⁷⁸³.”

İslam kadınlara inanma, ibadet etme, akit yapma, topluma hizmet etme hak ve özgürlüğünü getirmiştir. İslam kadına sadece belli döneme ve zamana ait haklar vermemiş, tam tersine kadını yaşadığı her dönem üstün ve değerli kılacak eskimeyen ve hiç sona ermeyecek haklar vermiştir. İslam dini, kadına insanî haklarını, onun toplumsal bir mücadelesi ya da savaşması sonucu vermemiş, ilahi rahmet sonucu doğrudan verilmiştir. Oysa Batı’da ve dünyanın değişik bölgelerinde erkek ve kadınlar haklarını uzun bir mücadele sonunda kan akıtarak, mal ve can feda ederek, savaşarak almışlar ve almaktadırlar. İslam’ın kadına verdiği bu tabii hakların amacı ise onu insani bir olgunluğa erdirmek, Allah rızasını kazanmasını sağlamaktır⁷⁸⁴.

Kadınların sosyal statüsünü cahiliye dönemine döndürmek isteyenler Hz. Peygamber’in ağızından yalanlar uydurmuş, bu yalanlara “hadis” diyerek onları, kötü emellerine alet ederek din kisvesine büründürmüşlerdir. Hemen hemen bütün Müslüman toplumlarda bu rivayetler yerleşmiş ve sökülüp atılması gerçekten çok zor olan bir duruma dönüşmüş, kadınlarla ilgili birtakım ön yargılara uygun olması sebebiyle büyük bir tesir gücü elde edebilmiştir. Peygamberin devamlı gayret ve mücadelesiyle şuur altına itilen kadınlarla ilgili bu olumsuz peşin hükümler, O’nun vefatından sonra tekrar şuur üstüne çıkmıştır. Bu olumsuz tutumun İslam dinine mal edilmesi ise haliyle kabul edilemez. Zira, bu dinin ana kaynağı Kur’an ve gerekse Hz. Peygamberin kadın konusundaki görüş ve düşüncelerinde, kadın ikinci sınıf bir varlık kabul edilmez. İslam toplumlarında kadını aşağılayan, onu ikinci sınıf sayan örf ve anânelerin yanlışlığı bir çok Müslüman düşünür tarafından dile getirilmiştir. Onlardan

⁷⁸³ İbn Hişam, *es-Siretu’n-Nebeviyye*, c. 4, s. 348.

⁷⁸⁴ Galip Demirel, *Kur’an-ı Kerim’de Kadın ve Psikolojisi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2010, s. 32, 33.

biri olan Carullah, bu yanlışlıkların İslam dinine mal edilemeyeceğini ifade etmektedir: “İslam dininde kadınların değeri ve hukuku her türlü takdirin fevkinde tutulmuşsa da örf ve anânelerin tesiriyle İslam aleminde kadının sosyal mevkii, hakkı ile takdir edilmemiştir. Basit adetlerin tesiriyle bir çok hakkının elinden alındığı bir gerçektir. Sonuç olarak Doğu toplumlarında kadının bugün içinde bulunduğu halin sebebi İslam dîni değil, toplumların örf ve anâneleridir⁷⁸⁵.”

Kur'an, kadın ve erkeği din ve toplumsal sorumluluk açısından eşit tutmuştur⁷⁸⁶. Hz. Peygamber, cinsiyet ayrımcılığına karşı çıkmış, yanlış uygulamalara son verilmesini istemiş ve Veda Hutbesinde, “*kadınların haklarını muhafaza etmemizi ve bu hususta Allah'tan korkmanızı tavsiye ederim. Siz kadınları, Allah'ın emaneti olarak aldınız ve onların ırzlarını Allah adına söz vererek kendinize helal edindiniz. Sizin kadınlar üzerinde hakkınız olduğu gibi, kadınların da sizin üzerinizde hakkı vardır*⁷⁸⁷.” diyerek kadının erkekten bir üstünlüğünün olmadığını, müminlerin iman bakımından en mükemmeli ahlakı en iyi olan ve ahlakı en güzel olanların da kadınlara iyi davrananlar olduğunu söylemiştir⁷⁸⁸.

Kul hakkına bağlı ödevlerde İslam, erkeklerle kadınları eşit kabul etmiştir. Kullukta ve insan olma bakımından kadınların erkeklerden derecelerinin aşağı olduğunu söylemek yanlıştır. Bu yanlış söylemlerin din ile kesinlikle bir bağı yoktur. Bu söylemler ya yanlış yorumlanmış ya da yanlış anlaşılmıştır. Bu söylemler dîni kaynak bakımından da sahih bilgi değildir. Sosyal kültürel ve kurumlar bağlamında hak ve sorumluluklara gelindiğinde ise erkeklerle kadınlar arasında denklik ve misli olma ölçüsü vardır. Kadim medeniyetlerden örnek verecek olursak kadın evde yemek pişirirken, eşi de yemek için gerekli alet ve malzemenin teminini sağlayacak, kadın çocuğa bakarken kocası rızkını temin için çalışacaktır. Kadın kocasının iffetini korurken kocası da eşine sadakat gösterecek ve çocuklarından sevgi ve şefkati esirgemeyecek. Geçmiş medeniyetlere dair verdiğimiz bu örnekler için zaman ve mekanı değişmiş olsa da hala varlıklarını değişik şekillerde koruduğunu çok rahat söyleyebiliriz. Kısaca eşler iyi geçinmek, ırzlarını korumak çocuklarını iyi yetiştirmek için iş birliği yapmak ve anlaşmazlık durumunda mahkemeye müracat etme konusunda eşit haklara sahiptirler⁷⁸⁹.

⁷⁸⁵ Demirel, *Kur'an-ı Kerim'de Kadın ve Psikolojisi*, s. 34-35.

⁷⁸⁶ Tevbe, 9/71.

⁷⁸⁷ *Müslim*, Hac 147.

⁷⁸⁸ *Tirmîzi*, Râda 11.

⁷⁸⁹ Heyet, *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, c. 1, s. 363.

Kadının kocası üzerindeki hakkı nedir diye sorulduğunda Allah Resulü, yediğinden yedirmen, giydiğinden giydirmen, yüzüne vurmaman, yatak hariç onu terk etmemek⁷⁹⁰ diye cevap vermiştir. Dünya metanın en hayırlısının kadın olduğunu⁷⁹¹ söyleyen Allah Resulü, kadınlar mescide gitmek için izin isterlerse engel olunmaması⁷⁹², mü'min bir erkeğin, mü'min bir kadına buğzetmemesi⁷⁹³, dul kadının kendisiyle istişare edilmeden nikahlanmamasını, kızın da kendisinden izin alınmadıkça evlendirilmemesini⁷⁹⁴, kızın rızası alınmadan gerçekleşen nikahın geçersiz olduğunu⁷⁹⁵ ve kadınların köle döver gibi dövülmemesini emretmiştir⁷⁹⁶. Kadının evin yöneticisi olduğu⁷⁹⁷ düşünüldüğünde İslam Dininin kadınlara ne kadar geniş haklar tanıdığını görebilmekteyiz. Hadisi şeriflerden anlaşılacağı üzere İslam, kadının çiğnenen izzetini, şerefini ve onuru kurtararak değerli bir varlık olduğunu kadına hissettirmiştir.

Batı medeniyetinde kadına değer verildiği, kadının hak ve hukukunun korunduğu sanılmaktadır. Oysa Batılıların kadına verdiği değer, erkeklerin çıkarları ile orantılıdır. Batı kadını çıkarları doğrultusunda kullanmayı çok iyi bilmektedir. Batı için kadın en büyük reklam malzemesidir. Reklamı yapılan üründen ziyade kadının shevi uzuvları reklamlarda ön plana çıkarılmaktadır. Sanki reklamı yapılan kadın gibi görünmektedir. Batının derdi kadının hakkını korumaktan ziyade daha çok mal elde etmek ve kazanmaktır. Batılı bir erkek için kadın en büyük sermayedir. Batılı erkeğin kadına bakışı Ortaçağ davranışı olup, şekil değiştirmiş halidir. Batılı, sanayi devrimi ile kadınların haklarını gözardı ederek kadından faydalanmayı en iyi şekilde bilmiştir. Zayıf ve narin yapısı ile zor şartlar altında çalıştırılan kadınlara erkeklerin aldığı ücretin yarısı kadar ücret vermişlerdir. Bu anlayış hala devam etmektedir. Batılı kadını çıkarları doğrultusunda kullanmaktan da vazgeçecek gibi görünmemektedir⁷⁹⁸.

Ne yazık ki bu sömürü anlayışı İslam ülkerinde de yaygınlaşmıştır. Annelik kavramının içi boşaltılarak sanki evde hazır yiyen gibi lanse edilmektedir. Oysa ki annelik dünyanın en büyük nimetlerindedir. Kadınlar mahremi olan evinden

⁷⁹⁰ *İbn Mâce*, Nikah 3.

⁷⁹¹ *Müslim*, Radâ 64; *Nesâi*, Nikah 15.

⁷⁹² *Müslim*, Salât 134;

⁷⁹³ *Müslim*, Radâ 61,

⁷⁹⁴ *Buhâri*, İkraah 3; *Müslim*, Nikah 64.

⁷⁹⁵ *Buhâri*, İkraah 4.

⁷⁹⁶ *Buhâri*, Nikah 93; *Müslim*, Cennet 49.

⁷⁹⁷ *Müslim*, İmâret 20.

⁷⁹⁸ Mehmet Arif Koçer, *İslam Hukukunda Ayrımcılık Yasağı (Cinsiyet Temelli Ayrımcılık Örneği)*, Yüksek Lisans Tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van 2010, s. 63.

koparılarak, sokaktaki tehlikelerle başbaşa bırakılmıştır. Evinin hanımı olmayı reddeden kadın, işyerinde işverenin kölesi olmayı kabul etmektedir.

Kadınların çalışma hayatında karşılaştıkları en büyük problemlerden biri de cinsel taciz ve saldıdır. Kadınların cinsel taciz ve saldırıya uğramaları kadını iş hayatından uzaklaştırır. Hayata tutunmasına engel olur. Ailesini geçindirmek veya aile bütçesine katkı sağlamak amacıyla çalışan kadının böyle çirkin bir saldırıya maruz kalması hem ailesi, hem de içinde yaşadığı toplum için utanç vesilesidir. Cinsel taciz ve saldırı İslamî, insanî bir suçtur. Cinsel taciz ve saldırı Türk Ceza Kanunu'nun 105.maddesinde⁷⁹⁹ de suç sayılmıştır. Bu çirkin fiili yapanlar kadının haklarını ihlal etmiş olup ve dokunulmazlığını ayaklar altına almıştır.

Günümüzde İslam aleminin durumuna geneli itibariyle diyebiliriz ki, kadınlar bazı haklardan mahrum bırakılmaktadır. Örneğin bazı bölgelerde kız çocuklarının eğitim hakkından yoksun bırakılması gibi. Bunun sonucunda da erkekler kızlardan daha iyi ve güzel işlerde çalışmaktadır.

Sonuç olarak İslam'la, kadınların da canının, malının, ırzının dokunulmaz kabul edilmiştir. İslam, kadınlara yeni haklar ve sorumluluklar yükleyerek, hakları kullanma açısından kadınlarla erkeklerin eşit olduğunu vurgulamıştır. Kadın annemiz olması hasebiyle saygıya en layık olan kişidir. Yine kadın, kızımız olması nedeniyle sevgiyi en çok hak edendir. Yani kadın erkeğin tamamlayıcısı ve en büyük yardımcısıdır.

2.3. Değerlendirme

İkinci bölümün başında canın, dinin, aklın, neslin/ırzın ve malın korunmasına dair ayetler ve hadisi şerifler tespit edilmiştir. Buna göre Kur'an-ı Kerim ve hadisi şerifler bize insanın değerli bir varlık olduğunu gösterir. Can, din, akıl, nesil ve mal muhafaza edildiği sürece insanın da değeri korunacaktır. Bu beş esasın birbirinden ayrı düşünülmesi mümkün değildir. Can olmadan, akıl, mal hiçbir şeye yaramaz. Akı olmayan kimse dinen mükellef değildir. Kısacası bu beş esas insanın saygınlığını muhafaza etmek için mutlaka korunmak zorundadır.

İkinci bölümün ikinci başlığında insanların yaşlarına ve durumlarına dair ayetler, rivayetler tespit edilmiştir. Hz. Peygamber, toplumda ilgi ve alakaya muhtaç herkese yardım etmiştir. Bilhassa çocukların, yaşlıların, yetimlerin, hastaların,

⁷⁹⁹ www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5237.pdf. (19.05.2019)

engellilerin, gençlerin, kimsesizlerin/borçluların, kölelerin ve kadınların problemlerini çözerek onlara sahipsiz olmadıklarını hissettirmiştir.

- Hz. Peygamber, çocukları insan olarak kabul etmiş ve çocuklara verilmesi gereken değeri vermiştir. Onlara selam vermiş, sevgisini göstermiş, onlarla şakalaşmış, onlara kızmak isteyenlere müsaade etmemiş ve kendisi de asla kızmamıştır. Hz. Peygamber, çocukların acılarını paylaşmış, onlara eşit davranılmasını emretmiş ve onlarla oynamıştır. Çocukları geleceğin büyüğü olarak gördüğünden haklarından mahrum bırakılmasına karşı çıkmıştır.

- Peygamberimizin hayatında gençlerin ayrı bir yeri vardır. Gençler, İslam'ın en büyük destekçisi olmuş ve Hz. Peygamberin en zor zamanlarında yanında yer almışlardır. Gençler, verilen görevleri severek kabul etmiş, tebliğ faaliyetlerine katılmış, en zor görevleri başarıyla yerine getirerek Hz. Peygamber'in güvenini boşa çıkarmamışlardır. Hz. Peygamber, gençlerin yeteneklerini tespit edip, onlara görevler vererek topluma kazandırma gayretinde olmuştur.

-Yaşlılık, Kur'an'da ömrün en zor dönemi olarak açıklanır. Hz. Peygamber, yaşlılıktan Allah'a sığınmış, yaşlılara hürmet etmemizi, işlerinde yardımcı olmamızı söylemiştir. Anne-baba olmak üzere bütün yaşlılara kaba davranmak, azarlamak, onları incitmek dinimizce yasaklanmıştır.

- Kur'an, yetime sahip çıkmayı, iyi davranmayı, yetimin malını korumayı emreder. Kendisi de bir yetim olan Hz. Peygamber, yetime sahip çıkanlarla ahirette yakın olacağını, yetimle ilgilenmenin büyük bir mükafatının olduğunu söylemiş ve yetimi itip kakmanın, hormananın ise cezasının ağır olacağını bildirmiştir.

- Hastalık, her insanın başına gelebilecek sıkıntılı bir zaman dilimidir. Hastalığı yaratan Allah, her hastalığın şifasını da yaratmıştır. Peygamberimiz hastalığın günahlara keffaret olduğunu ve hastalara tedavi olmalarını söylemiştir. Hz. Peygamber, hastaları ziyaret etmiş, ahabına da ziyaret etmelerini söylemiş, okuyarak tedavi etmiştir.

- Allah Rasûlü, engellilere değer vermiş, ilgilenmiş ve yeteneklerine göre görev vermiştir. Peygamberimiz engellileri evinde ziyaret etmiş, ikramlarını kabul etmiştir. Ayrıca engellileri aşağılayıcı söz ve hareketleri yasaklamış, cihattan muaf tutmuş ve bazı ibadetlerde kolaylık sağlamıştır. Ancak muafiyet ve kolaylık kulluğa engel değildir.

- Sosyal bir varlık olan insan, doğal ve yapay felaketler sonucu yalnız ve kimsesiz kalabilmektedir. Kimsesizlik içinden çıkılmaz bir durumdur. Hele bir de insan

hasta, engelli veya fakir ise bu durum daha da zordur. Hz. Peygamber, kimsesizlere sahip çıkmış, işlerinde yardım etmiş, yoksulların ihtiyaçlarını karşılamış ve felakete uğrayanların yardımına koşmuştur.

- Hz. Peygamber, köleleri değerli ve onurlu bir varlık kabul etmiş ve bütün insanların tarağın dişleri gibi eşit olduğunu savunmuştur. Onların özgürlüklerine kavuşması için ceza gerektiren bir çok durumda köle azat etmek ilk seçenek olarak sunulmuştur. Tanınan haklar neticesinde kölelikten özgürlüğüne kavuşanların İslam'a büyük hizmetleri olmuştur. İslam'ın kölelere tanıdığı hakları hiçbir din, ideoloji, kanun ve yasalar vermemiştir.

- Cahiliye döneminde değersiz görülen kadın, İslam'la hayatın her alanında varlığını hissettirmiştir. Kadınlar, savaşa katılmış, ilim öğrenmiş, sosyal aktiviteleri izleme imkanı bulmuş, toplu ibadetlere katılarak Hz. Peygamber'in sohbetlerini dinlemişlerdir. Kadın, İslam ile hakkını aramayı öğrenmiş ve rızası alınmadan yapılan sözleşmelere karşı çıkmıştır. Kur'an, kadın ile erkeği sorumluluk açısından eşit kabul ederek birbirinin tamamlayıcısı olduğunu bildirmiştir. Kısaca kadın, kaybettiği izzetine ve şerefine İslam Dîni ile kavuşmuştur.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

HADİS LİTERATÜRÜNDE İNSANIN DEĞERİ

3.1. İnsanın Değeri ile İlgili Kütüb-i Sitte'deki Kitap/Bölüm ve Bab/Konu Başlıkları

Bu bölümde insanın değeri ile ilgili Kütüb-i Sitte'deki bab/konu başlıklarını tespit etmeye çalıştık. Bab başlıklarını/konularını tespit ederken ikinci bölümde değerlendirdiğimiz zarurat-ı diniyyeyi (korunması gereken beş temel esası) ve yaşlarına ve durumlarına göre insanın değeri ile ilgili olan hususları esas aldık.

İnsanın değeri ile ilgili hadisleri ve bab başlıklarının tesbiti Sahih-i Buhari'nin tamamı okunarak yapılmıştır. Sahih-i Müslim, Sünen-i Tirmizi, Sünen-i İbn Mâce, Sünen-i Ebû Davud ve Sünen-i Nesai' deki insanın değeri ile ilgili rivayetler ve bab başlıkları ise Şamile gibi hadis kaynaklarını ihtiva eden bilgisayar programları kullanılarak tespit edilmiştir.

Hazırlanan tablolarda insanın değeriyle ilgili müstakil konu başlıklarının insanın yaşı ve durumları ile beş temel hakkı esas alınarak hangi bölümde/kitapta, konu/bab başlığında ve bab numarasında geçtiği gösterilmiştir. Tablolardaki konu/bab başlıkları ve numaralarının sıralanmasında müelliflerin eserlerindeki sıralama dikkate alınmıştır.

Bab başlıklarının ikinci bölümde ele aldığımız konularla ilgisini pratik olarak belirtmek için çarpı ile (X) işaretledik.

3.1.1. İnsanın Değeri ile İlgili Sahih-i Buhari'deki Bab Başlıkları

Bu başlık altında insanın değeri ile ilgili Sahih-i Buhârî'deki bab/konu başlıklarının ele alacağız. Konumuzla ilgili bab başlıklarının tesbitinde Sahih-i Buhârî'deki hangi kitaptan olduğunu göstermek için kitaplarını/bölümlerini de başta göstermenin faydalı olacağı kanaatindeyiz.

Sahih-i Buhârî 97 bölüm/kitap ve 3740 baktan/konudan⁸⁰⁰ oluşmaktadır. Sahih-i Buhari de mükerrerler dahil 7563 hadis vardır⁸⁰¹. Burada ikinci bölümde değindiğimiz yaşlarına ve durumlarına göre insanın değeri ile ilgili kitaplara/bölümlere yer

⁸⁰⁰ İsmail Lütfi Çakan, *Hadis Edebiyatı*, İfav, İstanbul 2011, s. 81.

⁸⁰¹ Ebu Abdullah Muhammed b. İsmail b. İbrahim Buhari, *Sahih-i Buhari*, (Çev. Heyet), Karınca-Polen Yayınları, c. I-VI, İstanbul 2009.

verilmiştir. Bu bölümde konuyu sınırlı tutmak için insanın değeri ile ilgili Sahih-i Buhâri'deki bölüm/kitap ve konu/bab başlıkları tespit edilmiştir.

İnsanın değeri ile ilgili Sahih-i Buhari'deki bab başlıkları kitabü'l-ıman, kitabü'l-ilm, kitabü'l-vudû, kitabü'l-gusl, kitabü'l-hayz, kitabü't-teyemmüm, kitabü's-salat, kitabü'l-ezan, kitabü'l-cum'a, kitabü'l-ıydeyn, kitabü'l-vitr, kitabü'l-kusûf, kitabü't-taksırı's-salât, kitabü't-teheccüt, kitabü'l- ameli fi's-salât, kitabü'l-cenâiz, kitabü'z-zekat, kitabü'l-hacc, kitabü'l-muhsar, kitabü-cezâi sayd, kitabü's-savm, kitabü'l-itikaf, kitabü'l-büyû, kitabü'l-icâre, kitabü'l-havale, kitabü'l-kefalet, kitabü'l-müsâkât, kitabun fi'l-istikâz, kitabü'l-husumât, kitabü'l-mezalim, kitabü'ş-şerike, kitabü'l-ıtk, kitabü'l-mükateb, kitabü'l-hibe ve fazileti, kitabü'ş-şehâdât, kitabü'l-vesâyâ, kitabü'l-cihad ve's-siyer, kitabü'l-humus, kitabü'l-cizye ve'l-muvâdea, kitabü'l-enbiyâ, kitabü'l-menâkıb, kitabü'fadâili ashabi'n-nebi, kitabü'menakibi'l-ensar, kitabü'l-megâzi, kitabü'fezâili'l-kur'an, kitabü'n-nikah, kitabü't-talak, kitabü'n-nafakat, kitabü'l-et'ime, kitabü'l-akika, kitabü'z-zebâih ve's-sayd, kitabü'l-eşribe, kitabü'l-merdâ, kitabü't-tıbb, kitabü'l-edeb, kitabü'l-isti'zan, kitabü'l-dâvat, kitabü'r-rikak, kitabü'l-eymân ve'n-nuzûr, kitabü'keffâratı'l-eyman, kitabü'l-ferâiz, kitabü'l-hudud, kitabü'd-diyât, kitabü'l-ikrah, kitabü'l-ahkam ve kitabü'l-itisâm bölümlerinden/kitaplarından tespit edilmiştir.

Buhari, Sahih-i'nde insanın değeri ile ilgili müstakil bir bab/bölüm başlığına yer vermemiştir. Sahih-i Buhâri de insanın değeri ile ilgili müstakil bir bölüm ve konuya yer verilmemesi o dönemde insanın saygınlığının korunduğu veya insan değeri ile ilgili hiçbir problemin olmadığı anlamına gelmez.

Ek 1'de görüleceği üzere tespit edebildiğimiz kadarıyla Sahih-i Buhârî'deki 42 bab başlığı çocukların, 18 bab başlığı yaşlıların, 11 bab başlığı yetimlerin, 49 bab başlığı hastaların, 6 bab başlığı engellilerin, 22 bab başlığı kimsesizlerin/fakirlerin, 60 bab başlığı kölelerin/cariyelerin/esirlerin, 65 bab başlığı kadınların durumları ile ilgili isimlerle başlamaktadır. Ayrıca 23 bab başlığı canın dokunulmazlığı, 11 bab başlığı aklın muhafazası, 24 bab başlığı neslin/ırzın korunması, 35 bab başlığı da malın korunması ilgilidir. Gençlerin durumu ve dinin korunması ile ilgili müstakil bir bab başlığı Sahih-i Buhârî'de tespit edilememiştir.(Bkz. Ek 1)

Sahih-i Buhari de kitabü'l-ıtk ve kitabü'l-mukateb gibi kölelerle ilgili ayrı bir bölüme yer verilmesi kanaatimizce, Buhari'nin yaşadığı dönemde kölelerin özgürlüğüne kavuşturulması toplumun öncelikleri arasında olabilir.

Buhari'nin Sahih-i'n de kitabu'l-merda ve kitabu't-tıbb adı altında ayrı bir bölüme yer vermesi ise insanın değerinin her şartta korunması gerektiği ve İslam'ın insana ve insan sağlığına verdiği önemin ifadesidir. Ayrıca Sahih-i Buhari'nin de bu bölümlere yer vermesinin nedeni yaşadığı dönemde toplumsal bir salgın hastalıktan etkilenmiş olması olabilir.

3.1.1.1. Kitabu'l Itk

Buhâri, Kitabu'l-Itk adını verdiği bu bölümü cahiliye toplumunda özgürlüğü olmayan kölelere ayırmıştır. Bu bölüm yirmi bab ve kırk iki hadisten oluşmaktadır⁸⁰². Bu bölümde/kitapta genel olarak hadislerde köle azad etmenin faziletinden, ashabına kölelere yediklerinden yedirmelerini, giydiklerinden giydirmelerini, köle ve cariyeleri topluma kazandırmalarını ve kölelerin eğitimleri ile ilgilenmelerini, olağanüstü olaylar (güneş tutulması vb.) görüldüğünde köle azad etmelerini, köle ve cariyeleri incitici ve zarar verici davranışlardan uzak durmalarını tavsiye etmiştir.

3.1.1.2. Kitabu'l-Mukâteb

Kitabu'l-Mukâteb isimli Sahih-i Buhâri'deki bu bölüm/kitap doğrudan konumuzla alakalı olmasa da kölelerin özgürlüğüne kavuşturma yöntemlerinden birisi olduğu için burada kısaca zikretmenin faydalı olacağı kanaatindeyiz. Bu bölümde beş bab ve altı hadis mevcuttur⁸⁰³. Bu kitapta kölelerle özgürlüğüne kavuşmaları için anlaşma yapıldığı zaman kölelere kolaylık gösterilmesine değinilmiştir.

3.1.1.3. Kitabu'l Merdâ

Buhâri, 75. Bölümünde/Kitabında morale ihtiyacı olan hastalara yer vermiştir. Kitabu'l- Merdâ isimli bölüm 22 baktan/konudan ve 37 hadisten oluşmaktadır⁸⁰⁴. Bu kitapta Buhâri, hastalığın günahlara keffaret olduğuna, hastayı ziyaret etmenin faziletine, hasta ziyareti sırasında hastanın moralini bozucu söz ve davranışlardan uzak durmamız gerektiğine ve hastalara dua etmemiz gerektiğine yer vermiştir.

3.1.1.4. Kitabu't-Tıbb

Buhâri, 75. Kitabına morale ve ilgiye muhtaç olan hastaları iyileştirme, iyi duruma getirme, aksayan taraflarını düzeltme anlamına gelen Kitab't-Tıbb, 58 baktan

⁸⁰² Buhari, Itk 1-20.

⁸⁰³ Buhari, Mukateb 1-5.

⁸⁰⁴ Buhari, Merda 1-22.

ve 104 hadis şeriften oluşmaktadır⁸⁰⁵. Bu bölüme hastalarla alakalı olduğu için yer verdik. Bu bölümdeki hadislerde hastaların şifa bulmak için vesile aramaları, Allah'ın her hastalığın şifasını verdiğini, insanların bulaşıcı hastalıkları birbirine bulaştırmamak için dikkat etmeleri gerektiğine ve nazar değmesinin ve hastalıkların rukye yapılarak tedavi edilebileceğine yer verilmiştir.

⁸⁰⁵ *Buhari*, Tıbb 1-58.

Tablo 3.1. İnsanın Değeri ile İlgili Sahih-i Buhari'deki Bölüm/Kitap ve Konu/Bab Başlıkları

Kitap Adı	Bab Başlıkları	Bab No	Çocuk	Genç	Yaşlı	Yetim	Hasta	Engelli	Kimses	Köle/E	Kadın	Can	Din	Akıl	Nesi/İr	Mal
Kitabu'l-İlm	Küçük çocuğun hadis dinleyebileceğine dair bab.	18	X													
Kitabu'l-İlm	Kişinin cariyesine ilim öğretmesi	31								X						
Kitabu'l-İlm	Devlet başkanının kadınlara vaaz etmesi ve ilim öğretmesine dair bab.	32									X					
Kitabu'l-İlm	İlim için kadınlara özel gün ayrılır mı?	35									X					
Kitabu'l-Vudû	Kadının, babasının yüzündeki kanı temizlemesi	72					X									
Kitabu'l-İlm	Büyük olana misvak vermek	74			X											
Kitabu'l-Gusl	Kişinin eşiyile birlikte gusletmesi	2									X					
Kitabu'l-Hayz	Kocanın hayızlı eşine yaslanarak Kur'an Okuması	3									X					
Kitabu'l-Hayz	Hayızlı kadına dokunmak	5									X					
Kitabu'l-Hayz	Hayızlı kadının Bayramlara ve toplu dualara katılması	23									X					
Kitabu't-Teyemmüm	Hastalanmaktan ve ölmekten korkan birisi teyemmüm alır	7					X									
Kitabu's-Salât	Kadınların mescidde uyuması	57									X					
Kitabu's-Salât	Şarap ticaretinin haram kılınması	73												X		
Kitabu's-Salât	Esir ve borçluların camide bağlanması	75								X						
Kitabu's-Salât	Hastalar için camide çadır kurmak babı.	77					X									
Kitabu's-Salât	Kadının arkasında nafîle namaz kılmak	104									X					
Kitabu's-Salât	Namazda kız çocuğunu kucakta taşımak	106	X													

Tablo 3.1. (Devamı)

Kitap Adı	Bab Başlıkları	Bab No	Çocuk	Genç	Yaşlı	Yetim	Hasta	Engelli	Kimsesiz	Köle/Esir	Kadın	Can	Din	Akıl	Nesil/İrz	Mal
Kitabu's-Salât	Hayızlı kadının yatağına doğru namaz kılmak	107									X					
Kitabu'l-Ezan	Ezan okunması sebebiyle kan akıtılamayacağı babı.	6										X				
Kitabu'l-Ezan	Âmânın Ezan okuması	11						X								
Kitabu'l-Ezan	Cemaate katılmaya engel olan Hastalığın ölçüsü	39					X									
Kitabu'l-Ezan	Hastalık hallerinde cemaate katılamayacağına dair ruhsat	40					X									
Kitabu'l-Ezan	Bilgileri eşit ise Yaşça büyük olanların imameti	49			X											
Kitabu'l-Ezan	Kölenin imamlık yapması babı.	54								X						
Kitabu'l-Ezân	Çocuğun ağlamasına namazın kısaltılması	65	X													
Kitabu'l-Ezân	Kadın tek başına saf tutabilir	78									X					
Kitabu'l-Ezân	Çocukların bayram, cenaze namazlarına katılmaları	161	X													
Kitabu'l-Ezân	Kadınların gece ve sabah namazına gitmeleri	162									X					
Kitabu'l-Ezân	Namaza gitmek için izin isteyen kadına izin verilmelidir	166									X					
Kitabu'l-Cum'â	Kadınların ve çocukların cuma namazına gelmeleri babı.	2	X								X					
Kitabu'l-Iydeyn	Bayranda günlerinde Kadınların musallaya çıkması	15									X					
Kitabu'l-Iydeyn	Bayranda günlerinde Çocukların musallaya çıkması	16	X													
Kitabu'l-Iydeyn	Bayramda İmamın kadınlara nasihat etmesi	19									X					
Kitabu'l-Vitr	Hz. Peygamber'in eşine Vitr kıldırması	2									X					
Kitabu'l-Kusûf	Kadınların cemaatle küsuf namazı kılmaları	10									X					

Tablo 3.1. (Devamı)

Kitap Adı	Bab Başlıkları	Bab No	Çocuk	Genç	Yaşlı	Yetim	Hasta	Engelli	Kimsesiz	Köle/Esir	Kadın	Can	Din	Akıl	Nesil/İrz	Mal
Kitabu'l-Kusûf	Güneş tutulmasında köle azad etmek babı.	11								X						
Kitabu't-Taksîrî's-Salât	Oturarak namaz kılmak	17					X									
Kitabu't-Taksîrî's-Salât	Oturarak namaz kılamayan yan uzanarak namaz kılar babı.	19					X									
Kitabu't-Teheccüt	Hastaların gece ibadetini terke etmesi	4					X									
Kitabu'l-Ameli fi's-Salât	Annenin namaz kılan oğlunu çağırması	7			X											
Kitabu'l-Cenâiz	Kadınların cenazeyi takip etmesi	29									X					
Kitabu'l-Cenâiz	Hastanın yanında ağlamanın nehyedilmesi babı.	44					X									
Kitabu'l-Cenâiz	Yahudi cenazesine saygı için ayağa kalkmak	49										X				
Kitabu'l-Cenâiz	Çocukların cenaze namazında saf düzeni alması	55	X													
Kitabu'l-Cenâiz	Çocukların cenaze namazı kılması	59	X													
Kitabu'l-Cenâiz	İntihar edenin durumu	83										X				
Kitabu'z-Zekât	Malı Allah yolunda harcamak	5														X
Kitabu'z-Zekât	Sadaka verirken riya yapmak	6														X
Kitabu'z-Zekât	Sadaka vermek için hizmetçiye emir vermek	17														X
Kitabu'z-Zekât	Hizmetçinin, efendisinin emri ile sadaka verdiği zaman alacağı sevap	25								X						X
Kitabu'z-Zekât	Kadının, efendisinin emri ile sadaka verdiği zaman alacağı sevap	26									X					X
Kitabu'z-Zekât	Zekatı yetimlere vermek	47				X										X
Kitabu'z-Zekât	Koruması altındaki yetime zekat vermek	48				X										X

Tablo 3.1. (Devamı)

Kitap Adı	Bab Başlıkları	Bab No	Çocuk	Genç	Yaşlı	Yetim	Hasta	Engelli	Kimsesiz	Köle/Esir	Kadın	Can	Din	Akıl	Nesil/İrz	Mal
Kitabu'z-Zekât	Kölelere, borçlulara zekat vermek	49								X						X
Kitabu'z-Zekât	Azaklı kölelere zekat vermek	61								X						X
Kitabu'z-Zekât	Zekatın, aynı yerdeki fakirlere vermek	63							X							X
Kitabu'z-Zekât	Fıtır sadakasının kölelere farz olması	71								X						X
Kitabu'z-Zekât	Kölelerin fıtır sadakası verme sorumlulukları	77								X						X
Kitabu'l-Hacc	Zayıf kimselerin Müzdelifeye erken gönderilmesi	98					X									
Kitabu'l-Hacc	Hanımları adına büyük baş kurban kesmek	115									X					
Kitabu'l-Muhsar	Bir hasta oruç tutmak, kurban kesmek veya sadaka vermekten birini seçebilir babı.	5					X									
Kitabu-Cezâi Sayd	Yolculuk yapamayan yaşlı adına vekaleten hacca gitmek babı.	23			X											
Kitabu-Cezâi Sayd	Bayanın erkek adına vekaleten hacca gitmesi babı.	24									X					
Kitabu-Cezâi Sayd	Küçüklerin hacca gitme babı.	25	X													
Kitabu-Cezâi Sayd	Kadınların hacc yapması	26									X					
Kitabu's-Savm	Oruç tutmaya gücü yetmeyenlerin fidye vermesi	39					X									
Kitabu's-Savm	Oruç konusunda bedenin hakkı	55										X				
Kitabu-İ'tikaf	Kadınların itikaf yapması	6									X					
Kitabu'l-Büyû	Borçluya süre tanımak	17							X							

Tablo 3.1. (Devamı)

Kitap Adı	Bab Başlıkları	Bab No	Çocuk	Genç	Yaşlı	Yetim	Hasta	Engelli	Kimsesiz	Köle/Esir	Kadın	Can	Din	Akıl	Nesil/İrz	Mal
Kitabu'l-Büyû	Ödeme zorluğu çekene süre tanımak	18							X							
Kitabu'l-Büyû	Zina yapan kölenin kusurunun söylenmesi	66								X						
Kitabu'l-Büyû	Başkasının malını izinsiz satmak, daha sonra razı etmek	98														X
Kitabu'l-Büyû	Harbiden köle almak, harbinin köle azadı	100								X						
Kitabu'l-Büyû	Şarap ticaretinin haramlığı	105												X		
Kitabu'l-Büyû	Hür kimseyi satmanın günahı	106										X				
Kitabu'l-Büyû	Köle satımı	109								X						
Kitabu'l-Büyû	Müdebber kölenin satımı	110								X						
Kitabu'l-İcâre	İşçinin ücretini vermeyenin günahı	10								X						
Kitabu'l-İcâre	İşçinin ücretini almadan gitmesi	12								X						
Kitabu'l-İcâre	Kölenin, efendisinden vereceği verginin hafifletilmesini istemesi ile ilgili bab.	19								X						
Kitabun fil-İstikâz	Malı zayi etmenin günah olması babı.	19														X
Kitabun fil-İstikâz	Köle efendisinin malının çobanıdır babı.	20								X						X
Kitabu'l-Husûmât	Aklı zayıf kimseler mal satmak, ücretlerini onlara teslim etmek	3						X								X
Kitabu'l-Mezâlim	Mazluma yardım etmek	5							X							
Kitabu'l-Mezâlim	Zalime karşı yardım istemek	6							X							
Kitabu'l-Mezâlim	Mazlumun bedduasından sakınmak gerekir babı.	9							X							

Tablo 3.1. (Devamı)

Kitap Adı	Bab Başlıkları	Bab No	Çocuk	Genç	Yaşlı	Yetim	Hasta	Engelli	Kimsesiz	Köle/Esir	Kadın	Can	Din	Akıl	Nesil/İrz	Mal
Kitabu'l-Mezâlim	Haksızlıkla bir araziyi ele geçirmek günahdır.	13							X							X
Kitabu'l-Mezâlim	Zulmettiğini bildiği halde dava açan kimsenin günahı	16							X							
Kitabu'l-Mezâlim	İzinsiz birinin malını yağmalamak	30														X
Kitabu'l-Mezâlim	Malı uğruna mücadele eden kimse	33														X
Kitabu'ş-Şerîke	Yetimin ve mirasçılarının ortaklığı	7				X										
Kitabu'ş-Şerîke	Köle ortaklığı	14								X						
Kitabu'l-İtk	Köle azat etmenin fazileti	1								X						
Kitabu'l-İtk	Hangi köleyi azat etmek efdaldır	2								X						
Kitabu'l-İtk	Güneş tutulmasında müstehap olan köle azat etmek	3								X						
Kitabu'l-İtk	Ortak köle ve cariye azat etmek	4								X						
Kitabu'l-İtk	Köle üzerindeki payını azat etmek, köle ile anlaşma yapmak	5								X						
Kitabu'l-İtk	Müşrik akrabalar esir edildiğinde fidye alınır mı?	11								X						
Kitabu'l-İtk	Köleyi satmak, bağışlamak, fidye istemek ve kadın ve çocukları esir etmek	13	X							X	X					
Kitabu'l-İtk	Cariyesini eğitenin fazileti	14								X						
Kitabu'l-İtk	Kölelere yediğinizden yedirmek	15								X						
Kitabu'l-İtk	Kölenin efendisinin iyiliğini istemesi	16								X						
Kitabu'l-İtk	“Kölem”, “Cariyem” demenin mekruh oluşu	17								X						

Tablo 3.1. (Devamı)

Kitap Adı	Bab Başlıkları	Bab No	Çocuk	Genç	Yaşlı	Yetim	Hasta	Engelli	Kimsesiz	Köle/Esir	Kadın	Can	Din	Akıl	Nesil/İrz	Mal
Kitabu'l-İtk	Hizmetçiniz yemek getirdiğinde	18								X						
Kitabu'l-İtk	Köle sahibinin malından sorumludur.	19								X						
Kitabu'l-İtk	Kölenin yüzüne vurmaktan sakınma.	20								X						
Kitabu'l-Mukateb	Mukateb yılda bir taksit öder	1								X						
Kitabu'l-Mukateb	Mukatebin insanlardan yardım istemesi	3								X						
Kitabu'l-Mukateb	Mukateb köleyi rızası ile satmak	4								X						
Kitabu'l-Hibe ve Fazileti	Kişinin çocuğuna hibe temesi	12	X													
Kitabu'l-Hibe ve Fazileti	Karı-kocanın birbirine bağışta bulunması	14									X					
Kitabu'ş-Şehâdât	Amanın evlenmesi, biat etmesi, ezan okuması ve seslerle şahitliği	11						X								
Kitabu'ş-Şehâdât	Kadınların Şahitliğ	12									X					
Kitabu'ş-Şehâdât	Köle ve Cariyenin şahitliği	13								X						
Kitabu'l-Vesâyâ	Hasta birinin işaretle şahitliği caizdir	5					X									
Kitabu'l-Vesâyâ	Kişinin malını Annesi adına vakfetmesi	15			X											X
Kitabu'l-Vesâyâ	Kişinin kölelerinin bir kısmını sadaka olarak vermesi caizdir	16								X						
Kitabu'l-Vesâyâ	Paylaşımından yetimlere, fakirlere verin ayeti	18				X		X								
Kitabu'l-Vesâyâ	Yetimlere mallarını verin. Yetimin malını yemek günahdır.	21				X										

Tablo 3.1. (Devamı)

Kitap Adı	Bab Başlıkları	Bab No	Çocuk	Genç	Yaşlı	Yetim	Hasta	Engelli	Kimsesiz	Köle/Esir	Kadın	Can	Din	Akıl	Nesil/İrz	Mal
Kitabu'l-Vesâyâ	Rüşdüne eren yetimin mallarını verin ayeti ⁸⁰⁶	22				X										
Kitabu'l-Vesâyâ	Yetimlerin mallarını haksız yere yiyenlerin karınları ateşle doldurulacaktır ayeti. ⁸⁰⁷	23				X										
Kitabu'l-Vesâyâ	Yetimlerin iyiliğine çalışın ayeti. ⁸⁰⁸	24				X										
Kitabu'l-Vesâyâ	Yolculuk ve yolculuk dışında yetimi çalıştırmak ile ilgili bab	25				X										
Kitabu'l-Vesâyâ	Fakire, misafire vakfetmek	29							X							X
Kitabu'l-Cihad ve's-Siyer	İnsanların en hayırlısı canı ve malıyla cihad edendir.	2										X				X
Kitabu'l-Cihad ve's-Siyer	Allah için canını feda etme ile ilgili bab.	10										X				
Kitabu'l-Cihad ve's-Siyer	Kadınların cihadı babı.	62									X					
Kitabu'l-Cihad ve's-Siyer	Kadınların deniz savaşlarına katıldıklarına dair bab.	63									X					
Kitabu'l-Cihad ve's-Siyer	Kadınların savaşa katılması ve erkeklerle birlikte savaşması.	65									X					
Kitabu'l-Cihâd ve's-Siyer	Kadınların cihad sırasında askerlere su taşınması.	66									X					

⁸⁰⁶ Nisa 4/6.

⁸⁰⁷ Nisa 4/10

⁸⁰⁸ Bakara 2/220.

Tablo 3.1. (Devamı)

Kitap Adı	Bab Başlıkları	Bab No	Çocuk	Genç	Yaşlı	Yetim	Hasta	Engelli	Kimsesiz	Köle/Esir	Kadın	Can	Din	Akul	Nesil/İrz	Mal
Kitabu'l-Cihâd ve's-Siyer	Kadınların yaralı askerleri muayine etmesi	67					X				X					
Kitabu'l-Cihâd ve's-Siyer	Kadınların yaralı askerleri ve şehitleri Medine'ye getirmesi.	68									X					
Kitabu'l-Cihâd ve's-Siyer	Vücuda saplanan oku çıkarmak babı.	69										X				
Kitabu'l-Cihâd ve's-Siyer	Savaşta zayıf ve salih kimselerin duası ile yardım istemek	76							X							
Kitabu'l-Cihâd ve's-Siyer	Ana-Babanın rızası ile savaşa gitmek	138			X											
Kitabu'l-Cihâd ve's-Siyer	Esirlerin giydirilmesi	142								X						
Kitabu'l-Cihâd ve's-Siyer	Esirlerin bağlanmaması/zincire vurulmaması.	144								X						
Kitabu'l-Cihâd ve's-Siyer	Savaşta çocukların öldürülmemesi babı.	147	X									X				
Kitabu'l-Cihâd ve's-Siyer	Savaşta kadınların öldürülmemesi babı.	148									X	X				
Kitabu'l-Cihâd ve's-Siyer	Esirlerin özgürlüğüne kavuşması ile ilgili bab.	171								X						
Kitabu'l-Cihâd ve's-Siyer	Müşrik esirlerin fidye karşılığında serbest bırakılması babı.	172								X						
Kitabu'l-Cihâd ve's-Siyer	Çocukların İslam davet edilmesi	178	X													
Kitabu'l-Cihâd ve's-Siyer	Ganimetten mal kaçırmak.	189														X

Tablo 3.1. (Devamı)

Kitap Adı	Bab Başlıkları	Bab No	Çocuk	Genç	Yaşlı	Yetim	Hasta	Engelli	Kimsesiz	Köle/Esir	Kadın	Can	Din	Akıl	Nesil/İrz	Mal
Kitabu'l-Humus	Ganimetlerin 1/5 yoksullar içindir	6							X							X
Kitabu'l-Humus	Hz. Peygamberin ganimetlerin dağıtılmasından önce esirleri serbest bırakması.	16								X						X
Kitabu'l-Cizye ve'l-Muvâdea	Kadınlara eman verilmesi ve himayeye alınması.	9									X					
Kitabu'l -Enbiya	İsrailoğulları arasındaki abraş, kör, kele(saçı olmayan) dair hadis	51					X	X								
Kitabu'l-Menâkıb	Nesebine sövülmesini istemeyen	16													X	
Kitabu Fedâili Ashab'n-Nebî	Hz. Peygamberin azatlısı Zeyd b. Harise'nin Menkıbeleri	17								X						
Kitabu Fadâili Ashab'n-Nebi	Hz. Fatıma ile ilgili bab.	29									X					
Kitabu Fadâili Ashab'n-Nebi	Hz. Aişe'nin fazileti babı	30									X					
Kitabu'l-Megâzi	İfk hadisi.	34									X				X	
Kitabu'l-Megâzi	Allah Resulü'nün hastalanması ve vefatı	89					X									
Kitabu Fezâili'l-Kur'an	Çocukların Kur'an öğrenmesi babı.1 Kerim Öğretmek	25	X													
Kitabu'n-Nikah	Nikahın tavsiye edilmesi babı.	1													X	
Kitabu'n-Nikah	Bakireleri Evlendirmek	9													X	
Kitabu'n-Nikah	Dul kadınların evlendirilmesi	10													X	

Tablo 3.1. (Devamı)

Kitap Adı	Bab Başlıkları	Bab No	Çocuk	Genç	Yaşlı	Yetim	Hasta	Engelli	Kimsesiz	Köle/Esir	Kadın	Can	Din	Akıl	Nesil/İrz	Mal
Kitabu'n-Nikah	Cariye edinmek, cariyeyi azat ettikten sonra onunla evlenmek	13								X	X				X	
Kitabu'n-Nikah	“Eğer fakir iseler Allah lütfu ile onları zengin kılar” ayeti gereği eli dar olanları evlendirmek.	14							X						X	
Kitabu'n-Nikah	Fakir erkeğin, zengin kadınla evlendirilmesi.	16							X						X	X
Kitabu'n-Nikah	Hür kadının kölenin nikahında altında olması	18								X	X				X	
Kitabu'n-Nikah	“Helal olan kadınlardan ikişer, üçer, dörder nikahlayın” ⁸⁰⁹ ayeti ile ilgili bab.	19													X	
Kitabu'n-Nikah	“Anneler çocuklarını tam iki yıl emzirirler” ⁸¹⁰	21	X													
Kitabu'n-Nikah	Süt emziren kadınların şahitliği.	23									X					
Kitabu'n-Nikah	Mut'a nikahının yasaklanması	31													X	
Kitabu'n-Nikah	Bakire ve dul kadın rızası alınmadan evlendirilemez.	41									X				X	
Kitabu'n-Nikah	Rızasız evlendirilen kız çocuğunun nikahı reddolunur.	42									X					
Kitabu'n-Nikah	“Yetimlere adil davranamayacaksınız nikahlamayın” ⁸¹¹ ayeti ile ilgili bab.	43				X										
Kitabu'n-Nikah	“Kadınların mehrini gönül rızası ile verin” ayeti. ⁸¹²	49									X					X

⁸⁰⁹ Nisa 4/3.

⁸¹⁰ Bakara 2/233.

⁸¹¹ Nisa 4/3.

⁸¹² Nisa 4/20.

Tablo 3.1. (Devamı)

Kitap Adı	Bab Başlıkları	Bab No	Çocuk	Genç	Yaşlı	Yetim	Hasta	Engelli	Kimsesiz	Köle/Esir	Kadın	Can	Din	Akıl	Nesil/İrz	Mal
Kitabu'n-Nikah	Kadınların ve çocukların düğün yemeğine gitmeleri	75	X								X					
Kitabu'n-Nikah	Kadınlarla iyi geçinmek:"Hz. Peygamber'in Kadın kaburga kemiği gibidir buyruğu.	79									X					
Kitabu'n-Nikah	Kadınlarla ilgili tavsiyede bulunmak	80									X					
Kitabu'n-Nikah	Hanım ile güzel geçinmek	82									X					
Kitabu'n-Nikah	Senin zevcenin üzerinde hakkın vardır	89									X					
Kitabu'n-Nikah	Kadınları dövmenin mekruh oluşu ve "Kadınları iz bırakmayacak bir şekilde dövün buyruğu" ⁸¹³	93									X					
Kitabu'n-Nikah	Kadınlar arasında adaleti tesis edin babı.	99									X					
Kitabu't-Talâk	Çocuk lanetleşen kadının nesebine aittir.	35	X												X	
Kitabu't-Talak	Zina karşılığı verilen ücret ve fasid nikah	51													X	
Kitabu'n-Nafakât	Rabbimizin: "Analar çocuklarını iki yıl emzirirler." ⁸¹⁴ ayeti	4	X													
Kitabu'n-Nafakât	Kadının hizmetçi istediğine dair bab.	7									X					
Kitabu'n-Nafakât	Kadının güzel bit şekilde giyinmesi	11									X					
Kitabu'n-Nafakât	Kadının çocuğu hakkında kocasına yardım etmesi.	12	X								X					
Kitabu'n-Nafakât	Borç ve muhtaç çoluk-çocuk bırakan kimsenin işi bana aittir.	15	X						X							
Kitabu'l-Et'ime	Amaya sorumluluk yoktur ayeti	7						X								

⁸¹³ Nisa 4/34.

⁸¹⁴ Bakara 2/233.

Tablo 3.1. (Devamı)

Kitap Adı	Bab Başlıkları	Bab No	Çocuk	Genç	Yaşlı	Yetim	Hasta	Engelli	Kimsesiz	X Köle/Esir	Kadın	Can	Din	Akil	Nesil/İrz	Mal
Kitabu'l-Et'ime	Hizmetçi ile beraber yemek yemek	55								X						
Kitabu'l-Akîka	Yeni doğan çocuğa isim verilmesi ve tahnik edilmesi	1	X													
Kitabu'l-Akîka	Akika çocuğun üzerindeki belaları def eder.	2	X													
Kitabu'z-Zebaih ve's-Sayd	Kadının ve cariyenin kestiği hayvan yenir.	19								X	X					
Kitabu'z-Zebaih ve's-Sayd	Yüze damga ve dövme yapmanın nehyedilmesi babı.	35										X				
Kitabu'l-Edâhı	Yolcu ve kadınlar için kurban kesmek	3									X					
Kitabu'l-Eşribe	Allah'ın:Hamr, kumar, fal okları ancak şeytan işi pisliktir...” 815 ayeti	1												X		X
Kitabu'l-Eşribe	Baldan içki, şarap	4												X		
Kitabu'l-Eşribe	İçkinin akli örttüğüne dair rivayetler.	5												X		
Kitabu'l-Eşribe	İçkiyi helal kılmak için ismini değiştirmek isteyen kimseler için gelen buyruklar	6												X		
Kitabu'l-Eşribe	Her türlü içkinin haram oluşu	10												X		
Kitabu'l-Eşribe	Bir şey içerken büyükten başlanması babı.	19			X											
Kitabu'l-Eşribe	Küçüklerin büyüklere hizmet etmesi	21			X											

⁸¹⁵ Maide 5/90.

Tablo 3.1. (Devamı)

Kitap Adı	Bab Başlıkları	Bab No	Çocuk	Genç	Yaşlı	Yetim	Hasta	Engelli	Kimsesiz	Köle/Esir	Kadın	Can	Din	Akıl	Nesil/İrz	Mal
Kitabu'l-Merdâ	Hastalığın günahlara keffaret oluşuna dair rivayetler	1					X									
Kitabu'l-Merdâ	Hastayı ziyaret etmenin vacip oluşu	4					X									
Kitabu'l-Merdâ	Baygınlık geçiren hastayı ziyaret etmek	5					X									
Kitabu'l-Merdâ	Saraya tutulan kimsenin fazileti ile ilgili bab.	6					X									
Kitabu'l-Merdâ	Ama olanın fazileti hakkındaki bab.	7					X									
Kitabu'l-Merdâ	Kadınların hasta erkekleri ziyaret etmesi	8					X				X					
Kitabu'l-Merdâ	Çocukların hasta ziyareti ile ilgili bab.	9	X				X									
Kitabu'l-Merdâ	Hasta bedeviyi ziyaret etmek babı	10					X									
Kitabu'l-Merdâ	Hasta müşriği ziyaret etmek	11					X									
Kitabu'l-Merdâ	Hastanın imamlık yapabileceğine dair bab.	12					X									
Kitabu'l-Merdâ	Hasta ziyareti yapanın elini hastanın üzerine koyması	13					X									
Kitabu'l-Merdâ	Hastaya ne söylenir babı.	14					X									
Kitabu'l-Merdâ	Hasta ziyaretine binekle gitmek	15					X									
Kitabu'l-Merdâ	Hastanın, ben hastayım demesine ruhsat verilmesi	16					X									
Kitabu'l-Merdâ	Hasta çocuğunu dua edilmesi için götürən kimse	18					X									
Kitabu'l-Merdâ	Hastanın ölümü temenni etmesi	19					X									
Kitabu'l-Merdâ	Hastayı ziyaret edenin, hastaya dua etmesi	20					X									
Kitabu'l-Merdâ	Hastayı ziyaret edenin, hasta için abdest alması	21					X									

Tablo 3.1. (Devamı)

Kitap Adı	Bab Başlıkları	Bab No	Çocuk	Genç	Yaşlı	Yetim	Hasta	Engelli	Kimsesiz	Köle/Esir	Kadın	Can	Din	Akıl	Nesil/İrz	Mal
Kitabu't-Tıbb	Allah her hastalığın şifasını vermiştir.	1					X									
Kitabu't-Tıbb	Kadın erkeği, erkek kadını tedavi edebilir mi?	2					X									
Kitabu't-Tıbb	Hastaya bulamaç yapmak	8					X									
Kitabu't-Tıbb	Hastalıktan dolayı hacamat yapılabileceğine dair bab.	13					X									
Kitabu't-Tıbb	Başın üzerinden tedavi olmak babı.	14					X									
Kitabu't-Tıbb	Baş ağrısından hacamat	15					X									
Kitabu't-Tıbb	Hastalıktan dolayı saçları traş etmek	16					X									
Kitabu't-Tıbb	Dağlama yapan, yaptıran ve dağlama yaptırmayanın fazileti	17										X				
Kitabu't-Tıbb	Hastanın ilaç kullanması gerekir.	21					X									
Kitabu't-Tıbb	Karın hastalığının tedavisi bab	24					X									
Kitabu't-Tıbb	Tauna sabreden kimsenin ecrine dair bab..	31					X									
Kitabu't-Tıbb	Okuyarak tedavi edilebilir.	32					X									
Kitabu't-Tıbb	Kadının erkeğe rukye yapması	41					X			X						
Kitabu'l-Edeb	Biz anasına-babasına iyi davranmasını emrettik ayeti ⁸¹⁶	1			X											
Kitabu'l-Edeb	Kişi Anne-babanın izni olmadan cihada çıkamaz.	3			X											
Kitabu'l-Edeb	Kişi ana-babasına sövemez	4			X											
Kitabu'l-Edeb	Ana-babasına iyilik yapanın duası kabul edilir	5			X											

⁸¹⁶ Ankebut 29/8.

Tablo 3.1. (Devamı)

Kitap Adı	Bab Başlıkları	Bab No	Çocuk	Genç	Yaşlı	Yetim	Hasta	Engelli	Kimsesiz	Köle/Esir	Kadın	Can	Din	Akıl	Nesil/İrz	Mal
Kitabu'l-Edeb	Ana-babaya kötü davranmak büyük günahlardandır.	6			X											
Kitabu'l-Edeb	Müşrik babaya iyilik etmek	7			X											
Kitabu'l-Edeb	Evli kadının annesinin haklarını gözetmesi babı.	8			X											
Kitabu'l-Edeb	Kız çocuğu ile oynayan, şakalaşan ve onu öpen kimse	17	X													
Kitabu'l-Edeb	Çocuğa merhamet etmek, onu öpmek, ona sarılmak babı.	18	X													
Kitabu'l-Edeb	Çocuğunu kendisi ile birlikte geçim korkusuyla öldürmek	20	X									X				
Kitabu'l-Edeb	Çocuğun kucağa alınması	21	X													
Kitabu'l-Edeb	Küçük çocuğun uyluğun üzerine konulması	22	X													
Kitabu'l-Edeb	Yetimin ihtiyaçlarını gören ve büyütenin fazileti	24				X										
Kitabu'l-Edeb	Dul kadının ihtiyaçlarını karşılayan kimse	25									X					
Kitabu'l-Edeb	Yoksul kimsenin ihtiyaçlarını karşılayan kimse	26							X							
Kitabu'l-Edeb	Yaşlıya ikram etmek; konuşmaya, soru sormaya büyükler başlar	89			X											
Kitabu'l-Edeb	Çocuğa ve çocuk olmadan künye vermek babı.	112	X													
Kitabu'l-İsti'zân	Çocuklara selam vermek babı.	15	X													
Kitabu'd-Daavat	Hz. Peygamber'in hizmetçisine malı çok, ömrü uzun olsun diye dua etmesi.	26								X						X
Kitabu'd-Daavat	Ölüm ve yaşama isteğine dair bab.	30										X				
Kitabu'd-Daavat	Çocukların başlarını okşayarak bereketini istemek babı.	31	X													

Tablo 3.1. (Devamı)

Kitap Adı	Bab Başlıkları	Bab No	Çocuk	Genç	Yaşlı	Yetim	Hasta	Engelli	Kimsesiz	Köle/Esir	Kadın	Can	Din	Akıl	Nesil/İrz	Mal
Kitabu'd-Daavat	Günah ve borçtan(fakirlikten) yükünden Allah'a sığınmak	39							X							
Kitabu'd-Daavat	Ömrün en rezil halinden Allah'a sığınmak babı.	42			X											
Kitabu'd-Daavat	Veba ve hastalıkların şifa bulması için dua etmek	43					X									
Kitabu'd-Daavat	Ömrün en rezil halinden, dünya ve cehennemden fitnesinden Allah'a sığınmak	44			X											
Kitabu'd-Daavat	Mal ve çocukların bereketi için dua etmek gerekir.	47	X													X
Kitabu'r-Rikâk	Mal ve evlet birer imtihandır.	10	X													X
Kitabu'r-Rikâk	Hz. Peygamber'in "dünya malı tatlıdır" sözüne dair bab.	11														X
Kitabu'r-Rikâk	Uhud Dağı kadar malım olsa beni sevindirmez sözü	14														X
Kitabu'r-Rikâk	Fakirliğin fazileti ile ilgili bab.	16							X							
Kitabu'l-Eyman ve'n-Nuzûr	Allah'ın yeminlerini bozanların on fakiri doyuracağı, giydirceği veya köle azat edeceğine dair bab ⁸¹⁷ .	1							X	X						
Kitabu Keffarati'l Eyman	Yemin keffarati on fakiri doyurmak..... ayeti ⁸¹⁸	1							X							
Kitabu Keffarati'l Eyman	Keffaret yükümlüsü fakire yardım etmek	3							X							
Kitabu Keffarati'l Eyman	Keffareti uzak-yakın on fakire vermenin caiz oluşu.	4							X							

⁸¹⁷ Maide 5/89

⁸¹⁸ Maide 5/89

Tablo 3.1. (Devamı)

Kitap Adı	Bab Başlıkları	Bab No	Çocuk	Genç	Yaşlı	Yetim	Hasta	Engelli	Kimsesiz	Köle/Esir	Kadın	Can	Din	Akıl	Nesil/İrz	Mal
Kitabu Keffarati'l Eyman	Allah'ın "yahut bir köle azat etmek" ⁸¹⁹ ayeti, hangi köle azat etmek faziletlidir.	6								X						
Kitabu Keffarati'l Eyman	Keffarete müdebber, mükateb, çocuklu kölenin, zina çocuğunun azat edilmesi babı.	7	X							X						
Kitabu'l-Ferâiz	Kız çocuklarına miras verilebilir babı.	6	X													
Kitabu'l-Ferâiz	Hür veya cariye'nin yatağında doğan çocuk ona aittir.	18	X							X					X	
Kitabu'l-Ferâiz	Esirin mirasa varis olabileceğine dair bab.	25								X						X
Kitabu'l-Ferâiz	Hristiyan köle, mükatebin mirası, çocuğunu nesebine katmayan kimsenin günahı	27	X							X					X	
Kitabu'l-Ferâiz	Kadının çocuğun kendisinden olduğuna dair iddiası	30	X												X	
Kitabu'l-Hudûd	Zina ve şarap içme yasağı babı.	2												X	X	
Kitabu'l-Hudûd	İçki içenin dövülmesi babı.	3												X		
Kitabu'l-Hudûd	İçki suçunda yaprakları soyulmuş hurma değnekleriyle ve ayakkabılarla vurma babı.	4										X		X		
Kitabu'l-Hudûd	Malı alırken hırsızın hali babı.	6														X
Kitabu'l-Hudûd	Şer'i bir ceza, hadd hariç müminin dokunulmazlığı	9										X				
Kitabu'l-Hudûd	Akıl hastası kadın ve erkeğin recm edilemeyeceği	22						X						X		
Kitabu'l-Hudûd	Hz. Peygamber'in zina eden kişiye "Sen muhsan mısın?" demesi.	29										X			X	

⁸¹⁹ Maide 5/89

Tablo 3.1. (Devamı)

Kitap Adı	Bab Başlıkları	Bab No	Çocuk	Genç	Yaşlı	Yetim	Hasta	Engelli	Kimsesiz	Köle/Esir	Kadın	Can	Din	Akıl	Nesil/İrz	Mal
Kitabu'l-Hudûd	Zina eden bekar kadın ve erkeğe sopa ve srügün cezası verileceği	32													X	
Kitabu'l-Hudûd	“İçinizden imanlı, hür kadınlarla evlenmeye gücü yetmeyenlerin imanlı cariyelerle evlenebileceğine dair ayet” ⁸²⁰	35								X						X
Kitabu'l-Hudûd	Zani cariyenin azarlanamayacağı ve sürgüne gönderilemeyeceği.	36								X						X
Kitabu'l-Hudûd	İffetli kadınlara zina iftirası atmak günahdır.	44									X					X
Kitabu'l-Hudûd	Kölelere zina iftirası atmak suçtur.	45								X						X
Kitabu'd-Diyat	Allah'ın “Kim bir mümini kasten öldürürse cezası ebedi kalacağı cehennemdir” ⁸²¹ ayeti	1										X				
Kitabu'd-Diyat	Allah'ın “Kim bir canı kurtarırsa bütün insanlığı kurtarmış gibi olur” ⁸²² ayeti	2										X				
Kitabu'd-Diyat	Bir kimsenin kanını haksız yere talep etme hakkındaki bab	9										X				
Kitabu'd-Diyat	Hataen kim bir mümini öldürenin bir köle azat edeceğine dair ayet.	11								X		X				
Kitabu'd-Diyat	Ana rahmindeki cenin	25	X									X				
Kitabu'd-Diyat	Ana rahmindeki ceninin hükmü	26	X									X				
Kitabu'd-Diyat	Köle veya çocuktan yardım istemek	27	X							X						

⁸²⁰ Nisa 4/25.

⁸²¹ Nisa 4/93.

⁸²² Maide 5/32.

Tablo 3.1. (Devamı)

Kitap Adı	Bab Başlıkları	Bab No	Çocuk	Genç	Yaşlı	Yetim	Hasta	Engelli	Kimsesiz	Köle/Esir	Kadın	Can	Din	Akıl	Nesil/İrz	Mal
Kitabu'l-İkrah	Zorla nikahlanmanın caiz olmaması	3									X					
Kitabu'l-İkrah	Zinaya zorlanan kadına had cezasının gerekmediği.	6									X					
Kitabu'l-Ahkam	Azadlı kölelerin hakimlik ve memurluk yapmaları	25								X						
Kitabu'l-Ahkam	Küçük çocuğun biatı babı.	46	X													
Kitabu'l-Ahkam	Kadınların biat ettiklerine dair bab.	49									X					
Kitabu'l-İtisâm	Hz. Peygamber'in erkek ve kadınlara ilim öğretmesi babı.	9									X					

3.1.2. İnsanın Değeri ile İlgili Sahih-i Müslim'deki Bab Başlıkları

Müslim'in Sahih-i mükerrerler hariç 3033 hadisten oluşmaktadır. Sahih-i Müslim, 54 kitap/bölümden meydana gelmektedir⁸²³. Bölüm/kitap adları Müslim tarafından belirlenmiştir. Ancak bab başlıkları ise Nevevi (ö.676/1277) tarafından konmuştur⁸²⁴.

Sahih-i Müslim'deki insanı değeri ile ilgili bab başlıklarını kitabu'l-iman, kitabu't-taharet, kitabu'l-hayz, kitabu's-salat, kitabu'l-mesacid ve mevazi'si-salat, kitabu's-salat'il müsafirine ve kasriha, kitabu's-salat'il-ıyden, kitabu'l-cenaiz, kitabu'z-zekat, kitabu'l-hacc, kitabu'n-nikah, kitabu'r-rıda, kitabu't-talak, kitabu'l-ıtk, kitabu'l-müsakat, kitabu'l-eyman, kitabu'l-kasame, kitabu'l-hudud, kitabu'l-lukata, kitabu'l-cihat ves'siyer, kitabu'l-imare, kitabu'l-eşribe, kitabu'l-libas ve'z-zinet, kitabu'l-adab, kitabu's-selam, kitabu'l-elfazi mi'n-el-edebi ve gayriha, kitabu'l-fedail, kitabu fedailü's-sahabe, kitabu'l-birr ve's-sıla ve'l-adab, kitabu'tevbe, kitabu'l-cennet, kitabu'z-zühd ve rakâik ve kitabu'tefsir bölümlerinden/kitaplarından tespit edilmiştir. Sahih-i Müslim de insanın değeri ile müstakil bir bab başlığına yer verilmemiştir.

Sahih-i Müslim'den tespit edebildiğimiz kadarıyla 10 bab başlığı çocuklarla, 8 bab başlığı yaşlılarla, 1 bab başlığı yetimlerle, 20 bab başlığı hastalarla, 3 bab başlığı engellilerle, 7 bab başlığı kimsesizlerle/fakirlerle, 18 bab başlığı kölelerle/cariyelerle/esirlerle ve 20 bab başlığı kadınların durumları konu almıştır. Ayrıca 16 bab başlığı canın dokunulmazlığı, 3 bab başlığı aklın muhafazası, 13 bab başlığı neslin/ırzın korunması, 24 bab başlığı da malın korunması, 4 bab başlığı da dinin korunması ilgilidir. Gençlerin durumu ile ilgili bab başlığı Sahih-i Müslim'de tespit edilememiştir. (Bkz. Ek 1)

3.1.2.1. Kitabu'l-Itk

Müslim, Sahih-i'nde kölelerin azad edilmesi anlamına gelen "Kitabu'l-Itk" adında bir bölüme/kitaba yer vermiştir⁸²⁵. Müslim'in de Buhari gibi Sahih-i'nde kölelere/cariyelere müstakil bir bölüm ayırması yaşadığı dönemin ve toplumun sıkıntularından biri olan köleliğin toplum da etkisinin devam etmesidir. Bize göre

⁸²³ Müslim, İbnü'l-Haccac el-Kuşeyri en-Nişaburi, *Sahih-i Müslim Tercüme ve Şerhi*, 1-11, (Çev. Ahmed Davudoğlu), Düzkaaya Matbaası, İstanbul 1978.

⁸²⁴ İsmail Lütfi Çakan, *Hadis Edebiyatı*, s.89.

⁸²⁵ *Müslim*, Itk 1-25.

Müslim'in kitabında kölelerle/cariyelerle ilgili ayrı bir bölüme yer vermesinin sebebi, kölelerin hak ve hukukuna riayet etme hususuna toplumun dikkatini çekmek istemiştir.

Tablo 3.2. İnsanın Değeri ile İlgili Sahih-i Müslim’deki Bölüm/Kitap ve Konu/Bab Başlıkları

Kitap Adı	Bab Başlıkları	Bab No	Çocuk	Genç	Yaşlı	Yetim	Hasta	Engelli	Kimsesiz	Köle/Esir	Kadın	Can	Din	Akul	Nesil/İrz	Mal
Kitabu’l-İman	Bile bile babasını inkar eden kimsenin imanı	27													X	
Kitabu’l-İman	Peygamber’in: “Müslümana sövmek fısktır; onunla çarpışmak ise küfürdür” hadisi	28										X				
Kitabu’l-İman	Nesebe dil uzatmak, ölüye ağlamaya küfür denilmesi	30													X	
Kitabu’l-İman	Kaçak köleye kafir denilmesi	31								X						
Kitabu’l-İman	Kafirin Allah’a iman ettikten sonra katlinin haram olması babı.	41										X				
Kitabu’l-İman	İnsanın kendini öldürmesini şiddetle tahrimi	47										X				
Kitabu’l-İman	Kendini öldürenin tekfir edilmediğinin delili	49										X				
Kitabu’l-İman	Malını müdafa ederken öldürülen şehittir, başkasının malına göz dikenin kanı helal, cezası cehennem babı.	62										X				X
Kitabu’l-İman	Korkan kimsenin imanını gizlemesinin caiz oluşu	67											X			
Kitabu’t-Taharet	Süt emen çocuğun bevlinin hükmü ve nasıl temizleneceği	31	X													

Tablo 3.2. (Devamı)

Kitap Adı	Bab Başlıkları	Bab No	Çocuk	Genç	Yaşlı	Yetim	Hasta	Engelli	Kimsesiz	Köle/Esir	Kadın	Can	Din	Akıl	Nesil/İrz	Mal
Kitabu'l-Hayz	Hayızlı kadına gömlek üzerinden mübaşeret	1									X					
Kitabu'l- Hayz	Hayızlı kadının kocasının başını taraması, kocasının onun kucağına oturup Kur'an okuması	3									X					
Kitabu's-Salat	Yanında gözü gören biri olursa amanın ezan okumasının cevazı	5						X								
Kitabu's-Salat	Fitneye sebep olmamak şartıyla kadınların mescide çıkmaları, fakat koku sürünerek çıkmamaları	30									X					
Kitabu'l-Mesacid ve Mevazi'is Salat	Namazda çocuk taşımanın caizliği ile ilgili bab.	9	X													
Kitabu'l-Mesacid ve Mevazi'is Salat	Bir özürden dolayı cemaate gitmemek için ruhsat verilmesi	47						X								
Kitabu's-Salat'il Müsafirine ve Kasriha	Gece namazının ve onu kılmadan uyuyan yahut hasta olan kimsenin ile ilgili bab.	18					X									
Kitabu's-Salat'il İdeyn	Bayramlarda kadınların namazgaha çıkmaları ve erkeklerden ayrı hutbe dinlediklerine dair bab.	1									X					
Kitabu'l-Cenaiz	Ölen kimselere şehadet telkin edileceğine dair bab.	1											X			
Kitabu'l-Cenaiz	Hastanın ve ölen kimsenin yanında söylenecek söz babı.	3					X									
Kitabu'l-Cenaiz	Ölen kisenin gözlerini kapatma ve can boğaza geldiği vakit ona duada bulunmak gerekir.	4										X				
Kitabu'z-Zekat	Zekar vermeyenin günahına dair bab.	6														X

Tablo 3.2. (Devamı)

Kitap Adı	Bab Başlıkları	Bab No	Çocuk	Genç	Yaşlı	Yetim	Hasta	Engelli	Kimsesiz	Köle/Esir	Kadın	Can	Din	Akl	Nesil/İrz	Mal
Kitabu'z-Zekat	Zekar vermeyenin ağır cezaya çarptırılacaktır.	8														X
Kitabu'z-Zekat	Mal biriktirenler ile ilgili bab.	10														X
Kitabu'z-Zekat	İnfak edene verdiği yerine mal verileceğine dair bab.	11														X
Kitabu'z-Zekat	Aile fertlerine ve kölelere nafaka vermenin fazileti ile ilgili bab.	12								X						X
Kitabu'z-Zekat	Nafaka ve sadakayı akraba, zevce, evlat müşrik bile olsalar ebeveyne vermenin fazileti.	14			X						X					X
Kitabu'z-Zekat	Malını infak eden ile etmeyen hakkındaki bab.	17														X
Kitabu'z-Zekat	Kocasının izniyle onun malından zararsızca sadaka veren kadının ecrine dair bab.	25									X					X
Kitabu'z-Zekat	Kölenin, efendisinin malından infakı hakkında bab.	26								X						X
Kitabu'z-Zekat	İnfaka teşvik ve cimriliğin keraheti	28														X
Kitabu'z-Zekat	Az bir şey de olsa sadaka vermeye teşvik ve azı hakir görerek vermekten îmtina etmemek.	29														X
Kitabu'z-Zekat	Yüksek elin, alçak elden daha hayırlı olduğunu beyanı.	32														X
Kitabu'z-Zekat	Geçinecek bir şey bulamayan ve halini anlayıpta kendisine sadaka veren bulunmayan fakir	34							X							
Kitabu'z-Zekat	Dünya malına tamah etmek ile ilgili bab.	38														X

Tablo 3.2. (Devamı)

Kitap Adı	Bab Başlıkları	Bab No	Çocuk	Genç	Yaşlı	Yetim	Hasta	Engelli	Kimsesiz	Köle/Esir	Kadın	Can	Din	Akul	Nesil/İrz	Mal
Kitabu'z-Zekat	Ademoğlunun iki vadi dolu malı olsa, üçüncüyü de ister babı.	39														X
Kitabu'z-Zekat	Asıl zenginlik gönül zenginliğidir babı.	40														X
Kitabu'z-Zekat	İmanından endişe edilen kimseye atıyye(hediye,bahşiş) verme.	45											X			X
Kitabu'z-Zekat	Müellefe-i kulüba müslüman olmaları için atıyye verilmesi.	46											X			X
Kitabu'z-Zekat	Sadaka verene dua	54														X
Kitabu'l-Hacc	İhramlının gözlerini tedavi ettirebilmesi	12					X									
Kitabu'l-Hacc	İhramlının bir özürden dolayı ihramdan çıkmayı şart koşmasının caiz olacağı babı.	15					X									
Kitabu'l-Hacc	Müzedelif'e'den mina'ya dönerken kadınlarla, zayıfların halk üşüşmeden önce yola çıkmaları ile ilgili bab.	49							X	X						
Kitabu'l-Hacc	İhtiyarlık ve ölüm sebebiyle aciz kalan bir kimsenin yerine vekaleten hacca gitmek babı.	71			X											
Kitabu'l-Hacc	Çocuğun haccının sahih olması ve onu hacca götüren kimsenin sevabına dair bab.	72	X													
Kitabu'n-Nikâh	Nikahta dul kadından izin alınması, kızıdan ise susarak izin alınacağına dair bab.	9									X					
Kitabu'n-Nikâh	Bir kimsenin cariyesini azat edip onunla evlenmesinin faziletine dair bab.	14								X					X	

Tablo 3.2. (Devamı)

Kitap Adı	Bab Başlıkları	Bab No	Çocuk	Genç	Yaşlı	Yetim	Hasta	Engelli	Kimsesiz	Köle/Esir	Kadın	Can	Din	Akul	Nesil/İrz	Mal
Kitabu'n-Nikâh	Esir edilen hamile ile cinsi münasebette bulunmanın haram kılınması	23								X					X	
Kitabu'r-Rıdâ	Çocuğun yatak sahibine ait olduğuna dair bab.	10	X												X	
Kitabu'r-Rıdâ	Kaifin (benzerliği bilen, eserleri birbirinden ayıran) çocuğu ilhak etmesi ile amel	11													X	
Kitabü't-Talâk	Hayızlı kadını rızası olmadan boşamanın haram kılınması, kocası buna muhalefet ederse talak vaki olup karısına ricat etmesinin emrolunduğu.	1									X					
Kitabü't-Talâk	Karısını kendine haram edip de boşamaya niyet etmeyen kimseye keffaret vacib oluşu	3									X					
Kitabü't-Talâk	Îla, ⁸²⁶ kadınlardan uzaklaşma, onları muhayyer bırakma ayeti hakkında.	5									X					
Kitabü'l-İtk	Kölenin çalıştırılması	1								X						
Kitabü'l-İtk	Velanın yalnız âzad edene mahsus olması	2								X						
Kitabü'l-İtk	Velayı satmanın ve hibe etmenin yasaklanması	3								X						
Kitabü'l-İtk	Azat etmenin fazileti	5								X						
Kitabü'l-İtk	Babayı azat etmenin fazileti	6			X					X						
Kitabü'l-Müsâkaat	Fakire mühlet vermenin fazileti.	6							X							
Kitabü'l-Eymân	Kölelerle Geçinme ve Kölesine Tokat Atan Kimsenin Keffareti	8								X						

⁸²⁶ Îla:Kocanın eşiyle cinsel teması yemin, adak veya bir şarta bağlayarak, belirli veya belirsiz bir süre kendisini bundan menetmesi anlamında bir İslâm hukuku terimi.

Tablo 3.2. (Devamı)

Kitap Adı	Bab Başlıkları	Bab No	Çocuk	Genç	Yaşlı	Yetim	Hasta	Engelli	Kimsesiz	Köle/Esir	Kadın	Can	Din	Akıl	Nesil/İrz	Mal
Kitabü'l-Eymân	Memlûküne zina isnadında bulunan kimseye ağır ceza verileceğine dair bab.	9								X					X	
Kitabü'l-Eymân	Köleye yediğinden yedirme, giydiğinden giydirme ve ona yapamayacağı şeyi teklif etmeme babı.	10								X						
Kitabü'l-Eymân	Bir kimsenin köledeki hissesini azad etmesi ile ilgili bab.	12								X						
Kitabü'l-Eymân	Müdebberî satmanın cevazına dair bab.	13								X						
Kitabü'l-Kasâme	Kıyamet gümünde ilk görülecek cezanın cana kıyım cezası olacağına dair bab.	8										X				
Kitabü'l-Kasâme	Kan, ırz ve malların ağır şekilde haram kılındığına dair bab.	10										X			X	X
Kitabü'l-Hudud	Şerefli ve şerefsiz hırsızın elinin kesilmesi ve hudüd hakkında şefaatte bulunma	2										X				
Kitabü'l-Hudud	Zina edenin haddi babı.	3													X	
Kitabü'l-Hudud	Zina hakkında evli kimsenin recmedileceğine dair bab.	4										X			X	
Kitabü'l-Hudud	Nifaslıdan haddin tehir edilmesi.	7									X	X				
Kitabü'l-Hudud	Hududun sahiplerine keffaretin cevazı	10										X				
Kitabü'l-Lukata	Malın fazlası ile yardımda bulunmanı sevab oluşu	4														X
Kitabü'l-Cihad ves'Siyer	Harbte kadınlarla çocukları öldürmenin yasaklanması.	8	X								X					

Tablo 3.2. (Devamı)

Kitap Adı	Bab Başlıkları	Bab No	Çocuk	Genç	Yaşlı	Yetim	Hasta	Engelli	Kimsesiz	Köle/Esir	Kadın	Can	Din	Akıl	Nesil/İrz	Mal
Kitabü'l-Cihad ves'Siyer	Esiri bağlayıp hapsedmek ve ona iyilikte bulunmak	19								X						
Kitabü'l-Cihad ves'Siyer	Kadınların erkeklerle birlikte gaza etmesi	47									X					
Kitabü'l-Cihad ves'Siyer	Düşman çocuklarının öldürülmemesi, savaşan kadınlara bahşiş verilip, ganimet verilmemesi.	48	X								X					
Kitabü'l-İmâre	Kadınların nasıl biat edecekleri	21									X					
Kitabü'l-İmâre	Birbirlerini öldüren iki adamın cennete giremeceklerine dair bab.	35										X				
Kitabü'l-İmâre	Allah yolunda sadaka vermenin fazileti ile ilgili bab.	37														X
Kitabü'l-İmâre	Engellilerden cihadın sakıt olacağına dair bab.	40						X								
Kitabü'l-İmâre	Gazaya hastalık veya bir özürden dolatı katılamayan kimsenin sevabı	48					X									
Kitabü'l-Eşribe	Şarabın haram yasaklandığı...	1												X		
Kitabü'l-Eşribe	Sarhoşluk veren her şey haramdır babı.	7												X		
Kitabü'l-Libas ve'z-Zinet	Erkeklerin uyuz vb. hastalıktan dolayı ipek giymesinin mubah olmas	3					X									
Kitabü'l-Âdâb	...yeni doğan çocuğun salih birine götürmenin müstehab oluşu, doğduğu gün adının konması...	5	X													
Kitabü'l-Selâm	Çocuklara selam vermenin müstehab oluşu	5	X													

Tablo 3.2. (Devamı)

Kitap Adı	Bab Başlıkları	Bab No	Çocuk	Genç	Yaşlı	Yetim	Hasta	Engelli	Kimsesiz	Köle/Esir	Kadın	Can	Din	Akıl	Nesil/İrz	Mal
Kitabü'l-Selâm	Tıb, hastalık ve hasta için okuma	16					X									
Kitabü'l-Selâm	Hastaya okumanın müstehab oluşu	19					X									
Kitabü'l-Selâm	Hastaya muavvizeteyn okumak ve üfürerek rukye yapmak	20					X									
Kitabü'l-Selâm	Göz, sıraca, zehir ve nazar için rukye yapmak	21					X									
Kitabü'l-Selâm	İçerisinde şirk olmamak şartıyla rukye yapmakta caiz oluşu	22					X									
Kitabü'l-Selâm	Kur'an ve zikirle yapılan rukyeye karşılık ücret almanın caizliği	23					X									
Kitabü'l-Selâm	Dua ile birlikte elini ağrıyan yerin üzerine koymanın müstehab oluşu dair bab.	24					X									
Kitabü'l-Selâm	Her hastalığın bir ilacı olduğu ve tedavinin müstehab oluşu	26					X									
Kitabü'l-Selâm	Çörek otu ile tedavi	29					X									
Kitabü'l-Selâm	Bal şerbeti ile tedavi	31					X									
Kitabü'l-Selâm	Cüzzamlı ile benzerinden sakınma	36					X									
Kitabü'l-Elfazi min'el-Edebi ve Gayriha	Cariye ve köleye, seyyid ve efendi sözcükleriyle hitap etmenin hükmü.	3								X						
Kitabü'l-Fedâil	Hz.Peygamber'in çocuklara, düşkünlere acıması, tevazuu ve bunun fazileti	15	X						X							

Tablo 3.2. (Devamı)

Kitap Adı	Bab Başlıkları	Bab No	Çocuk	Genç	Yaşlı	Yetim	Hasta	Engelli	Kimsesiz	Köle/Esir	Kadın	Can	Din	Akıl	Nesil/İrz	Mal
Kitabü'l-Fedâil	Hız. peygamber'in kadınlara merhameti ve kadınların hayvanlarını sürenlere yavaş sürmesini emretmesi	18									X					
Kitabü Fedâilü's-Sahabe	Kureyş kadınlarının faziletleri	49									X					
Kitabü'l-Birr ve's-Sıla ve'l-Âdâb	Anne ve babanın iyiliği enfazla hak ettiğine dair bab.	1		X												
Kitabü'l-Birr ve's-Sıla ve'l-Âdâb	Anne-babaya itaatın nafîle ibadetten üstün tutulacağına dair bab.	2		X												
Kitabü'l-Birr ve's-Sıla ve'l-Âdâb	Anne ve babasına yahut onlardan birinin ihtiyarlığına yetişip de cennete giremeyen kimsenin durumu	3		X												
Kitabü'l-Birr ve's-Sıla ve'l-Âdâb	Baba, anne ve dostlarını ziyaret etmenin fazileti	4		X												
Kitabü'l-Birr ve's-Sıla ve'l-Âdâb	Müslümana zulüm ve tahkir etmenin, müslümanın kanının, ırzının ve malının haram olması	10										X			X	X
Kitabü'l-Birr ve's-Sıla ve'l-Âdâb	Hastayı ziyaret etmenin fazileti	13					X									
Kitabü'l-Birr ve's-Sıla ve'l-Âdâb	Mü'minin başına gelen hastalık, üzüntü ve vb. hatta diken batmasından kazanacağı sevab	14					X									
Kitabü'l-Birr ve's-Sıla ve'l-Âdâb	Zulmün haram kılınması	15										X				
Kitabü'l-Birr ve's-Sıla ve'l-Âdâb	İnsanlara haksız yere azab eden kimseye şiddetli azap edileceği	33										X				

Tablo 3.2. (Devamı)

Kitap Adı	Bab Başlıkları	Bab No	Çocuk	Genç	Yaşlı	Yetim	Hasta	Engelli	Kimsesiz	Köle/Esir	Kadın	Can	Din	Akl	Nesil/İrz	Mal
Kitabü'l-Birr ve's-Sıla ve'l-Âdâb	Zayıflarla düşkünlerin fazileti	40							X							
Kitabü'l-Birr ve's-Sıla ve'l-Âdâb	Kızlara iyi muamelede bulunmanın fazileti	46									X					
Kitabü'l-Birr ve's-Sıla ve'l-Âdâb	Çocuğu ölüp de bundan sevap bekleyenin fazileti babı.	47	X													
Kitabü't-Tevbe	İfk hadisi ve zina isnadında bulunan kimsenin tevbesinin kabul edildiğine dair bab.	10													X	
Kitabü'l-Cennet	Cehenneme zalimlerin, cennete de zayıfların gireceği	13							X							
Kitabü'z-Zühd ve Rakâik	Dul kadına yoksul ve yetime iyilik babı.	2				X					X					
Kitabü'z-Zühd ve Rakâik	Yoksullara sadaka vermek	4							X							X
Kitabü'z-Zühd ve Rakâik	Büyüğe ikram edilebileceğine dair bab.	15				X										
Kitabü't-Tefsir	Allah Teâlânın: «Cariyelerinizi fuhşa zorlamayın» ayeti ⁸²⁷	3								X					X	
Kitabü't-Tefsir	Şarabın haram kılınmasının nüzulu hakkındaki bab.	6												X		

⁸²⁷ Nur, 24/33.

3.1.3 İnsanın Değeri ile İlgili Sünen-i Tirmizi'deki Bab Başlıkları

Tirmizi'nin Sünen-i, 46 kitaptan/bölümden meydana gelmektedir. 46 bölüm/kitap içinde 2496 bab/konu başlığı ve 2496 hadis bulunmaktadır⁸²⁸. Tirmizi, bab başlıklarını düzenlerken az da olsa ayetlerden yararlanmıştır⁸²⁹. Tirmizi, bab başlığı adı altında bir veya birkaç hadisi sıraladıktan sonra hadisin hasen, sahih, zayıf ve garib olduğunu açıklar, hadisin varsa diğer tariklerini verir, ravilerin senetteki illetini bildirir⁸³⁰.

Sünen-i Tirmizi'deki insanın değeri ile ilgili bab başlıkları kitabü'salat, kitabü'z-zekat, kitabü'l-hacc, kitabü'l-cenaiz, kitabu'n-nikah, kitabu'r-rada, kitabü't-talak ve'l-lian, kitabü'l-büyû, kitabü'l-ahkam, kitabu'd-diyât, kitabu'l-hudud, kitabü'l-edâhi, kitabü'n-nüzûr ve'l-eyman, kitabü's-siyer, kitabü'l-cihad, kitabü'l-et'ime, kitabü'l-eşribe, kitabü'l-birr ve's-sıla, kitabu't-tıbb, kitabü'l-ferâiz, kitabü'l-velâ ve'l-hibe, kitabü'l-fiten, kitabü'z-zühd, kitabü sıfatü'l-kıyame, kitabü'l-iman, kitabü'l-isti'zan ve'l-adab, kitabu'l-edeb ve kitabü'd-deavât bölümlerinden/kitaplarından tespit edilmiştir.

Sünen-i Tirmizi'deki 18 bab başlığı çocukların durumunu, 10 bab başlığı yaşlıların durumunu, 4 bab başlığı yetimlerin durumunu, 14 bab başlığı hastaların durumunu, 3 bab başlığı engellilerin durumunu, 4 bab başlığı kimsesizlerin/fakirlerin, 21 bab başlığı kölelerin/cariyelerin/esirlerin ve 8 bab başlığı kadınların durumlarından bahsetmektedir. 9 bab başlığı canın dokunulmazlığından, 4 bab başlığı aklın muhafazasından, 4 bab başlığı neslin/ırzın korunmasından, 9 bab başlığı da malın korunmasından bahsetmektedir. Dinin korunması ve gençlerin durumunu konu ele alan bab başlığı bulunamamıştır. (Bkz. Ek 1)

3.1.3.1. Kitabü't-Tıbb

Tirmizi, Sünen-i'nde hastaların tedavi yöntemlerini anlatan bir kitaba/bölüme yer vermiştir. Tirmizi, bu bölüme "Kitabü't-Tıbb" adını vermiştir⁸³¹. Bu bölüm hastaların tedavi yöntemlerine, hastaların tedavi olması gerektiğine, haram olan (dağlamak, sarhoşluk veren maddeler ve vb.) şeylerle tedavi olmanın yasak olduğuna, okuyarak tedavi edilebileceğine ve hasta ziyaretinde hastanın moralini düzelterek sözler söyleneceğine dair rivayetlerden meydana gelmektedir. Tirmizi, yaşadığı çağda,

⁸²⁸ Tirmizi, Ebu İsa Muhammed b. İsa b. Sevre, *Sünen-i Tirmizi*, Mektebetü'l-Mearif, ty. Riyad.

⁸²⁹ Çakan, *Hadis Edebiyatı*, s. 98.

⁸³⁰ Çakan, *Hadis Edebiyatı*, s. 99.

⁸³¹ *Tirmizi*, Tıbb 1-35.

toplumu etkisi altına alan bir salgın hastalıktan etkilenmiş olmalı ki eserinde müstakil bir bölümü hastalar için ayırmıştır.

Tablo 3.3. İnsanın Değeri ile İlgili Sünen-i Tirmizi'deki Bölüm/Kitap ve Konu/Bab Başlıkları

Kitap Adı	Bab Başlıkları	Bab No	Çocuk	Genç	Yaşlı	Yetim	Hasta	Engelli	Kimseyiz	Köle/Esir	Kadın	Can	Din	Akıl	Nesil/İrz	Mal
Kitabu's-Salât	Çocuğun ağlaması üzerine namazı kısaltılması babı.	164	X													
Kitabu's-Salât	Çocuk namaz kılmaya hangi yaşta alıştırılır?	187	X													
Kitabu'z-Zekat	Yetimin malının zekatı ile ilgili bab.	15				X										X
Kitabu'z-Zekat	Zenginlerden alınan zekat fakirlere verilir.	21							X							X
Kitabu's-Savm	Emzikli ve hamile kadınların oruç tutamayacakları babı.	21									X					
Kitabu'l-Hac	Güçsüz ve zayıfların Müzdelifi'nden ilk önce gönderilmesi babı.	58							X							
Kitabu'l-Hac	Çocuğun hacca gitmesi.	83	X													
Kitabu'l-Hac	Yaşlı kimsenin yerine vekaleten hacca gitmek.	85			X											
Kitabu'l-Hac	Hac zamanında hastalananın sonraki sene hac yapabilmesi.	96					X									
Kitabu'l-Cenâiz	Hastalığın sevap kazandırması	1					X									
Kitabu'l-Cenâiz	Hastayı ziyaret etmenin fazileti.	2					X									
Kitabu'l-Cenâiz	Hastaya ziyaret sırasında dua etmek babı.	4					X									
Kitabu'l-Cenâiz	Hastaya ölüm esnasında dua etmek.	7					X									

Tablo 3.3. (Devamı)

Kitap Adı	Bab Başlıkları	Bab No	Çocuk	Genç	Yaşlı	Yetim	Hasta	Engelli	Kimsesiz	Köle/Esir	Kadın	Can	Din	Akıl	Nesil/İrz	Mal
Kitabu'l-Cenâiz	İntihar edenin cenaze namazı kılınır mı?	69										X				
Kitabu'l-Cenâiz	Felaketzede ve hastayı ziyaret etmek babı.	72					X									
Kitabu'n-Nikâh	Yetimden evlenirken izin alınması.	19				X										
Kitabu'n-Nikâh	Cariyeyi özgürlüğüne kavuşturup onunla evlenmek.	24								X						
Kitabu'n-Nikâh	Cariyeyi özgürlüğüne kavuşturduktan sonra onunla evlenmenin fazileti.	25								X						
Kitabu'r-Radâ	Çocuk kimin yatağında doğmuşsa ona aittir.	8	X												X	
Kitabu'r-Radâ	Erkeğin hanımı üzerindeki hakları nelerdir?	10									X					
Kitabü't-Talak ve'l-Lian	Kadınlara iyi davranmak babı.	12									X					
Kitabü'l-Büyû	Müdebberin satılması babı.	11								X						
Kitabü'l-Büyû	Vela ⁸³² hakkını satmak ve hibe etmek yasaktır.	20								X						
Kitabü'l-Büyû	Vela hakkının satış esnasında şart koşulması babı.	33								X						
Kitabü'l-Büyû	Stokçuluk yaparak haksız mal kazanmak babı.	40														X

⁸³² Vela hakkı: Özgürlüğüne kavuşturulan kölenin efendisiyle olan ilişkileri ve haklarıdır. Bu satılmaz ve devredilemez.

Tablo 3.3. (Devamı)

Kitap Adı	Bab Başlıkları	Bab No	Çocuk	Genç	Yaşlı	Yetim	Hasta	Engelli	Kimstesiz	Köle/Esir	Kadın	Can	Din	Akıl	Nesil/İrz	Mal
Kitabü'l-Büyû	Kardeş, anne-çocuk köle ve cariyeyi alım-satım esnasında birbirlerinden ayırmamak babı	52								X						
Kitabü'l-Büyû	İçkinin haram olması ve içki için kullanılan gereçlerin kırılması babı.	58												X		
Kitabü'l-Ahkam	Köledeki hissesini azat ederse ne olur babı.	14								X						
Kitabü'l-Ahkam	Boşanan kişilerin çocuğunun ana-babadan istediğini tercih etmesi babı.	21	X													
Kitabü'l-Ahkam	Mal paylaşımında çocuklar arasında adil davranmak.	30	X													
Kitabü'd-Diyât	Parmakların diyeti babı.	4										X				
Kitabü'd-Diyât	Müslümanın öldürülmesi büyük bir zulümdür.	7										X				
Kitabü'd-Diyât	Müsle yapmak yasaklanmıştır.	14										X				
Kitabü'd-Diyât	Anne karnındaki bebeğin diyeti ne kadardır?	15										X				
Kitabü'd-Diyât	Köleyi öldürenin cezası nedir?	18								X						
Kitabü'd-Diyât	Malını savunurken ölen şehittir babı.	22										X				X
Kitabü'l-Hudud	Hamilenin recmedilmesi çocuk doğuncaya kadar ertelenir babı.	9	X									X			X	
Kitabü'l-Hudud	Oğlancılığın cezası babı.	24													X	

Tablo 3.3. (Devamı)

Kitap Adı	Bab Başlıkları	Bab No	Çocuk	Genç	Yaşlı	Yetim	Hasta	Engelli	Kimseyiz	Köle/Esir	Kadın	Can	Din	Akıl	Nesil/İrz	Mal
Kitabü'l-Edâhî	Akika kurbanı babı.	16	X													
Kitabü'l-Edâhî	Yeni doğan çocuğun kulağına ezan okumak babı	17	X													
Kitabü'n-Nüzûr ve'l-Eymân	Köleyi azad etmenin sevabı.	13								X						
Kitabü'n-Nüzûr ve'l-Eymân	Köleyi azad etmenin fazileti.	19								X						
Kitabü's-Siyer	Cihada katılan köleye ganimetten pay verilir mi?	9								X						
Kitabü's-Siyer	Savaşta esir alınan hamile kadınla ilişkiye girmek yasaktır.	15								X						
Kitabü's-Siyer	Esir alınan anne ile çocuğu ayırmanın yasak olduğuna dair bab.	17	X							X						
Kitabü's-Siyer	Savaşta çocuk ve kadınların katledilmesi yasaktır.	19	X								X					
Kitabü's-Siyer	Kadınlar savaşa katılabilir babı.	22									X					
Kitabü's-Siyer	Köleler biat edebilir mi babı?	36								X						
Kitabü's-Siyer	Kadınların nasıl biat edeceği babı.	37									X					
Kitabü'l-Cihâd	Engelli kimsenin cihada katılamayacağı babı.	1						X								
Kitabü'l-Cihâd	Hz. Peygamber'in cihada katılmak isteyen kişiye, ana-babasına bakmasını emretmesi	2			X											

Tablo 3.3. (Devamı)

Kitap Adı	Bab Başlıkları	Bab No	Çocuk	Genç	Yaşlı	Yetim	Hasta	Engelli	Kimsesiz	Köle/Esir	Kadın	Can	Din	Akıl	Nesil/İrz	Mal
Kitabü'l-Cihâd	Zayıf ve kimsesizler sayesinde rızıklandırılıyor.	24							X							
Kitabü'l-Et'ime	Köle ve cariyeler ile beraber yemek yemek.	44								X						
Kitabü'l-Eşribe	İçki içenlerin akıbetleri babı.	1												X		
Kitabü'l-Eşribe	Sarhoş eden herşey haramdır.	2												X		
Kitabü'l-Eşribe	Sarhoş edenin azı da haramdır.	3												X		
Kitabü'l-Bir ve's-Sıla	Ana-babaya iyi davranmak babı.	1		X												
Kitabü'l-Bir ve's-Sıla	Anne-babanın rızası Allah'ın rızasıdır.	3		X												
Kitabü'l-Bir ve's-Sıla	Anne-babaya isyan etmek büyük günahlardandır.	4		X												
Kitabü'l-Bir ve's-Sıla	Babanın yakınlarıyla bağı kesmemek babı.	5		X												
Kitabü'l-Bir ve's-Sıla	Anne-babanın duası kabul edilir.	7		X												
Kitabü'l-Bir ve's-Sıla	Ana-baba hakkı ödenebilir mi?	8		X												
Kitabü'l-Bir ve's-Sıla	Kız çocuklarına ve kız kardeşelere iyi davranılması gerekir babı.	13	X													
Kitabü'l-Bir ve's-Sıla	Yetimle ilgilenen kimse mükâfatlandırılacaktır.	14				X										
Kitabü'l-Bir ve's-Sıla	Küçükleri sevmek gerekir.	15	X													

Tablo 3.3. (Devamı)

Kitap Adı	Bab Başlıkları	Bab No	Çocuk	Genç	Yaşlı	Yetim	Hasta	Engelli	Kimseyiz	Köle/Esir	Kadın	Can	Din	Akil	Nesil/İrz	Mal
Kitabü'l-Bir ve's-Sıla	Hizmetçilere iyi davranılması babı.	29								X						
Kitabü'l-Bir ve's-Sıla	Hizmetçileri darp etmek yasaktır.	30								X						
Kitabü'l-Bir ve's-Sıla	Hizmetçileri hatalarını affetmek gerekir.	31								X						
Kitabü'l-Bir ve's-Sıla	Hizmetçilerin eğitilmesi babı.	32								X						
Kitabü'l-Bir ve's-Sıla	Çocukların eğitilmesi babı.	33	X													
Kitabü'l-Bir ve's-Sıla	Yetim ve dullara yardım etmek gerekir.	44				X					X					
Kitabü'l-Bir ve's-Sıla	Büyüklerle saygı göstermek gerekir.	75			X											
Kitabü't-Tıbb	Hastaya haif yemekler yedirmeli babı.	3					X									
Kitabü't-Tıbb	Hasta içmek ve yemek için zorlanmamalı babı.	4					X									
Kitabü't-Tıbb	Okuyarak tedavi etmek babı.	18					X									
Kitabü't-Tıbb	Ziyaret esnasında hastaya okunacak dua babı.	32					X									
Kitabü't-Tıbb	Hastanın moralini düzeltecek sözler söylenmelidir.	35					X									
Kitabü'l-Ferâiz	Kız çocuklarının mirsataki hisseleri babı.	3	X													

Tablo 3.3. (Devamı)

Kitap Adı	Bab Başlıkları	Bab No	Çocuk	Genç	Yaşlı	Yetim	Hasta	Engelli	Kimsesiz	Köle/Esir	Kadın	Can	Din	Akul	Nesil/İrz	Mal
Kitabü'l-Ferâiz	Erkek ve kız çocuklarının babı.	6	X													
Kitabü'l-Velâ ve'l-Hibe	Vela hakkı azat eden kişidir.	1								X						
Kitabü'l-Velâ ve'l-Hibe	Vela hakkını bağışlamak ve satmak yasaktır.	2								X						
Kitabü'l-Fiten	Müslümanın kanı haramdır.	1										X				
Kitabü'l-Fiten	Can ve mal tecavüzden korunmuştur.	2										X				X
Kitabü'l-Fiten	Görme engellinin ahiretteki durumu babı.	57						X								
Kitabü'z-Zühd	Ümmetin fitnesi mal ile olacaktır.	26														X
Kitabü'z-Zühd	Ademoğlu iki vadi dolusu altını olsa üçüncüyü ister.	27														X
Kitabü'z-Zühd	İnsan yanlansa da kalbi iki şeye genç kalır.	28			X											
Kitabü'z-Zühd	Fakir muhacir cennete zenginlerden önce girecek.	37							X							
Kitabü'z-Zühd	Dinara ve mala kul-köle olanlara lanet olsun.	42														X
Kitabü'z-Zühd	Görme engellinin ahiretteki durumu babı.	57						X								
Kitabü Sıfatü'l-Kıyame	Ümmeti felaketi maldan olacaktır.	28														X

Tablo 3.3. (Devamı)

Kitap Adı	Bab Başlıkları	Bab No	Çocuk	Genç	Yaşlı	Yetim	Hasta	Engelli	Kimsesiz	Köle/Esir	Kadın	Can	Din	Akl	Nesil/İrz	Mal
Kitabü'l-İman	Kişi zina ettiği vakit mü'min olmaz.	11													X	
Kitabü'l-İsti'zân ve'l-Âdâb	Çocuklara selam verilir babı.	8	X													
Kitabü'l-İsti'zân ve'l-Âdâb	Kadınlara selam verilir babı.	9									X					
Kitabü'l-Edeb	Yeni doğan bebeğe isim vermede acele etmek gerekir.	63	X													
Kitabü'd-Deavât	Hastalanınca yapacağımız dua babı.	37					X									
Kitabü'd-Deavât	Hastalanınca yapılacak dua babı.	112					X									
Kitabü'd-Deavât	Bir yerimiz ağrıdığında nasıl dua etmeliyiz.	126					X									

3.1.4. İnsanın Değeri ile İlgili Sünen-i İbn Mâce'deki Bab Başlıkları

Sünen-i İbn Mâce'deki insanın değeri ile ilgili bab başlıkları kitabü't-tahareti ve süneniha, kitabü ikameti's-salavati ve's-sünneti fiha, kitabü'l-cenâiz, kitabü's-sıyam, kitabü'z-zekat, kitabü'n-nikah, , kitabü't-ticaret, kitabü'l-ahkam, kitabü'l-hibât, kitabü's-sadakât, kitabü'r-rühün, kitabü'l-ıtk, kitabü'l-hudud, kitabü'd-diyât, kitabü'l-vesâyâ, kitabü'l-cihad, kitabü'l-menâsik, kitabü'z-zebâih, kitabü'l-et'ime, kitabü'l-eşribe, kitabü't-tıbb, kitabü'l-edeb, kitabü'd-duâ, kitabü'l-fiten ve kitabü'z-zühd bölümlerinden/kitaplarından tespit edilmiştir.

Sünen-i İbn Mâce'deki 5 bab başlığı çocukları, 3 bab başlığı yaşlıları, 2 bab başlığı yetimleri, 19 bab başlığı hastaları, 6 bab başlığı köleleri/cariyeleri/esirleri ve 15 bab başlığı kadınları konu başlığı olarak değerlendirmiştir. 8 bab başlığı canın, 5 bab başlığı aklın, 5 bab başlığı neslin/ırzın, 9 bab başlığı da malın dokunulmazlığını ele almıştır. Dinin korunması, gençlerin ve engellilerin durumunu konu ele alan bab başlığı Sünen-i İbn Mâce'de tespit edilememiştir. (Bkz. Ek 1)

3.1.4.1. Kitabü'l-İtk

İbn Mâce, Sünen-i'nde köle ve ceriyeleri azat etmek manasına gelen "Kitabu'l-İtk" adında müstakil bir bölümüne yer vermiştir⁸³³. Bu bölümde müellif, müdebber⁸³⁴, mukateb⁸³⁵, köle ve cariyeyle azad etmenin fazileti, kölenin malı varken onu azad etmek, karı-koca durumunda bulunan evli kölelerden azad edilme hakkının önce erkekte olduğu gibi bab başlıklarına yer vermiştir. Bize göre İbn Mâce'nin yaşadığı dönemde ve toplumda köle ve cariyelerin durumu toplumun önemli problemlerindendir ki eserinde böyle bir bölüme yer vermiştir.

3.1.4.2. Kitabü't-Tıbb

İbn Mâce, eserinde insanın bedenini sağlık ve hastalık zamanlarında korumak anlamına gelen ve tedavi yöntemlerinden bahseden ilim dalı olan "Kitabu't-Tıbb" adında bir bölüm ayırmıştır⁸³⁶. Bu bölüm çeşitli hastalıklar ve hastalıkların tedavi yöntemlerine, haram olan şeylerle tedavi olmanın yasak olduğuna, hastaların okuyarak tedavi edilebileceğine, hastalığı ve şifayı verenin Allah olduğu bilinciyle hareket etmek gerektiğine dair bab/konulardan meydana gelmektedir.

⁸³³ *İbn Mâce*, İtk 1-9. (İtk bölüm 9 baktan meydana gelmektedir.

⁸³⁴ Bir kişinin, kendi ölümüne bağlı olarak kölesini azad etme anlamında kullanılan fıkhi terim.

⁸³⁵ Kölenin hürriyetine kavuşması için efendisiyle yaptığı antlaşayı ifade eden fıkhi terim

⁸³⁶ *İbn Mâce*, Tıbb 1-46.(Tıbb Bölümü 46 baktan oluşmaktadır.

Tablo 3.4. İnsanın Değeri ile İlgili Sünen-i İbn Mâce'deki Bölüm/Kitap ve Konu/Bab Başlıkları

Kitap Adı	Bab Başlıkları	Bab No	Çocuk	Genç	Yaşlı	Yetim	Hasta	Engelli	Kimsesiz	Köle/Esir	Kadın	Can	Din	Akl	Nesil/İrz	Mal
Kitabu't-Tahareti ve Süneniha	Kadın ve erkeğin aynı kaptan yıkanması	35									X					
Kitabu't-Tahareti ve Süneniha	Cünüp olup, gusletmekten korkan yaralı babı.	93					X									
Kitabu't-Tahareti ve Süneniha	Hayızlı kadının mescitten bir şey alması.	120									X					
Kitabu İkameti's-Salavati ve's-Sünneti fiha.	Kadınların cemaatteki yerleri (saftaki durumu) babı.	52									X					
Kitabu İkameti's-Salavati ve's-Sünneti fiha.	Hastanın namazı hakkında gelen hadisler.	139					X									
Kitabu İkameti's-Salavati ve's-Sünneti fiha.	Kadınların bayram namazlarına gitmeleri.	165									X					
Kitabu'l-Cenâiz	Hastayı ziyaret etmek hakkında gelen hadisler.	1					X									
Kitabu'l-Cenâiz	Hastayı ziyaret etmenin sevabı.	2					X									
Kitabu'l-Cenâiz	Ölüm döşeğindeki hastanın yanında ne konuşulacağı babı.	4					X									
Kitabu's-Sıyam	Emzikli ve gebe kadınların oruç tutmamaları hakkındaki bab.	12									X					
Kitabu'z-Zekat	Zekat vermeyenler hakkında gelen hadisler babı.	2														X

Tablo 3.4. (Devamı)

Kitap Adı	Bab Başlıkları	Bab No	Çocuk	Genç	Yaşlı	Yetim	Hasta	Engelli	Kimseyiz	Köle/Esi	Kadın	Can	Din	Akıl	Nesil/İrz	Mal
Kitabu'z-Zekat	Malın kötüsünden zekat vermektan sakınmak babı.	19														X
Kitabu'z-Zekat	Sadaka vermenin fazileti ile ilgili bab.	28														X
Kitabu'n-Nikah	Cariyeyi azat edip sonra evlenenin sevabı.	42								X						
Kitabu'n-Nikah	Kadınlarla iyi geçinmek gerekir babı.	50									X					
Kitabu't-Ticaret	Hastaya şifa niyeti ile okuyanın ücret alması babı.	7					X									
Kitabu't-Ticaret	Hacamat yapanın kazancı babı.	10					X									
Kitabu't-Ticaret	Esirleri birbirinden ayırmanın yasaktır.	46								X						
Kitabu't-Ticaret	Faizin büyük bir günah olduğu babı.	58														X
Kitabu'l-Ahkam	Ana-babası ayrılan çocuğun dilediğini tercih etmesi.	22	X													
Kitabu'l-Hibât	Çocuğa mal hibe edilebileceğine dair bab.	1	X													
Kitabu's-Sadakât	Fakirin borcunun ertelenmesi babı.	14							X							
Kitabu'r-Rühün	İşçinin ücretinin zamanında ve tam verilmesi babı.	4								X						
Kitabu'r-Rühün	İşçinin karnını doyurmak için çalıştırılabileceği.	5								X						
Kitabu'l-İtk	Müdebber ile ilgili bab..	1								X						
Kitabu'l-İtk	Mükâteb ile ilgili bab.	3								X						
Kitabu'l-İtk	Köle ve cariye azad etmenin fazileti babı.	4								X						

Tablo 3.4. (Devamı)

Kitap Adı	Bab Başlıkları	Bab No	Çocuk	Genç	Yaşlı	Yetim	Hasta	Engelli	Kimsesiz	Köle/Esir	Kadın	Can	Din	Akıl	Nesil/İrz	Mal
Kitabu'l-Itk	Bir hizmette bulunmak şartıyla köle azad etmek.	6								X						
Kitabu'l-Itk	Köledeki hissesini bağışlayan kimse hakkındaki bab.	7								X						
Kitabu'l-Hudud	Zina haddi (cezası).	7													X	
Kitabu'l-Hudud	Zina edenin recmedilmesi.	9													X	
Kitabu'l-Hudud	Cariyeye zina suçundan dolayı had cezasının uygulanması babı.	14								X					X	
Kitabu'l-Hudud	İffetli Müslümana zina isnadında bulunmanın cezası.	15													X	
Kitabu'l-Hudud	Sarhoşun cezası (haddi).	16												X		
Kitabu'l-Hudud	Had cezası uygulanması gereken hasta ve yaşlıya ait hükümler babı.	18			X		X									
Kitabu'l-Hudud	Malını korurken öldürülen kimse hakkındaki bab.	21										X				X
Kitabu'l-Hudud	Babasından başkasına nesep iddia eden kimse ile ilgili bab.	36													X	
Kitabu'd-Diyât	Bir Müslümanı öldürmenin vebalinin ağır olduğunun bildiren hadisler.	1										X				
Kitabu'd-Diyât	Ceninın diyeti babı.	11										X				
Kitabu'd-Diyât	Kafirin diyeti babı.	13										X				
Kitabu'd-Diyât	Dişin kisası babı.	16										X				
Kitabu'd-Diyât	Dişlerin diyeti babı.	17										X				

Tablo 3.4. (Devamı)

Kitap Adı	Bab Başlıkları	Bab No	Çocuk	Genç	Yaşlı	Yetim	Hasta	Engelli	Kimsesiz	Köle/Esir	Kadın	Can	Din	Akıl	Nesil/İrz	Mal
Kitabu'd-Diyât	Parmakların diyeti babı.	18										X				
Kitabu'd-Diyât	Bir kismse kölesinin organını keserse, o köle hürdür.	29								X						
Kitabu'l-Vesâyâ	Fakir velinin yetimin malından güzellekle yiyebileceği babı.	9				X										
Kitabu'l-Cihâd	Allah yolunda mal harcamanın fazileti.	4														X
Kitabu'l-Cihâd	Esirlerin fidye karşılığında kurtarılması babı.	32								X						
Kitabu'l-Cihâd	Köle ve kadınların savaşa katılmaları hakkındaki bab.	37								X	X					
Kitabu'l-Cihâd	Kadınların biat etmesi.	43									X					
Kitabu'l-Menâsik	Hac, kadınların cihadıdır.	8									X					
Kitabu'l-Menâsik	Hasta kimsenin binitle tavaf edebileceğine dair bab.	34					X									
Kitabu'l-Menâsik	Çocukların yerine taş atmak babı.	68	X													
Kitabu'l-Menâsik	İhramlı kimsenin tedavi olabileceği bab.	87					X									
Kitabu'z-Zebâih	Kadınların kestiği hayvanın etinin yenebilir.	8									X					
Kitabu'l-Et'ime	Kimsesizlere/Muhtaçlara yemek yedirmenin fazileti.	1							X							
Kitabu'l-Et'ime	Kişinin hizmetçiye yediğinden yedirmesi.	19								X						
Kitabu'l-Eşribe	İçki bütün şerhlerin anahtarıdır.	1												X		
Kitabu'l-Eşribe	İçkiye devam edenler hakkındaki hadisler babı.	3												X		

Tablo 3.4. (Devamı)

Kitap Adı	Bab Başlıkları	Bab No	Çocuk	Genç	Yaşlı	Yetim	Hasta	Engelli	Kimstesiz	Köle/Esir	Kadın	Can	Din	Akıl	Nesil/İrz	Mal
Kitabu'l-Eşribe	Sarhoş eden her içki haramdır babı.	9												X		
Kitabu'l-Eşribe	Çoğu sarhoş edenin azı da haram babı.	10												X		
Kitabu't-Tıbb	Hastanın yemek yemeğe zorlanmaması.	4					X									
Kitabu't-Tıbb	Yarayı tedavi etmek.	15					X									
Kitabu't-Tıbb	Hacamat ile tedavi olmak.	20					X									
Kitabu't-Tıbb	Kur'an-ı Kerim ile tedavi olmak.	28					X									
Kitabu't-Tıbb	Kına ile tedavi olmak.	29					X									
Kitabu't-Tıbb	Nazar değmesini okuyarak tedavi etmek.	33					X									
Kitabu't-Tıbb	Hız. Peygamber'in, Allah'a sığınarak hastalara dua etmesi.	36					X									
Kitabu't-Tıbb	Humma hastalığını okuyarak tedavi etmek.	37					X									
Kitabu't-Tıbb	Kur'an-ı Kerim ile tedavi olmak babı.	41					X									
Kitabu'l-Edeb	Ana-babanın haklarına riayet etmek gerekir.	1			X											
Kitabu'l-Edeb	Babanın çocuklarına iyi davranması, kız çocuklarına ihsanda bulunması babı.	3	X													
Kitabu'l-Edeb	Yetimin hakkı ile ilgili hadisler.	6				X										
Kitabu'l-Edeb	Köle ve cariyelere iyi davranmak babı.	10								X						
Kitabu'l-Edeb	Çocuklara ve kadınlara selam vermek.	14	X								X					

Tablo 3.4. (Devamı)

Kitap Adı	Bab Başlıkları	Bab No	Çocuk	Genç	Yaşlı	Yetim	Hasta	Engelli	Kimsesiz	Köle/Esir	Kadın	Can	Din	Akl	Nesil/İrz	Mal
Kitabu'd-Duâ	Babanın ve mazlumun duasının kabul edileceği babı.	11		X					X							
Kitabu'l-Fiten	Müslümanın kanı ve malı haramdır.	2										X				X
Kitabu'l-Fiten	Başkasına ait malı zorla gasbetmenin haramlığı.	3														X
Kitabu'l-Fiten	Mal fitnedir.	18														X
Kitabu'z-Zühd	Fakirlerin Allah katındaki üstünlüğü babı.	5							X							
Kitabu'z-Zühd	Fakirlerin Allah katındaki makamı.	6							X							
Kitabu'z-Zühd	Fakirlerle beraber oturmak babı.	7							X							

3.1.5. İnsanın Değeri ile İlgili Sünen-i Ebû Dâvûd'daki Bab Başlıkları

İnsanın değeri ile ilgili Sünen-i Ebû Dâvûd'taki konu/bab başlıkları kitabü't-taharet, kitabü's-salat, kitabü'z-zekat, kitabü'l-menâsik, kitabü'n-nikâh, kitabü't-talak, kitabü'l-cihad, kitabü'l-vesâyâ, kitabü'l-harac imare ve'l-fey, kitabü'l-cenâiz, kitabü'l-eymân ve'n-nüzûr, kitabü'l-büyû, kitabü'l-eşribe, kitabü'l-et'ime, kitabü't-tıbb, kitabü'l-itk, kitabü'l-libas, kitabü'l-fiten ve'l-melâhim, kitabü'l-hudud ve kitabü'l-edeb bölümlerinden/kitaplarından tespit edilmiştir.

Ebu Davud, Sünen-i Ebû Davud'unda, tespit edebildiğimiz kadarıyla 6 bab başlığını çocuklara, 1 bab başlığını yaşlılara, 4 bab başlığını yetimlere, 10 bab başlığını hastalara, 2 bab başlığını engellilere, 13 bab başlığını kölelere/cariyelere/esirlere ve 13 bab başlığını kadınlara ayırmıştır. Ayrıca 2 bab başlığında can, 2 bab başlığında akıl, 5 bab başlığında nesil/ırz, 5 bab başlığında da mal konu başlığı olarak tercih edilmiştir. Sünen-i Ebû Davud' ta, tespitlerimize göre dinin korunması, kimsesizlerin/fakirlerin ve gençlerin durumunu konu başlığı olarak tercih edilmemiştir. (Bkz. Ek 1)

3.1.5.1. Kitabu'l-Itk

Ebû Dâvûd, Süneni'nde "Kitabü'l-Itk"⁸³⁷ köle azad etmek ayrı bir bölüme yer vermiştir. Kitabü'l-Itk bölümünde Ebû Dâvûd, köle azad etmenin faziletine, sağlıklı iken köle azad etmenin sevabına, köle ve cariyenin bir ücret karşılığında efendisi ile antlaşma yapabileceğine ve sahibinden çocuğu olan cariyeyi satmanın caiz olmadığına dair rivayetlere yer vermiştir. Ebû Dâvûd, Süneni'nde köle azat etmek gibi bir bölüme yer vermesinin sebebi yaşadığı toplumda kölelerin varlığının göstergesidir. Kanaatimizce Ebû Dâvûd, eserinde kölelerle/cariyelerle ilgili müstakil bir bölüm/kitap ayırmasının nedeni, kölelerin hak ve hukunun önemine toplumun dikkatini çekmek istemiştir.

3.1.5.2. Kitabu'd-Diyât

Ayrıca Ebu Davud, Süneni'nde "Kitabu'd-Diyât"⁸³⁸ (Diyetler Kitabı) adında bir bölüm ayırarak insanın değerini zedeleyen kişilerin cezasız kalmayacaklarına vurgu yapmak istemiş olabilir. Müellif, bu bölümde cenine⁸³⁹, zimmîye⁸⁴⁰, mukatebeye⁸⁴¹ ve

⁸³⁷ *Ebu Davud*, Itk 1-15. (Kitabu'l-Itk bölümü 15 baktan meydana gelmektedir.)

⁸³⁸ *Ebu Davud*, Diyât 1-32. (Kitabu'd-Diyat bölümü 32 baktan oluşmaktadır.)

⁸³⁹ Cenin: Anne karnındaki çocuk.

⁸⁴⁰ Zimmî: İslam beldelerinde yaşayan gayr-i müslim vatandaşlar için kullanılan bir kavram.

⁸⁴¹ Mukateb: Kölenin hürriyetine kavuşması için efendisiyle yaptığı antlaşmayı ifade eden fikhî terim.

organlara zarar verenin diyet vereceği, kölesini öldüren veya uzuvlarına zarar verenin cezasız kalmayacağı, kısasa kısas uygulanacağı, darp edenin cezasız kalmayacağı, hataen cana kıyan kimsenin diyet vereceği gibi rivayetlere yer vermiştir.

Tablo 3.5. İnsanın Değeri ile İlgili Sünen-i Ebu Davud'daki Bölüm/Kitap ve Konu/Bab Başlıkları

Kitap Adı	Bab Başlıkları	Bab No	Çocuk	Genç	Yaşlı	Yetim	Hasta	Engelli	Kimsesiz	Köle/Esir	Kadın	Can	Din	Akıl	Nesil/İrz	Mal
Kitabu't-Taharet	Yaralının teyemmüm etmesi.	125					X									
Kitabu's-Salat	Kadınların mescide gitmeleri ile ilgili hadisler	52									X					
Kitabu's-Salat	Çocukların saftaki yeri.	97	X													
Kitabu's-Salat	Köle ve kadınlar için Cuma namazı.	215								X	X					
Kitabu's-Salat	Kadınların bayram namazına gitmeleri.	247									X					
Kitabu'z-Zekat	Malının tamamını tasadduk etme ruhsatı.	40														X
Kitabu'z-Zekat	Cimrilikten sakınma.	46														X
Kitabu'l-Menâsik	Çocuğun Hacca gitmesi.	8	X													
Kitabu'l-Menâsik	İhramlının evlenmesi.	39													X	
Kitabu'n-Nikah	Kadınların miras yoluyla alınamayacağı ayeti. ⁸⁴²	23									X					
Kitabu'n-Nikah	Evlendirilmek istenen kadının iznini almak babı.	24									X					
Kitabu'n-Nikah	Dul kadını evlendirirken iznini almak.	26									X					
Kitabu'n-Nikah	Kocanın karısı üzerindeki hakları.	41									X					

⁸⁴² Nisa, 4/19.

Tablo 3.5. (Devamı)

Kitap Adı	Bab Başlıkları	Bab No	Çocuk	Genç	Yaşlı	Yetim	Hasta	Engelli	Kimsesiz	Köle/Esir	Kadın	Can	Din	Akıl	Nesil/İrz	Mal
Kitabu'n-Nikah	Erkeğin hanımını darp etmesi.	43									X					
Kitabu'n-Nikah	Esir edilen kadınlarla ilişkiye girmenin yasak oluşu.	45								X	X				X	
Kitabu't-Talak	Çocuğun kendisinden olduğu halde inkar, kendinden olmadığını inkar eden hakkında ağır tehditler	29	X												X	
Kitabu't-Talak	Çocuk kimin yatağında doğmuşsa ona aittir.	34	X												X	
Kitabu't-Talak	Zina büyük günahlardandır.	50													X	
Kitabu'l-Cihad	Ana-babanın rızası olmadan cihada giden kimse.	33			X											
Kitabu'l-Cihad	Savaşa katılan kadınlar.	34									X					
Kitabu'l-Cihad	Müsle yapmak yasaktır.	120										X				
Kitabu'l-Cihad	Savaşta kadınların öldürülmesi yasaktır.	121									X					
Kitabu'l-Cihad	Esirlerin karşılıksız serbest bırakılması.	130								X						
Kitabu'l-Cihad	Esirlerin mal karşılığında serbest bırakılması.	131								X						
Kitabu'l-Cihad	Kadınla köleye ganimetten pay verilmesi.	152								X	X					
Kitabu'l-Cihad	Kadının eman vermesi.	168									X					
Kitabu'l-Vesâyâ	Yiyeceğini yetimin yiyeceği ile karıştırmak.	7				X										
Kitabu'l-Vesâyâ	Yetimin malını yeme hususundaki yasaklar.	10				X										

Tablo 3.5. (Devamı)

Kitap Adı	Bab Başlıkları	Bab No	Çocuk	Genç	Yaşlı	Yetim	Hasta	Engelli	Kimsesiz	Köle/Esir	Kadın	Can	Din	Akil	Nesil/İrz	Mal
Kitabu'l-Harac-İmare ve'l-Fey	Amanın Valiliğe vekalet etmesi.	3						X								
Kitabu'l-Cenâiz	Günahlara keffaret olan hastalıklar.	1					X									
Kitabu'l-Cenâiz	Kafir hastaları ziyaret etmek ve ziyaretin hükmü.	2					X									
Kitabu'l-Cenâiz	Abdestli iken hastayı ziyaret etmenin faziletine dair bab.	7					X									
Kitabu'l-Cenâiz	Hastanın def'atle ziyaret edilebileceğine dair bab.	8					X									
Kitabu'l-Cenâiz	Göz ağrısından dolayı ziyaret etmek.	9					X									
Kitabu'l-Cenâiz	Hasta ziyaretinde şifa dileğinde bulunmak babı	11					X									
Kitabu'l-Cenâiz	Hasta ziyaretinde hasta için dua etmek babı.	12					X									
Kitabu'l-Cenâiz	Ölecek hastanın yanında müstehap sözler söylemek.	19					X									
Kitabu'l-Eymân ve'n-Nüzür	Malını tasadduk etmeye adayın kimse hakkındaki hadisler.	24														X
Kitabu'l-Büyû	Faizin kaldırılması.	5														X
Kitabu'l-Büyû	Stokçuluk yasaktır.	49														X
Kitabu'l-Büyû	Mal dağıtırken çocuklar arasında adil davranmamak.	85	X													X
Kitabu'l-Eşribe	Şarabın haram olması.	1												X		

Tablo 3.5. (Devamı)

Kitap Adı	Bab Başlıkları	Bab No	Çocuk	Genç	Yaşlı	Yetim	Hasta	Engelli	Kimsesiz	Köle/Esir	Kadın	Can	Din	Akıl	Nesil/İrz	Mal
Kitabu'l-Eşribe	Sarhoşluk veren maddelerin kullanılması yasaktır.	5												X		
Kitabu'l-Et'ime	Hizmetçinin efendisi ile beraber yemek yemesi.	51								X						
Kitabu't-Tıbb	Okuyarak tedavi olmak.	18					X									
Kitabu'l-İtk	Kölenin şartlı azad edilmesi.	3								X						
Kitabu'l-İtk	Efendisinin çocuğunu doğuran cariyeyi azat etmek.	8								X						
Kitabu'l-İtk	Malı olan köleyi azat etmek.	11								X						
Kitabu'l-İtk	Köleyi özgürlüğüne kavuşturmanın mükafatı	13								X						
Kitabu'l-İtk	Hangi köleyi hürriyetine kavuşturmak efdaldır.	14								X						
Kitabu'l-İtk	Maddi-manevi durumu yerindeyken köle azat etmenin üstünlüğü babı.	15								X						
Kitabu'l-Libas	Mü'min kadınlara söyle gözlerini haramdan korusunlar. ⁸⁴³	37									X				X	
Kitabu'l-Fiten ve'l-Melahim	Mü'mini öldürmek büyük günahdır.	6										X				
Kitabu'l-Hudûd	Hırsızlık yapan, had cezası gerektiren mecnunun durumu.	16						X								X
Kitabu'l-Edeb	Çocuk doğunca kulağına ezan okumak.	118	X													

⁸⁴³ Nur, 21/31.

Tablo 3.5. (Devamı)

Kitap Adı	Bab Başlıkları	Bab No	Çocuk	Genç	Yaşlı	Yetim	Hasta	Engelli	Kimsesiz	Köle/Esir	Kadın	Can	Din	Akıl	Nesil/İrz	Mal
Kitabu'l-Edeb	Anne-babaya iyi davranmak babı.	131														
Kitabu'l-Edeb	Yetime bakmanın fazileti babı.	132				X										
Kitabu'l-Edeb	Yetimin geçimini üzerine alma babı.	133				X										
Kitabu'l-Edeb	Kölelerin hakkı babı.	135								X						
Kitabu'l-Edeb	Çocuklara selam vermek babı.	150	X													
Kitabu'l-Edeb	Kadınlara selam vermek babı.	151									X					

3.1.6. İnsanın Değeri ile İlgili Sünen-i Nesâi'deki Bab Başlıkları

İnsanın değeri ile ilgili Sünen-i Nesâi'deki bab başlıkları kitabü'l-mesâcid, kitabü'l-imâmeti, kitabü's-sehv, kitabü's-salati'l-ıydeyn, kitabü'l-cenâiz, kitabü's-sıyam, kitabü'z-zekat, kitabi menâsiki'l-hacc, kitabü'l-cihad, kitabu'n-nikâh, kitabü'l-vesâyâ, kitabü'n-nuhli, kitabü'l-müzâratı, kitabı İşreti'n-nisâ, kitabü tahrimi'd-dem, kitabü'l-biat, kitabü'l-akika, kitabü'l-büyû, kitabü'l-kasâme, kitabu âdabı'l-kaza, kitabü'l-istiâze ve kitabü'l-eşribe bölümlerinden tespit edilmiştir.

Nesâi, Süneninde tespit edebildiğimize göre Sünen'inde 9 bab başlığını çocuklara, 6 bab başlığını yaşlılara, 3 bab başlığını yetimlere, 1 bab başlığını hastalara, 1 bab başlığını engellilere, 5 bab başlığını kimsesiz/fakirlere, 13 bab başlığını kölelere/cariyelere/esirlere, 14 bab başlığını da kadınlara ayırmıştır. 12 bab başlığı canın, 1 bab başlığı dinin, 4 bab başlığı aklın, 2 bab başlığı neslin/ırzın, 7 bab başlığı malım muhafazası ile alakalıdır. Sünen-i Nesâi'de gençlerle ilgili bab başlığı tespit edilememiştir. Nesâi, kitabına kan dökmenin haramlığı bölümünü koyarak canın dokunulmaz olduğunu vurgulamıştır. Ayrıca hanımlarla geçinmek bölümünde kadınları sevmenin ve kadınların kadınların haklarından bahsetmiştir. (Bkz. Ek 1)

3.1.6.1. Kitabü Tahrimi'd-Dem

Nesâi'nin Süneni'nde "Kan Dökmenin Haramlığı" Kitabü Tahrimi'd-Dem bölümüne yer vermesi dikkat çekicidir. Nesâi'nin yaşadığı çağın ve toplumun en sıkıntılılarından biri cinayetler olmalı ki eserinde böyle bir bölüme yer vermiştir. Kan Dökmenin Haramlığı (Kitabü Tahrimi'd-Dem), bölümü 29 dokuz baktan oluşmaktadır⁸⁴⁴. Nesâi, bu bölümde cana kıymanın büyük günahlardan olduğuna, İslam cemaatine zarar verenlerin öldürülebileceğine, canını, malını, dinini, ailesini savunurken ölenin ve zulme uğrayarak can verenin şehit olduğuna dair rivayetlere yer vermiştir.

3.1.6.2. Kitabu İşreti'n-Nisâ

Nesâi, Süneni'nde Kadınlarla İyi Geçinmek (Kitabu İşreti'n-Nisâ) diye bir bölüme yer vermiştir⁸⁴⁵. Bu bölümde kadınların birbirine kınkançlığına, kadınların sevdirdiğine, iki hanımı olup aralarında eşitliği sağlayamayanların kıyametteki durumuna ve çok eşli olanların bir hanımı diğer hanımlarından fazla sevebileceğine

⁸⁴⁴ Nesai, Tahrimi'd-Dem 1-29. (Kitabü Tahrimi'd-Dem 29 konu/baktan oluşmaktadır.)

⁸⁴⁵ Nesai, İşreti'n-Nisâ 1-4. (Nesai, kadınlarla güzel geçinmek adında 4 bölümden oluşan müstakil bir bab ayırmıştır esrinde.)

dair rivayetlere yer verilmiştir. Nesâî'nin kitabında böyle bir bölüme yer vermesinin nedeni çok eşli erkeklerin hanımlarıyla yaşadığı sıkıntılar dönemin önemli problemlerinden olabilir kânnatimizce.

Tablo 3.6. İnsanın Değeri ile İlgili Sünen-i Nesai'deki Bölüm/Kitap ve Konu/Bab Başlıkları

Kitap Adı	Bab Başlıkları	Bab No	Çocuk	Genç	Yaşlı	Yetim	Hasta	Engelli	Kimsesiz	Köle/Esir	Kadın	Can	Din	Akıl	Nesil/Trz	Mal
Kitabu'l-Mesâcid	Kadınların mescide gitmelerine engel olunmamalı.	15									X					
Kitabu'l-Mesâcid	Çocukları mescide götürmek.	19	X													
Kitabu'l-İmâmeti	İmamlık yaşlılara öncelik verilmesi.	4			X											
Kitabu'l-İmâmeti	Amanın imamlık yapması.	10						X								
Kitabu'l-İmâmeti	Akıl-baliğ olmayan çocuğun imamlık yapması.	11	X													
Kitabu's-Sehv	Küçük çocuğu namaz kılarken kucağa alıp bırakmak.	13	X													
Kitabu's-Salati'l-Iydeyn	İmamın hutbeden sonra kadınlara nasihat etmesi.	28									X					
Kitabu's-Salati'l-Iydeyn	Cuma ve bayram günlerinde gösteri yapanları kadınların izlemesi.	35									X					
Kitabu'l-Cenâiz	Müşrik annenin kabrini ziyaret.	101			X											
Kitabu's-Sıyam	Hamile ve emzikli kadın oruç tutmayabilir.	62									X					
Kitabu'z-Zekat	Dul ve miskinlere yardım etmek.	78							X		X					

Tablo 3.6. (Devamı)

Kitap Adı	Bab Başlıkları	Bab No	Çocuk	Genç	Yaşlı	Yetim	Hasta	Engelli	Kimsesiz	Köle/Esir	Kadın	Can	Din	Akl	Nesil/İrz	Mal
Kitabu'z-Zekat	Yetimlere sadaka vermek.	81				X										
Kitabu'z-Zekat	Azadlı köle yaşadığı toplumdan sayılır.	98								X						
Kitabı Menasiki'l-Hac	Hasta tavafını nasıl yapar.	138					X									
Kitabı Menasiki'l-Hac	Kadınların ve çocukların Müzdelife'den erken yola çıkması	208	X								X					
Kitabı Menasiki'l-Hac	Zayıf ve kimsesizlerin Müzdelife'den erken yola çıkması.	209							X							
Kitabı Menasiki'l-Hac	Zayıf ve güçsüzler sabah namazını Mina'da kılar.	214							X							
Kitabu'l-Cihad	Ana-babası sağ olan kimse cihada katılmalı mı?	5			X											
Kitabu'l-Cihad	Annesi sağ olup, bakıma muhtaç kimse cihada katılacak mı?	6			X											
Kitabu'l-Cihad	Allah yolunda mal ve can ile yapılan fazileti.	7										X				X
Kitabu'l-Cihad	Allah yolunda çift sadaka verenin ecri.	20														X
Kitabu'l-Cihad	Zayıflar hürmetine rızıklandırılıyoruz.	43							X							
Kitabu'l-Cihad	Mücahidlerin hanımlarına saygılı davranmak.	47									X					
Kitabu'n-Nikah	Evliliğe teşvik etmek.	3													X	
Kitabu'n-Nikah	Evlenecek kızdan izin alınması.	31									X					

Tablo 3.6. (Devamı)

Kitap Adı	Bab Başlıkları	Bab No	Çocuk	Genç	Yaşlı	Yetim	Hasta	Engelli	Kimsesiz	Köle/Esir	Kadın	Can	Din	Akıl	Nesil/İrz	Mal
Kitabu'n-Nikah	Dul kadın zorla nikahlanamaz.	35									X					
Kitabu'n-Nikah	Emzikli kadınlara saygı duymak.	56									X					
Kitabu'n-Nikah	Mehir karşılığı köle azat etmek.	64								X						
Kitabu'n-Nikah	Cariyeyi azat edip nikahlamak.	65								X						
Kitabu'l-Vesâyâ	Yetimin malına bakan kimsenin durumu.	11				X										
Kitabu'l-Vesâyâ	Yetimin malını yemekten sakınmak.	12				X										
Kitabu'n-Nuhli	Kişinin sağlığında bütün çocuklara eşit davranması.	1	X													
Kitabu'l-Müzâratı	Kitabet. ⁸⁴⁶	48								X						
Kitabu'l-Müzâratı	Tedbir. ⁸⁴⁷	49								X						
Kitabu'l-Müzâratı	Köle azat etmek.	10								X						
Kitabı İşrati'n-Nisâ	Kadınları sevmek	1									X					
Kitabı Tahrimi'd-Dem	Kan dökmek büyük günahlardandır.	2										X				
Kitabı Tahrimi'd-Dem	Müsl ⁸⁴⁸ yapmak yasaktır.	10										X				

⁸⁴⁶ Kölenin özgürlüğüne kavuşması için efendisiyle yaptığı sözleşme yapma anlamındaki fıkı terim.

⁸⁴⁷ Kölesinin özgürlüğünü kendi ölümüne bağlayan efendinin sözleşmesi.

⁸⁴⁸ Göz çıkarmak, burun kulak kesmek.

Tablo 3.6. (Devamı)

Kitap Adı	Bab Başlıkları	Bab No	Çocuk	Genç	Yaşlı	Yetim	Hasta	Engelli	Kimsesiz	Köle/Esir	Kadın	Can	Din	Akıl	Nesi/İrz	Mal
Kitabı Tahrimi'd-Dem	Malına saldırılan kimse ne yapar?	21														X
Kitabı Tahrimi'd-Dem	Malını korumaya çalışırken öldürülen şehittir.	22										X				X
Kitabı Tahrimi'd-Dem	Dini uğrunda öldürülen şehittir.	24										X	X			
Kitabı Tahrimi'd-Dem	Zulme uğrayarak öldürülen kimse şehittir.	25										X				
Kitabı Tahrimi'd-Dem	Müslümanın, Müslümanı öldürmesi haramdır.	27										X				
Kitabı Tahrimi'd-Dem	Elinin altındakileri öldürmek büyük günahdır.	28								X		X				
Kitabı Tahrimi'd-Dem	Öldürmek haramdır.	29										X				
Kitabu'l-Biat	Kadınların biati.	18									X					
Kitabu'l-Biat	Çocukların biati.	20	X													
Kitabu'l-Biat	Kölelerin biati.	21								X						
Kitabu'l-Akika	Erkek çocuğunun akikası.	2	X													
Kitabu'l-Akika	Kız çocuğunun akikası.	3	X													
Kitabu'l-Büyû	Müslüman kardeşinin almak niyetinde olduğu malı almaz babı.	19														X
Kitabu'l-Büyû	Mü'min, din kardeşinin satışı üzerine fitne çıkarmaz babı.	20														X

Tablo 3.6. (Devamı)

Kitap Adı	Bab Başlıkları	Bab No	Çocuk	Genç	Yaşlı	Yetim	Hasta	Engelli	Kimsesiz	Köle/Esir	Kadın	Can	Din	Akl	Nesil/İrz	Mal
Kitabu'l-Büyû	Müdebberin satışı.	84								X						
Kitabu'l-Büyû	Mükateb kölenin satışı.	85								X						
Kitabu'l-Büyû	Mükateb köle süresinden önce satın alınabilir.	86								X						
Kitabu'l-Büyû	Vela ⁸⁴⁹ hakkının satışı.	87								X						
Kitabu'l-Kasâme	Kölesini öldürene kısas yapılır.	10-11								X		X				
Kitabu'l-Kasâme	Kafiri öldüren Müslümana kısas uygulanmaz.	13-14											X			
Kitabu'l-Kasâme	Kadın kısası diyete çevirebilir.	31-31									X	X				
Kitabu'l-Kasâme	Kadının diyeti.	36-37									X	X				
Kitabu'l-Kasâme	Mükateb kölenin diyeti.	38-39								X						
Kitabu'l-Kasâme	Ana karnındaki çocuğun diyeti.	39-40	X													

⁸⁴⁹ Kölenin malı mirası ve benzeri hakları.

Tablo 3.6. (Devamı)

Kitap Adı	Bab Başlıkları	Bab No	Çocuk	Genç	Yaşlı	Yetim	Hasta	Engelli	Kimsesiz	Köle/Esir	Kadın	Can	Din	Akıl	Nesil/İrz	Mal
Kitabu'l-Kasâme	Kim bir mümini kasten öldürürse cezası cehennemdir ⁸⁵⁰ ayeti.	48-49										X				
Kitabu-Âdâbı'l-Kaza	Hakim ihtiyaç sahibine malını korumasını söyler	29							X							X
Kitabu'l-İstiâze	Zinadan Allah'a sığınmak.	28													X	
Kitabu'l-İstiâze	Aşırı ihtiyarlıktan Allahâ sığınma.	33			X											
Kitabu'l-İstiâze	Yaşlılığın şerrinden Allah'a sığınma.	38			X											
Kitabu'l-Eşribe	İçki haramdır.	1												X		
Kitabu'l-Eşribe	Adı ne olursa olsun sarhoş eden herşey haramdır babı.	22												X		
Kitabu'l-Eşribe	Akıl gideren herşey haramdır babı.	23												X		
Kitabu'l-Eşribe	Şarabın azı da, çoğu da haramdır babı.	25												X		

⁸⁵⁰ Nisa, 4/93;

SONUÇ

İnsan, yeryüzünde Allah'ın yarattığı saygın ve onurlu bir varlıktır. İnsanı değerli kılan ise akıl gibi bir nimetin verilmesi ve yaratılan her şeyin insanın hizmetine sunulmasıdır. İnsanoğlu verilen bu emanetleri Yaratıcı'nın emrettiği şekilde kullandığı takdirde değerini korumuş olacaktır. Aksi bir davranış emanetin zayi edilmesi anlamına geldiği için ikram edilen izzetin ve şerefin kaybedilmesine sebep olacaktır. Ayetlerden ve hadisi şeriflerden anladığımızı göre insanın kıymetini bilmesi ve değerini koruması kendi değerini bilmesine ve Allah'ı tanınmasına bağlıdır.

Semavi dinlerin ve peygamberlerin gönderiliş amacı insanların hem bu dünya da hem de uhrevî alemde huzurlu ve mutlu yaşamaları içindir. Ancak ilahi dinlerden Yahudiliğin ve Hıristiyanlığın kutsal kitapları tahrif edildiğinden gönderiliş amacından uzaklaşmıştır. Bu iki semavi dinin müntesipleri dünyaya hakim olmak için her şeyi mubah görerek özellikle de İslam coğrafyasına kan ve gözyaşını reva görmüşlerdir. Bilhassa Yahudiler, kendilerini seçilmiş millet olarak gördüklerinden, kendilerinden olmayanları köle kabul etmektedir. Bu düşünceyle hareket ettiklerinden amaçlarına ulaşmak için insanlık dışı cinayetler işlemektedirler.

İlahi bütün şeriatların gönderiliş amacı "zarurat-ı diniyye" (dinin vazgeçilmez temel değerleri)nin korunmasıdır. Yani semavi dinlerin ana gayesi insanın canına kıyılmayacak, Allah'ın dini yeryüzüne hakim olacak, insanın akli korunacak, insanlar maldan helal dairede yararlanacak ve nesil/ırz kıyamete kadar korunacaktır. İslam da insana değer vermiş, insanı yeryüzünün halifesi kılmıştır. İslam, Müslümanlara mazlumların yanında yer almayı, yetimlere, kimsesizlere sahip çıkmayı, dünyaya barışın hakim olması için çalışmalarını emretmiştir. İslam öncesi genel olarak saygınlığını kaybeden kadınlara, kölelere/cariyelere ve toplumda ilgi ve alakaya muhtaç olan kimselere İslam ile yeni haklar verildiği ayetlerden ve hadisi şeriflerden anlaşılmaktadır.

Günümüz toplumunda ilgi ve alakaya ihtiyacı olan çocukların, yaşlıların, yetimlerin, hastaların, engellilerin, kimsesizlerin/fakirlerin haklarını ve insanî değerlerini zedeleyen durumları şöyle özetleyebiliriz:

- Çocuğun hakları arasında güzel bir isme sahip olması, iyi bir eğitim-öğretim görmesi, sağlıklı ve kişilikli bir birey olması, güzel ahlak ile yetiştirilmesi, helal rızık ile beslenmesi, oyun oynama imkanına sahip olması, şiddet ve nefretten uzak kalması gibi hususlar sayılabilir. Bununla birlikte annelerin iş hayatına atılması, çocukların kreşlere verilmesi ile çocuklar sıcak aile ortamından uzaklaşmaktadır. Erken yaşta

kreşle tanışan çocuklar ileri ki yaşlarda daha fazla sorunlarla karşılaşmaktadır. Öncelikle çocukların yeri ailesinin yanı olmalıdır. Aileler çocuklarıyla ilgilenmeli, çocuklarıyla vakit geçirmeli, çocuklarını takip etmeli ve çevrenin zararlı alışkanlıklarından korumalıdır. İnternetin yanlış kullanımı çocuklar için büyük bir tehdittir. Kontrolsüz bir şekilde saatlerce televizyon izlemek, internette gezinmek çocuğun büyümesini ve gelişmesini olumsuz yönde etkilemektedir.

- Gençlere iyi bir eğitim imkanı sunmak, dinini öğretmek, ibadet bilinci kazandırmak, evlilik şartları oluşmaları evlendirmek, iş olanakları sağlamak, aklına ve sağlığına zarar veren kötülüklerden korumak onlara yapabileceğimiz en büyük iyilik olacaktır. Çağımızın en büyük problemlerinden olan sosyal medya bağımlılığı gençler için büyük tehdittir.

- Yaşlıların aile ortamında ihtiyaçlarının giderilmesi, güven içinde saygı duyulması ve kendi evinde yaşaması haklarından birkaçıdır. Yaşlıları yalnızlığa terk etmek, torun sevgisinden mahrum etmek, ömrünün sıkıntılı günlerinde yanlarında olmamak yaşlılara yapılan en büyük haksızlıktır. Yaşlıların, problemleriyle başbaşa bırakılması, yakınları tarafından huzurevlerine yerleştirilmesi insanî değerlerimizi kaybettiğimiz bir göstergesidir.

- Çocuklar, savaşlar, doğal afetler, hastalık, yoksulluk vb. sebeplerden dolayı yetim kalmaktadır. Yetim kalan çocukların madde bağımlılığı ve suça karışma oranı diğer çocuklara oranla daha yüksektir. Yetim çocuklar, sağlık, güvenlik, psikolojik, eğitim vb. problemlerle karşılaşmaktadır. Bize düşen görev yetimleri sorunlarıyla başbaşa bırakmamaktır. Yetimlerin ihtiyaçlarını gidermek, yetimlere eğitim imkanı sunmak, iş imkanı hazırlamak, istismar edilmesini önlemek toplumun ve devletin görevidir. Toplum olarak yetimlere sevgiyi, muhabbeti, paylaşmayı, insanî değerleri öğretmek sorumluluklarımızdandır.

- İnsanın, sağlıklı, huzurlu ve mutlu zamanları olabileceği gibi problemler ve hasta zamanlara da olabilir. İnsana düşen hastalığında şifasını aramak, şifa verenin Allah olduğu bilinciyle hareket edip, şifasını Allah'tan dilemektir. Hastayı ziyaret etmek, ziyaret esnasında uyulması gereken kurallara uymak, hastaya dua etmek hastanın Müslümanlar üzerindeki haklarındandır.

- İnsan, ya doğuştan ya sonradan engelli ya da engelli adaydır. Engelli olmak hak ve özgürlükler açısından engel teşkil etmez. Engellilerin ihtiyaçlarını karşılamak, kırıcı ve aşağılayıcı söz ve hareketlerden sakınmak, iltifat etmek, toplumla

kaynaşmasını sağlamak, yeteneklerine göre iş imkanı vermek, eğitim olanakları hazırlamak başlıca görevlerimiz arasındadır.

- Kimsesizlere sahip çıkmak, ihtiyaçlarını gidermek bizlerin hem insanî hem de İslamî görevidir. Borçlu borcunu ödemekte zorlanıyorsa mühlet vermek ya da Allah için bağışlamak İslam'a göre güzel bir davranıştır.

- Kölelik, insanlık tarihinde bir utanç vesilesidir. Günümüzde kölelik gibi bir sistem bulunmamaktadır. Ancak, zor şartlarda çalışmak zorunda kalan insanlar vardır. Uzun alışma saatleri, hak ettiği creti alamama, sağlıksız ve güvenli olmayan koşullarda çalışma bu insanların yaşadığı sorunların başında gelmektedir. Çalışanların yaşadığı diğer bir sıkıntı ise iş verenlerin veya amirlerin çalışanlara psikoljik baskı yapması, şiddet uygulaması ve taciz etmesidir. Diğer bir ifade ile "mobbing" uygulamasıdır. Bu sorunlar işçi, iş verenin ve devlet açısından çözüme kavuşturulması beklenen acil konulardandır.

- Kadın, İslam ile kaybettiği değerini kazanan bir varlıktır. İslam, kadını insanlığın yarısı olarak görür. İslam da erkek ile kadın sorumluluk açısından eşittir. Erkek ile kadın birbirinin düşmanı değildir. Bilakis birbirini tamamlayan bir bütünün parçalarıdır. Lakin Batı medemiyeti erkek ile kadını birbirinin düşman olarak göstermiş ve Batı mediniyetinin kadına özgürlük adı altında verdiği haklar, kadını kadınlıktan çıkar mıştır. Batı, kadının bedenini, reklam malzemesi haline getirerek dünyalık meta gibi sunmaktadır.

Kadın, evinden ve ailesinden uzaklaştırılmış ve zayıf bedeni ile iş hayatına atılan kadının annelik duygusu zaafa uğratılmıştır. alışan anneler çocuklarını kreşlere bırakınca mutsuz nesiller yetişmiştir. Huzurlu ve mutlu bir toplum oluşturmanın yolu İslam'ın kadınlara verdiği değeri kabul etmek ve İslamın ğretlerini hayatımızda tatbik etmekten geçmektedir. İslam kadınlara eğitim, miras, nafaka, evlenme, eş seçme, boşanma, mehir, mülk edinme, çalışma, borç alıp-verme gibi bazı haklar tanı mıştır.

İnsanlar teknolojinin hayatlarına sunmuş olduğu imkanları kullansalar da ne yazık ki günümüzde insanın onuru ve değeri ayaklar altındadır. Özellikle alem-i İslam'ın üzerine bombaların yağmur gibi yağdığı, insanların evlerini, yurtlarını ve vatanlarını terk etmek zorunda kaldıkları ve umut yolculuğuna çıktıkları yolda umutlarını yitirdikleri bir dünyada yaşıyoruz. Bu anlamda insanın onuruna ve değerine dair genelde dünyanın özelde ise Müslümanların içinde buldukları şartlar itibariyle iyi bir karnesinin olmadığı ortadadır.

Yahudiliğin, Hıristiyanlığın, Birleşmiş Milletlerin, Uluslararası kuruluşların ve insan haklarını savunduğunu söyleyen devletlerin izlediği politikalar, aldığı kararlar, uygulamalar, kınamalar insanlar arasında eşitliği sağlayamadığından dünyaya güven ve huzur gelecek gibi görünmüyor. Kanaatimizce Kur'an'ın emir ve yasakları, Peygamberimizin uygulamaları ve İslam tarihinde kurulan devletlerin tebasına uyguladığı hoşgörü ve adalet anlayışı göstermektedir ki insana hak değeri İslam'dan başka hiç kimse veremeyecektir.

Tespit edebildiğimiz kadarıyla muhaddisler insanın değeri ile ilgili Kütüb-i Sitte'deki hadislerden 90 bab başlığını çocuklara, 46 bab başlığını yaşlılara, 25 bab başlığını yetimlere, 113 bab başlığını hastalara, 15 bab başlığını engellilere, 44 bab başlığını kimsesiz ve fakirlere, 140 bab başlığını kölelere, 131 bablığını kadınlara tahsis etmişlerdir. 70 bab başlığında canın korunmasını, 5 bab başlığında dinin muhafazasını, 29 bab başlığında aklın korunmasını, 53 bab başlığında neslin temiz tutulmasını ve 89 bab başlığında da malın korunmasını ele almaktadır. (Bkz. Ek 1)

Buhârî, 366 bab başlığıyla insanın değeri ile ilgili en çok bölüme yer veren muhaddistir. Daha sonra 147 bab başlığı ile Müslim, 108 bab başlığı ile Tirmîzi, 88 bab başlığı ile İbn Mâce, 78 bab başlığı ile Nesâî ve 63 bab başlığı ile Ebu Dâvud insanın değeri ile ilgili bölümlere yer vermiştir. (Bkz. Ek 1)

Araştırmamızın sonucunda Kütüb-i Sitte'de insanın değeri ile ilgili toplam 850 bab başlığı tespit edilmiştir. Bu bab başlıklarından 140 tanesi kölelerle/cariyelerin/esirlerin, 131 tanesi kadınların, 113 tanesi hastaların, 90 tanesi çocukların, 46 tanesi yaşlıların, 44 tanesi kimsesizlerin/fakirlerin, 25 tanesi yetimlerin, 15 tanesi engellilerin durumları ile alakalıdır. Zikrettiğimiz hadis kaynaklarında gençlerin değeri ifade eden müstakil bir bab başlığı bulunamamıştır. Ayrıca bu bab başlıklarından 89 tanesi malın korunması, 70 tanesi canın korunması, 53 tanesi neslin/ırzın korunması, 29 tanesi aklın korunması, 5 tanesi dinin korunması ilgilidir. (Bkz. Ek 1)

Kütüb-i Sitte'de kölelerle ilgili müstakil bab başlığının çok olması İslam'ın insana verdiği değeri gösterir. Ayrıca kölelerin/cariyelerin özgürlüğe kavuşturulması Kütüb-i Sitte müelliflerinin yaşadığı toplum ve dönemin gündem maddesi olmalı ki eserlerinde müstakil bab başlığı olarak yer vermişlerdir. Bize göre Kütüb-i Sitte'de kadınlarla, hastalarla, çocuklarla, yaşlılarla, kimsesizlerle/fakirlerle ve engellilerle ilgili müstakil bab başlıklarına yer verilmesi müelliflerin yaşadıkları çağda ve toplumda

ilgi ve alakaya muhtaç insanların sorunlarına toplumun dikkatini çekmek istemiş olabilirler.

Kütüb-i Sitte'deki kitaplarda ise gençlerin durumlarıyla alakalı müstakil bir bab başlığı tespit edilememiştir. Ancak bu gençlerin sorunları olmadığı anlamına gelmez. Gençlik dönemi başlı başına problemlili bir dönemdir. Kütüb-i Sitte müelliflerinin kitaplarını yazdığı dönemlerde gençlik ile ilgili toplumu etkileyecek düzeyde sıkıntılar muhtemelen yaşanmamış ki eserlerine gençlik ile alakalı bölüm ve konu başlığı koymamış olabilirler.

Dinin korunması ile ilgili Kütüb-i Sitte'de müstakil bab başlığının bulunmaması şaşırtmamalıdır. Zira Kur'an'ın ve Peygamberimiz'in bütün emir ve nehiyleri amaçlarından biri de dinin muhafaza edilmesidir. Ayrıca hadis ve fıkıh külliyatında ibâdât (namaz, oruç, zekat gibi) bölümlere yer verilmesi de dinin muhafaza edilmesi içindir.

Ülkemizde yüksek lisans ve doktora tez literatürünü taradığımızda Hadislerde İnsan Hakları ile bir çalışma yapılmadığı tespit edilmiştir. Hadislerde İnsan Hakları ile ilgili bir çalışma yapılmasının insanın değerini hakları yönüyle ele alması bakımından konuya katkı sağlayacağı kanaatindeyiz. Yine kölelerin ve yaşlıların hakları ile ilgili bir çalışmaya ulaşamamıştır. Kölelerin ve yaşlıların hakları ile bir çalışmanın yapılması faydalı olacaktır. Ayrıca Kütüb-i Sitte ile beraber Darimi'nin Sünen-i, İmam Mâlik'in Muvattâsı ve Ahmed b. Hanbel'in Müsnedi'nin dahil edildiği hadislerde insanın değerinin ortaya konması araştırmaya değer konulardandır.

KAYNAKLAR

- Kur'an-ı Kerim
- Acar, Cafer, *Hz. Peygamber ve Genç Sahabiler*, Diyanet Aylık Dergi, Sayı. 286, Ankara 2014.
- Akgündüz, Ahmed *İslam'da İnsan Hakları Beyannamesi*, Osav Yayınları, İstanbul 1997.
- Aktan, Hamza, *Hz. Peygamber Döneminde Kölelik Olgusu ve İnsan Özgürlüğüne İnsanî Yaklaşım*, AÜİFD, sayı XVI, ss. 59-79, Erzurum 2001.
- Akpolat, Sabri, *Peygamberimiz ve Gençlik*, HÜİFD, sayı:17, ss. 209-223. Şanlıurfa 2007.
- Altıntaş, Ramazan, *Bütün Yönleriyle Cahiliye*, Ribat Yayınları, Konya 1996.
- Altıntaş, Ramazan, *Şiddet*, DİB Yayınları, Ankara 2018.
- Apak, Adem, *Hz. Peygamber'in Çocuklarla İlişkileri Üzerine Tespit ve Değerlendirmeler*, UÜİFD, Cilt: 19, Sayı:I, Bursa 2010, ss. 43-68.
- Ardoğan, Recep, *İslam'da İnsan Haklarının Teolojik Değeri*, Din Öğretimi Genel Müdürlüğü, b.y, t.y.
- Armağan, Servet, *İslam Hukukunda Temel Hak ve Hürriyetler*, DİB Yayınları Ankara 2011.
- Arslan, Elif, *Şiddet ve Çocuklarımız*, DİB yayınları, Ankara 2008.
- Austin Flannery, O. P., *Ötenazi Üzerine Beyanname*, Çev. Osman Taştan, AÜİFD, c.XLIII, s.2,ss.405-412, Ankara 2002.
- Aydın, M. Akif, "İslam'da Kadın", *TDV İslam Ansiklopedisi*, c.24, İstanbul 2001, ss.86-94.
- Aydın, Muhammet Şevki, *Peygamber Efendimizin Örneğinde İnsan Onuruna Saygı Bilinci Kazan(dır)mak*, Hz. Peygamber ve İnsan Onuru, DİB.Yayınları, Ankara 2013, ss. 55-63.
- Aydoğdu, Rukiye, *Onurlu Varlığın Onurla İmtihani*, Hz. Peygamber ve İnsan Onuru, DİB.Yayınları, Ankara 2013, ss.103-103.
- Ayverdi, İlhan, *Asırlar Boyu Tarihi Seyri İçinde Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, MAS Matbaacılık, ty. İstanbul, c.2, ss.1312.
- Baalbeki, Ruhi-Munir, *el-Mevrid*, Daru'l-İlmi li'l-melayin, Beyrut, 1995.
- Bedir, Murtaza, "Sünnet", *TDV İslam Ansiklopedisi*, c.XXXVIII, İstanbul 2010, ss.

150-153.

- Bilici, Mehmet, *İncil ve Kur'an'da İnsan Sevgisi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ 2007.
- Bilmen, Ömer Nasuhi, *Meâli Alisi ve Tefsiri*, Elif Ofset, İstanbul 1985.
- Bilmen, Ömer Nasuhi, *Beş Yüz Hadis-i Şerif Hikmet Goncaları*, Semerkand Yayınları, İstanbul 2010.
- Binol, Ali, *Kur'an'da Beşer ve İnsan*, Doktora Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2007.
- Bolay, Süleyman Hayri, "Akıl", *TDV İslam Ansiklopedisi*, c.II, İstanbul 1989, ss.238-242.
- Buhârî ,Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail b. İbrahim -, el-Camiu's-Sahih, Mektebetü Darussalam, Riyad 1999.
- Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail b. İbrahim, *el-Edebü'l-Müfred*, Halil Atalay(Çev. Şerh), Ribat Basın-Yayın, c.I-II, Konya 2009.
- Bursevi, İsmail Hakkı, *Ruhul Beyan*,(Çev. Heyet), Damla Yayınları, c. 1-10, İstanbul 2012.
- Buladı, Kerim, *Kur'an'ın İnsan Tasavvuru Kıyamet Süresi Tefsiri*, Pınar Yayınları, İstanbul 2007.
- Canan, İbrahim, *Hadis Ansiklopedisi Kütüb-i Sitte*, Akçağ Yayınevi, İstanbul t.y.
- Canan, İbrahim, *Hadis Usulü ve Hadis Tarihi*, Akçağ Yayınları, Ankara-1998.
- Canan, İbrahim, *İslam'da Çocuk Hakları*, HÜİFD, Sayı:I, Şanlıurfa 1995, ss. 7-22.
- Cebecioğlu, Ethem, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, Rehber Yayınları, Ankara 1997, ss. 97-98.
- Coşar, Hasan, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinde İşkence Yasağı*, *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2010.
- Cullougehe, Leslie Mc, *İntihar*, (Çev.Hüseyin Peker), On Dokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, sayı 2, Samsun 1987, ss.105-115.
- Cürcani ,Seyyid Şerif, *Kitabu't-Tarifat* (Arapça-Türkçe Terimler Sözlüğü, Bahar Yayınları, İstanbul-1997.
- Çağrıncı, Mustafa, "İzzet", *TDV İslam Ansiklopedisi*, c.23, İstanbul 2001,s.555-556.
- Çağrıncı, Mustafa, "Saygı", *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 2009, c. 36, s.211-

- Çakan, İsmail Lütü, *Hadis Edebiyatı*, İfav, İstanbul 2011.
- Çetin, Mustafa, İslam ve Milletler Arası Barış, *Doğu' da ve Batı' da İnsan Hakları*, TDV. Yayınları, Ankara 1996.
- Çubukçu, İbrahim Ağâh, *Din ve İnsan Hakları*, AÜİFD, sayı: I, c. XXVI, Ankara 1984, s.119-130.
- Darimi, Ebu Muhammed Abdullah b. Abdırrahman Fazl b. İbrahim , *Sünen-i Darimi*, Daru'l-Mıgnı, c.I-IV, Riyad 2000.
- Demirel, Galip, *Kur'an-ı Kerim' de Kadın ve Psikolojisi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2010.
- Deniz, Gürbüz, *Anlam ve Varlık Boyutuyla İnsan*, DİB Yayınları, Ankara 2015.
- Dihlevi, Şah Veliyyullah, (Çev.Mehmet Erdoğan), *Hucetullâhi'l-Bâliğa*, İz Yayıncılık, c.1-2, İstanbul bt.
- Doğan, Lütü, *Fatiha ve Hucurat Surelerinin Meal ve Tefsiri*, Dib Yayınları, Ankara 2017.
- Ebû Dâvûd, Süleyman b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî, *Sünen-i Ebû Dâvûd Mektebetü'l-Mearif*, Riyad 1988.
- Efendioğlu, Mehmet, "Rivayet", *TDV İslam Ansiklopedisi*, c.35, İstanbul 2008, ss135-137.
- Erkuş, Burhan, *İnsan Hakları*, DİB.Yayınları, Ankara 2008.
- Erul, Bünyamin *Hadislerin Dili İlk Hadis Belgesi Hemmam'ın Sahifesi*, Ankara 2012.
- Erul, Bünyamin, "Veda Hutbesi", *TDV. İslam Ansiklopedisi*, c.42, İstanbul 2012, ss.591-593.
- Fayda, Mustafa, "Cahiliye", *TDV İslam Ansiklopedisi*, c.7, İstanbul 1993, ss.17-19.
- Ferid, Ahmet, *Fıkhu's-Sîre*, (Çev.Oktay Yılmaz, M.Ahmet Varol), Guraba Yayınları, İstanbul, ty.
- Fîrûzâbâdî, Ebü't-Tahir Mecdüddin Muhammed b. Ya'kub b. Muhammed el-, (Çev.Ahmet Asım), *Kamus Tercümesi*, c.4, İstanbul 1304, s.622.
- Frager, Robert, *Kalp, Nefs ve Ruh*, (Çev. İbrahim Kapaklıkaya), Gelenek Yayıncılık, İstanbul 2005.
- Gazâlî, İmam Ebu Muhammed Hamid el-, *İhyâu Ulûmid-Din*, (Çev. Ahmet Serdaroğlu), c. 1-4, Bedir Yayınevi, İstanbul-bt.

- Gazâlî, İmam Ebu Muhammed Hamid el- *Kimyâ-yı Saâdet*, , (Çev. Sehâbi Hüsameddin), Sağlam Yayınevi, İstanbul-bt.
- Görmez, Mehmet, “Hz. Peygamber ve İnsanlık Onuru”, *Diyanet Aylık Dergi*, sayı.268, Ankara 2013, ss.1-2.
- Halil, Ahmed b. *Kitabu’l-Ayn* thk Dr. Abdülhamid el-Hundavi, , Darul Kutubi’l-İlmiyye, Beyrut 2003.
- Hamidullah, Muhammed, el-Vesa’iku’s- Siyasiyye, (Çev. Vecdi Akyüz) Kitabevi Yay,b.y,t.y.
- Hamidullah, Muhammad, *İslam Peygamberi*,(Çev. Salih Tuğ), Ankara 2003,
- Hanbel, Ahmed b., *Müsned*, Müessesetü Kurtuba, Kahire t.y.
- Has, Kenan, *Tevrat, İncil ve Kur’an’ın Dünyaya Bakışı*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri 1995.
- Hatip, Abdülaziz, “Kur’an ve Sünnette Azınlık Hakları”, *Kur’an ve Sünnete Göre Temel İnsan Hakları (21-22 Aralık 2013)*, İSAV-MÜİF, İstanbul 2013.
- Hengirmen, Mehmet, *Atasözleri Sözlüğü*, Engin Yayınevi, Ankara 2017, ss.123
- Heyet, *Kur’an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, DİB Yayınları, c.I-V, Ankara 2007.
- Heyet, *Hadislerle İslam*, c.I-VII. Ankara 2014.
- Heyet, *Hz. Peygamber ve İnsan*, TDV Yayınları, Ankara 2016.
- Heyet, *İslam’a Giriş- Gençliğin İslam Bilgisi*, Ankara 2006.
- Heyet, *Peygamberimiz ve Gençlik*, TDV Yayınları, Ankara 2018.
- <https://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/pdf01/203-208.pdf> (28.05.2019)
- <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-40871423>(29.07.2019)
- İbn Hacer, Askalani el-, *Fethu’l-Bari-Sahih-i Buhari Şerhi*,(Çev. Halil Aldemir, Soner Duman, Polen) Yayınları, cilt I-XV, İstanbul 2009.
- İbn Hişam, Ebû Muhammed Cemalüddin Abdulmelik b. Hişâm b. Eyyûb el-Himyerî El-Meâfiri el-Basrî el-Mısırî, *es-Siretü’n Nebeviyye*, (Çev. Abdülvehhab Öztürk) Kahraman Yayınları, c. I-IV, İstanbul 2016.
- İbn Mâce, Ebu Abdillâh Muhammed b. Yezid el-Kaznevi, *Sünen-i İbn Mâce*, Mektebetü’l-Mearif, Riyad h. 279.
- İbn Mâce, Ebu Abdillâh Muhammed b. Yezid el-Kazvini, *Sünen-i İbn Mâce*

Terceme ve Şerhi, (Ter. Şerh. Haydar Hatipoğlu, Kahraman Yayınları, c.I-X, İstanbul 2012.

- İbn Manzur, *Lisanu'l-Arab*, Neşri Edebi'l-Hazvete, c.1-18, Kum 1405.
- İncil, Kitabı Mukaddes Şirketi Elif Ofset, İstanbul 1996.
- İzutsu, Toshihiko, *Kur'an' da Allah ve İnsan* (Çev. Süleyman Ateş). Ankara 1975.
- Kandemir, M. Yaşar, "Hadis", *TDV İslam Ansiklopedisi*, c.15, İstanbul 1997, ss.27-64.
- Karagöz, İsmail, *Toplumda İlgiye, Desteğe ve Yardıma Muhtaç Gruplar ve İnsan Onuru*, Hz. Peygamber ve İnsan Onuru, DİB. Yayınları, Ankara 2013.
- Karagöz, İsmail, *Allah, İnsan ve Merhamet*, DİB. Yayınları, Ankara 2014, s.88-92.
- Karagöz, İsmail, *Dini Kavramlar Sözlüğü*, Ankara 2006.
- Karagöz, İsmail, *Toplumsal Emanet: Engelliler*, DİB. Yayınları, Ankara 2008.
- Karaman, Hayrettin, *İslam'ın Işığında Günün Meseleleri*, İz Yayıncılık, İstanbul 2005.
- Karşlı, İ. Hilmi, *Hayat Hakkı*, DİB Yayınları, Ankara 2018.
- Keskin, Yusuf Ziya, *Hz. Peygamber'de Çocuk Sevgisi*, HÜİFD, sayı:17, Şanlıurfa 2007.
- Koçer, M. Arif, *İslam Hukukunda Ayrımcılık Yasağı (Cinsiyet Temelli Ayrımcılık Örneği)*, Yüksek Lisans Tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van 2010.
- Koçyiğit, Talat, *Hadis Usulü*, Tdv. Yayınları, Ankara-2009.
- Koçyiğit, Talat, *Hadis Istılahları*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara 1980.
- Kuşeyri, Ebu'l Kasım Zeynül-İslam Abdülkerim b. Hevâzin b. Abdilmelik el-, *Risale-i Kuşeyri*, (Çev. Ali Arslan), Arslan Yayınları, İstanbul 1980.
- Kutluer, İlhan, "İnsan", *TDV İslam Ansiklopedisi*, c.22, İstanbul 2000, ss.320-323.
- Kutup, Muhammed, *İslam'a Göre İnsan Psikolojisi*, (Çev. Akif Nuri, Hicret Yayınları, by, bt.
- Küçük, Raşit, *Hz. Peygamber'in Örneğinde İnsan Onuru*, Hz. Peygamber ve İnsan Onuru, DİB. Yayınları, Ankara 2013, ss.21-27.
- Müslim, İbnü'l-Haccac el-Kuşeyri en-Nişaburi, *Sahih-i Müslim Terc. ve Şerhi*, I-X, (Çev. Ahmed Davudoğlu), Düzkaaya Matbaası, İstanbul 1978

- Nesâî, Ebû Abdîrrahman Ahmed b. Şuayb b. Ali, *Sünen-i Nesâî*, Mektebetü'l-Mearif, Riyad-ty.
- Neseî, Ebu'l Berekât Abdullab b. Ahmed en-, *Neseî Tefsiri*, (Çev. Harun Ünal) Ravza Yayınları, c. 6, İstanbul ty.
- Öğüt, Salim, "Mahrem", *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. 27, Ankara 2003, ss.388-389.
- Ömer, Menekşe, *Madde Bağımlılığı*, DİB Yayınları, Ankara 2008.
- Püsküllüoğlu, Ali, *Arkadaş Türkçe Sözlük*, Arkadaş Yayınevi, Ankara 1994.
- Ragıb el-İsfahani, Ebü'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed b. Mufaddal , *el-Müfredat fi-Garibi'l-Kur'an* (thk. Safvan Adnan Davudi), Dârü'ş-Şamiyye, Beyrut-2002.
- Razi, Ebu Bekir er-, *Muhtar us-Sihah*, Mektebetü'l-Lübnan, Lübnan-1986, ss.237
- Râzi, Fahreddin, *Tefsir-i Kebir Mefâtihu'l-Gayb*, (Çev. Hayet), Huzur Yayınevi, c.9, Ankara 1990, s.118
- es-Salih ,Subhi, Hadis İlimleri ve Hadis İstılahları, (Çev. Yaşar Kandemir), Elif Matbaacılık,Ankara 1971.
- Sâmi, Şemseddin, *Kâmus-i Türkî*, by. 1317/1901, ss. 545.
- Sancaklı, Saffet, *Hadislerde "Yaşlılık Olgusunun" Değerlendirilişi*, CÜİFD,c.XI, Sivas 2006, ss. 49-71.
- Sancaklı, Saffet, *Hz. Peygamber ve İnsan Hakları*, Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi III. Cilt, II.Sayı, Samsun 2003, ss. 23-51.
- Sarıçam, İbrahim, *Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı*, Ankara 2007.
- Serahsi, Ebû Sehl Ebû Bekir Muhammed b. Ahmed *Mebûsât*, (Çev. ve Tashih. Heyet), c. 4, Gümüşev Yayınları, 2008 İstanbul, s.209-210.
- Sula, Havva, *Toplum Yetimleri: Sokak Çocukları*, DİB Yayınları, Ankara 2008.
- Şenbay, Öznur, *Hadislerde ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesindeki İnanç Hürriyetinin Mukayesesi*, Yüksek Lisans Tezi, FÜSBE., Elazığ 2009.
- Şentürk, Recep, Canatan, Kadir, Irkçılık, *TDV İslam Ansiklopedisi*, c.19, İstanbul 1999, ss. 124-131.
- Şentürk, Recep, "Farklı Dünya Medeniyetlerinde İnsan Hakları", *Kur'an ve Sünete Göre Temel İnsan Hakları (21-22 Aralık 2013)*, İSAV-MÜİF, İstanbul 2013, ss.21-51.
- Şeriati, Ali,(Çev. Ejder Okumuş), *Kendisi Olmayan İnsan*, Fecr Yayınları, Ankara

2018.

- Taberî, Muhammed b. Cerir et-, *Câmiu'l-beyân fî te'vili'l-Kur'an*, thk. Ahmed Muhammed Şakir, Müessesetü'r-risâle, c. 22, s.207, Beyrut, 2000.
- Tevrat, (Çev. Hakkı Demirel), Kurtiş Matbaacılık (Müjde Yayıncılık, İstanbul 1996.
- Tirmizi, Ebû İsâ Muhammaed b. İsâ b. Sevre, *Sünen-i Tirmizî*, Mektebetü'l-Mearif, Riyad ty.
- Topaloğlu, Bekir, “Kerim”, *TDV İslan Ansiklopedisi*,25, İstanbul 2002, ss.287-288.
- Turgay, Nurettin, *Kur'an'da Sosyal Adalet ve İnsan Hakları*, Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Diyarbakır 1999, c.I.
- Ünal, İsmail Hakkı, *40 Hadis 40 Yorum*, DİB Yayınları, Ankara 2011.
- Üneys, İbrahim – Muntasır, Abdukhalim, *el-Mucemul Vasit*, Mektebe utş-Şuruk Edduveliyye, by 2004, ss.580.
- Watt,W. Montgomery *Hz. Muhammed Mekke'de*,(Çev. M. Rami AYAS, Azmi Yüksel) Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1986.
- Yakıt, İsmail, Kur'an ve Sünnette İnanç ve Düşünce Özgürlüğü, *Kur'an ve Sünnete Göre Temel İnsan Hakları (21-22 Aralık 2013)*, İSAV-MÜİF, İstanbul 2013, ss. 385-398.
- Yaman, Sevede, “Tevrat'a Göre İnsan Hayatı ve Onurunun Kutsallığı”, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, c. 5, sayı II, Karabük 2016, ss.338-354.
- Yayla, Mustafa, *İslam Hukukunda İnsan Hakları ve Eşitlik*, Yayınlanmış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1994.
- Yazır, Elmalılı M. Hamdi, *Hak Dini Kur'an Dili*, Umut Matbaası, c.1-10, İstanbul 1992.
- Yeğin, Abdullah, *İslami-İlmi-Edebi-Felsefi Yeni Lugat*, Yeni Asya Yayınları, Nurtan Ofset,1975.
- Yılmaz, Hasan Kamil, *İrfan Geleneğimizde İnsan Onuru, Hz. Peygamber ve İnsan Onuru*, DİB.Yayınları, Ankara 2013, ss.29-35.
- Yılmaz, Ömer, *Avrupa Birliği Üye Ülkelerinin Ulus Anayasalarında “Din ve Vicdan Özgürlüğü,”* C.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi XI/1 – 2007, ss.299-315.
- Yiğit,Yaşar, *Din, Anarşi ve Terör*, TDV. Yayınları, Ankara 2008.
- Yücel, Ahmet, *Hadis Tarihi ve Usulü*, İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul-2010.

- Zebîdî, Muhammed Murtaza ez-, *Tâcu'l-arûs min cevâhiri'l-kâmûs*, thk. Ali Şîrî, Dâru'l-fikr, c. 16, Beyrut, 1994,ss. 138.
- www.anayasa.gen.tr/temelhakvehurriyetler.htm. (24.04.2019)
- www.ankarabarasu.org.tr/Siteler/abihm.org/org/iheb.htm (21.03.2016)
- www.haber7.com (17.12.2017)
- www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5237.pdf. (19.05.2019)
- www.ombudsman.gov.tr/.../688B--Insan-Haklari-Evrensel-Beyannamesi
22/03/2016)

EKLER

Ek 1: İnsanın Değeri ile Kütüb-i Sittte'deki Müstakil Kitap/Bab ve Bölüm/Konu Başlıkları

	Buhârî	Müslim	Tirmizî	İbn Mâce	Ebu Dâvûd	Nesâî
Çocuk	42	10	18	5	6	9
Genç	-	-	-	-	-	-
Yaşlı	18	8	10	3	1	6
Yetim	11	1	4	2	4	3
Hasta	49	20	14	19	10	1
Engelli	6	3	3	-	2	1
Kimsesiz/Fakir	22	7	4	6	-	5
Köle/Cariye/Esir	60	18	21	15	13	13
Kadın	65	20	8	11	13	14
Can	23	16	9	8	2	12
Din	-	4	-	-	-	1
Akıl	11	3	4	5	2	4
Nesil/İrz	24	13	4	5	5	2
Mal	35	24	9	9	5	7

ÖZGEÇMİŞ

22.03.1981 tarihinde Kızılcahamam'da dünyaya geldim. 1993 yılında Mamak Sıdika Hatun İlkokulu'ndan, 2002 yılında Mamak İmam Hatip Lisesi'nden mezun oldum. 1996 yılında Kızılcahamam Akyüzler Erkek Yatılı Kur'an Kursu'da hafızlığımı tamamladım. 2006 Anadolu Üniversitesi İlahiyat Ön Lisans Programından, 2009 yılında Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nden mezun oldum.

Askerliğimi, 2010 yılında Kütahya Hava Er Eğitim Tugayı'nda kısa dönem olarak yaptım. Evliyim ve iki çocuk babasıyım.

